

SUCEAVA.
ANUARUL MUZEULUI NAȚIONAL AL BUCOVINEI

XLVIII
2021

S U C E A V A

ANUARUL MUZEULUI NAȚIONAL AL BUCOVINEI

**XLVIII
2021**

**EDITURA UNIVERSITĂȚII „ȘTEFAN CEL MARE” DIN SUCEAVA
SUCEAVA
2021**

S U C E A V A

Fondator
GRIGORE FOIT

COLEGIUL EDITORIAL

ACAD. RĂZVAN THEODORESCU - ACADEMIA ROMÂNĂ, BUCUREȘTI
PROF. UNIV. DR. IOAN OPRIȘ - MUZEUL NAȚIONAL DE ISTORIE A ROMÂNIEI, BUCUREȘTI
PROF. UNIV. DR. ȘTEFAN PURICI - UNIVERSITATEA „ȘTEFAN CEL MARE”, SUCEAVA
PROF. UNIV. DR. NICOLAE URSULESCU - UNIVERSITATEA „AL. I. CUZA”, IAȘI
PROF. UNIV. DR. OVIDIU BOLDURA - UNIVERSITATEA NAȚIONALĂ DE ARTE, BUCUREȘTI
PROF. UNIV. DR. SERGHEI PIVOVAROV - UNIVERSITATEA NAȚIONALĂ „IURII FEDCOVICI”,
CERNĂUȚI
PROF. UNIV. DR. SABIN ADRIAN LUCA - UNIVERSITATEA „LUCIAN BLAGA”, SIBIU

COLEGIUL DE REDACȚIE

DR. ION MAREȘ - redactor șef
DR. AURA BRĂDĂȚAN - secretar de redacție

Tehnoredactare: AURA BRĂDĂȚAN

ORICE CORESPONDENȚĂ SE VA
ADRESA MUZEULUI BUCOVINEI
STR. ȘTEFAN CEL MARE, NR. 33
COD 720003
SUCEAVA, ROMÂNIA
TEL. 0230/216439

ALL CORRESPONDENCE
WILL BE ADDRESSED TO
BUCOVINA MUSEUM OF SUCEAVA
ȘTEFAN CEL MARE STREET, NO. 33
CODE 720003, ROMANIA
PHONE 004 0230/216439

www.muzeulbucovinei.ro

E-mail: contact@muzeulbucovinei.ro; memoriale@muzeulbucovinei.ro

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în întregime autorilor.

ISSN 1583-5936
EDITURA UNIVERSITĂȚII „ȘTEFAN CEL MARE” DIN SUCEAVA

CUPRINS

Ioan OPRIȘ, Demersuri muzeale în veacul XX	11
---	----

STUDII DE ARHEOLOGIE

Ion MAREȘ, Un pumnal din epoca timpurie a bronzului descoperit la Probota (com. Dolhasca, jud. Suceava)	21
--	----

STUDII DE ISTORIE

Constantin UNGUREANU, Germanii din Bucovina și Basarabia (sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului XX)	29
Dorel BĂLĂIȚĂ, File din istoria industriei de sticlă din Moldova. Jetoanele Fabricii de Sticlă de la Negulești	59
Laurențiu-Ștefan SZEMKOVICS, Medalie acordată unui jandarm din Compania de jandarmi rurali Suceava (1918)	69

DOCUMENTE ȘI MANUSCRISE

Ion FILIPCIUC, Două scrisori despre adunarea poporală în cauza autonomiei Bisericii dreptcredincioase din Bucovina, 1870	73
Aura BRĂDĂȚAN, Un manuscris inedit al scriitorului Dragoș Vitencu: Granița româno-ucraineană	81

ISTORIA CULTURII

Costel CIOANCĂ, Prolegomene la un bestiar mitologic al basmului fantastic românesc. (XI) Leul	87
--	----

MUZEOGRAFIE

Victor RISCIUC, Muzeul Național al Bucovinei: prin trecut, prezent și viitor. Incursiuni sincere sub cupola unui simbol al patrimoniului istoric, cultural și identitar sucevean	103
Cristina SLAVIC, Un moment din expoziția permanentă a Muzeului Național al Bucovinei	117

CONSERVARE-RESTAURARE

Alexandrina MUSTEA, Icoana de hram a Bisericii „Sfântul Ilie”, sat Sfântul Ilie, comuna Șcheia, județul Suceava	125
--	-----

Cristi CURELEȚ, Andrei BUTNAR, Restaurarea unui dulap de secol XIX aparținând Fondului Memorial „Simion Florea Marian”	133
Florin HAVRELIUC, Restaurarea unei măsuțe din prima jumătate a secolului XX	139

NOTE DE LECTURĂ

Radu Florian BRUJA: Keith Lowe, Prizonierii istoriei. Ce ne spun monumentele celui de-al Doilea Război Mondial despre istoria noastră și despre noi înșine, traducere de Cristina Michaela Tache și Gabriel Drăghici, Iași, Editura Polirom, 2021, 272 p.	145
Ion FILIPCIUC: VOITINEL, într-o monografie de Mircea Doru Ciobotaru	151
Ioan ȚICALO: O surpriză din cele mai plăcute	157

OBITUARIA

Arcadie M. BODALE: In memoriam, Acad. și prof. univ. dr. Ioan Caproșu (1934-2021)	161
Ion FILIPCIUC: În amintirea cărturarului bucovinean Ion Popescu-Sireteanu (1934-2021) ...	169

SUMMARY

Ioan OPRIȘ , <i>Museum approaches in the XX century</i>	11
--	----

ARCHAEOLOGY STUDIES

Ion MAREȘ , <i>An Early Bronze Age Dagger Discovered at Probotă (Dolhasca Com., Suceava County)</i>	21
--	----

HISTORY STUDIES

Constantin UNGUREANU , <i>Germans from Bukovina and Bessarabia (late XVIII century – early XX century)</i>	29
Dorel BĂLAIȚĂ , <i>Files from the history of the glass industry in Moldova. The Chips of the Negulesti Glass Factory</i>	59
Laurențiu-Ștefan SZEMKOVICS , <i>Medal awarded to a gendarme from the Suceava Rural Gendarmerie Company (1918)</i>	69

DOCUMENTS AND MANUSCRIPTS

Ion FILIPCIUC , <i>Two letters about the people's convocation in the causa of the autonomy of the Orthodox Church in Bucovina, 1870</i>	73
Aura BRĂDĂȚAN , <i>An unpublished manuscript of the writer Dragoș Vitencu: The Romanian-Ukrainian border</i>	81

STUDIES OF CULTURAL HISTORY

Costel CIOANCĂ , <i>Introduction to a mythological bestiary of the Romanian fantasy fairy tale. (XI) Lion</i>	87
--	----

MUSEOGRAPHY

Victor RISCICU , <i>The National Museum of Bukovina: through the past, present and future. Honest incursions under the dome of a symbol of Suceava's historical, cultural and identity heritage</i>	103
Cristina SLAVIC , <i>A moment from the permanent exhibition of the National Museum of Bucovina</i>	117

CONSERVATION-RESTAURATION

Alexandrina MUSTEA , <i>The patron saint icon of the „Saint Ilie” Church, Saint Ilie village, Șcheia comuna, Suceava County</i>	125
--	-----

Cristi CURELEȚ, Andrei BUTNAR, Restoration of a nineteenth-century wardrobe belonging to the Memorial Fund „Simion Florea Marian”	133
Florin HAVRELIUC, Restoration of a table from the first half of the XX century	139

READING NOTES

Radu Florian BRUJA: Keith Lowe, Prisoners of History. What the monuments of the Second World War tell us about our history and ourselves, translation Cristina Michaela Tache and Gabriel Drăghici, Iași, Polirom Publishing House, 2021, 272 p.	145
Ion FILIPCIUC: VOITINEL, in a monography by Mircea Doru Ciobotaru	151
Ioan ȚICALO: A surprise of the most pleasant	157

OBITUARIA

Arcadie M. BODALE: In memoriam, Acad. and Prof. Ioan Caproșu, PhD (1934-2021)	161
Ion FILIPCIUC: In memory of the Bucovina scholar Ion Popescu-Sireteanu (1934-2021)	169

DEMERSURI MUZEALE ÎN VEACUL XX

Ioan OPRÎȘ

În muzeografie fantezia și imaginația se leagă mereu de pasiune. Aceasta este determinanta care, în urma identificării unui domeniu preferat – ceea ce se face în timp și doar în contact direct cu reprezentante domeniiale – conduce la atașament față de colecții, de muzeu și de specificul muncii din cadrul acestuia. Pasiunea este cea care alimentează curiozitatea și eforturile de căutare, identificare, de comparații și analogii. Cei pasionați nu obosesc! Dar rezultatele le aduc mulțumire, cercetările lor justificându-le strădaniile și îi fac mândri de profesie. Doar astfel raporturile lor cu ceilalți (din varii domenii, unii cu mult mai bine motivați sub raport bănesc) sunt înțelese ca egale, dacă nu cumva, la mulți, chiar superioare. Cum altfel, dacă judecăm regimul de muncă – foarte liberal, cu acordare de încredere și investirea cu dreptul de autorat -, într-o instituție care gestionează și utilizează patrimoniul cu rang de simbol și marcă intelectuală superioară, la care semenii, în marea lor majoritate, își proiectează, în concedii și timpul lor liber limitat, vizitele. Așa că a lucra într-un muzeu este, sau devine, treptat, dar categoric, un beneficiu dificil de prețuit dar, oricum, o șansă de viață.

Dominația îndelungată a istoriei asupra domeniilor umaniste a fost adeseori concurată cu succes de etnografie și de perspectivele deschise de aceasta, de sociologie, antropologie, morfologia și filosofia culturii ș.a. Încă, în 1939, Gheorghe Pavelescu a evaluat aceste veritabile deschideri, înțelegând noile sensuri de dezvoltare pe seama culturii și recuperarea zonelor care alimentează patrimoniul cultural imaterial (limba, credința, obiceiurile, tradițiile, cunoștințe tehnice, inventica și arta populară), mai ales acelea care disting și oferă, prin diversitatea lor, identitățile de grup (restrâns, larg, regional, național)¹. Peste acestea nu s-a putut trece nici chiar în timpul unor regimuri dictatoriale, cu ideologii ostile specificităților culturale și spirituale. Și, după cum răbufnesc reacțiile de masă, potrivnice uniformizării prin globalizare, nu vor da rezultate nici în zilele noastre. Grupurile etnice compacte și națiunile contemporane sunt rezultatul unor procese îndelungi - uneori milenare -, și au câștigat experiențe, consistente pentru a refuza colectivizările, ideologiile restrictive și agresive pe seama drepturilor naturale. Desigur că, latura tehnologiilor avansate, cu invenții făcute ritmic, va câștiga tot mai mult în practica curentă, dar – în ciuda celor care se consideră Dumnezeu sau se întrec cu Acesta – nu pot oferi decât mijloacele care-i fac omului viața mai ușoară.

Națiunile, de altminteri, dau suficiente argumente pentru a le respecta statutul, cele mari trebuind să fie garantul libertăților și drepturilor celorlalte, mijlocii sau mici, și nu să le folosească în beneficiul lor. Exploatându-le și inferiorizându-le. Dar pentru a recupera, muzeele și monumentele, arhivele și bibliotecile trebuie să se dezvolte ca patrimoniul și să consolideze medierea acestora spre marele public.

În muzeografie, succesul îl asigură muzeograful, factor central care coagulează în jurul său toate energiile creative.

¹ Vezi, reprodus articolul din „Pagini Literare” (Turda, 1939), în Gheorghe Pavelescu, *Scrieri din tinerețe*, în „Ethnos. Studii de etnografie și folclor”, 7, Editura „ASTRA Museum”, Sibiu, 2016, pp. 15-36.

Nu poate să lipsească celui care reușește în a face expoziții de succes, o anume atașare față de subiect. Acesta-și transferă cunoștințele, experiența și sentimentele în plasma expoziției. Așa „citim” îndemnul și ralierea la apreciere (pozitivă vs negativă), evaluare ori interpretare adeseori critică față de evenimente, personaje și evoluții istorice.

În toate demersurile modernizatoare, muzeografia din România și liderii ei s-au confruntat cu primul rând cu prejudecățile vârfurilor decizionale, finanțele și spațiile fiind ținte greu de dobândit.²

În istoria muzeelor din România calitatea inițiatorilor – cea care le domină acțiunile -, de cel mai mare preț și asigurătoare de reușită, s-a dovedit a fi, repetăm, pasiunea. Pasiunea dominatoare față de strângerea de mărturie pe seama istoriei, artelor, naturii. Directorii de muzeu – adică aceia care dau direcțiile esențiale în constituirea, completarea, organizarea și prezentarea patrimoniului muzeal -, cei foarte valoroși, de pe urma cărora avem prețioase instituții, n-au fost selectați exclusiv pe criterii politice, de rudenie ori financiare. Spre norocul și șansa muzeelor, cei mai mulți au ajuns să fie-n fruntea lor datorită vocației. Pasionați de meseria aceasta, complexă și greu de prins în formule birocratice, asemenea directori își împletesc viața cu aceea a muzeelor încredințate. Vocația și pasiunea s-au împletit în mod armonios - și la Ion Berciu (Alba Iulia), Alexandru Bărcăcilă (Turnu Severin), Nicolae Simache (Ploiești), Alexandru Filimon (Târgu Mureș), Constantin Daicoviciu (Cluj), Adrian Rădulescu (Constanța), Gavrilă Simion (Tulcea), Ion Arhip (Iași), Cornel Irimie (Sibiu), Gheorghe Focșa (București), Francisc Nistor (Sighetu Marmăției), cu rostul instituțiilor conduse. Spre progresul acestora și norocul urmașilor.

De ceva vreme, cei care conduc muzee nu se mai numesc directori, ci manageri: lumea s-a schimbat și odată cu schimbarea, noi cuvinte și termeni au ajuns și în muzee. Dar direcțiile pe care le pot imprima fondatorii, cele de direcționare, nu și-au pierdut sensul.

Aceste direcții privesc colecțiile, organicitatea și reflectivitatea acestora, valoarea lor, cunoașterea științifică, ce le revelează unitate și conceptele de proiectare expozițională. Nu pot rămâne afară regulile directe privind conservarea și protecția lor.

Latura expozitivă este cea care le scoate în evidență prin expresivitatea pieselor și ligaturile lor simbolice. Dar, în general, doar un procent redus din colecții (adeseori sub 10%) beneficiază de expunere. Restul este în depozit, așa că zona obscură predomină, aceasta dând măsura competenței căci implică vizionarismul pe seama conservării și ocrotirii bunurilor. Cu alte cuvinte, depozitele muzeale sunt emblema managementului!

Așa că amenajarea expunerii urmează un discurs logic, fie că este făcută pe principiul evolutiv (cronologic), fie pe cel problematic, discursul trebuie să fie clar, relaționat cu subiectul. Textura exponatelor este organizată astfel încât textele de prezentare să fie doar enunțative, iar mărturiile obiectuale să ilustreze semnificațiile lor. Cu cât obiectele sunt mai expresive, cu atât ele adâncesc semnificațiile și-n mecanica explicațiilor devin concludente și confirmă veridic afirmațiile. Abecedarul expunerilor se deprinde lucrând pe lângă cei care cunosc inventarul muzeal (patrimoniul), deci fără experiență îndelungată și contacte cu obiectele este exclusă profunzimea demonstrației. A face expoziții este o artă și doar cei cu har se încumetă, le stau în sprijin tehnicieni care, cunoscători ai conceptului expozițional, asigură competent spațiul parietal sau de vitrină, sistemul de iluminat și cel de prezentare adecvate volumului și tipologiei obiectelor. Ținând cont de cerințele de vizitare, de vizibilitatea obiectelor, de regulile știute de conservare – restaurare – protecție.

² Am dezvoltat acest subiect, în studiul *Spațiul muzeal și cerințele acestuia în viziunea liderilor muzeografiei din România (1918-1948)*, în „Acta Terrae Fogarasiensis”, III, 2014, pp. 585-598.

În muzee lucrează câteva mii de specialiști, dar cei care știu – și simt – să facă expoziții sunt foarte puțini. Doar cunoașterea pieselor, a caracteristicilor acestora nu este suficientă; talentul nativ, bunul gust și vizionarismul îi fac pe cei puțini să fie excepții. Expoziții de ordinul miilor sunt oferite publicului, dar doar câteva rămân în memoria acestuia!

Idealul muzeosofiei este ca muzeul să devină o destinație căutată, chiar precisă a oamenilor, un spațiu referențial în călătorii și, desigur, la fel de căutat pentru insideri. Supremă țintă! Și foarte greu de atins! Căutarea lui, starea de bine și de așteptare satisfăcută, dau sens eforturilor celor din muzee și le asigură acestora un statut cultural și civic superior.

Asemenea considerații, teoretice, sunt sigur enunțate de lideri ascultați, primind rezolvări (materiale, financiare, de personal etc.) în economiile pozitive unde cultura este corect apreciată și susținută. Și, mereu, în centrele urbane. Dar pentru muzeele mici, din modeste așezări, fără resurse mari, ce se poate face? Soluții există, doar că necesită energie și stăruință pentru a răspunde acestui deziderat. Este, desigur, nevoie de patrimoniu muzeal, greu de constituit și, mai greu, de îmbogățit și adus la zi.

Abordând filosofic subiectul moștenirii istorice, David Baker a definit-o ca pe o frontieră extrem de fragilă și de mobilă între trecutul istoric și prezent. A remarcat cu numeroase exemple uzanțe și greșeli, presiunile constructiv-edilitare făcute în numele progresului, absența și incoerența - când există - legilor, inconsistența formelor de organizare administrativă și, nu în ultimul rând, absența planificării prin care se stabilesc priorități.³ Evoluția ideilor - de la abordarea strict academică la cea tehnică-analitică privind moștenirea ca resursă economică și culturală - a tratat-o pe larg în cele 10 capitole ale cărții. Ne interesează să identificăm puncte de vedere, actuale și-n prezent: environmentul uman - sumă a tuturor schimbărilor habitudinilor omenești și datorate naturii; evitarea repetării erorilor și practicilor destructive în viitor prin cunoașterea greșelilor din trecut; rolul schimbărilor periodice, cu obligația de a le corela atent și analitic cu timpul acestora și capacitatea de a răspunde.⁴

Un exemplu ne edifică.

A doua mare colecție de covoare transilvane de sorginte orientală s-a aflat în deținerea bisericii evanghelice din Bistrița: numărul acestora diferă, dar sunt suficiente informații, de parcurs, care ne apropie de realitate (în 1926 - 64, în 1928 - 68, în 1933 - 47, în 1994 - 52). În împrejurările dramatice ale celui de al Doilea Război Mondial, din rațiuni de salvare, au ajuns în Germania, fiind atribuite Muzeului Național Nürnberg, considerat custode vremelnice. Parte valoroasă a patrimoniului cultural din România, deopotrivă expresie identitară a sașilor transilvăneni, lotul de covoare orientale aparținând *de jure* comunității bistrițene, impune restituirea spre a recompune istoria seculară a unui grup etnic cu contribuții civilizatoare.⁵

Mai putem strânge acum o colecție de asemenea obiecte? Condițiile actuale mai permit să teaurizăm astfel de bunuri? Răspuns evident: Nu!

Cultivarea prin colecționism a bunului gust și a respectului pentru valoare nu mai trebuie argumentată. Tot mai frecvent colecționarii conștienți de rosturile avuției adunate apelează mai ales la muzee pentru a face cunoscute rezultatele demersurilor lor. Nu din cochetărie, se înțelege, ci dintr-o presantă nevoie de comunicare, de dialog și de asistență recunoscută din punct de vedere

³ Vezi la David Baker, *Living with the Past. The Historic Environment*, London, 1983.

⁴ *Ibidem*, pp. 9-11.

⁵ Vezi articolul pledoarie al lui Ștefan Ionescu, *Covoarele Parohiei Bistrița în colecția Muzeului Național German din Nürnberg*, în „Biserica evanghelică Bistrița 450 ani. 450 Jahre Evangelische Kirche Bistritz”, Bistrița/Bistritz, 2013, pp. 111-121.

științific.⁶ Poate și de certitudinea păstrării memoriei celui care a inițiat și animat o asemenea lucrare.

Grigore Avakian (1899-1982)

Un caz invită la meditație.

Arheologul Grigore Avakian, colecționarul, sobru și zgârcit, bun fotograf, a agonisit „mai ales - vechi icoane pe sticlă pe care le tot așeza și le netezea cu voluptate pe pereții neîncăpători ai casei sale - tablou lângă tablou”, văzând în acel nucleu un mare muzeu.⁷ Alt colecționar, medicul balneolog Dona, a alcătuit muzeu în casa sa, înșesată de mobilă, „obiecte de tot felul și ticsite de tablouri”.⁸

Altul, dr. Gh. Vintilă, după ce a strâns câteva sute de splendide tablouri și sculpturi, le-a dăruit satului de unde a plecat (Topalu, jud. Constanța), făcându-l cel mai bogat și renumit sat cu mare muzeu de artă din România. Oare asemenea fapte culturale și civice nu ar trebui cunoscute și din perspectiva animatorilor influenți? Aceștia, din umbră, sunt toți oameni de muzeu.

Dar pentru a împlini astfel de obiective, trebuie alte atitudini față de muzeu!

Încă în urmă cu un veac, un cunoscut muzeograf, Alexandru Tzigara-Samurcaș deplângea cu năduf incuria muzeală, puținătatea sau chiar lipsa fondurilor de achiziții - bază a oricărei politici protective și preventive.

Adresându-se ministrului liberal C. Banu, a sesizat că „obiecte importante trec în mâinile particularilor, cu care nu putem concura cu mijloacele prea reduse de care dispunem”.⁹

⁶ Vezi *Expoziția de pictură. Colecția particulară Ramona și Marian Spătariu*, prezentată de către Muzeul Civilizației Urbane - Brașov (decembrie 2012 - ianuarie 2013), cu catalogul titrat ca mai sus. De precizat că între cele adunate de colecționar se găsesc peste 200 piese de orologerie, peste 128 de păpuși de epocă, aparatură și ustensile de bucătărie, piese de artă decorativă din metal, sticlă, os și cristal etc.

⁷ Arșavir Acterian, *Jurnalul unui pseudo-filozof*, Cartea Românească, 1992, p. 137.

⁸ *Ibidem*, p. 199.

⁹ Cf. nota Muzeului de Artă Națională „Carol I”, nr. 31/4 noiembrie 1921, în ANIC, fond MCA, dosar 629, f. 1-2.

Năduful în cauză a sporit între timp, România pierzând sistematic numeroase repere patrimoniale, care, din păcate, i-au făcut pe alții mai bogați și mai educați - deci mai buni - iar pe români mai săraci și mai restanți ca nivel cultural superior. Cine-i de vină?

Dr. Gheorghe Vintilă (1898-1978)

Reunind la București, la 25 noiembrie 1932, sub președinția lui Grigore Antipa pe toți directorii muzeelor din capitală¹⁰, s-a dezbătut pe larg subiectul *catalogul general al muzeelor*. Ministerul a fost reprezentat prin Ion Teodorescu-Sion; propunerile merită să fie amintite, la acea dată neexistând un astfel de catalog. Samurcaș a susținut atunci nevoia unui catalog pentru fiecare muzeu în parte, pe când Ion Andrieșescu l-a văzut ca o publicație comună și ieftină. Antipa a propus catalog bazat pe fișe și, separat, un ghid pentru public. Dinspre artă, Marius Bunescu a propus diferențieri între cataloagele destinate artei, respectiv științei. Respectiva reuniune arată nu doar deosebiri de opinii, ci mai ales rămăneri în urmă atât în ce privea evidența patrimonială, cât și felul în care instrumentul de lucru și de informare - catalogul - era perceput. Numele celor implicați în acel demers este referențial pentru a observa calitatea artistică și științifică, - ca și superioritatea intelectuală a celor implicați. La acel moment, guvernul condus de Iuliu Maniu, dar și ministrul Instrucțiunii Publice, Cultelor și Artelor, celebrul sociolog Dimitrie Gusti, dădeau un frumos semnal pe seama importanței patrimoniului cultural.

Demersul l-a înnobilit savantul Nicolae Iorga, ca prim ministru (18 aprilie 1931 - 5 iunie 1932), care a inițiat și prima lege pe seama instituțiilor de tezaur cultural.

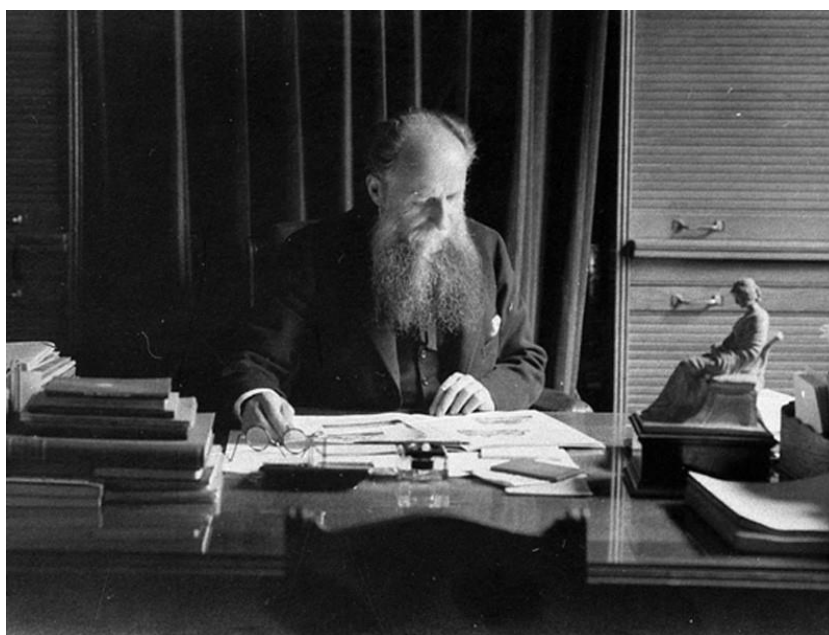
În Expunerea de motive la Legea muzeelor și bibliotecilor publice (1932), Nicolae Iorga a explicat că „Învățămintele nu se capătă numai prin cărți, care în fond nu sunt decât surogate, ci prin vederea de-a dreptul a lucrurilor. De aici nevoia muzeelor și de lăcașuri ale muzeelor inspiratoare.” Era extrem de critic la ce reprezenta muzeografia epocii în România: pe cele două muzee mari, de la

¹⁰ Cf. circulara MICA – Inspectoratul Artelor, nr. 42076/23 noiembrie 1932, în ANIC, fond MICA – Inspectoratul Artelor, dosar 84/1932.

Iași și București, le-a apreciat că „vegetează”. Cerând aprobarea parlamentului, învățatul a precizat că „dacă voi fi înțeles și urmat, votarea pe de-o parte va împiedeca pierderea ireparabilă a comorilor strânse după atâta pricepere și atâta vandalism și va adăuga esențial la adevărata cultură a poporului românesc”.¹¹ Era întâia oară când patrimoniul cultural din România se bucura de o atât de mare și susținătoare autoritate. Legea – o vizionară reglementare juridică, face referință și acum.

Învățații aceluși timp au înțeles că muzeele trebuiau modernizate, susținute și, clar reprezentate.

O Direcție a Muzeelor s-a instituit odată cu Legea de organizare și funcționare a Ministerului Artelor (9 martie 1937), articolele 10-11 prevăzând-o în mod expres. Organismul specializat a urmat însă cursul tribulațiilor politice, fiind – Direcția – mereu anexată (serviciu, birou) altora. Incongruența administrativă și incuria mijloacelor financiare alocate avuției culturale a produs pagube cu lungi consecințe.

Al. Tzigara Samurcaș (1872-1952)

La 3 iulie 1940, în prezența ministrului Propagandei Naționale, C.C. Giurescu, Al. Tzigara Samurcaș, M. Bunescu, Jean Steriadi, Oct. Angheluță, Romulus Vuia și Ion Pașa, s-a decis elaborarea și aprobarea Legii muzeelor și a încadrării personalului acestora. S-a adăugat și un Buletin al muzeelor, iar la insistența lui Marius Bunescu și edificarea unei Case a Artelor (în grădina Muzeului Simu), proiect încredințat arh. Duiliu Marcu.¹²

Și acest moment – altă referință – arată cum s-a răspuns presiunilor politice și militare ale vremii. România tocmai pierduse și două importante muzee regionale: cel al Basarabiei (Chișinău) și cel al Bucovinei (Cernăuți).

Așa că, merită să sesizăm chiar și conceptul muzeografic elaborat de echipa legionară de la Ministerul Cultelor și Artelor; un intelectual de mare clasă, Dan Botta, ajuns director, îi refera ministrului Traian Brăileanu la 23 noiembrie 1940. Între altele, reținem propunerea transformării palatului regal din capitală în Palat al Artelor, unde ar fi trebuit concentrate, de la toate muzeele, „cele mai ilustre vestigii ale romanității noastre și capetele de operă ale antichității aflate azi în

¹¹ În Monitorul Oficial, 1932.

¹² Vezi în ANIC, fond MCA - Direcția Arte, dosar 84/1940, f. 4.

România”, „tezaurele artei noastre religioase” (inclusiv din deținerea cultelor), „arta nouă românească: marile creații ale lui Andreescu, Grigorescu, Luchian și ale tuturor aceluia care s-au ridicat până la înălțimea precursorilor”, dar și „lucrările de artă populară și colecțiile etnografice” ori „marile creații ale artei apusene” risipite în „muzee heteroclite” (Simu, Toma Stelian, Kalinderu, colecția regală). Dezideratul României legionare în materie de muzee era să transforme Palatul regal într-un „Louvre al Răsăritului”!¹³ Trecând prin vremuri dificile, patrimoniul, muzeele nu sunt omise.

De la Facultatea de litere și filosofie din capitală (Seminarul de arheologie și preistorie), un arheolog cu o bună practică muzeografică, Ion Andrieșescu, a reiterat propuneri făcute în anul 1932 pe când era director la Muzeul Național de Antichități. Atunci ministrul Ștefan Meteș angajase și el reforma muzeală, dar ... proiectul trimis la 23 februarie (pentru muzee) s-a adoptat la 15 martie și unit cu proiectul Legii bibliotecilor publice aprobat tot de Senat (cu nr. 65), a fost avizat de Consiliul Legislativ la 15 martie și însoțit de expunerea de motive a lui Nicolae Iorga (raportor Lascarov-Moldoveanu) a apărut, cu reformulări regretate de Andrieșescu, ca Legea muzeelor și bibliotecilor publice.¹⁴

Ion Andrieșescu (1888-1944)

Și din partea Muzeului Etnografic al Ardealului și a Parcului Național de la Horia, Romulus Vuia a răspuns solicitării ministeriale; au trimis așadar proiectul solicitat propunând să recupereze ideile enunțate încă în 1932, dar au ținut să precizeze că s-au inspirat din legislația mai multor țări europene, iar la Cluj s-au consultat cu marele botanist Al. Borza și cu arheologul Constantin Daicoviciu (ambii și directori de muzeu). Și în acest răspuns,¹⁵ s-a insistat pe considerarea muzeelor „ca institute de cercetări științifice”, respectiv încadrarea și salarizarea lor cu personal calificat

¹³ Cf. referat cu nr. 1800/23 noiembrie 1940, în ANIC, fond MCA – Direcția Arte, f. 98-101.

¹⁴ Cf. referatul lui Ion Andrieșescu solicitat cu nr. 35696/31 iulie 1940 și înregistrat la 10 august 1940, în ANIC fond cit., f. 54.

¹⁵ Vezi adresa Muzeului Etnografic al Ardealului cu nr. 359/24 august 1940, semnată de R. Vuia și Th. Onișor, trimisă secretarului general al MCA, Florin Em. Manoliu, în ANIC, fond MCA – Direcția Arte, dosar 116/1940, f. 61-86.

universitar – cu atât mai mult cu cât Codul Funcționarilor Publici „Regele Carol II” și decizia ministerială (MO nr. 79 din 5 august 1940) nu includeau aceste aspecte. La fel ca alți confrăți, au cerut instituirea Consiliului Superior al Muzeelor (cu un membru delegat al Comisiei Monumentelor Naturii) și înființarea de Inspectorate regionale. Pentru ei, muzeele erau „tresoreriile în care se acumulează bunurile culturale și naționale, roadele muncii milenare a acestui neam”, iar patrimoniul muzeal „un bun cultural național”.

În vara lui 1940 - an de mare cumpănă și pentru muzee - ministrul Horia Sima a cerut părerea directorilor de muzee în ceea ce privea o nouă lege organică și, evident, reorganizarea acestora. Consultat George Oprescu, director la Muzeul „Toma Stelian” din capitală, aflat în subordinea Casei Școalelor, a considerat că asemenea lucrare „trebuie să fie rezultatul final al consultării tuturor directorilor de muzee, și n-ar putea lua ființă decât după ce s-ar fi lămurit comparativ o seamă de chestii”.¹⁶

Evident, arăta rolul „unui local demn de acest nume”, care să concentreze toate lucrările de artă răspândite la muzee mici; apoi pe cel al expozițiilor temporare (15 în 10 ani, n.n.), care făceau din muzeu „un organism viu”. Alegând ca model muzeul american, propunea adoptarea acestuia și la noi, *trustee*-ul fiind considerat o bună reprezentare, iar ca director a pledat pentru un istoric de artă și nu pentru un artist oricât de reprezentativ.

Ministrul recent instalat voia să ridice prestigiul muzeelor, dorință firească la cei de bună credință, dar greu de împlinit. Întrebat cum să procedeze în acest sens, alt director de muzeu, prestigiosul pictor Marius Bunescu (Muzeul „Atanasie Simu”) opinase: „să li se dea mai întâi o conducere unitară atât științifică cât și administrativă”. Înțelegea prin aceasta o subordonare directă a muzeelor la ministerul de specialitate, motiv care l-a îndemnat să prezinte un proiect de lege care înființa Comisiunea muzeelor naționale (identică ca-n cazul Comisiunii Monumentelor Istorice).¹⁷ Articolele 4 și 5 din proiect prevedeau un anuar general al muzeelor și colecțiilor, precum și precizarea că „muzeele naționale sunt instituții de cercetări științifice, cu personal pregătit academic”.¹⁸ Clasificarea muzeelor, autorizarea lor, avizul numirii personalului, controlul exportului de bunuri culturale și al comercializării acestora și o strategie a achizițiilor erau cuprinse în proiect.¹⁹

Un alt moment de reglementare arată cum s-a răspuns la presiunile de moment.

Interesante apar în documentele de pregătire a legii muzeelor (1940) câteva aspecte ce au fost introduse de Al. Tzigara-Samurçaș:

1. Unificarea subordonării muzeelor indiferent de dependența lor, doar Ministerului Cultelor și Artelor;
2. Acordarea denumirii de *muzeu* exclusiv prin decret special și introducerea titlaturilor de *colecțiune* și *donațiune*;
3. Reducerea unor așa-zise muzee și restrângerea colecțiilor particulare;
4. Lege specială de funcționare a muzeelor statului prevăzută cu Regulament;

¹⁶ Cf. adresa Muzeului „Toma Stelian”, nr. 63/13 iulie 1940, în ANIC, Direcția Arte, dosar 116/1940, f. 1-4. La acel moment, G. Oprescu făcea parte dintre cei mai titrați directori de muzee, conducând Muzeul „Toma Stelian” din anul 1931, când preluase un inventar de 23 tablouri și 33 acuarele, ca să crească sub conducerea sa la 700 piese.

¹⁷ Cf. adresa Muzeului „Simu”, nr. 218/25 iulie 1940, în ANIC, fond MCA – Direcțiunea Arte, dosar 116/1940, f. 5.

¹⁸ *Ibidem*, f. 6-10.

¹⁹ *Ibidem*, f. 33.

5. Instituirea Inspectoratului general al muzeelor.²⁰

Rememorarea acestor inițiative de bună reglementare își are sensul că învederează un grup de intelectuali de foarte bună calitate și care asumă idei, teme și proiecte moderne. Multe se vor regăsi în viitor.

Pictorul Marius Bunescu (1881-1971)

Arhitect Duiliu Marcu (1885-1966)

²⁰ Cf. adresa Muzeului de artă națională „Carol I”, nr. 63/10 septembrie 1940, în *Program rezumativ în privința reorganizării muzeelor din țară*, ANIC, fond MCA - Dir. Arte, dosar 116/1940, f. 87. Pentru cazul special al Muzeului de Artă națională, Al. Tzigara-Samurçaș a trimis la lucrarea sa *Muzeografia românească*, 1936, pp. 279-300.

În România de atunci trăiau și lucrau mari istorici - unii de anvergură europeană -, dar nu exista un muzeu național de ISTORIE. Cel mereu invocat a fi primul - fondat în 1834, în vremea Regulamentului organic - era departe de a fi acoperit, prin modestele sale colecții de istorie naturală, arheologie și numismatică, titulatura și rigorile unei asemenea instituții. Abia voința politică, exprimată ferm în anul 1979, a condus la împlinirea acestui deziderat secular. Echipa strălucită de coordonare, în frunte cu acad. Constantin Daicoviciu, și grupul restrâns de specialiști cooptați, a reușit în doar doi ani să așeze un patrimoniu adunat din tot cuprinsul României, și să-l pună la dispoziția publicului. Nu pentru mult timp!

În România lui Aman, Grigorescu și Brâncuși, artele plastice au înflorit fiind animate de dăruți creatori. Mulți dintre ei au lăsat capodopere! Dar un Muzeu Național de Artă n-a fost pus în slujba națiunii decât după anul 1948. Abia atunci, prin hotărâri politice s-au strâns colecțiile risipite, valorificându-le în scop public și pe cele regale, și s-a fondat la propriu o școală națională de muzeografie artistică. Din 1950 începând, porțile larg deschise ale muzeului au îngăduit națiunii accesul la capodoperele artelor.

În România Mare, împlinită prin unirea tuturor provinciilor istorice, trăiau și lucrau scriitori, critici și istorici literari de anvergură. Sub semnul creației literare, sub aripa geniului câțiva dintre aceștia aveau valoare universală. Dar un Muzeu al Literaturii Române n-a existat până-n anul 1957, când, la București și Iași, s-a împlinit doleanța invocată începând cu Junimea.

Iată, așadar, cum acumulările și experiențele mai multor generații și-au făcut rost și loc în vremurile recente, când voința politică a condus la rezolvarea proiectelor restante. Rezolvare datorată unei generații potente de intelectuali, care a pus mai presus de orice, în condiții dificile, toată energia și talentul în serviciul României.

Modernizarea muzeală rămâne așadar pentru rețeaua instituțiilor specializate din țară un obiectiv major. Realizările din ultimele trei decenii permit întrevederea unui cadru de program, aflat încă în faza definitivării marilor proiecte; rezultatele de până acum, deși cu mari restanțe, dar mai ales comunitatea muzeografică, cu mai largi posibilități decât predecesorii, obligă la asumare fermă pentru recuperări magistrale și promovarea unui program magistral național.

UN PUMNAL DIN EPOCA TIMPURIE A BRONZULUI DESCOPERIT LA PROBOTA (COM. DOLHASCA, JUD. SUCEAVA)

Ion MAREȘ*

Rezumat: În februarie 2021, studentul Iosif Lavric, din satul Hurjeni, com. Gălănești, jud. Suceava, deținător al unui detector de metale, a descoperit lama unui pumnal din bronz, în hotarul satului Probota (com. Dolhasca, jud. Suceava). Exemplarul are forma triunghiulară, nervură mediană, placa arcuită a mânerului cu o perforație centrală și altele două semicirculare pe margini, pentru fixarea la suport. Fiind o descoperire întâmplătoare, fără context arheologic, exemplarul poate fi încadrat prin analogii în perioada timpurie a epocii bronzului, fiind probabil în legătură cu descoperiri de tip Horodiștea II (grupul cultural Izvoare III - Târpești - Dolheștii Mari - Bosanci). Obiectul a fost analizat macroscopic, fiind determinate atât tehnologiile de elaborare prin turnare în tipar bivalv, cât și prelucrările ulterioare. Piesa este unicat până în prezent în România.

Cuvinte-cheie: Probota, pumnal, epoca timpurie a bronzului

Abstract: In February 2021, the student Iosif Lavric, from Hurjeni village, Gălănești commune, Suceava County, owner of a metal detector, accidentally discovered the blade of a metal dagger, between Gulia and Probota villages (Dolhasca commune, Suceava county) (fig. 1). The specimen has a triangular shape, a median rib, the arched plate of the handle has a central perforation and two other semi-circular ones on the edges, for fixing on a support. Being an accidental discovery, without an archaeological context, the specimen can be framed by analogies in the Early Bronze Age, being probably related to discoveries such as Horodiștea II culture (Izvoare III - Târpești - Dolheștii Mari - Bosanci group). The object was macroscopically analyzed, being determined both the elaboration technologies by casting in bivalve mold, and the further processing. The artifact is unique so far in Romania.

Key words: Probota, dagger, Early Bronze Age

PREZENTAREA PIESEI

Lama unui pumnal din bronz¹ a fost descoperită întâmplător în februarie 2021, de către studentul Iosif Lavric, din satul Hurjeni, com. Gălănești, jud. Suceava, deținător al unui detector de metale.

Locul unde a fost găsit obiectul se află la circa 300 m de intrarea în satul Probota (com. Dolhasca², jud. Suceava), la circa 1 km de Mănăstirea Probota, pe latura stângă a DJ208S (fig. 1/1), într-o pădure de foioase, la aproximativ 30 m de un pârâu, pe un teren ușor în pantă (fig. 1/2). Obiectul a fost găsit la -0,30 m (fig. 1/3), fără alte materiale arheologice³. În urma verificării noastre, în zona și împrejurimile în care a fost găsit obiectul nu au fost identificate materiale arheologice.

Descriere: pumnalul are forma triunghiulară, două tășuri ascuțite, fiind elaborat prin turnare; pe mijlocul lamei, pe ambele laturi, conservă o nervură mediană (carenă); tășurile lamei păstrează câteva știrbituri de la utilizare; capătul de fixare la mâner este semicircular, la mijloc având o perforație; la placa mânerului sunt două orificii laterale, dispuse simetric, semicirculare, cu

* Muzeul Național al Bucovinei, Suceava; e-mail: ionmares2016@gmail.com

¹ Nu a fost analizat metalografic.

² Coordonate geografice: latitudine 47°25'60" N și longitudine 26°36'0".

³ Piesa se află la Direcția Județeană de Patrimoniu Cultural Național din Suceava; mulțumim prof. dr. Aurel Buzincu și consilierului George Burac pentru permisiunea de a studia și publica obiectul.

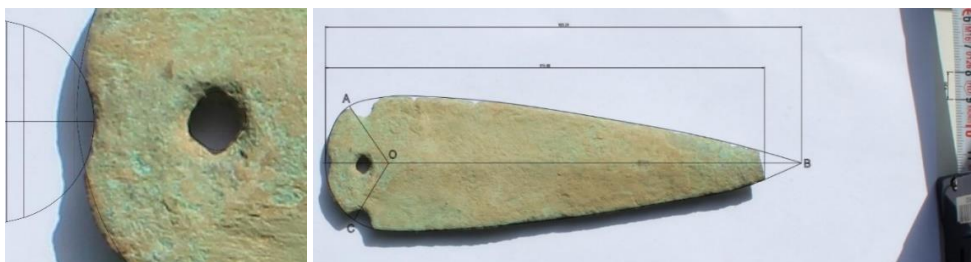
rolul de a fixa lama la suport; vârful este rupt din vechime; obiectul păstrează patină nobilă de culoare verde, iar pe o latură conservă urmele imprimare de la o țesătură (fig. 2).

Dimensiuni: lungimea actuală 16,2 cm (lungimea întreagă, reconstituită, 18,5 cm), lățimea (în zona proximală) 4,7 cm, lățimea (la mijloc) 4,2 cm, grosimea 0,3 cm, diametrul orificiului de la mâner 0,5 cm, diametrul perforațiilor deschise 1 cm, greutatea 0,166 kg.

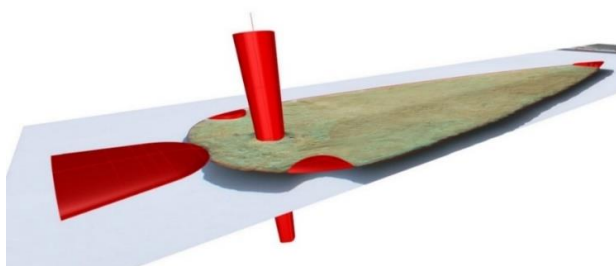
CONSIDERAȚII TEHNOLOGICE

Piesa a fost studiată macroscopic⁴, confirmându-se faptul că obiectul a fost obținut prin turnare în tipar bivalv, poziționat vertical.

Fiecare față a piesei poate fi descompusă în trei suprafețe, care se intersectează după segmentele OA, OB și OC. Din reconstituirea grafică 2D (în *Rhinoceros*) au fost approximate suficient de bine dimensiunile piesei întregi, având lungimea de 18,5 cm. Placa mânerului are un orificiu central de prindere, de formă tetragonală, cu colțurile rotunjite, situat în zona OAC. Orificiul este plasat simetric pe axa suprafeței vizibile și excentric pe cealaltă suprafață. Acest lucru se datorează poziției înclinate a unelei de găurire, dinspre fața pe care orificiul este simetric, spre cealaltă. Piesa are două alveolări, care aveau rolul de a fixa lama la mâner. Poziția lor este ușor asimetrică, iar colțurile ascuțite conduc la concluzia că au fost executate ulterior, după turnare. Locul unde a fost amplasată rețeaua de turnare (pâlnia) este cel mai probabil în zona opusă vârfului, pe axa de simetrie, unde piesa are o mică lacună, de formă circulară (posibil datorată ruperii acestei rețele sau unei retasuri formate în timpul solidificării).

Din reconstituirea 3D (în *Rhinoceros*), se poate observa cum ar fi trebuit să arate pumnalul după turnare și demulare, fiind reprezentate pâlnia de turnare, adaosurile tehnologice, vârful rupt și unealta perforatoare.

Tiparul bivalv în care a fost turnat pumnalul de la Probota a fost reconstituit grafic.

⁴ Analiza piesei a fost realizată de ing. metalurgist Ilie Cojocariu, expert restaurator metale la Laboratorul de Restaurare și Conservare de la Muzeul Național al Bucovinei, Suceava.

ÎNCADRARE TIPOLOGICĂ, CULTURALĂ, CRONOLOGICĂ ȘI RĂSPÂNDIRE

Prin caracteristicile funcționale, piesa de la Probota se încadrează în categoria pumnale cu placa mânerului rotunjită. Categoria pumnalelor elaborate din cupru și din bronz au evoluat în eneolitic și epoca bronzului, de la tipuri simple, până la cele cu găuri pentru nituri și cu „limba” la mâner etc. Anumite exemplare se încadrează în categoria halebarde, lama fiind prinsă perpendicular pe un mâner lung⁵.

Analize complexe tipologice, cronologice, catagrafice și cartografice referitoare la pumnale din Europa centrală, de est și de sud-est⁶, au fost realizate în lucrări ample privind metalurgia aramei⁷. Pentru România, există câteva articole de sinteză, de dată recentă, asupra pumnalelor de metal din perioadele timpurie și mijlocie ale epocii bronzului, atât pentru cele cu limbă la mâner⁸, cât și pentru pumnalele cu placă și nituri de prindere⁹. Alte lucrări importante referitoare la pumnale și halebarde au fost publicate de diferiți autori, pentru țări diferite, în seria PBF¹⁰. Pentru Europa există o lucrare de sinteză referitoare la pumnalele cu tijă din bronzul timpuriu¹¹ (tipologii, condiții de descoperire, datare etc.).

După formă și analogii pumnalul de la Probota se încadrează în epoca timpurie a bronzului. Analogii întâlnim la un pumnal de tip Cucuteni, varianta Lovas A, de la Hotnica-Vatopada¹². Unele asemănări sunt la pumnale de cupru triunghiulare, miniaturale, de tip Abrahám, cu două până la cinci nituri la mâner, din epoca timpurie a bronzului, care au fost descoperite în morminte la Abrahám, în sud-vestul Slovaciei, fiind date în faza timpurie a grupului Nitra, cu influențe din grupul Kosihy-Čaka și din cultura Glockenbecher¹³.

⁵ Horn, Schenck 2016.

⁶ Matuschik 2000.

⁷ Mareș 2002, p. 121-123; Mareș 2012, p. 200-207.

⁸ Băjenaru, Popescu 2012; Popescu *et alii* 2017, p. 117-119, 135-136.

⁹ Popescu, Frînculeasa 2016.

¹⁰ Burgess, Gerloff 1981; Gallay 1981, Gedl 1980; Gerloff 1975; Harbison 1969, Horn, Kemenczei 1988; Kemenczei 1991; Schenk 2016; Vladár 1974.

¹¹ Lernerz-de Wilde 1991.

¹² Matuschik 2000, p. 223, fig. 224/15.

¹³ Vladár 1974, p. 13, nr. 13, 16, 18, pl. I/14, 16, 18.

Apropiate tipologic sunt pumnale de bronz triunghiulare, cu nervură, cu două găuri pentru nit, de tip Hurbanovo din sud-vestul Slovaciei, din orizontul câmpurilor cu urne (*Gräberfelder*), grupul Hurbanovo, din faza Nitra-Aunjetitz¹⁴.

La răsărit de Carpați, un pumnal cu lama triunghiulară, confecționat dintr-un aliaj de cupru și argint, cu trei găuri pentru nit, a fost descoperit la Poduri - *Dealul Ghindaru* (jud. Bacău)¹⁵, însă diferă tipologic de exemplarul nostru. Un alt pumnal cu lama triunghiulară, din colecția Muzeului din Vânători (jud. Neamț), publicat recent, are nervură mediană reliefată și trei perforații la zona proximală pentru fixarea mânerului cu nituri¹⁶. Tipologic, exemplarele de la Poduri, Vânători și un altul de la Țibucani¹⁷ sunt diferite față de pumnalul de la Probota, cele trei piese fiind încadrate în bronzul mijlociu, respectiv în timpul comunităților culturilor Costișa, Komariv și Monteoru.

Un pumnal cu placa mânerului arcuită, cu trei găuri pentru nit și cu îngroșare pe linia mediană este de la Očnița, punctul Buridava, care a fost găsit „în asociere cu mult material Glina, Coțofeni și dacic”¹⁸. Piesa a fost analizată prin metoda micro-PIXE, rezultatele indicând bronz arsenical (falsul bronz), cu un procent de 6,7 % arsen¹⁹. Acest pumnal²⁰ are similitudini cu exemplarul nostru.

Mai apropiat de piesa noastră este un pumnal cu placa mânerului arcuită, cu trei găuri pentru nit și cu îngroșare pe linia mediană, descoperit la Očnița (jud. Vâlcea), într-un context neclar, „în asociere cu mult material Glina, Coțofeni și dacic”²¹. Piesa a fost analizată prin metoda micro-PIXE, rezultatele indicând un procent de 6,7 % arsen²².

Pumnalul de la Probota este o descoperire singulară, fără context arheologic, ceea ce face dificilă încadrarea cronologică și culturală, prin urmare se impune folosirea metodei „convenționale” utilizată în arheologie, respectiv găsirea de analogii care să fie luate în considerație pentru demersul propus. Pumnalul de la Poduri nu are un context arheologic clar în ceea ce privește descoperirea lui, fiind relaționat fie cu grupul Jigodin (bronzul timpuriu), fie cu cultura Costișa (bronzul mijlociu)²³. Pumnalul de la Vânători a fost încadrat în bronzul mijlociu, fiind în legătură cu mediile culturale din epoca bronzului din Europa Centrală, cu zona culturii Fűzesbony-Otományi²⁴.

Pumnale triunghiulare de diferite tipuri și variante sunt răspândite începând cu epoca timpurie a bronzului pe un mare areal geografic²⁵ în Europa: România, Ucraina²⁶, Slovacia²⁷, Moravia²⁸, Danemarca²⁹, Irlanda³⁰, sudul Franței, sud vestul Peninsulei Iberice³¹.

¹⁴ Descoperite în morminte: o lamă cu două nituri din mormântul 34 de la *Dvory na Žitavnu* (Kr. Nové Zámky), o lamă cu nervură proeminentă, cu două nituri din mormântul 43 de la *Hurbanovo* (Kr. Komárno) (Vladár 1974, p. 33, 34, nr. 72, 73, pl. 3/72, 73).

¹⁵ Munteanu, Dumitroaia 2010.

¹⁶ Diaconu, Brașoveanu 2020.

¹⁷ Vulpe, Zamoșteanu 1982; Diaconu 2016, p. 71-72, Fig. 75/1.

¹⁸ Popescu *et alii* 2013, p. 133.

¹⁹ Popescu *et alii* 2013, p. 134.

²⁰ Ar fi fost necesară și o analiză metalografică pentru evidențierea tehnicilor de elaborare; „cu ochiul liber” observăm că orificiile pentru nituri au fost făcute cu un obiect dur (dorn), după turnarea lamei.

²¹ Popescu *et alii* 2013, p. 133.

²² Popescu *et alii* 2013, p. 134. Ar fi fost necesară și o analiză metalografică pentru evidențierea tehnicilor de elaborare; microscopic observăm că orificiile pentru nituri au fost făcute cu un obiect dur (dorn), după turnarea lamei.

²³ Munteanu, Dumitroaia 2010, p. 134-135, 140.

²⁴ Diaconu, Brașoveanu 2020, p. 95-96.

²⁵ Lenerz-de Wilde 1991.

²⁶ Berezans'ka *et alii* 1971, fig. 103/11; Degačev, Manzura 1991, fig. 59/7, 102/14, 21.

²⁷ Vladár 1974, p. 34.

²⁸ Vladár 1974, 34.

²⁹ Klimscha 2010, p. 126-127.

³⁰ Burgess, Gerloff 1981, 34, nr. 211, pl. 29/211.

³¹ Gallay 1981, 20-21, pl. 42.

**UN PUMNAL DIN EPOCA TIMPURIE A BRONZULUI
DESCOPERIT LA PROBOTA (COM. DOLHASCA, JUD. SUCEAVA)**

Pumnalele din eneolitic și din bronzul timpuriu diferă tipologic, însă, de regulă, sunt tipuri caracteristice unor mari areale geografice, fiind vehiculate de purtătorii diferitelor culturi din epoca timpurie și mijlocie a bronzului.

Concluzii

În regiunea geografică unde a fost descoperit pumnalul de la Probota sunt cunoscute așezări și necropole de la începutul epocii bronzului, aparținând culturile amforelor sferice³², Horodiștea-Erbiceni³³ și Jamnaja³⁴.

Piesa de la Probota are analogii cu pumnale de tip Cucuteni, varianta Lovas A, răspândite în Europa Centrală, în vestul și nordul Peninsulei Balcanice (Serbia, Bulgaria) și în România³⁵.

Pumnalul de la Probota este, până în prezent, unicat în România, având puține analogii.

Piesa se încadrează în categoria obiectelor de ceremonie, de prestigiu, răspândite în diferite forme pe un mare spațiu geografic și în diverse areale culturale preistorice.

BIBLIOGRAFIE

- Băjenaru, Popescu 2012 - R. Băjenaru, A.-D. Popescu, *Pumnalele de metal cu limbă la mâner din bronzul timpuriu și mijlociu din spațiul carpato-dunărean*, în V. Sîrbu, S. Matei (eds.), *Un monument din Carpații Orientali cu reprezentări din Preistorie și Evul Mediu. Nucu - „Fundu Peșterii”*, județul Buzău, Brăila – Buzău, p. 363–433.
- Berezans'ka et alii 1971 - S. S. Berezans'ka, Ju. M. Zaharuk, O. M. Leskov, D. Ja. Teleghin, I. G. Šovkoljak, *Arheologija Ukrain'skoj RSR*, tom I, Vidavnistvo „Naukova Dumka”, Kijv.
- Burgess, Gerloff 1981 - B. C. Burgess, S. Gerloff, *The Dirks and Rapiers of Great Britain and Ireland*, în PBF IV, 7, München.
- Dergačev, Manzura 1991 - V. A. Dergačev, I. V. Manzura, *Pogrebal'nye komplekсы pozdnego Tripol'ja*, „Știința”, Kișinev.
- Diaconu 2016 - V. Diaconu, *Repertoriul descoperirilor atribuite epocii bronzului din județul Neamț*, BMA XXXVI, ed. „Constantin Matasă”, Piatra Neamț.
- Diaconu, Brașoveanu 2020 - V. Diaconu, C. Brașoveanu, *A bronze dagger from the Moldavian Subcarpathians / Un pumnal de bronz din Subcarpații Moldovei*, în RRASI 2, p. 93-100.
- Dinu 1959 - M. Dinu, *Șantierul arheologic Dolheștii Mari (r. Fălticeni, reg. Suceava)*, MCA 6, p. 213-221.
- Dinu 1961 - M. Dinu, *Șantierul arheologic Dolheștii Mari (r. Fălticeni, reg. Suceava)*, MCA 7, p. 121-229.
- Dumitroaia 2000 - Gh. Dumitroaia, *Comunități preistorice din nord-estul României. De la cultura Cucuteni până în bronzul mijlociu*, Muzeul de Istorie Piatra-Neamț, BMA VII, ed. „Constantin Matasă”, Piatra-Neamț.
- Frînculeasa 2011 - A. Frînculeasa, *Descoperiri funerare din epoca bronzului de la Budureasca – Vadu Săpat, jud. Prahova*, MCA S.N. 7, p. 51-71.
- Gallay 1981 - Gallay, G., *Die kupfer- und altbronzezeitlichen Dolche und Stabdolche in Frankreich*, în PBF VI, 5, München.
- Gedl 1980 - Gedl, M., *Die Dolche und Stabdolche in Polen*, în PBF VI, 4.
- Gedl 1981 - Gedl, M., *Die Rasiermesser in Polen*, în PBF VIII, 4.
- Gerloff 1975 - S. Gerloff, *The Early Bronze Age Daggers in Great Britain*, în PBF VI/2.

³² Dumitroaia 2000, p. 68-81.

³³ În apropiere de Probota, necropola și așezarea de la Dolheștii Mari – *La Hapău* (com. Dolhești, jud. Suceava) (Dinu 1959; Dinu 1961; Dumitroaia 2000, p. 35, nr. 54).

³⁴ Dumitroaia 2000, p. 102-116.

³⁵ Matuschik 2000, p. 229, fig. 230.

- Hansen 2013 - S. Hansen, *Bronzezeitliche Deponierungen in Europa nördlich den Alpen Weihgaben ohne Tempel*, în I. Gerlach, D. Rane (eds.), *Sanktuar und Ritual; Heilige Plätze im archäologischen Befund*, Leidorf, p. 371-387.
- Harbison 1969 - P. Harbison, *The Daggers and the Halberds of the Early Bronze Age in Ireland*, în PBF VI/1.
- Horn, Schenck 2016 - Ch. Horn, T. Schenck, *Zum Ursprung der Stabdolche und Stabdolchartigen Waffen in Europa*, în PZ 91 (1), p. 16-41.
- Kemenczei 1988 - T. Kemenczei, *Die Schwerter in Ungarn I*, în PBF, IV, 6, München.
- Kemenczei 1991 - T. Kemenczei, *Die Schwerter in Ungarn II*, în PBF, IV, 9, Stuttgart.
- Klimscha 2010 - Fl. Klimscha, *Kupferne Flachbeile und Meißel mit angedeuteten Randleisten: Ihre Bedeutung für die Entstehung und Verbreitung technischer Innovationen in Europa und Vorderasien im 4. Und 3. Jahrtausend v. Chr.*, în *Germania*, 88, 1-2, p. 101-144.
- Lenerz-de Wilde 1991 - M. Lenerz-de Wilde, *Überlegungen zur Funktion der frühbronzezeitlichen Stabdolche*, în *Germania* 69, 1, p. 25-48.
- Mareș 2002 - I. Mareș, *Metalurgia aramei în neo-eneoliticul României*, ed. „Bucovina istorică”, Suceava.
- Mareș 2012 - I. Mareș, *Metalurgia aramei în civilizațiile Precucuteni și Cucuteni*, ed. Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava, ed. „Karl A. Romstorfer”.
- Matuschik 2000 - I. Matuschik, *Kupferfunde und Metallurgie-Belege, zugleich ein Beitrag zur Geschichte der kupferzeitlichen Dolche Mittel-, Ost- und Südosteuropas*, în M. Mainberger (ed.), *Das Moordorf von Reute. Archäologische Untersuchungen in der jungneolithischen Siedlung Reute-Schorrenried, Staufen*, p. 207-261.
- Munteanu, Dumitroaia 2010 - Munteanu, R., Dumitroaia, Gh., *Un pumnal din epoca bronzului descoperit la Poduri (jud. Bacău)*, în *SCIIVA* 61, 1-2, p. 133-141.
- Popescu et alii 2013 - A.-D. Popescu, M. Iosifaru, I. Tuțulescu, B. Constantinescu, *Câteva comentarii pe baza analizei compoziționale a pumnalului de la Ocnîța*, *SCIIVA* 64, 1-2, 2013, p. 133-147.
- Popescu et alii 2017 - A.-D. Popescu, R. Băjenaru, B. Constantinescu, *Piese de metal din situl preistoric de la Costișa*, în A.-D. Popescu (ed.), *Costișa. O perspectivă interdisciplinară*, Târgoviște, 2017, p. 115-156.
- Popescu, Frînculeasa 2016 - A. D. Popescu, A. Frînculeasa, *Versatile artefacts: some remarks concerning a few early bronze age metal blades from the Lower Danube*, în *MCA*, S.N. 12, p. 73-88.
- Vital et alii 2014 - J. Vital, Fl. Cattin, Fr. Leterlé, P. Degryse, *Un dépôt d'épées courtes du Bronze ancien La Rouvière à Chusclan (Gard, France)*, în *BSPF*, Tome 111, numéro 1, p. 75-100.
- Vladár 1974 - Vladar, J., *Die Dolche in der Slowakei*, PBF VI, 3, München.
- Vulpe, Zamoșteanu 1982 - A. Vulpe, M. Zamoșteanu, *Ein reichverzierte Bronz dolch aus der Moldau*, în *TD III*, p. 118-122.

LIST OF CAPTIONS

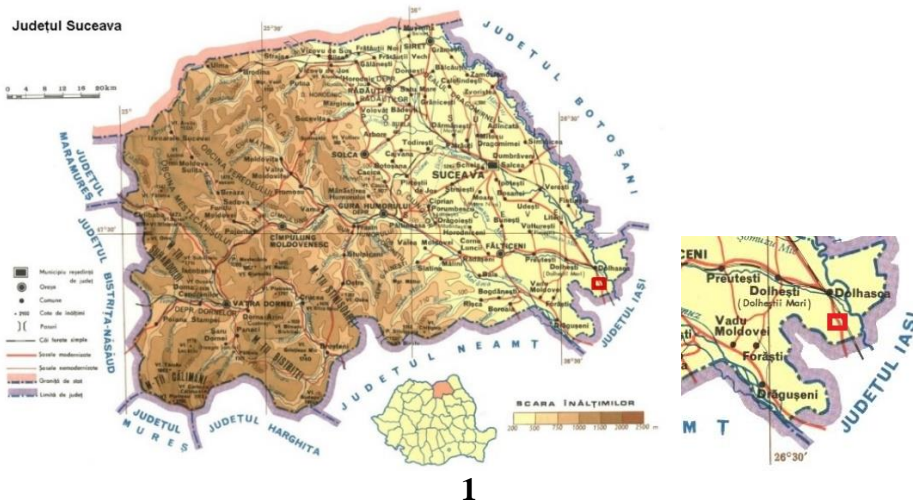
Fig. 1/1. Map of Suceava County. The location of the discovery

Fig. 1/2. Discovery place of the dagger

Fig. 1/3. The artifact *in situ* (photo Iosif Lavric)

Fig. 2. Early Bronze Age dagger discovered at Probotă (Dolhasca commune, Suceava county)

UN PUMNAL DIN EPOCA TIMPURIE A BRONZULUI DESCOPERIT LA PROBOTA (COM. DOLHASCA, JUD. SUCEAVA)

1

2

3

**Fig. 1. Harta județului Suceava, amplasarea descoperirii.
2: Locul descoperirii; 3: piesa *in situ* (foto Iosif Lavric)**

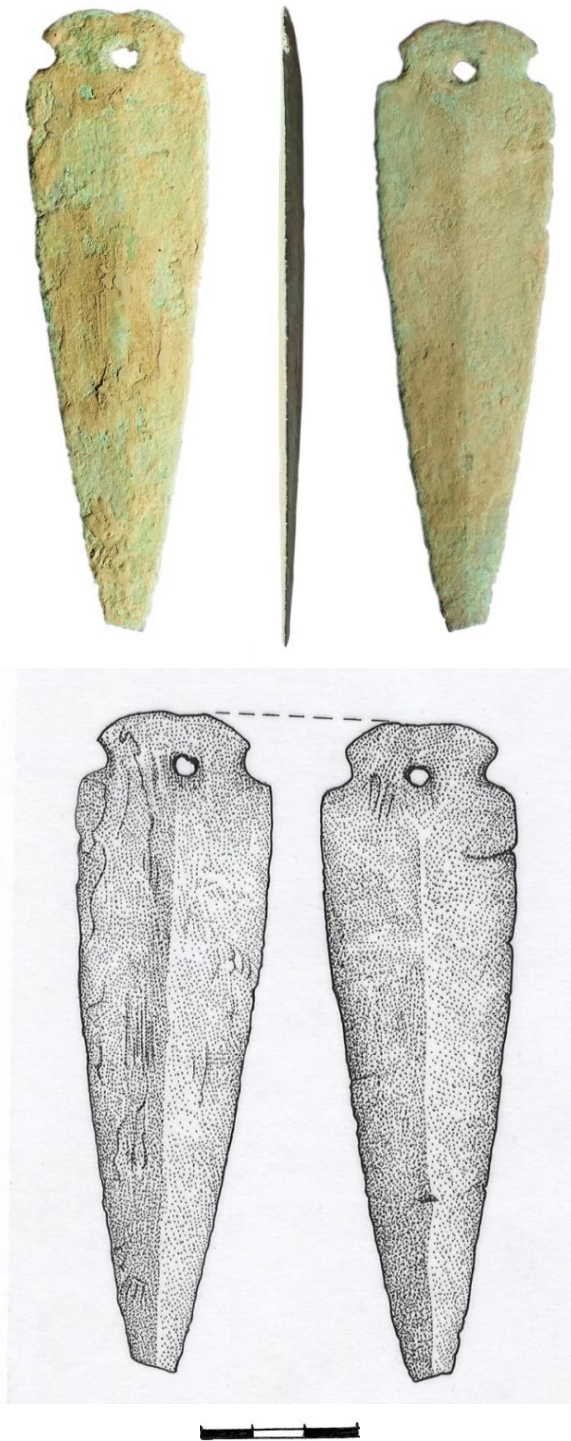

Fig. 2. Pumnal din epoca timpurie a bronzului descoperit la Probotă, com. Dolhasca, jud. Suceava

GERMANII DIN BUCOVINA ȘI BASARABIA (SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XVIII-LEA – ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX)

Constantin UNGUREANU

Rezumat: Imigrarea și colonizarea germanilor în Bucovina și Basarabia a demarat după anexarea acestor teritorii de către Imperiul Habsburgic, respectiv Imperiul Rus. Către anul 1786, în Bucovina locuiau cca. 1.580 de germani. Pe parcursul administrației galițiene în Bucovina au fost întemeiate mai multe colonii cu mineri germani, 4 colonii unde au funcționat fabrici de sticlă. În 1787-1789 s-au așezat țărani șvabi luterani în 9 sate românești de lângă Rădăuți, Siret și Suceava. La mijlocul sec. al XIX-lea, din 380 mii locuitori ai Bucovinei, cca. 25.600 (6,7%) erau germani. În sudul Basarabiei, în perioada 1814-1842 au fost fondate 24 de colonii germane. Câteva sate locuite cu germani au existat în nordul Basarabiei. În anii '50 ai sec. al XIX-lea, doar în 24 de colonii germane din sudul Basarabiei au fost înregistrate 24.049 de persoane.

În a doua jumătate a sec. al XIX-lea, în Bucovina au mai fost întemeiate doar câteva colonii germane. În perioada 1850-1869, numărul germanilor din Bucovina s-a mărit de 1,6 ori (de la 25.592 (6,7% din total) la 41.065 (8%). Din anul 1880, marea majoritate a evreilor din Bucovina au fost considerați vorbitori de limbă germană. În decursul anilor 1880-1910, numărul vorbitorilor de germană din Bucovina a crescut de la 108.820 (19,1%) la 168.851 (21,2%). În orașe și târguri, aproape jumătate din locuitori erau evrei și germani. După anul 1850, germanii din Basarabia au luat în arendă și au întemeiat cca. 60 de sate noi, dintre care 27 în județul Akkerman, 22 în județul Bender, 5 în județul Ismail. În anul 1897, în Basarabia locuiau 60.206 germani, cei mai mulți în județul Akkerman (43.389). Pentru anul 1919, numărul total al germanilor din Basarabia este estimat la 79 mii de persoane.

Cuvinte-cheie: Bucovina, Basarabia, Bugeac, germani, luterani, romano-catolici, colonii

Abstract: German immigration and colonization in Bukovina and Bessarabia began after the annexation of these territories by the Habsburg Empire and the Russian Empire, respectively. By 1786, in Bukovina lived approx. 1,580 Germans. During the Galician administration, in Bukovina were established several colonies with German miners, 4 colonies where glass factories operated. In 1787-1789, Swabian Lutheran peasants settled in 9 Romanian villages near Rădăuți, Siret and Suceava. In the middle of the 19th century, out of 380 thousand inhabitants of Bukovina, approx. 25,600 (6.7%) were Germans. In the south of Bessarabia, 24 German colonies were founded between 1814 and 1842. Several German-inhabited villages existed in northern Bessarabia. In the middle of the 19th century, 24,049 people were registered in only 24 German colonies in southern Bessarabia.

In the second half of the 19th century, only a few German colonies were established in Bukovina. Between 1850 and 1869, the number of Germans in Bukovina increased 1.6 times (from 25,592 (6.7% of the total) to 41,065 (8%).) Since 1880, the vast majority of Jews in Bukovina have been considered German speakers. During the years 1880-1910, the number of German speakers in Bukovina increased from 108,820 (19.1%) to 168,851 (21.2%). In cities and towns, almost half of the inhabitants were Jews and Germans. After 1850, the Germans from Bessarabia leased and founded approx. 60 new villages, of which 27 in Akkerman County, 22 in Bender County, 5 in Ismail County. In 1897, 60,206 Germans lived in Bessarabia, most of them in Akkerman County (43,389). For the year 1919, the total number of Germans in Bessarabia is estimated at 79 thousand people.

Key words: Bukovina, Bessarabia, Bugeac, Germans, Lutherans, Roman Catholics, colonies

Germanii din Bucovina, la începutul stăpânirii austriece

Când Bucovina a fost ocupată de către trupele austriece, în acest teritoriu nu locuiau etnici germani sau numărul lor era cu totul neînsemnat. Istoricul austriac Johann Polek, referindu-se la populația de atunci, scria: „de asemenea existau atunci două colonii germane: localitatea Gartenberg

sau Sadagura, întemeiată în anul 1770 de către Peter Freiherr von Gartenberg, și Prelipcea, care avea o vechime de zece ani, dar care atunci se afla în decădere totală”¹.

La Prelipcea (sat pe malul Nistrului), în 1760 s-a așezat un grup de germani protestanți, aici urmând să fie construită o fabrică de postav. Acești coloniști au sosit din orașul galițian învecinat Zalesczyki, unde deja funcționa o fabrică similară. Între coloniști au apărut în curând neînțelegeri, iar domnul Moldovei Alexandru Ghica a preferat să transfere fabrica la Chipercești, lângă Iași. Războiul ruso-turc din 1768-1774 a contribuit și mai mult la decăderea acestei colonii. În 1782 mai locuiau în acest sat patru familii germane², dar în curând și acestea s-au stabilit în alte localități.

Războiul din 1768-1774 a contribuit la întemeierea satului Sadagura. Comandamentul militar rus avea nevoie de o monetărie, pentru a putea plăti solda soldaților săi. În acest scop s-a făcut apel la serviciile lui Peter von Gartenberg. Monetăria a fost întemeiată în toamna anului 1770 pe malul stâng al Prutului, în apropiere de Cernăuți. Pentru funcționarea monetăriei au fost aduși specialiști germani și evrei³. Când au intrat trupele austriece în Bucovina, monetăria fusese deja desființată. Majoritatea germanilor au plecat odată cu desființarea monetăriei ori s-au așezat prin alte localități.

Pentru a asigura o integrare efectivă a Bucovinei în cadrul Imperiului Habsburgic, deja în timpul administrației militare a început colonizarea regiunii cu populație alogenă. Coloniile, ce urmau să fie întemeiate, trebuiau să contribuie la întărirea noii stăpâniri în teritoriul dat. Germanii, ca etnie dominantă în Imperiul Habsburgic, au format cea mai însemnată rezervă de colonizare. Primii germani sosiți în Bucovina erau militari, funcționari, negustori, meseriași ș.a. Majoritatea din ei se așezau la Cernăuți, Suceava, Siret și în unele sate mai mari. În timpul primei sale vizite în Bucovina, împăratul Joseph al II-lea declara, că popularea acestui ținut este de cea mai mare importanță, dar acest proces trebuie să se efectueze cu cât mai puține cheltuieli din vistieria statului.

Iacobeni este cea mai veche colonie germană din Bucovina și a fost întemeiată în apropiere de Vatra Dornei. Deja în 1775 guvernatorul Spleny menționa că în munții Bucovinei se află zăcăminte de sare. Mai mulți specialiști au cercetat munții provinciei și în curând au fost descoperite zăcăminte de fier lângă Fundul Moldovei și Iacobeni. Pentru prelucrarea acestor zăcăminte, în 1782 s-a hotărât întemeierea unei colonii cu mineri germani. Primii coloniști au sosit la Iacobeni în 1784, fiind originari din nordul Transilvaniei și din Zips (un comitat din nordul Ungariei, în prezent pe teritoriul Slovaciei). Numărul lor creștea pe baza noilor coloniști, astfel în 1786/1787 au sosit 30 de persoane (25 de sex masculin și 5 de sex feminin) de confesiune evanghelică⁴. Această colonie s-a constituit în anii 1784-1786, dar a fost completată cu coloniști până către finele sec. al XVIII-lea.

Propuneri de colonizare a agricultorilor germani

Chiar de la ocuparea Bucovinei se propunea întemeierea unor colonii cu țărani germani. Însă, pe parcursul activității sale, Enzenberg a fost un adversar al colonizării planificate. Motivul principal era că între timp se mărise rapid numărul populației Bucovinei datorită imigranților din Galiția și Moldova, care aduceau cu dâșii multe vite și care cu hrană, fiind în stare să plătească toate impozitele. O colonizare a germanilor ar fi necesitat mari cheltuieli din bugetul statului.

În anii 1782-1783 a existat un plan concret de a coloniza un număr mare de țărani germani în satele din zona dintre Prut și Nistru. Adeptul principal al acestei colonizări a fost inginerul Johann Budinszky, care în 1782 a efectuat cartografierea economică a 40 de sate din acea zonă. În vara anului 1782 el își exprima părerea, că în această zonă ar putea fi colonizate cca. 3-4 mii de familii germane. Generalul Enzenberg, în principiu, nu era împotriva acestei colonizări, dar se limita la posibilitatea așezării a cca. 400 de familii⁵. El conchidea că așezarea ar fi posibilă numai în grupe

¹ Johann Polek, *Die Vereinigung der Bukowina mit Galizien im Jahre 1786*, în „Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museums (JBLM)”, 8/1900, p. 54.

² Raimund Kaindl, *Das Ansiedlungswesen in der Bukowina seit der Besitzergreifung durch Oesterreich. Mit besonderer Berücksichtigung der Ansiedlung der Deutschen*, Innsbruck: Wagner, 1902, p. 321.

³ Johann Polek, *Die ehemalige Münzstätte in Sadagora*, în „JBLM”, nr. 2/1894, p. 9.

⁴ Raimund Kaindl, *Ansiedlungswesen...*, p. 337.

⁵ *Ibidem*, p. 390.

GERMANII DIN BUCOVINA ȘI BASARABIA
(SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XVIII-LEA – ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX)

mici, de câte 40-50 de familii. Dar deja în octombrie 1782 generalul era de părerea că în Bucovina nici nu ar fi posibilă întemeierea unor colonii germane separate, considerând că pentru civilizarea populației ar fi suficient ca în localitățile mari să fie așezate câte 3-4 familii. El motiva aceasta prin faptul, că numai între anii 1778-1782 imigraseră din Moldova cca. 6.000 de familii⁶.

La 18 decembrie 1782, Consiliul Aulic de Război a înștiințat administrația de la Cernăuți că în primăvara lui 1783 urmau să fie colonizate în Bucovina cel puțin 400 familii de germani. La acest ordin Enzenberg răspundea prin raportul din 4 ianuarie 1783, că într-un timp atât de scurt este imposibil de pregătit materialul de construcție necesar pentru 400 de case⁷. La 25 ianuarie 1783, Johann Budinszky a prezentat lucrarea sa „Descrierea Bucovinei”, efectuată pe baza cartografiei economice a 40 de localități. Budinszky își exprima părerea că, în aceste localități ar putea fi așezate 1.992 de familii⁸. Totuși, nici acest plan de colonizare a țăranilor germani în zona dintre Prut și Nistru nu s-a realizat. La cauzele deja menționate ale acestei nereușite se adăugau și altele, de ordin economic și social: în această parte a Bucovinei nu existau păduri, iar lemnul necesar pentru construcția caselor trebuia pregătit și transportat din zona Câmpulungului-Rusesc; lipseau brațe de muncă pentru înfăptuirea acestor lucrări; această colonizare ar fi fost foarte costisitoare.

Între timp, la 25 iunie 1782 au sosit la Cernăuți două familii nemțești cu 12 copii, venite din Banat. Guvernatorul Enzenberg a acordat sprijin acestor familii sărace, care au fost așezate în casele părăsite de la Roșa. În octombrie 1782 au sosit încă 11 familii la Cernăuți, cu 26 de copii. În total, din Banat în Bucovina au sosit 22 de familii de țărani germani. La 24 octombrie 1783 locotenentul Deckert, care era responsabil de problemele colonizării, raporta: „Coloniștii din Banat au fost așezați în următoarele localități: la Molodia – 13 familii, la Mitocul-Dragomirnei – 3 familii, la Cernăuți, Roșa și Jucica – câte două familii”⁹. Toți acești germani erau romano-catolici.

Conform unui raport din 19 noiembrie 1788, la Jucica locuiau 2 familii, la Cernăuți a rămas o familie, iar una s-a transferat la Roșa, unde deja se aflau 3. În afară de aceste familii, la Roșa s-au stabilit treptat încă 15 familii. La Molodia din 13 familii rămăseseră numai 10, iar la Mitocul-Dragomirnei din trei familii una a emigrat în Moldova¹⁰. Aceste 22 de familii germane au primit 250 florini și 49 crăiței ca ajutor gratuit și 540 florini și 47 crăiței ca ajutor care trebuia restituit¹¹.

Pentru anul 1786 sunt informații exacte despre numărul populației de confesiune romano-catolică și protestantă. La aceste două confesiuni aparțineau atunci aproape exclusiv germanii și maghiarii. În 1786, în Bucovina erau înregistrate 1.039 familii sau 3.609 locuitori de religie romano-catolică. Dintre aceștia 2.136 erau maghiari, deci mai rămâneau încă 1.473 de persoane, care în majoritate clară erau germani. Aceștia locuiau în număr mare, în orașele Cernăuți (358), Suceava (187) și Siret (39), în localitățile Sadagura (157), Boian (107), Molodia (72), Iacobeni (71), Roșa (60), Coțmani (49), Câmpulung (31), Solca (30), Mitocul Dragomirnei (26), Bosancea (23), Zastavna (22), Sinăuți (18), Frătăuți, Sf. Ilie și Pojorâta – (câte 16) etc.¹². Atunci se aflau în toată Bucovina și 3.302 militari catolici, militarii însă nu erau incluși în numărul total al populației.

În Bucovina au început să sosească și coloniști protestanți, al căror număr, în decembrie 1786, era de 228 persoane¹³. Din aceștia, 121 erau maghiari protestanți, care locuiau la Rarancea. Ceilalți protestanți erau germani, dintre care 21 locuiau la Suceava, 19 la Cernăuți, 15 la Stroești, 13 la

⁶ Ion Nistor, *Românii și Rutenii în Bucovina. Studiu istoric și statistic*, București: Ed. Academiei Române, 1915, p. 100.

⁷ Raimund Kaindl, *Ansiedlungswesen...*, p. 406.

⁸ Johann Polek, *Die Bukowina zu Anfang des Jahres 1783*, p. 63.

⁹ Raimund Kaindl, *Ansiedlungswesen...*, p. 393, 395, 398.

¹⁰ *Ibidem*, p. 517-518.

¹¹ Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți (Arh.SRC), fond 1, inv.1, dosar 218, f. 39.

¹² Johann Polek, *Zur Frage der Errichtung eines röm-kath. Bistums in der Bukowina*, în „JBLM”, 16 / 1908, p. 30-31.

¹³ *Bukowina. Heimat von Gestern*. Karlsruhe 1956, p. 39.

Siret, 9 la Onufrie, câte 8 la Roșă și Sadagura...¹⁴. Astfel, la sfârșitul administrației militare, în Bucovina erau cca. 1.580 de germani (cca. 1.473 romano-catolici și 107 germani luterani)¹⁵.

Coloniile cu țărani germani, înființate la începutul administrației galițiene

Spre sfârșitul administrației militare, un număr mare de locuitori români au emigrat în Moldova. În urma acestei emigrări a apărut posibilitatea de a așeza țărani germani în casele părăsite. Însuși împăratul Joseph al II-lea, care în august 1786 se afla la Lemberg, sublinia posibilitatea colonizării germanilor în satele, unde se aflau case pustii. Funcționarul Ainser, responsabil de proprietățile statului, a călătorit personal prin Bucovina, pentru a se informa la fața locului despre situația reală. La 30 noiembrie 1787 el constata că, atunci erau 208 case goale în satele: Hadikfalva (28), Sf. Ilie (21), Joseffalva (16), Frătăuți, Satul Mare și Ilișești (câte 12), Mitocul Dragomirnei, Horodnic, Negrileasa (câte 10), Mămăiești, Tereblecea, Milișeuți și Arbore (câte 8), Andreasfalva (7), Clivești, Privorochia, Sf. Onufrie (câte 6), și de-a lungul drumului spre Suceava – 20 de case¹⁶. Până la urmă, așezarea țăranilor germani a avut loc doar în satele Frătăuți, Satul Mare, Milișeuți, Badeuți, Sf. Onufrie, Arbore, Ilișești, Ițcani și Tereblecea. Toate aceste sate erau așezate pe domeniile Fondului Bisericesc. Deoarece majoritatea caselor nu erau bune de locuit, pentru coloniști s-au construit case noi.

Conform raportului din 31 octombrie 1787 al comisarului Danss, responsabil de colonizare, în satele Frătăuți, Satul Mare, Milișeuți și Arbore s-au așezat 30 de familii, dintre care 26 erau luterane și 4 calvine; 21 familii erau de țărani, 6 se ocupau cu agricultura și meșteșugăritul, iar 3 erau profesionale, însumând 150 de persoane. În noiembrie 1788, la Frătăuți erau 16 familii cu 92 persoane, la Satul Mare – 8 familii (28), la Badeuți-Milișeuți – 8 (31) și la Arbore – 8 familii (34 persoane). Numărul total al coloniștilor în aceste 5 sate era de 40 de familii cu 185 de persoane¹⁷.

Războiul ruso-turc, izbucnit în vara anului 1787, a împiedicat colonizarea de mai departe a germanilor, care nu puteau fi asigurați la timp cu materiale de construcție. În octombrie 1788 colonizarea țăranilor germani în Bucovina a fost declarată încheiată. Doar la Tereblecea, așezarea germanilor s-a încheiat în septembrie 1789. În total, în anii 1787-1789, în Bucovina s-au stabilit 74 de familii (16 la Frătăuți, 12 la Ilișești, la Satul Mare, Milișeuți-Badeuți, Sf. Onufrie și Ițcani – câte 8 familii, la Arbore și Tereblecea – câte 7 familii)¹⁸. Toți acești țărani au fost scutiți pe doi ani de impozite. Majoritatea coloniștilor germani erau șvabi de religie protestantă și erau originari din Hessen, Pfalz, Baden și Württemberg. Samuel Bredetzky indica în 1811, în afară de coloniile Karlsberg și Fürstenthal, încă 9 sate în Bucovina, în care locuiau germani. Conform informațiilor sale, la Frătăuți locuiau atunci 229 germani, la Iacobeni – 193, Ilișești – 189, Arbore – 146, Tereblecea – 130, Satul Mare – 69, Ițcanii Noi – 65, Sf. Onufrie – 30, Milișeuți – 8¹⁹. Acești țărani nu au format colonii aparte, ci s-au așezat în satele deja locuite de români.

Către anul 1842, în 9 sate unde s-au așezat țărani germani la începutul administrației galițiene, locuiau 13.962 persoane, dintre care 10.608 (76%) ortodocși, 2.414 (17,3%) luterani, 732 (5,2%) romano-catolici, 114 greco-catolici. Românii ortodocși erau majoritari în 8 sate, doar în Ițcanii Noi cei mai mulți locuitori erau germani luterani. În Sf. Onufrie, aproape toți germanii erau catolici, iar în Tereblecea, o parte din romano-catolici erau imigranți slovaci. Cei mai mulți germani luterani trăiau în satele Ilișești (689), Frătăuții Vechi (463), Tereblecea (cca. 400) și Satul Mare (cca. 300)²⁰.

¹⁴ Arh.SRC, fond 1, inv.4, dosar 19, f. 16.

¹⁵ Constantin Ungureanu, *Colonizarea populației germane în Bucovina*, în „Codrul Cosminului”, nr. 2 / 1996, p. 215.

¹⁶ Raimund Kaindl, *Ansiedlungswesen...*, p. 502-508.

¹⁷ *Ibidem*, p. 428-429.

¹⁸ *Bukowina. Heimat von Gestern*, p. 88.

¹⁹ Samuel Bredetzky, *Historisch- statistischen Beitrag zum deutschen Colonisationswesen in Europa*, Brünn, 1812, p. 136, 153, 158-159, 167, 170, 176, 181.

²⁰ Constantin Ungureanu, *Populația Bucovinei și Basarabiei sub stăpâniri străine (1774 / 1812 - 1918)*, Suceava: Editura Karl A. Romstorfer, 2020, p. 154.

GERMANII DIN BUCOVINA ȘI BASARABIA (SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XVIII-LEA – ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX)

În deceniile următoare, numărul lor s-a mărit repede și treptat mai multe colonii s-au constituit ca așezări de sine stătătoare. În 1900, în comunele Bădeuți, Satul Mare, Frătăuții Vechi și Tereblecea, divizate de cele românești, germanii constituiau cca. 86-94,5% din populație, iar în Ițcanii Noi, 61% din locuitori erau germani. În alte sate, germanii locuiau împreună cu românii, constituind o pondere mai însemnată în Ilișești (46,3%), Sf. Onufrie (18,7%), Arbore (12,3%)²¹.

Coloniile cu mineri germani

Prima colonie cu mineri germani s-a întemeiat în 1784-1786 la Iacobeni. În 1796, mina din Iacobeni a fost cumpărată de către industriașul Anton Manz, care a permis așezarea de noi lucrători din Zips. În 1796 în acest sat s-au stabilit încă 40 de familii²². În zona muntoasă s-au făcut noi cercetări și în curând, pe cursul superior al râului Bistrița, lângă Cârlibaba, au fost descoperite zăcăminte de plumb. Aici a fost deschisă o mină și astfel a fost întemeiată a doua colonie de mineri, originari din Zips. În 1842, la Cârlibaba locuiau 322 persoane, dintre care 76 evanghelici și 84 romano-catolici²³. Numărul coloniștilor acestei localități creștea lent, deoarece condițiile de trai erau severe și în afară de minerit nu se puteau practica alte ocupații. Mina din Cârlibaba a fost exploatată până către anul 1860.

În 1805, comisarul Mehes a descoperit la Dealul Negru, lângă Fundul Moldovei, zăcăminte de cupru. Pentru extracția acestor zăcăminte au fost aduși lucrători tot din Zips. Ca urmare, în 1808 a fost întemeiată colonia Louisenthal între localitățile Pojorâta și Fundul Moldovei. Treptat, la Louisenthal au fost construite cca. 140 de case de-a lungul drumului și a râului Moldova. Germanii s-au așezat aici și în localitățile învecinate Fundul Moldovei și Pojorâta, majoritatea fiind catolici.

În 1807, în valea râului Moldova, în apropiere de Vama, a fost întemeiată colonia Eisenau. Datorită străduinței lui Manz, în 1807 la Eisenau s-au stabilit 38 familii sau cca. 200 de germani din comitatul Zips. În sfârșit, în anul 1809, pe valea râului Moldovița, mai la nord de Vama, a fost întemeiată colonia Freudenthal, unde inițial s-au stabilit 35 de familii sau cca. 170 de persoane²⁴. Locuitorii acestei colonii erau calificați ca tăietori de lemne.

Coloniști germani s-au așezat în cele mai multe localități din această zonă muntoasă, unde românii constituiau majoritatea populației. În anul 1842, în 7 localități din sud-vestul Bucovinei (Câmpulung, Vatra Dornei, Vama, Fundul Moldovei, Pojorâta, Iacobeni și Cârlibaba) locuiau 14.225 persoane, dintre care 10.461 (73,5%) ortodocși, 2.085 (14,7%) romano-catolici, 1.492 (10,5%) luterani, 135 mozaici, 52 greco-catolici²⁵. Doar la Iacobeni și Cârlibaba, majoritatea populației o formau germanii, în celelalte comune predominau ortodocșii. În 1842, germanii (catolici și luterani) constituiau 70,5% în Iacobeni, cca. 50% în Cârlibaba și peste 25% - în comunele Fundul Moldovei (28,2%), Vama (26%) și Pojorâta (25,4%). Germanii din ultimele trei localități erau concentrați în coloniile Eisenau, Louisenthal și Freudenthal.

După 1848 mineritul din munții Bucovinei nu mai aducea profit, iar coloniștii germani au fost nevoiți să practice alte ocupații. În sud-vestul Bucovinei nu au fost întemeiate alte colonii, iar numărul populației germane a crescut predominant pe cale naturală. În 1900, în zona muntoasă din sud-vestul Bucovinei, etnicii germani constituiau peste 90% în coloniile Freudenthal, Eisenau și Louisenthal, erau majoritari în comunele Schwarzthal (90%) și Iacobeni (70,5%), aveau o pondere importantă în comunele Valea Putnei (39,7%), Pojorâta (32,5%), Cârlibaba (29,2%), Ostra (25,3%), Vatra Moldoviței (24,9%), Vama (16,6%), în orașele Vatra Dornei (17,5%) și Câmpulung (16,1%)²⁶ – a se vedea tabelul din anexă și harta elaborată de Călin Pantea.

²¹ Constantin Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece 1774-1918*, Chișinău: Civitas, 2003, p. 260.

²² *Hauptbericht der Bukowiner Handelskammer für 1862-1871*, p. 203.

²³ Arh.SRC, fond 1, inv.1, dosar 8025.

²⁴ *Die Zipser in der Bukowina*, în „Neuland”, 9/1956, nr. 24.

²⁵ Arh.SRC, fond 1, inv.1, dosar 8025.

²⁶ Constantin Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece ...*, p. 260.

Coloniile cu sticlari germani

În Bucovina existau multe păduri, iar autoritățile austriece au considerat necesar să fie deschise fabrici de sticlă, care ar fi adus profit. Prima colonie cu sticlari germani a fost întemeiată spre sfârșitul sec. al XVIII-lea. Cu contribuția arendașului Kriegshaber, o colonie cu sticlari s-a întemeiat la Huta Veche, lângă Crasna, unde în 1793 au sosit lucrători sticlari din Boemia. Deși nu se știe despre activitatea acestei fabrici, cert este că la Huta Veche s-au așezat germani din Boemia și astfel aici s-a constituit o colonie germană. În anii 1814-1817 lucrătorii sticlari au părăsit satul.

Curând a fost întemeiată o nouă sticlărie la Huta Nouă, pe teritoriul satului Ciudei. Arendașul Kriegshaber a invitat alți lucrători din Boemia, deoarece majoritatea germanilor de la Huta Veche practicau alte meserii. Nici fabrica de la Huta Nouă nu a cunoscut o dezvoltare deosebită. În decembrie 1833, la Huta Veche locuiau 108 familii, dintre care 41 erau germane, iar la Huta Nouă erau 66 de familii, inclusiv 21 germane. Până la 1850, numărul nemților în aceste două colonii aproape nu s-a modificat. La Huta Veche, în 1839 locuiau 33 familii germane, iar în 1845 – 36 familii. La Huta Nouă, în 1835 erau 20 de familii germane și tot atâtea au fost înregistrate în 1850²⁷. Toți acești germani erau romano-catolici. Potrivit statisticii oficiale, în 1842 la Ciudei locuiau 913 romano-catolici, iar la Crasna – 315²⁸. Mulți din acești credincioși catolici, însă, erau slovaci.

Colonia Karlsberg a fost întemeiată în anul 1797, în pădurea de lângă Putna. Aici a existat o fabrică de sticlă, pentru funcționarea căreia au fost aduși specialiști germani, originari din Boemia. Fabrica a cunoscut o dezvoltare rapidă, mai ales până către anul 1819. Însă, la 14 iulie 1827, fabrica a fost închisă, iar o parte din locuitori au părăsit satul. Nu se cunoaște cu precizie numărul inițial al coloniștilor de la Karlsberg, dar numărul germanilor s-a mărit treptat în această colonie, chiar și după închiderea fabricii. În 1848 la Karlsberg locuiau 667 germani de religie catolică²⁹.

La începutul sec. al XIX-lea, o altă colonie cu sticlari s-a format pe o vale de lângă Marginea, care se numea Voievodeasa (în germană – Fürstenthal). Fabrica de aici a început să funcționeze la sfârșitul anului 1803. La început activitatea fabricii a fost dificilă, deoarece nu erau suficienți lucrători calificați. O parte din lucrătorii, care își exprimaseră dorința să vină din Boemia la această fabrică, nu au mai sosit în Bucovina. În 1811 în această colonie erau înregistrate 61 de familii, dintre care 29 erau lucrători ai fabricii, 19 asigurau cu lemn fabrica, restul aveau alte ocupații³⁰. În 1822, numărul locuitorilor de la Karlsberg era de 507 persoane, dintre care 14 evrei, iar la Fürstenthal se numărau 368 locuitori, inclusiv 9 evrei³¹. Aceste două colonii au fost populate aproape exclusiv numai cu germani catolici, care erau originari din Boemia. În 1842, la Karlsberg au fost înregistrați 613 catolici și numai 3 ortodocși, iar la Fürstenthal locuiau atunci 586 romano-catolici și doi greco-catolici³². Către mijlocul sec al XIX-lea, fabrica de sticlă de la Fürstenthal era singura din Bucovina care mai funcționa. În noaptea din 28 spre 29 septembrie 1889, fabrica a ars și după aceasta nu a mai fost reconstruită.

În afară de minierii germani și lucrătorii de la fabricile de sticlă, în prima jumătate a sec. al XIX-lea au sosit în Bucovina un număr mare de coloniști, care se ocupau cu tăierea pădurilor și prelucrarea lemnului. Primii dintre aceștia s-au stabilit la Huta Veche și erau slovaci. Și la Karlsberg și Fürstenthal, un număr mare de germani se ocupau cu tăierea pădurilor. Treptat s-au așezat răzleț germani care se ocupau cu tăierea lemnului și în alte localități din zona montană din sud-vestul Bucovinei, astfel că spre mijlocul sec. al XIX-lea aproape în toate satele din această regiune exista o minoritate mai mare sau mai mică de coloniști germani.

²⁷ Raimund Kaindl, *Ansiedlungswesen...*, p. 350-351, 353.

²⁸ Arh.SRC, fond 1, inv.1, dosar 8025.

²⁹ Raimund Kaindl, *Ansiedlungswesen...*, p. 359.

³⁰ *Ibidem*, p. 378.

³¹ Arh.SRC, fond 1, inv. 4, dosar 747.

³² Arh.SRC, fond 1, inv.1, dosar 8025.

Întemeierea coloniilor cu țărani germani din Bucovina, în anii '30-'40 ai sec. al XIX-lea

La începutul anilor 1830 s-a ridicat din nou problema așezării organizate a germanilor și a întemeierii de noi colonii. Acești coloniști urmau să fie așezați în sud-vestul Bucovinei, în special de-a lungul drumului militar, care traversa provincia dinspre Transilvania spre Galiția. În această zonă activau atunci multe bande, care prădau drumeții. Aceste colonii trebuiau să întărească siguranța drumului și totodată să contribuie la așezarea statornică a locuitorilor în munții Bucovinei.

La 16 iunie 1835, către administrația Fondului Bisericesc Solca s-au adresat 54 familii din Boemia, care doreau să se stabilească în Bucovina. Aceste 54 familii se compuneau din 252 persoane (124 de sex masculin și 128 de sex feminin)³³. Administrația de la Solca a propus ca 30 de familii să se așeze pe valea pârâului Bori, lângă Gura Humorului. Astfel, în 1836 a luat ființă colonia Bori. Coloniștii au primit sprijin din partea statului și al germanilor de la Humor și Ilișești. Ei au fost scutiți pe 6 ani de impozite. Din totalul de 54 de familii, care în 1835 au sosit în Bucovina, 24 de familii au întemeiat colonia Lichtenberg³⁴, între satele Clit și Marginea. Principala ocupație a acestor coloniști urma să fie creșterea vitelor și agricultura, iar o parte trebuia să se ocupe cu tăierea pădurilor și să asigure cu lemn fabrica de sticlă din apropiere, de la Fürstenthal. În 1857, la Lichtenberg locuiau 330, iar la Bori – 227 persoane³⁵. Aceste colonii erau locuite aproape în exclusivitate de către germani romano-catolici.

În anii 1836-1837, reprezentanți ai germanilor din Boemia au purtat tratative cu administrația districtului Solca despre stabilirea lor în Bucovina. În august 1837 s-a propus ca slovacii de la Tereblecea și Crasna, împreună cu imigranții germani, să întemeieze o colonie în valea râului Negruleasa din sudul Bucovinei. Însă, slovacii au refuzat să se așeze la Negruleasa. Întemeierea coloniei Schwarzthal s-a înfăptuit abia în anul 1842. Inițial în această colonie locuiau 28 de familii și toți erau germani din Boemia. Ei au fost scutiți de impozite pe 6 ani³⁶.

În același timp a fost întemeiată colonia Poiana Micului, care mai era numită Buchenhain. Această colonie era așezată pe cursul superior al râului Humor, mai la nord de mănăstirea Humor. Concomitent cu 40 de familii germane, în toamna anului 1841 la Poiana Micului s-au stabilit și 40 de familii slovace de la Crasna³⁷. Până la mijlocul sec. al XIX-lea a mai fost întemeiată lângă Lichtenberg, colonia Clit. În 1843 aici s-au stabilit cu traiul 16 familii germane, originare din Boemia. În 1880, la Schwarzthal locuiau 343 persoane, dintre care 330 erau germani romano-catolici. În același an, la Poiana Micului, din cei 1.232 locuitori, 1.227 erau catolici, inclusiv 589 germani. În satul Clit, din totalul de 899 locuitori, 451 erau germani de religie romano-catolică, restul erau ruteni și români³⁸.

Întemeierea în Bugeac a coloniilor cu germani din Ducatul Varșoviei

Germanii au început să emigreze în număr mare în Rusia încă din anii '60 ai sec. al XVIII-lea. Doar în anii 1764-1767, cca. 27 mii de germani s-au stabilit în zona râului Volga³⁹. La hotarul sec. XVIII-XIX, statele germane au fost afectate de războaie, de situația grea economică, criza politică și chiar foamete. În consecință, un număr mare de germani au emigrat în Rusia, stabilindu-se mai ales la nord de Marea Neagră. Din anii 1808-1809, în sudul Rusiei au început să emigreze germanii din Ducatul Varșoviei. Atunci au fost înființate mai multe colonii în gubernia Herson, în spațiul

³³ Raimund Kaindl, *Ansiedlungswesen...*, p. 441.

³⁴ Johann Polek, *Zur Frage der Errichtung...*, în „JBLM”, 16/1908, p. 41.

³⁵ Arh.SRC, fond 3, inv.1, dosar 1475.

³⁶ Johann Polek, *Zur Frage der Errichtung...*, p. 41.

³⁷ Raimund Kaindl, *Ansiedlungswesen...*, p. 474.

³⁸ *Special Orts-Repertorien der im oesterreichischen Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder*, Bd. XIII, *Bukowina*, Wien: Hölder, 1885, p. 7, 14, 20.

³⁹ Arnulf Baumann, *Unsere Vorfahren: Entwicklungshelfer in alter Zeit*, în „Heimatkalender der Bessarabiendeutschen” (în continuare – „HKalBD”) 1980, p. 24.

dintre Bug și Nistru. Către anul 1812, în trei gubernii din sudul Rusiei existau deja 88 de colonii germane, dintre care 43 în gubernia Taurida, 28 în Herson și 17 în gubernia Ekaterinoslav⁴⁰.

După anexarea Basarabiei, a demarat procesul de colonizare a acestui teritoriu. Autoritățile ruse au acordat o atenție deosebită emigranților germani, care fiind colonizați în Bugeac, trebuiau să servească un model de organizare a noilor sate, de dezvoltare și modernizare a agriculturii. În iulie 1813, împăratul Alexandru I a emis o dispoziție de a permite coloniștilor varșovieni, care doreau să sosească în Rusia, să se stabilească în sudul Basarabiei, dar să li se acorde aceleași privilegii, de care beneficiau atunci imigranții bulgari și sârbi, adică fără cheltuieli deosebite din partea statului⁴¹.

La sfârșitul anului 1813, autoritățile ruse au decis să ofere mai multe privilegii coloniștilor varșovieni, pentru a stimula așezarea acestora în Bugeac. Alexandru I a emis la 29 noiembrie 1813 un manifest, constituit din 9 puncte, în care au fost expuse drepturile și obligațiile de care urmau să beneficieze coloniștii germani, sosiți din Ducatul Varșoviei. De la coloniști se cerea să se ocupe de pomicultură, viticultură, cultivarea cerealelor și sericicultură (creșterea și înmulțirea viermilor de mătasă); erau scutiți de toate impozitele și prestațiile timp de 10 ani; fiecare familie săracă urma să primească un credit rambursabil în 10 ani de 270 de ruble; pentru fiecare familie se acorda câte 60 desetine (cca. 66 hectare) de pământ în proprietate cu drept de moștenire; persoanele care nu dispuneau de alimente, primeau câte 5 copeici de persoană pe zi, până la prima recoltă; imigranții și descendenții lor erau scutiți definitiv de serviciul militar și de încartiruire; coloniștilor se asigura libertatea religioasă și dreptul de a construi biserici; după expirarea a 10 ani erau fixați alți 10 ani, în care coloniștii urmau să returneze subsidiile coroanei⁴².

Colonizarea germanilor varșovieni în Basarabia a demarat în anul 1814. Până la sfârșitul anului 1814, în Basarabia au sosit 1.568 de familii ale germanilor din Ducatul Varșoviei, iar în prima jumătate a anului 1815 au venit încă 200 de familii. Pentru stabilirea acestor coloniști în Basarabia, statul rus a cheltuit 700 mii de ruble, iar sub formă de asignații s-au mai acordat 600 mii de ruble⁴³. După alte estimări, în decursul anului 1814, cel puțin 1.442 familii de germani au plecat din Ducatul Varșoviei, pentru a fi colonizați în sudul Basarabiei⁴⁴. Pentru colonizarea germanilor au fost repartizate 18 terenuri de diferite mărimi în partea centrală a câmpiei Bugeacului, de-a lungul râurilor Cogâlnic, Ceaga, Cilighider și Sărata. La dispoziția preotului Lindl au fost puse 3 terenuri, iar pentru coloniștii varșovieni au revenit 15 terenuri. Suprafața terenurilor atribuită coloniștilor germani era de 131.479 desetine și 1.343 stânjeni (143.641,4 hectare)⁴⁵.

Coloniștii germanii au fost găzduiți temporar în diferite orașe și sate din partea centrală și de sud a Basarabiei. Deoarece autoritățile nu au reușit să construiască la timp un număr suficient de case, mulți imigranți germani au fost nevoiți să stea în gazdă până la doi ani. În anul 1814 au fost înființate coloniile Tarutino și Borodino. În vara anului 1815, în aceste două colonii erau ridicate deja 200 de case. Tot atunci mai erau formate încă 6 colonii, dar care nu dispuneau de case finisate.

În primăvara anului 1816, în 8 colonii locuiau deja 1.033 familii de coloniști. Alte 737 familii de imigranți germani încă stăteau în gazdă în diferite localități. Marea majoritate a coloniștilor germani erau țărani, din totalul de 7.599 persoane, doar 189 erau meseriași. Până în octombrie 1816, toți germanii varșovieni au fost repartizați în 12 colonii, situate pe valea râului Cogâlnic din ținutul Akkerman. În toamna anului 1817, împăratul Alexandru I a dispus ca satele germane din sudul Basarabiei să poarte numele unor localități, unde armata rusă a reușit să obțină victorii celebre împotriva

⁴⁰ Calculat după A. Клаус, *Наши колонии*, Санкт Петербург 1869, anexe, p. 27-29, 31-32, 36-39, 42.

⁴¹ И.А. Анцупов, *Аграрные отношения на юге Бессарабии (1812–1870 гг.)*, Кишинёв: Штиинца, 1978, с. 32-33.

⁴² *Heimatbuch der Bessarabiendeutschen*, Hannover: Selbstverlag, 1964, p. 10-11; Valentina Chirtoagă, *Colonizarea Basarabiei de Sud cu germani la înc. sec. XIX: premise, obiective, etape*, în „Destin Românesc”, nr. 1 / 2010, p. 124.

⁴³ И.А. Анцупов, *Аграрные отношения на юге Бессарабии ...*, с. 33.

⁴⁴ Hugo Häfner, *Lebensraum Bessarabien. Ein Beitrag zur Siedlungsgeschichte der Deutschen*, în „HKBD”, 1983, p.46.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 39-40.

GERMANII DIN BUCOVINA ȘI BASARABIA (SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XVIII-LEA – ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX)

armatei lui Napoleon. Cele 12 colonii au obținut denumirile de Arzis, Beresina, Borodino, Brienne, Kulm, Fere-Champenoise, Leipzig, Klöstitz, Krasna, Malojaroslawetz, Paris și Tarutino⁴⁶.

Coloniștii germani s-au confruntat cu diverse probleme mai ales în primii ani de trai în Basarabia. Aceștia nu dispuneau de case sau multe din casele construite erau făcute la repezeală și necesitau renovări. Coloniștii nu dispuneau de unelte de muncă, animale domestice și alimente, pentru a întreține familiile. În octombrie 1815, numărul bolnavilor în rândul coloniștilor ajunsese la 1.000 de persoane⁴⁷. În 1815 chiar a izbucnit o revoltă a coloniștilor germani, provocată de abuzurile administrației locale.

Autoritățile ruse au făcut cu greu față numărului mare de imigranți germani, iar costurile pentru așezarea acestora în Basarabia au fost foarte mari. Până în anul 1817, pentru aranjarea unei familii de imigranți s-a cheltuit de la 800 până la 1.113 ruble (în medie peste 900 ruble de familie), costurile totale ridicându-se la 1.819.000 de ruble. Pentru comparație, pentru aranjarea unei familii în gubernia Herson statul acorda un ajutor de 300 ruble, iar persoanele strămutate din guberniile interne ale țării primeau o asignație de doar 23 ruble și 50 copeici⁴⁸.

Germanii care pe parcursul anilor 1814-1816 au fondat 12 colonii, au venit în Basarabia din Ducatul Varșoviei, dar numai o parte din ei erau originari din spațiul polonez. Mulți imigranți germani erau originari din diferite state germane și doar temporar au locuit în Ducatul Varșoviei, de unde au emigrat în Basarabia. Bunăoară, în 1818, în 13 colonii locuiau 8.284 de germani, dintre care 2.797 (33,8%) erau din Polonia, 2.623 (31,7%) din Württemberg, 2.409 (29,1%) din Prusia, restul erau originari din Franța, Boemia, Ungaria, Bavaria sau Austria⁴⁹.

Colonia Krasna era locuită de germani catolici, restul coloniilor fiind populate de credincioși protestanți. Din totalul de 133 de familii, care s-au așezat cu traiul în Krasna, 19 familii erau evanghelice. În 1825, aceste familii de germani protestanți s-au transferat în colonia Katzbach⁵⁰.

Într-o colonie se stabileau cu traiul atâtea familii, pentru câte ajungeau 60 desetine. Familiile în plus trebuiau să se transfere în alt sat. Terenurile unor colonii erau foarte întinse, din care cauză era mai dificil de prelucrat pământul. Din această cauză, în 1823, coloniile Malojaroslawetz și Fere-Champenoise au divizat în jumătate atât pământul, cât și numărul de familii, iar în 1825, Arzis s-a împărțit în trei părți, 2/3 rămânând la Arzisu Vechi, iar 1/3 – la Arzisu Nou⁵¹. Câteva colonii au purtat concomitent două denumiri: Malojaroslawetz I (Wittenberg); Malojaroslawetz II (Alt Posttal); Fere-Champenoise I (Alt Elft); Fere-Champenoise II sau Neu Elft.

Fondarea altor colonii germane primare în sudul Basarabiei

Imigranți germani au sosit în Basarabia și direct din sudul Germaniei. Aceștia veneau atât pe cale terestră (prin Galiția), cât și pe cale fluvială (pe râul Dunăre, din Ulm până la Ismail). La începutul sec. al XIX-lea, mai ales în sudul Germaniei era răspândită în rândul locuitorilor comunitatea hiliaștilor, care împărțeau credința în sfârșitul apropiat al lumii și a doua venire a lui Hristos pe Pământ. Ei doreau să întâlnească sfârșitul lumii în Caucaz, pe muntele Ararat, de aceea mulți doreau să emigreze. Chiar se considera că, sfârșitul lumii se va produce în anul 1836⁵².

La începutul sec. al XIX-lea, șvabii din sudul Germaniei s-au confruntat cu mai mulți ani neroditori și chiar foamete în 1802, 1809-1810 și în intervalul 1812-1817. Situația economică dezastruoasă a grăbit luarea deciziei de emigrare. Din aprilie până în august 1817, un număr mare de familii au plecat cu ambarcațiuni pe Dunăre de la Ulm până la Ismail. Soarta acestor emigranți a fost dezastruoasă. Din cauza bolilor, a epidemiilor și lipsei de hrană, mulți emigranți au decedat.

⁴⁶ И.А. Анцупов, *Аграрные отношения на юге Бессарабии ...*, с. 34-35.

⁴⁷ Е.И. Дружинина, *Южная Украина 1800-1825 гг.*, Москва 1970, с. 134.

⁴⁸ И.А. Анцупов, *Аграрные отношения на юге Бессарабии ...*, с. 32, 35.

⁴⁹ http://ro.wikipedia.org/wiki/Fișier:Colonistii_varsovieni_1818.PNG

⁵⁰ *Die katholischen Gemeinden in Bessarabien*, în „HKalBD”, 1980, p. 50-52.

⁵¹ Hugo Häfner, *Lebensraum Bessarabien ...*, p. 47-48.

⁵² *Heimatbuch der Bessarabiendeutschen*, p. 12.

Un grup de imigranți germani au ajuns în 1817 în Ismail, iar împăratul rus le-a propus să se așeze în Basarabia sau în gubernia Herson. 213 familii (907 persoane) au acceptat propunerea și nu au plecat în Caucaz⁵³. Un număr de 98 familii au rămas în Basarabia și au fondat colonia Teplitz⁵⁴. În 1821, 28 de familii din teritoriul polonez au întemeiat colonia Katzbach. Ulterior în această colonie s-au mai așezat alte familii, venite din alte colonii sau direct din Germania. În total, în Katzbach s-au așezat 65 de familii, inclusiv 20 din Württemberg, câte 14 din Prusia și Polonia⁵⁵.

Colonia Sarata s-a fondat datorită pastorului Ignaz Lindl. Acesta a fost mai întâi preot catolic într-o parohie de lângă Augsburg, dar ulterior s-a apropiat de credința evanghelică, devenind un adept al sectei hiliaștilor. În 1819, parohul Lindl s-a transferat cu traiul în Rusia și a fost primit în audiență de împăratul Alexandru I. După o scurtă ședere în Peterburg, Lindl a fost numit paroh în Odesa, dar nu s-a bucurat de sprijinul credincioșilor catolici. Adepții lui Ignaz Lindl (674 din Bavaria și 141 din Württemberg) au fost de acord să se stabilească cu traiul în Rusia și în anul 1821 au emigrat din Germania. Totuși, doar o parte din ei au ajuns efectiv în sudul Rusiei⁵⁶. Până în primăvară imigranții au iernat dispersat în Odesa și în coloniile germane din împrejurimi. La 13 martie 1822, adepții lui Lindl au pornit cu 50 de căruțe la drum, iar pe 19 martie au ajuns pe valea râului Sărata din Basarabia. Grupul de imigranți era format din 63 de familii și 9 persoane necăsătorite. În colonia Sarata s-au constituit 101 gospodării. Deși fiecare familie a obținut câte 60 desetine, pământul nu a fost împărțit, ci era prelucrat în comun, iar recolta era repartizată membrilor comunității. Până în toamna anului 1822 au fost finisate 66 de case ale coloniștilor, iar în 1823 a fost plantată viță de vie⁵⁷.

Influența mare a pastorului Ignaz Lindl în rândul coloniștilor germani a provocat îngrijorarea și nemulțumirea autorităților. Din această cauză, însuși împăratul Alexandru I a dispus, în decembrie 1823, expulzarea lui Lindl din Basarabia. În același an a decedat și Christian Friedrich Werner, care fiind un comerciant bogat și un adept convins al lui Lindl, a contribuit cu banii săi la prosperarea comunității. El a lăsat prin testament o sumă mare de bani, care a fost utilizată la construcția Școlii Normale din Sarata, cunoscută și ca Școala-Werner. În 1824, terenurile coloniei au fost repartizate pe familii, iar comunitatea treptat s-a integrat cu celelalte colonii protestante germane din Basarabia.

După anul 1827 au mai fost înființate 6 colonii primare germane în sudul Basarabiei. Pe terenurile destinate imigranților din sudul Germaniei s-au constituit coloniile Gnadental (1830) și Lichtental (1834), ambele cu câte 80 de familii, originare din Württemberg. Colonia Gnadental, numită și Sarata Nouă, s-a completat în decursul anilor 1830-1833, iar Lichtental – în 1834-1847⁵⁸. O parte din coloniști au trăit mai întâi temporar în Sarata, apoi s-au mutat în satele vecine. Bunăoară, din 80 de familii a coloniei Lichtental, 47 au venit direct din sudul Germaniei, iar 33 – din Sarata și Gnadental⁵⁹.

Răscoala din 1831 din Ducatul Varșoviei a provocat noi emigrări ale germanilor. Grupuri de imigranți au constituit coloniile Friedenstal (1833) și Plotzk (1839). Colonia Plotzk a fost formată de 13 familii, iar în 1839/40 au sosit alte 26 familii din Polonia și Württemberg⁶⁰. În Friedenstal, o parte din primii coloniști au plecat înapoi, iar în 1843, au venit imigranți din sate de peste Nistru.

⁵³ Detlef Brandes, *Von den Zaren adoptiert. Die deutschen Kolonien und Balkansiedler in Neu-rußland und Bessarabien 1751-1914*, München 1993, p. 103.

⁵⁴ Valentina Chirtoagă, *Colonizarea Basarabiei de Sud cu germani ...*, p. 126.

⁵⁵ Karl Stumpp, *Die Auswanderung aus Deutschland nach Rußland in den Jahren 1763 bis 1862*, Stuttgart 1978, p.85-86.

⁵⁶ Detlef Brandes, *Von den Zaren adoptiert...*, p. 106.

⁵⁷ Christian Fiess, *Sarata – 160 Jahre. 1822-1982*, în „HKalBD”, 1982, p. 20-22.

⁵⁸ Karl Stumpp, *Die Auswanderung aus Deutschland nach Rußland in den Jahren 1763 bis 1862*, p. 85-87, 519, 535.

⁵⁹ Ludwig Layer, *150 Jahre Lichtental*, în „HKalBD”, 1984, p. 43.

⁶⁰ Karl Stumpp, *Die Auswanderung aus Deutschland ...*, p. 87.

GERMANII DIN BUCOVINA ȘI BASARABIA (SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XVIII-LEA – ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX)

Pentru fondarea unor colonii s-a procedat la redistribuirea terenurilor acolo, unde existau hotare comune. Astfel, terenul coloniei Friedenstal a fost redus în favoarea coloniei Teplitz, ceea ce a permis obținerea unui teren pentru Dennewitz. Cea mai mare parte a suprafeței coloniei Plotzk provine de la Brienne și parțial, de la Teplitz. Colonia Klöstitz a cedat o parte din pământ coloniei Hoffnungstal⁶¹. În 1834, la 10 km sud de Teplitz se constituie colonia Dennewitz, unde s-au stabilit atât imigranți din Germania, cât și locuitori din alte colonii din Basarabia. Din această cauză, Dennewitz este considerată și ca una din primele colonii secundare din Basarabia, alături de Lichtental și Hoffnungstal.

Colonia Hoffnungstal a fost fondată în anul 1842 de 25 familii, originare din Württemberg, dar urmașe a imigranților, care au sosit în Rusia în anii 1804-1819. În 1843-1847, în această colonie au sosit 57 de familii din diferite sate din gubernia Herson. Odată cu întemeierea coloniei Hoffnungstal, s-a încheiat procesul de constituire a coloniilor primare germane din Bugeac. În perioada 1814-1842 au fost fondate 24 de colonii primare, dintre care 21 pe terenurile destinate coloniștilor varșovieni.

Coloniile germane din sudul Basarabiei au beneficiat de o largă autonomie locală, fiind divizate în districte (*okrug*). Cele 13 colonii germane, existente în 1817, au fost organizate în două districte, cu reședința în Malojaroslawetz I (din 1834 – Malojaroslawetz II) și Klöstitz. Coloniile Sarata și Șaba au fost coordonate o perioadă direct de către Comitetul tutelar. În 1836 s-a constituit al treilea district, cu sediul în Sarata⁶². Coloniile germane se mărgineau în vest și sud – cu cele bulgare și găgăuze, în est – cu sate ucrainene, în partea de nord – cu sate moldovenești și mixte din județul Bender.

Colonia elvețiană Șaba și satele germane din nordul Basarabiei

Sosirea coloniștilor elvețieni în Basarabia se datorează lui Frederic Cesar de la Harpe și Louis Samuel Vincent Tardent. Timp de 10 ani (1784-1794), de la Harpe a fost educator al viitorului împărat Alexandru I. La recomandarea lui de la Harpe, Tardent a convins mai multe familii de elvețieni din cantonul Vaud să se mute în Basarabia, pentru a se ocupa în principal cu viticultura și pomicultura. În iulie 1822, 8 familii (28 de persoane) au pornit la drum și, după o călătorie de peste 4 luni prin Austria, Ungaria, Bucovina și Basarabia, la 10 noiembrie 1822 au ajuns lângă Akkerman, unde au întemeiat noua colonie. Imigranții au numit localitatea o perioadă Așabag, apoi prescurtat Șaba sau Șabo⁶³.

Autoritățile ruse au repartizat pentru coloniștii elvețieni un teren cu suprafața de 9.728 desetine (cca. 10.628,7 hectare), unde să fie așezate 120 familii. Pentru coloniști era prevăzut vechiul sat Șaba, precum și cătunele Achimbet și Catorja Mică. Terenul respectiv cuprindea 8.244 desetine de pământ productiv și 1.485 de pământ neproductiv și nisipos, unde urma să fie plantată viță de vie. În afară de livada de 700 desetine, pe care coloniștii doreau să o prelucreze în comun, fiecare familie a primit câte 60 de desetine separat. Speranțele autorităților de a înființa o colonie mare cu viticultori elvețieni s-a materializat doar parțial. În decursul anilor 1823-1832, în Șaba au sosit 27 familii de elvețieni, dar 3 s-au întors înapoi. Împreună cu primele 8 familii, sosite în 1822, către anul 1832 erau 32 de familii elvețiene. În 1846 au venit ultimele 3 familii din Elveția, numărul total ridicându-se la 39 de familii⁶⁴.

Deja în anii 1823 și 1824, coloniștii au răsădit câte 60 mii de loaze (mlădițe) de viță de vie. La sfârșitul anului 1825, coloniștii elvețieni dispuneau de 104 mii de mlădițe de viță de vie, remarcându-se mai ales întemeietorul Tardent, care avea 25 mii de loaze de viță de vie. Tot până

⁶¹ Hugo Häfner, *Lebensraum Bessarabien*, p. 48; Valentina Chirtoagă, *Considerații privind evoluția socială în coloniile germane din sudul Basarabiei în perioada 1814-1871*, în „Revista de Etnologie și Culturologie”, vol. VII, 2010, p. 39.

⁶² Valentina Chirtoagă, *Considerații privind evoluția socială în coloniile germane ...*, p. 39.

⁶³ Hugo Häfner, *Lebensraum Bessarabien*, p. 52.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 52-53.

atunci, coloniștii au răsădit și peste 1.800 de pomi de diferite soiuri⁶⁵. Elvețienii sosiți în Basarabia erau protestanți reformați, vorbitori de franceză. În Șaba au locuit și coloniști de etnie germană. În 1840, din 40 familii din această colonie, 8 erau de etnie germană. În 1844, colonia Șaba avea 160 locuitori, inclusiv 135 elvețieni de origine franceză și 25 germani⁶⁶. Către anul 1850, în Basarabia erau 250 de francezi, majoritatea concentrați în colonia Șaba⁶⁷. Locuitorii din Șaba erau renumiți viticultori și producători de vinuri și șampanie. Deja în anii '40, în viile din Șaba lucrau până la 3.000 de lucrători sezonieri⁶⁸.

Până la mijlocul sec. al XIX-lea, germani au locuit dispersat și în două sate din nordul Basarabiei. În 1815, un grup de imigranți germani au ajuns la Chișinău, iar după doi ani, aceștia s-au transferat în satul Naslavcea din ținutul Soroca, unde au format o comunitate. Un alt grup de germani s-au așezat în 1817 în satul Sarata din ținutul Iași. Sub aspect bisericesc, acești germani luterani aparțineau de parohia protestantă din Chișinău, constituită în anul 1827. În anul 1844, satul Naslavcea avea 996 de locuitori, dintre care 58 germani, iar în satul Sărata din județul Iași, din 639 locuitori, 76 erau germani⁶⁹. În 1846, în Sarata Veche locuiau 10 familii germane, în Naslavcea – 17 familii. Peste alți 13 ani, în 1859, în Naslavcea trăiau 120, iar în Sarata Veche – 72 de germani⁷⁰.

O comunitate germană a existat și în orașul Chișinău. Deja în 1818, din 10.966 locuitori ai orașului Chișinău, 72 erau germani. În deceniile următoare, comunitatea germană din Chișinău a rămas mică. În 1844, din 39.112 locuitori din Chișinău, doar 43 erau de etnie germană⁷¹.

Creșterea numerică a germanilor din Bucovina și Basarabia, până la mijlocul sec. al XIX-lea

La începutul administrației galițiene, în Bucovina trăiau cca. 1.580 persoane de etnie germană, dintre care peste 100 erau luterani, restul – catolici. Însă deja în anii următori, în rezultatul formării unor colonii noi și a imigrărilor, a crescut semnificativ numărul germanilor din Bucovina. Reieșind din unele surse documentare și estimări, am constatat că, în 1791, în Bucovina locuiau 153.790 persoane, dintre care cca. 2.700 (1,8%) germani (cca. 1.900 catolici și 800 luterani)⁷².

Coloniile germane, întemeiate în perioada administrației galițiene, erau așezate pe teritoriul Fondului Bisericesc din sudul Bucovinei. Concomitent, un număr mare de funcționari, negustori, meșteșugari și militari germani se stabileau cu traiul în orașe, târguri și în satele mai importante din Bucovina. Bunăoară, în 1796, la Cernăuți, Roșa, Sadagura și Boian locuiau cel puțin 100 de familii protestante sau cca. 400 persoane⁷³. La Cernăuți numărul germanilor catolici era și mai mare.

Karl Czoernig, șeful direcției statistice administrative din Viena, despre enclava germană din Bucovina scria următoarele: „În Bucovina populația germană locuiește exclusiv numai de la începutul dominației austriece. Împreună cu populația germană numeroasă de la Cernăuți și din împrejurimi, de la Siret, Suceava, Rădăuți, Solonețul Vechi, Solca, Arbore, Gura Humorului, Vama, Câmpulung, acest ținut conține 2 tipuri de colonii: a) coloniile, pe care împăratul Joseph al II-lea le-a întemeiat la Tereblecea, Sf. Onufrie, Frătăuții Vechi, Milișeuți, Satul Mare, Ițcanii Noi și Ilișești și care sunt populate cu nemți din vestul Germaniei, și așezările Lichtenberg, Buchenhain, Schwarzthal și Poiana Micului, întemeiate în timpurile mai noi de către germani din Boemia; b) locuitorii germani din satele montane (Cârlibaba, Iacobeni, Pojorâta, Louisenthal, Eisenau, Freudenthal, Bucșoaia, Stulpicani) sunt majoritatea din Zips și sași din Transilvania, și nemți, sosiți

⁶⁵ Е.И. Дружинина, *Южная Украина 1800-1825 гг.*, с. 260-261.

⁶⁶ Dinu Poștarencu, *Contribuții la istoria modernă a Basarabiei*, Chișinău 2009, p.105; ANRM, f.2, inv.1, d. 4126, f.78.

⁶⁷ Петр Кеппен, *Об этнографической карты Европейской России*, Санкт Петербург, 1852, с. 34.

⁶⁸ Detlef Brandes, *Von den Zaren adoptiert...*, p. 111.

⁶⁹ Dinu Poștarencu, *Contribuții la istoria ...*, p. 108, 113.

⁷⁰ Hugo Häfner, *Lebensraum Bessarabien*, p. 61-62.

⁷¹ Dinu Poștarencu, *Contribuții la istoria modernă a Basarabiei ...*, p. 27, 129.

⁷² Constantin Ungureanu, Călin Pantea, *Atlasul etno-lingvistic și confesional al Bucovinei 1774-2002*, Suceava: Editura Karl A. Romstorfer, 2018, p. 35.

⁷³ Johann Polek, *Das Entstehen und die Entwicklung...*, în „JBLM”, 5/1897, p. 64.

GERMANII DIN BUCOVINA ȘI BASARABIA (SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XVIII-LEA – ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX)

din ținuturile vestice ale Austriei și din Bavaria, care locuiesc la salina Cacica și la fabricile de sticlă de la Crasna, Karlsberg și Fürstenthal⁷⁴.

În conformitate cu datele statistice ale lui Joseph Hain, în 1846 populația Bucovinei era de 371.131 locuitori, dintre care 25.000 germani⁷⁵. Karl Czoernig constata, că în 1850 populația Bucovinei era de 380.826 persoane, inclusiv 25.592 germani⁷⁶. Astfel, la mijlocul sec. al XIX-lea germanii constituiau cca. 6,7% din totalul populației Bucovinei. La sfârșitul administrației militare, în Bucovina locuiau doar cca. 1.580 germani (1,2% din populația totală). Pe parcursul administrației galițiene, numărul populației germane s-a mărit de cca. 16 ori. În același timp, numărul populației totale a Bucovinei s-a mărit cu cca. 181,5% (de la cca. 135 mii, la cca. 380 mii de persoane).

În Basarabia, germanii erau concentrați în 24 de colonii din câmpia Bugeacului. Deja în anul 1818, în 13 colonii locuiau 8.284 de germani. După constituirea coloniilor primare, numărul germanilor din Basarabia a crescut doar pe cale naturală. În 1827, în 18 colonii germane din ținutul Akkerman locuiau 9.304 persoane. După locul de origine, 3.198 (34,4%) erau din teritoriul Poloniei, 3.143 (33,8%) din Württemberg, 2.186 (23,5%) din Prusia, 378 (4,1%) din Bavaria, 224 din Brandenburg, 68 din Saxonia etc⁷⁷. În 1834, în toată Basarabia locuiau 10.038 germani. Până în 1850, numărul germanilor din Basarabia a atins cifra de 19.139 persoane, timp de 14 ani consemnându-se o creștere cu 90,7%⁷⁸.

Conform unei statistici din 1844, 23 de colonii din sudul Basarabiei erau populate de 15.294 persoane. În circumscripția Klöstitz (9 colonii) erau 6.729, în circumscripția Malojaroslawetz (11 colonii) – 7.094 persoane, iar în 3 colonii din zona Sarata trăiau 1.471 persoane⁷⁹. Numărul total al germanilor din Basarabia în anul 1844 era de 15.525 persoane, dintre care 15.294 (98,5% din total) erau concentrați în 23 de colonii, restul trăiau în orașul Chișinău (43), în colonia Șaba (25), în satele Naslavcea (58) și Sărata (76) din nordul Basarabiei⁸⁰. Deja în anii '50 ai sec. al XIX-lea, doar în 24 de colonii germane din Bugeac au fost înregistrate 24.049 de persoane⁸¹, adică cu 8.755 de persoane mai multe decât în anul 1844. Astfel, la mijlocul sec. al XIX-lea, numărul germanilor din Bucovina și Basarabia era aproape la fel (cca. 24-25 mii persoane).

Germanii din Bucovina, în deceniile 6-8 ale sec. al XIX-lea

Până la revoluția din 1848, germanii, ca reprezentanți ai etniei dominante din Imperiul Habsburgic, au constituit principalul grup etnic, care a fost colonizat în Bucovina. Între timp populația crescuse atât de mult, că nu mai existau terenuri libere unde puteau să se așeze noi coloniști. În a doua jumătate a sec. al XIX-lea au mai fost întemeiate doar câteva colonii germane, în sate din centrul provinciei.

În 1850, cca. 20 de familii de germani din Boemia și Austria de Jos s-au așezat pe moșia satului Banila Moldovenească și au fondat colonia Augustendorf. Pe moșia satului Berhomet s-au întemeiat coloniile Alexanderdorf (1860) și Katharinendorf (1869), iar pe teritoriul satului Jadova s-au constituit coloniile Jadova Nouă (1885) și Nikolausdorf (1893). Un număr mare de germani s-au stabilit la Storojineț (1851), Hliboca (1857-1858), Stăneștii de Jos pe Ceremuș (1860)⁸², unde au

⁷⁴ Carl Czoernig, *Ethnographie der österreichischen Monarchie*, Wien: Braumüller 1857, vol. I, p. 43.

⁷⁵ Joseph Hain, *Handbuch der Statistik des österreichischen Kaiserstaates*, Wien: Verlag Tendler, 1852, p. 240.

⁷⁶ Carl Czoernig, *Ethnographie der österreichischen Monarchie*, p. 74-80.

⁷⁷ Calculat după datele din lucrarea *Статистическое описание Бессарабии собственно так называемой, или Буджака, с приложением генерального плана его края*, Аккерман: Тип. Гринштейна, 1899, c. 188-220.

⁷⁸ Петр Кеппен, *Об этнографической карты Европейской России*, c. 19.

⁷⁹ Calculate din lucrarea: Dinu Poștarencu, *Contribuții la istoria modernă ...*, p. 105.

⁸⁰ Dinu Poștarencu, *Contribuții la istoria modernă a Basarabiei ...*, p. 34, 105, 108, 113.

⁸¹ В.М. Кабузан, *Народонаселение Бессарабской области и левобережных районов Приднестровья*, Кишинёв: Штиинца 1974, c. 147-148.

⁸² Constantin Ungureanu, *Colonizarea populației germane ...*, p. 225.

locuit împreună cu populația locală. Doar la Augustendorf, coloniștii erau catolici, originari din Boemia, în celelalte colonii germanii erau în majoritate șvabi de confesiune luterană. Astfel în 1900 au fost înregistrați 445 de luterani la Hliboca, 473 pe domeniul Jadova, 219 la Katharinendorf, 112 la Alexanderdorf, 187 la Lucavăț, 111 la Stăneștii de Jos⁸³.

În perioada 1846-1869, numărul germanilor s-a mărit de 1,6 ori (de la 25.000 la 41.065), iar proporția etnicilor germani a crescut de la 6,7% (în 1846), la 8% (în 1869).

Germanii din Bucovina, în perioada 1846-1869⁸⁴

Locuitori	1846	1850	1857	1869
Total	371.131	380.826	456.920	511.964
Germani	25.000	25.592	35.934	41.065
În %	6,7%	6,7%	7,9%	8,0%

Din 1850 până în 1869, numărul etnicilor germani s-a mărit de la cca. 3.000 la 7.711 în districtul Câmpulung, de la 4.000 la 6.074 în Rădăuți, de la 103 la 1.101 în Vijnița, de la 2.273 la 5.276 în Storojineț, de la 1.111 la 5.189 în Siret și de la 2.289 la 2.422 în districtul Cernăuți – rural, iar în districtul Suceava numărul germanilor s-a redus de la 6.736 la 6.107. În aceeași perioadă, numărul germanilor din capitala Bucovinei aproape s-a dublat⁸⁵. Reducerea din districtul Suceava se explică prin modificările administrative care au survenit între timp, 9 localități din zona Gura Humorului fiind transferate la districtul Câmpulung. În anul 1869, etnicii germani constituiau 21,7% în districtul Câmpulung, 19,6% în orașul Cernăuți, 11% la Siret, 9,9% la Storojineț, 8,9% în Suceava și 8,3% în districtul Rădăuți, iar în celelalte trei districte din nordul Bucovinei constituiau mai puțin de 3%⁸⁶. În orașul Cernăuți, din 33.884 de locuitori, 6.636 (19,5%) erau etnici germani.

Adolf Ficker caracteriza în anul 1869 localitățile populate de germanii din Bucovina astfel: „În Bucovina are mai ales Cernăuțiul cu suburbia Roșă și împrejurimile apropiate mulți germani; aceștia însă se găsesc de asemenea la Siret, Rădăuți, Solonețul Vechi, Solca, Arbore, Suceava, Gura Humorului, Vama, Câmpulung Moldovenesc. La fel înfloresc coloniile josephine de la Tereblecea, Sf. Onufrie, Frătăuții Vechi, Milișeuți, Satul Mare, Ițcanii Noi și Ilișești, precum și așezările de la Lichtenberg, Buchenhain, Schwarzthal și Poiana Micului, care au luat ființă cu puțin timp înainte de mijlocul secolului actual. În sfârșit, germanii sunt numeroși la fabricile de sticlă de la Crasna, Karlsberg și Fürstenthal, la minele de sare din Cacica, la minele de fier și metalurgiile din Freudenthal, Bucșoia, Stulpicani, Eisenau, Iacobeni, la extracțiile de cupru din Pojorâta și Louisenthal, la exploatarea miniere de argint (în decădere) de la Cârlibaba (cu Mariensee și Ludwigsdorf)”⁸⁷.

Etnicii germani și germanofonii din Bucovina, în anii 1880-1910

În continuare numărul populației germane din Bucovina nu s-a modificat în mod semnificativ, creșterea populației datorându-se în principal sporului natural. Lipsa de pământ constituia principala problemă cu care se confruntau mai ales țărani din coloniile șvabe. Din această cauză, mulți etnici germani din Bucovina au emigrat la sfârșitul stăpânirii austriece în SUA, în speranța de a găsi un loc mai bun de viață. În perioada 1880-1910, populația coloniilor șvabe (Molodia, Mitocul Dragomirnei, Ilișești, Frătăuți, Satul Mare, Arbore, Badeuți, Milișeuți, Ițcanii Noi, Sf. Onufrie și

⁸³ *Gemeindelexikon der im Reichsrat vertretenen Königreiche und Länder. Bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31 Dezember 1900*, Bd. XIII, Bukowina, Wien: Hof- und Staatsdruckerei, 1907, p. 54, 64, 68, 74, 96.

⁸⁴ Constantin Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece ...*, p. 247.

⁸⁵ Hermann Ignaz Bidermann, *Die Bukowina unter österreichischer Verwaltung (1775-1875)*, Lemberg, 1876, p. 61.

⁸⁶ *Hauptbericht und Statistik...*, p. 65; Constantin Ungureanu, *Colonizarea populație germane...*, p. 226.

⁸⁷ Adolf Ficker, *Die Völkerstämme der Österreich-Ungarische Monarchie, ihre Gebiete, Grenzen und Inseln*, Wien 1869, p. 47.

GERMANII DIN BUCOVINA ȘI BASARABIA
(SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XVIII-LEA – ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX)

Tereblecea) s-a mărit de la 8.365 la 10.356 persoane. În același interval coloniile de germani din Boemia (Huta Nouă, Huta Veche, Karlsberg, Fürstenthal, Schwarzthal, Lichtenberg, Clit și Poiana Micului) s-a mărit de la 4.269 la 6.479 persoane, iar cele cu coloniști din Zips (Iacobeni, Eisenau, Freudenthal, Louisenthal și localitățile învecinate) – de la 3.756 la 5.243 persoane⁸⁸.

Din anul 1880, recensămintele oficiale austriece au înregistrat populația după criteriul limbii de conversație. Evreii din Austro-Ungaria nu au fost recunoscuți ca etnie distinctă, în Bucovina marea majoritate fiind considerați vorbitori de limbă germană. În consecință, după anul 1880 a fost înregistrat un număr mult mai mare de vorbitori de germană, dar peste jumătate din germanofoni erau evrei. În anii 1880-1910, numărul vorbitorilor de germană din Bucovina s-a modificat astfel:

Germanii din Bucovina, după limba de comunicare, în perioada 1880-1910⁸⁹

Locuitori	1880	1890	1900	1910
Total	568.453	642.495	723.504	794.929
Germană	108.820	133.501	159.486	168.851
În %	19,1%	20,8%	22%	21,2%

În ultimele două decenii ale sec. al XIX-lea, proporția vorbitorilor de germană din Bucovina a crescut de la 19,1%, în 1880, la 22%, în 1900. Însă, în primul deceniu al sec. XX s-a înregistrat o diminuare a ponderii vorbitorilor de germană (de la 22%, la 21,2%), creșterea numerică fiind de numai 9.365 persoane. Structura populației era diferită în localitățile urbane, unde domina populația vorbitoare de germană. În 1880, în 7 orașe din Bucovina locuiau 86.715 locuitori, inclusiv 46.781 (53,9%) vorbitori de germană. În Cernăuți și suburbii, din totalul de 44.600 de locuitori, 22.720 (50,9%) erau germani și evrei. În 10 târguri din Bucovina locuiau 35.754 de persoane, inclusiv 12.932 (36,2%) vorbitori de germană. Peste 3 decenii, în 1910, în 10 orașe și 6 târguri ale Bucovinei erau peste 190 mii de locuitori, 90.681 (47,7%) fiind vorbitori de germană. În Cernăuți erau 85.458 de locuitori, inclusiv 41.360 (48,4%), care au indicat germana ca limbă de comunicare⁹⁰.

Deoarece aproape toți evreii din Bucovina erau considerați vorbitori de limbă germană, este mai dificil de stabilit numărul etnicilor germani. În 1900, din 159.486 vorbitori de germană, 91.907 (57,6%) erau mozaici, 47.113 (29,5%) catolici, 18.000 (11,3%) luterani, 2.334 (1,5%) ortodocși, 132 de alte confesiuni⁹¹, iar în 1910, din 168.779 vorbitori de germană, 95.706 (56,7%) erau mozaici, doar 73.673 (43,6%) fiind etnici germani⁹². În 1910, jumătate din romano-catolici (50.009 persoane) și aproape toți evanghelicii (19.475 din totalul de 20.517) erau etnici germani⁹³.

Potrivit unei statistici detaliate, valabile pentru anul 1900, în Bucovina locuiau 69.916 etnici germani, dintre care numai 5.131 (7,3% din total) în districtele judecătorești din nord-vestul Bucovinei (Zastavna, Coțmani, Sadagura, Putila, Vijnița, Vașcăuți și Stănești de Jos)⁹⁴, care erau populate compact de ucraineni. În 1900 germanii constituiau în 12 colonii peste 90%, iar în alte 10 colonii – peste 50% din populație. În localitățile urbane din sudul Bucovinei, ponderea populației

⁸⁸ Herbert Mayer, *Lebenslinie und Lebenskraft der deutschen Stammsiedlungen im Buchenland*, Leipzig 1940, p. 9, 31, 45.

⁸⁹ Constantin Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece ...*, p. 251.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 255.

⁹¹ Anton Zachar, *Die Ergebnisse der Volks- und Viehzählung vom 31 Dezember 1900 im Vergleich mit denen der Volks- und Viehzählung vom 31 Dezember 1880 und 1890 im Herzogtume Bukowina*, în „Mitteilungen des statistischen Landesamtes des Herzogtume Bukowina”, vol. 11, Czernowitz 1907, p. 76-77.

⁹² *Buchenland. 150 Jahre Deutschtum in der Bukowina*, Hg. von Franz Lang, München: Verlag des Südostdeutsches Kulturwerks, 1961, p. 78.

⁹³ Wilhelm Hecke, *Die Bevölkerung der Bukowina nach der Umgangssprache in Verbindung mit der Umgangssprache des Geburtsbezirkes*, în „Statistische Monatschrift”, Bd 40, Wien, 1914, p. 716.

⁹⁴ Norbert Zimmer, *Die deutschen Siedlungen im Buchenland (Bukowina)*, Plauen im Vagtland: Wolff, 1930, p. 29-32.

germane varia între 16,1% la Câmpulung și 44,2% la Gura Humorului. În Cernăuți etnicii germani erau mai numeroși în suburbiile Roșă (42,5%), Mănăstiriște (38,9%) și Caliceanca (27,5%)⁹⁵.

Populația germană era mai numeroasă în centrul și sudul Bucovinei, unde românii formau majoritatea populației. În zonele populate compact de ucraineni, minoritatea germană era neînsemnată. În conformitate cu recensământul austriac din 1910, în districtele politice Coțmani, Zastavna, Vașcăuți și Vijnița locuiau 193.962 persoane, dintre care 162.578 erau ucraineni (cca. 83,8%), 23.862 evrei (12,3%), 5.316 poloni (2,7%), 1.481 germani (0,7%) și 517 români (0,3%)⁹⁶.

Germanii au jucat un rol important în viața social-economică, politică și culturală a Bucovinei, constituind un factor stabilizator în această provincie. Prin locul și rolul lor în administrație, germanii au reușit să transforme parțial, mai ales localitățile urbane, în „insule de cultură și civilizație occidentală”. Limba germană devenise dominantă în Bucovina, dovadă fiind și faptul, că aproape toți evreii de aici se considerau vorbitori de limbă germană.

Sate germane pe pământ arendat din sudul Basarabiei

În a doua jumătate a sec. al XIX-lea au fost fondate un șir de colonii secundare sau colonii-ficte cu etnici germani, cele mai multe în spațiul din sudul Basarabiei. Aceste colonii s-au constituit atât pe domeniile statului sau a unor moșii private, cât și pe terenuri arendate. În coloniile primare germane, doar cel mai mic fiu avea dreptul să moștenească pământul de la părinți, ceilalți frați și surori fiind nevoiți în cele mai multe cazuri să părăsească satul, pentru a obține un teren agricol. Din această cauză, noile colonii germane au fost înființate aproape exclusiv de familii tinere de germani.

Colonii secundare germane pe terenuri arendate au început să fie înființate după anul 1850. La încheierea unui contract de arendă se preciza termenul contractului, suprafața arendată și taxa anuală pentru arenda unei desetine de pământ, se specifica numărul de familii stabilite și numărul de case care urmau să fie construite. Termenul de arendare era diferit și putea fi pentru o perioadă de 5, 6, 10, 12 sau chiar mai mulți ani. După expirarea termenului de arendă, contractul putea fi prelungit, modificat sau chiar anulat. Din această cauză, unele sate de germani pe terenuri arendate au existat o perioadă scurtă, după care arendașii trebuiau să plece în alte localități.

La mijlocul sec. al XIX-lea s-au format câteva sate noi de germani, printre care Șabolat și Achimbec (în județul Akkerman), Sachi, Hoffnungsdorf, Persianovka și Josefisdorf (județul Bender), Borceag în județul Ismail (Cahul). Prima colonie-fică, situată pe pământ arendat, este considerată satul Șabolat de lângă colonia elvețiană Șaba. În 1854, în vecinătatea satului Șabolat s-a constituit satul Achimbec. Ambele sate nu au cunoscut o dezvoltare deosebită, o parte din germani plecând în alte localități. În deceniile următoare, germani din gubernia Herson au sosit în Basarabia și au întemeiat satele Sofiental, Pavlovka, Balmas, Larga, Seimeni⁹⁷.

În anii '60-'80 s-au consemnat cazuri frecvente, când locuitori germani luau în arendă un teren, unde se stabileau cu traiul și formau o colonie-fică. Pentru perioade de 10-12 ani au fost luate în arendă terenuri și s-au format coloniile Josefisdorf, Sofiental, Neu-Teplitz, Seimeny, Hoffnungsfeld, Maraslienfeld, Curudjica⁹⁸. Locuirea germanilor în sate arendate nu era sigură, fiindcă de multe ori contractele de arendă nu erau prelungite, ori proprietarul cerea o sumă prea mare pentru arendă. Din această cauză erau frecvente cazurile când țăranii germani, după expirarea contractelor de arendă, se mutau în alte sate. Situația acestor țărani era dificilă, fiindcă ei lăseau case și terenuri amenajate, iar în alt sat trebuiau din nou să construiască case și să amenajeze loturile pentru culturi agricole. Au fost și situații când, din cauza unor ani neroditori, locuitorii nu erau în stare să plătească taxa pentru arendă.

Pe măsură ce pe un teren erau construite case, drumuri, erau amenajate terenurile agricole, evident că creștea și valoarea acestor terenuri sau plata anuală pentru arendă. Bunăoară, prețul pentru arenda anuală a unei desetine de pământ a crescut de la 1-1,5 ruble (în anii 1861-1870) la

⁹⁵ Constantin Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece ...*, p. 260.

⁹⁶ Ilie Torouțiu, *Poporația și clasele sociale din Bucovina*, București: Tipografia „Lupta”, 1916, p. 82.

⁹⁷ Hugo Häfner, *Lebensraum Bessarabien ...*, în „HKalBD”, 1985, p. 87.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 64-65.

3,50-6 ruble (în 1891-1900) și la 4,50-10 ruble (în 1901-1910). Și mai rapid a crescut prețul de vânzare a unei desetine de pământ. Dacă în anii 1871-1880, o desetină de pământ valora 20-40 ruble, atunci peste două decenii (1891-1900) costa deja 100-150 ruble, iar la începutul sec. XX (1901-1910) a atins 180-380 ruble⁹⁹. În anii '60-'70, contractele de arendă erau încheiate pe o perioadă de 10-12 ani, dar ulterior au fost reînnoite pentru o perioadă mai scurtă de timp și treptat se mărea plata arendeii de pământ.

În a doua jumătate a sec. al XIX-lea, germanii din Basarabia au luat în arendă și au întemeiat cca. 60 de sate, dintre care 27 în județul Akkerman, 22 în județul Bender, 5 în județul Ismail. Marea majoritate a acestor sate au fost locuite de germani luterani, doar în trei sate din județul Bender (Emmental, Larga și Balmas) s-au stabilit germani catolici. O parte din aceste sate, după o perioadă de existență pe terenuri arendate, au răscumpărat terenurile, devenind proprietari. Alte sate au continuat să arendeze loturile de pământ până la sfârșitul stăpânirii rusești în Basarabia. Acest mod de prelucrare a pământului a fost o soluție bună pentru multe familii tinere de germani, care pe această cale au putut să aibă un venit, să își întrețină familiile și să nu fie nevoiți să emigreze.

Din cauza situației nesigure de arendare a terenurilor agricole, unele comunități germane au existat doar o perioadă scurtă de timp. Bunăoară, în județul Akkerman au dispărut sate cu populație germană Alexandertal (1872-1879), Denisowka (1894-1912), Karlsfeld (1872-1876), Marienfeld (1866-1884), Neu-Paris (186?-1880), Neu-Sarata (1875-1891), Neu-Teplitz (1863-1888), Olgental (1862-1897). Temporar au existat câteva sate germane în județul Bender: Alt-Bogdanowka (18??-1904), Delacheu (1912-192?), Neu-Borodino (1875-191?), Neu-Leipzig (186?-189?), Persianowka (185?-1902), Sachi (184?-1865). În județul Ismail, au dispărut satele cu locuitori germani Borceag (185?-189?), Dankensfeld (1874-1913), Fakatao (1887-19??), Moskowei (1887-1897), Pelinei (1897-192?), Taraclia (1881-1896). În nordul Basarabiei, au dispărut germanii din satele Sarata Veche (1817-186?), Kodiasy Vechi (1868-1905) și Noi (1897-?), Neu-Scholtoi (18??-1918), Naslavcea (1817-1921). În total, cca. 40 de sate cu populație germană, care au dispus de terenuri cu suprafața totală de 8.751 desetine, au dispărut după o anumită perioadă de existență¹⁰⁰.

Procurarea terenurilor de către germanii arendași

După implementarea reformei agrare în Imperiul Rus, terenurile agricole puteau fi vândute sau cumpărate, ceea ce a dat posibilitate arendașilor germani să poată răscumpăra loturile agricole. Totodată, în 1871 a fost anulat statutul de coloniști pentru germanii și bulgarii din sudul Basarabiei, aceștia fiind incluși în categoria țăranilor proprietari. Coloniștii au pierdut unele privilegii și au fost obligați să facă serviciul militar, începând cu anul 1874. Creșterea numerică a germanilor și lipsa unor terenuri agricole a dus la fărâmițarea terenurilor din coloniile primare.

Eigenheim a fost prima colonie cu arendași germani, care la începutul anilor '60 a cumpărat terenul arendat. Un grup de arendași germani din acest sat au cumpărat atunci 2.883 desetine de pământ, la un preț de 36 ruble pentru o desetină¹⁰¹. După mai bine de 10 ani, un nou grup de țărani germani s-au așezat pe un teren cumpărat. La 5 octombrie 1878 a fost procurat un teren de 1.700 desetine, pe care în anul următor s-a constituit satul Friedensfeld. Era primul caz, când un grup de familii germane fondau o colonie-fiică pe teren cumpărat, fără a lua anterior în arendă acest teren¹⁰².

Procurarea mai frecventă a terenurilor de către germani a avut loc după anul 1880. Din cca. 60 de sate germane, fondate pe terenuri arendate, doar ceva mai mult de 20 au reușit să procure până în 1914 loturile respective. Terenurile arendate au fost răscumpărate de către germanii din Mannsburg, Neu-Postal și Eigenfeld (1880), Hoffnugsfeld (1881), Răscăieți și Demir-Hadji (1886), Neu-Nikolaewka (1887), Mathildendorf, Seimeny (1894), Larga (1895), Benkendorf, Emmental (1896),

⁹⁹ *Ibidem*, p. 70.

¹⁰⁰ *Ibidem*, 1987, p. 158-159.

¹⁰¹ Valentina Chirtoagă, *Fondarea localităților germane din Basarabia în a II-a jumătate a sec. XIX – înc. sec. XX*, în „Destin Românesc”, nr.2-3 (54), 2008, p. 169.

¹⁰² Hugo Häfner, *Lebensraum Bessarabien ...*, în „HKalBD”, 1985, p. 78.

Sofiental, Basarianka (1899). În 1905-1912 s-au cumpărat terenurile arendate din Rosenfeld, Josefsdorf, Annowka, Manukbeewka, Kurudschika, Neu-Alexandrowka, Mintschuna¹⁰³. În total, prin cumpărarea unor terenuri, în anii 1878-1914 s-au constituit cca. 57 de sate noi cu populație germană, dintre care 28 în județul Akkerman, 16 în Cahul, 7 în Bender, 4 în apropiere de Ismail¹⁰⁴. Până la sfârșitul sec. al XIX-lea s-au fondat 40 de sate noi germane, alte 22 de sate s-au înființat în anii 1900-1916¹⁰⁵.

Cca. 20 de sate cu germani s-au format în fostele județe Cahul și Ismail, care până în 1878 s-au aflat în componența României și unde nu existau sate cu populație germană. Bunăoară, la est și nord de târgul Leova s-au fondat coloniile Blumental (1881), Iargara (1882), Rohrbach (1887), Sarata Nouă (1889), Fundul Sărățica (1892), Manukbeevka (1893), Fürstenfeld I (1895), Vișnevka (1906), Ekaterinovka (1908), Baiuș (1910), Fürstenfeld II (1911), Marienfeld (1911), Mișeni (1912), Ebenfeld (1914), iar după 1918 - Bergdorf (1921), Rosental (1923), Mariental (1925)¹⁰⁶.

Un alt grup de colonii noi germane erau așezate la vest de râul Ialpuș, situate de la nord la sud: Baimaclia (1912), Eichendorf (1908), Alexandrovka (1908), Neu-Denewitz (1913), Sofievka (1892), Albota de Sus (1880), Albota de Jos (1919), Balaban (1920), Nusstal (1925), Parușovka (1921) și Alexanderfeld (1908)¹⁰⁷. În estul județului Ismail s-au format 4 colonii germane la vest de lacul Sasâc (Maltscha (1911), Friedrichsdorf (1911), Pomazan (1911), Parapara (1916)), iar la est de acest lac - Bazareanka (1891), Kamceatka (1893), Katlabug (1895), Zangherovka (1898)¹⁰⁸. În apropiere de orașul Bender s-au constituit coloniile Balmas (1886), Emmental (1886), Hirtenheim (1887), Neu-Nikolaevka (1889), Larga (1891), Marievka (1892), Misovka (1907), Ketrosu (1912), Neu-Kureni (1914), Neu-Marievka (1925)¹⁰⁹. Astfel, prin arendă sau cumpărarea terenurilor, aria de locuire a germanilor s-a extins în alte județe din sudul Basarabiei, cum ar fi Cahul, Bender, Ismail.

La începutul sec. XX au fost situații frecvente, când comercianți bogați cumpărau un teren mare de pământ, apoi îl vindeau în parcele mai mici la țărani, obținând profit din această afacere. S-au evidențiat câțiva germani bogați, care au contribuit la fondarea mai multor colonii-fiice germane. S-a remarcat Gottfried Schulz, care a reușit să procure terenuri pentru 15 sate, cu o suprafața de 26.700 desetine și să arendeze terenuri pentru alte 5 sate, cu suprafața de 7 mii desetine, fiind supranumit colonizatorul spațiului german din sudul Basarabiei¹¹⁰. Comerciantul Andreas Necker a contribuit la fondarea satelor Eichendorf, Lunga, Ketrossy, Alexandrowka. În anii 1905-1914 au fost întemeiate 26 de sate noi, iar spațiul locuit de germani în Basarabia s-a extins cu cca. 45.600 desetine de pământ¹¹¹.

Spațiul german din Basarabia s-a extins și datorită unor agricultori germani bogați, care au devenit administratori sau arendași principali ai unor moșii mari (*Gutshöfe*), unde locuiau doar un număr mic de persoane. Astfel, în 1907, doar 6 astfel de moșii (Friedrichsfeld, Schaga II sau Hoffman, Tamurka, Tscheligider, Kantemir și Elisabetowka) aveau o suprafață de 15.824 desetine și erau locuite de doar 586 de persoane. Alte 4 moșii (Friedrichsfeld, Wladimirovka, Alexandrowka și Baraboi) aveau suprafața de 6.660 desetine, locuite de 73 persoane. Mari proprietari sau arendatori ai acestor moșii erau familiile germane Bodamer, Schulz, Hoffman, Gerstenberger, Renz, Kroll, Schimke ș.a¹¹².

În ajunul izbucnirii Primului Război Mondial, germanii din Basarabia dispuneau de o suprafață totală de pământ în mărime de 291.812 desetine și 500 fâlcii pătrate (*Quadratfaden*) sau

¹⁰³ *Ibidem*, p. 72-73.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 80-81.

¹⁰⁵ *Heimatbuch der Bessarabiendeutschen*, p. 13.

¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 301, 336.

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 91.

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 172, 358.

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 239, 321, 433.

¹¹⁰ Hugo Häfner, *Lebensraum Bessarabien ...*, în „HKalBD”, 1986, p. 154.

¹¹¹ *Ibidem*, 1985, p. 83-84.

¹¹² *Ibidem*, p. 146-155.

GERMANII DIN BUCOVINA ȘI BASARABIA
(SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XVIII-LEA – ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX)

318.804,84 hectare, dintre care coloniile primare aveau în posesie 142.415 ha, coloniile fiice – 135.602,8 ha (terenuri cumpărate sau arendate), marii proprietari aveau moșii cu suprafața de 23.070,6 ha, iar în posesie risipită erau 17.716,37 ha. Pe județe, distribuția era următoarea:

**Suprafața terenurilor din Basarabia, în posesia germanilor,
în ajunul Primului Război Mondial (în hectare)¹¹³**

Județele	Colonii fiice	Moșii	Posesie risipită	Total
Akkerman	65.965,06	11.491,46	15.824,64	93.281,16
Bender	27.390,67	1.880,19	620,72	29.891,58
Cahul	34.032,74	9.104,89	1.154,11	44.291,74
Ismail	5.518,06	-	116,90	5.634,96
Bălți	-	594,10	-	594,10
Chișinău	1.272,76	-	-	1.272,76
Soroca	1.423,53	-	-	1.423,53
Colonii primare				142.415,01
TOTAL	135.602,82	23.070,64	17.716,37	318.804,84

Așadar, datorită inițiativelor particulare ale unor țărani înstăriți, comercianți sau diferitor asociații, germanii din Basarabia au reușit să își extindă semnificativ aria de locuire și de posesie a unor terenuri agricole. Către anul 1914, coloniile fiice dispuneau pământ în proprietate sau în arendă, care aproape atingea suprafața coloniilor primare din Basarabia. Din arealul total în posesia germanilor basarabeni, 44,7% aparținea coloniilor primare, 42,5% – coloniilor fiice, 7,2% – marilor proprietari funciari și 5,6% – în posesie risipită. După altă sursă, coloniile primare germane din Basarabia (inclusiv Șaba) aveau o suprafață de 147.705 hectare. Până în 1914, germanii au mai procurat pământ cu suprafața de 182.295 hectare, iar 24.117 hectare erau luate în arendă¹¹⁴. În ajunul izbucnirii războiului, germanii aveau în posesie terenuri cu suprafața de 330 mii hectare, iar peste 24 mii hectare erau luate în arendă.

Germanii din nordul Basarabiei

Către mijlocul sec. al XIX-lea, germani locuiau dispersat și în două sate din nordul Basarabiei. În anul 1859, în Naslavcea trăiau 120, iar în Sarata Veche – 72 de germani. În deceniile următoare, cei mai mulți din germanii acestor două sate au plecat în alte localități, iar coloniile respective s-au dizolvat. Germanii din Sarata Veche au plecat definitiv în intervalul 1888-1903, aceștea stabilindu-se în Strâmba Nouă. La Naslavcea, în 1904 mai locuiau doar 44 de germani. În anul 1921, în acest sat erau 9 familii germane, dar în anul următor, comunitatea germană din acest sat a dispărut¹¹⁵.

În a doua jumătate a sec. al XIX-lea, în nordul Basarabiei au sosit germani, majoritatea din Galiția și Bucovina, care au întemeiat satele Șoltoi (1861/1862) și Râșcanovca (1860 sau 1865). În 1865, în apropiere de orașul Bălți, s-a format colonia Strâmba Nouă, unde au sosit germani din Naslavcea și Sarata Veche¹¹⁶. Deși germanii din nordul Basarabiei erau emigranți străini, ei nu s-au bucurat de statutul de coloniști, iar o parte chiar și-au păstrat cetățenia austriacă.

În 1881, pe moșia Strâmbeni din zona centrală a Basarabiei au sosit 35 de familii de germani din județul Hotin, care erau originari din Galiția. Satul Onești s-a format în vecinătatea satului Strâmbeni. Deși Strâmbeni, Oneștii Vechi și Oneștii Noi erau așezate în partea centrală a Basarabiei, în apropiere de comuna Lăpușna, aceste sate au avut o istorie similară cu alte sate germane din nordul Basarabiei.

¹¹³ *Ibidem*, 1987, p. 165.

¹¹⁴ *Heimatbuch der Bessarabiendeutschen*, p. 12.

¹¹⁵ Hugo Häfner, *Lebensraum Bessarabien...*, în „HKalBD”, 1983, p. 60, 62.

¹¹⁶ Hans Nimmerruh, *Das Deutschtum im Norden Bessarabiens*, în „JDBHK”, 1991, p. 19.

În 1904, în 5 sate din nordul și centrul Basarabiei locuiau 994 de germani, cei mai mulți în Râșcanovca (294), Strâmbeni (245) și Șoltoiuul Vechi (241), urmate de Oneștii Vechi (170) și Naslavcea (doar 44). În 1915, la Strâmbeni au fost înregistrați 392, și la Oneștii Vechi – 230 de germani, fără a se indica și numărul germanilor din alte sate din nordul Basarabiei¹¹⁷.

Potrivit unui raport bisericesc pentru anul 1906, în Râșcanovca trăiau 294 persoane, inclusiv 68 copii de vârstă școlară, în Strâmbeni – 245 (inclusiv 80 elevi), în Șoltoiuul Vechi – 241, în Șoltoiuul Nou – 182, în Oneștii Noi – 170 (37 elevi), iar în Strâmba Nouă erau 30 elevi, fără a se preciza numărul locuitorilor¹¹⁸. Conform studiului lui Butovici, în 1907, în 5 județe din nordul și centrul Basarabiei trăiau 2.925 germani, cei mai mulți în județele Bălți (1.708), Chișinău (662) și Hotin (431). Germanii locuiau exclusiv în satele Strâmbeni (383 persoane), Oneștii Vechi (246), Râșcanovca (242) și formau comunități importante în satele Șoltoiu (667 din 917) și Strâmba Nouă (560 din 1.243 locuitori). Comunități germane erau de asemenea în Stăuceni (176), Lipcani (86), Lipovanca (75), Naslavcea (70), colonia Zarojeni (69), Dolineni (46), Coada Iazului (43)¹¹⁹.

Emigrarea germanilor din Basarabia

Din cauza lipsei de pământ, o parte din germanii din Basarabia au plecat în alte gubernii din Rusia, ori chiar au emigrat în alte țări. În anii 1841-1843, mai multe familii germane au trecut prin Basarabia și Valahia, pentru a se stabili cu traiul la sud de Dunăre. Acești germani venise de la est de Nistru și doar temporar au locuit în Basarabia. O parte din acești germani au emigrat și din motive religioase, fiindcă nu doreau să se integreze în comunitățile luterane din sudul Basarabiei.

În următoarele decenii nu s-a consemnat emigrarea unui număr mare de germani din Basarabia. Abia în anii '70, după ce germanii din Basarabia au pierdut statutul de coloniști și au fost obligați să facă serviciul militar, s-au înregistrat noi emigrări. Bunăoară, în 1874, la 30 km de Brăila, s-a format satul Neu-Plotzk, acești germani fiind din satul Plotzk, din sudul Basarabiei.

Au fost frecvente cazuri, când familii de germani basarabeni au plecat în alte regiuni ale Imperiului Rus. Cei mai mulți germani au emigrat în regiunea Caucazului de Nord, dar au fost și mulți, care s-au stabilit în guberniile Herson, Taurida, în Crimeea sau în alte regiuni din Rusia. În primul deceniu al sec. XX, cei mai mulți germani din Basarabia au plecat în Siberia. S-au realizat două cercetări pe teren cu privire la emigrarea germanilor din Basarabia, atât în alte regiuni ale Rusiei, cât și în alte țări. Primul studiu a fost elaborat de un centru de cercetare a germanilor din Rusia, alt studiu a fost efectuat de Consistoriul din Tarutino în anii 1938/1939, dar rezultatele obținute sunt foarte apropiate:

Emigrarea germanilor din Basarabia în alte regiuni ale Imperiului Rus¹²⁰

Intervalul	Rusia	Herson, Ucraina	Caucaz	Crimeea, Taurida	Siberia	Ural	Total
1851-1870	21 / 25	65	169 / 171	66 / 69	-	-	321/330
1871-1880	59	116	374 / 408	50 / 56	23	6 / 8	628/670
1881-1890	64 / 66	66 / 71	174 / 189	168 / 175	20	18 / 21	510/542
1891-1900	206 / 207	80	252 / 262	38	78 / 87	5	659/679
1901-1910	268	165 / 171	298 / 312	57	505 / 511	-	1293/1319
1911-1920	78	99 / 101	73 / 82	31	19	-	300/311
necunoscut	130	23	169 / 171	35	56	5	418/420
TOTAL	826 / 833	614 / 627	1509/1595	445 / 461	701 / 716	34 / 39	4129/4271

¹¹⁷ Hugo Häfner, *Lebensraum Bessarabien...*, în „HKalBD”, 1983, p. 62.

¹¹⁸ *Heimabuch der Bessarabiendeutschen*, p. 254, 257-258, 260-261.

¹¹⁹ В. Бутовичъ, *Материалы для этнографической карты Бессарабской губернии*, Киевъ, 1916, с.27-30, 38-39, 47.

¹²⁰ Hugo Häfner, *Lebensraum Bessarabien ...*, în „HKalBD”, 1987, p. 174.

GERMANII DIN BUCOVINA ȘI BASARABIA
(SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XVIII-LEA – ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX)

Așadar, în decurs de 7 decenii (1851-1920), în diferite regiuni ale Imperiului Rus s-au transferat cu traiul cca. 4.130 – 4.270 de germani din Basarabia. Numărul cel mai mare de plecări (cca. 1.300) s-a consemnat în primul deceniu al sec. XX, când au fost implementate reformele lui Stolâpin, dar au fost cazuri frecvente de imigrare internă și în ultimele trei decenii ale sec. al XIX-lea. Din numărul total al celor plecați, cei mai mulți (cca. 1.500-1.600) s-au stabilit în Caucaz, cca. 830 – în diferite gubernii ale Rusiei centrale, peste 700 – în Siberia, dintre care peste 500 doar în decurs de un deceniu, peste 600 – în Herson și alte gubernii din spațiul Ucrainei, în jur de 450 – în Crimeea și gubernia Taurida.

În anii '60-'70 s-au consemnat mai multe cazuri, când familii germane din sudul Basarabiei au emigrat peste hotare. Emigrările în SUA, Canada și în alte state de pe continentul american au atins cifre record în ultimele două decenii ale sec. al XIX-lea și mai ales în primul deceniu al sec. XX. Emigrări frecvente au avut loc și în Regatul României (anii 1881-1900), în Turcia (1871-1880) sau în Germania (după anul 1900). Informații despre aceste emigrări sunt expuse în următorul tabel:

Emigrarea germanilor din Basarabia în alte țări și regiuni de peste hotare¹²¹

Intervalul	America	Nord America	SUA	Canada	Argentina	Alte țări, regiuni	Total
1851-70	27	18 / 20	-	-	-	45 / 47	90 / 94
1871-80	397 / 454	245 / 279	142 / 162	-	1	356/386	1141/1282
1881-90	982 / 1008	297 / 329	368 / 376	87 / 89	-	173/177	1907/1979
1891-00	1564 / 1660	320 / 401	713 / 781	170 / 182	22 / 25	250/256	3039/3305
1901-10	2782 / 2894	476 / 564	654 / 686	778 / 845	286 / 309	273/281	5249/5579
1911-20	287 / 288	64 / 73	156 / 158	342 / 350	18 / 20	202/204	1069/1093
ani ?	214	58	14 / 16	5	7	72	370 / 372
TOTAL	6253 / 6545	1478 / 1724	2047 / 2179	1382 / 1471	334 / 362	1371 / 1423	12865 / 13704

În decurs de jumătate de secol (anii 1871-1920), din Basarabia au emigrat în alte țări cca. 12.870-13.700 de germani. Marea majoritate a emigranților germani (cca. 11.100 – 11.900) s-au stabilit în SUA și parțial, în Canada. În jur de 400 de germani basarabeni și-au găsit un nou loc de trai în regiunea învecinată Dobrogea. Cca. 270-280 germani din Basarabia, în diferite perioade s-au așezat în România. În Turcia s-a consemnat o emigrație mai însemnată doar în anii 1871-1880 (220-230 persoane). În sudul Americii, emigranții au preferat Argentina. Deși marea majoritate a germanilor basarabeni erau originari din diferite state germane, abia după anul 1900, doar cca. 250 de persoane au revenit în țara lor de baștină, în Germania¹²².

După unirea Basarabiei cu România, un nou val de emigrări s-a produs în anii '20, destinația principală fiind Brazilia și Canada. Se estimează că, până în 1939, din Basarabia au emigrat 19.152 de germani, dintre care 11.326 în America de Nord, 1.898 – în America de Sud, 2.402 – în diferite regiuni din Rusia, 1.446 – în Caucaz, 1.342 – în România, 354 – în Germania și 402, în alte țări¹²³.

Evoluția numerică a germanilor din Basarabia

După constituirea coloniilor primare, numărul germanilor din Basarabia a crescut în principal pe cale naturală. În anii '50 ai sec. al XIX-lea, în 24 de colonii locuiau 24.049 de persoane¹²⁴. După alte estimări, numărul germanilor basarabeni a crescut de la 22.330 persoane (1857), la 24.159 (1858), 33.501 (1861) și a atins cifra de 42.681 persoane, în anul 1890¹²⁵. Zașciuk estima că în anul

¹²¹ *Ibidem*, p. 174.

¹²² *Ibidem*, p. 174.

¹²³ *Heimatbuch der Bessarabiendeutschen*, p. 14.

¹²⁴ В.М. Кабузан, *Народонаселение Бессарабской области ...*, с. 147-148.

¹²⁵ *Heimatbuch der Bessarabiendeutschen*, p. 14.

1861 în Basarabia locuiau 24.160 germani, 538 elvețieni, iar numărul polonezilor ar fi fost de cca. 800 de persoane. Însă, după confesiuni, 24.852 persoane erau protestanți (în principal luterani), iar 5.009 erau catolici¹²⁶. Probabil, la germani nu au fost incluse și persoanele de confesiune catolică.

După datele reviziei a 10-a a populației (anul 1859), în 25 colonii germane din sudul Basarabiei (inclusiv Șaba) trăiau 4.884 de familii, dintre care 2.204 (45,1%) dețineau terenuri agricole, iar 2.680 (54,9%) familii erau fără pământ. Coloniile germane aveau suprafața de 132.561 desetine, unei persoane de gen masculin revenind în medie câte 20,5 desetine¹²⁷. Aceste terenuri aparțineau la 2.204 familii, în medie unei familii îi revenea câte 60 desetine. Numărul bărbaților fiind de 12.629 persoane, toată populația germană depășea cifra de 25 de mii.

În anul 1862, în Basarabia (fără sudul provinciei) locuiau 1.003.035 persoane, dintre care 30.020 (3%) germani. În orașe trăiau doar 389 germani, cei mai mulți în Chișinău (329 persoane). Germanii erau concentrați în localitățile rurale din județul Akkerman (27.872 persoane), comunități mult mai mici fiind consemnate în satele din județele Bender (899), Hotin (530), Soroca (492), Iași (110)¹²⁸. Astfel, germanii locuiau aproape exclusiv în coloniile primare din județul Akkerman.

În următoarele decenii, pe măsură ce au fost fondate un șir de colonii secundare, a crescut numărul germanilor, inclusiv în județele limitrofe Bender și Ismail. Potrivit recensământului rusesc din anul 1897, în Basarabia locuiau 60.206 germani, cei mai mulți în județul Akkerman (43.389), urmat de Bender (5.613), Ismail (4.781), Chișinău (2.352), Bălți (2.145), Soroca (1.038). În sate locuiau 58.106 germani, cei mai mulți în județele Akkerman (43.171), Bender (5.307) și Ismail (4.633). În localitățile urbane trăiau 2.100 de germani, comunități mai importante existând în orașele Chișinău (1.270), Bender (306), Akkerman (218) și Bălți (103)¹²⁹.

O statistică oficială din 1901 a constatat un număr de germani, comparabil cu recensământul din 1897. Potrivit sursei date, în Basarabia erau 60.157 germani, inclusiv 2.986 în orașe și 57.171 în mediul rural. Totuși, erau diferențe substanțiale pentru anumite orașe sau județe, față de anul 1897 consemnându-se o creștere a germanilor doar în satele din județul Akkerman și în orașele din județul Ismail. Datele sunt incomplete pentru județele Bălți, Chișinău sau Hotin și lipsesc date pentru Soroca și Orhei¹³⁰. Conform datelor lui Butovici pentru anul 1907, în localitățile rurale din Basarabia trăiau 56.543 germani, adică mai puțini față de recensământul din 1897 și statistica pentru 1901. Totuși, datele pentru 1907 sunt incomplete, nefiind înregistrați germanii din unele sate, unde trăiau în număr mic. La începutul sec. XX, populația rurală germană era repartizată pe județe astfel:

Populația rurală germană din Basarabia (1897-1907)¹³¹

Județele	1897 – limba maternă		1901 – etnie		1907 – etnie	
	total	germană	total	germani	total	germani
Akkerman	236.989	43.171	272.434	47.339	266.962	44.434
Bender	163.118	5.307	184.403	4.765	191.884	5.043
Ismail	184.043	4.633	170.077	4.126	204.534	4.141
Bălți	192.970	2.042	214.742	725	207.095	1.708
Chișinău	171.174	1.082	184.610	110	180.692	662

¹²⁶ А. Защук, *Материалы для географии и статистики России. Бессарабская область*, Санкт-Петербург: Тип. Э. Веймара 1862, partea 1, p. 180, 195.

¹²⁷ А. Клаус, *Наши колонии*, Санкт Петербург 1869, anexa, p. 22, 25-26.

¹²⁸ Dinu Poștarencu, *Contribuții la istoria modernă a Basarabiei ...*, p. 133; *Записка Бессарабского Областного Статистического Комитета*, Кишинев 1864, том I, с. 91.

¹²⁹ *Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. III. Бессарабская губерния*, Санкт Петербург: Издание Центрального статистического комитета Министерства внутренних дел, 1905. с. 71.

¹³⁰ Dinu Poștarencu, *Contribuții la istoria modernă ...*, p. 135; *Военно-географическое и статистическое описание Одесского военного округа. Бессарабский район*, с. 432-433.

¹³¹ 1897 - *Первая всеобщая перепись ...*, с. 71; 1901 - Dinu Poștarencu, *Contribuții la istoria modernă...*, p. 135; 1907 – calculat după Butovici, *op. cit.*, p. 27, 29-30, 38-39, 47-58.

GERMANII DIN BUCOVINA ȘI BASARABIA
(SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XVIII-LEA – ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX)

Soroca	203.510	1.016	211.770	-	226.908	106
Hotin	289.134	647	311.888	106	306.973	431
Orhei	201.142	208	222.122	-	209.107	18
Total	1.642.080	58.106	1.772.046	57.171	1.794.155	56.543

În județul Akkerman, 36 sate erau locuite exclusiv de germani, în 6 erau peste 90%, în alte 9 sate – de la 50 la 90%. 22 de colonii primare erau locuite aproape exclusiv de germani. Proporția germanilor era mai mică doar în Tarutino (61,7%) și Arciz (73,4%), unde erau și comunități importante de evrei. Totodată, doar 5 sate aveau mai mult de 2.000 de locuitori: Tarutino (5.980), Krasna (2.500), Kleastitz (2.292), Borodino (2.220) și Sarata (2.140) (a se vedea Tabelul nr. 2 din Anexă și harta cu localitățile populate de germani din sudul Basarabiei, elaborată de Călin Pantea). O parte din germani au plecat din coloniile primare și au fondat sate noi pe terenuri arendate sau cumpărate. În anul 1907, din 53.618 germani din satele a trei județe din sudul Basarabiei, 35.875 (66,9%) trăiau în 24 de colonii primare, restul locuiau în sate noi, în cătune sau pe moșii. Pentru comparație, 97,5% din bulgari și cca. 98,5% din găgăuzi locuiau în vechile colonii, fondate în prima jumătate a sec. al XIX-lea¹³².

Aria de populare a germanilor s-a extins și la începutul sec. XX, până în 1914 fiind fondate noi sate, mai ales în județul Ismail. Evident, a continuat să crească și numărul total al locuitorilor germani. Potrivit unei estimări pentru anul 1912, doar în 5 județe din Basarabia locuiau 1.578.900 persoane, dintre care 69.716 (4,4%) erau germani (54.816 în județul Akkerman, 5.600 – Bender, 4.800 – Ismail cu Cahul, 2.400 – Chișinău și 2.100 – în județul Bălți). Aceste 5 județe din Basarabia dispuneau de 3.171.435 hectare de pământ, dintre care 300.115 (9,5%) se aflau în posesia germanilor basarabeni¹³³. După calculele noastre, unui locuitor din aceste 5 județe îi revenea în medie cca. 2 hectare, pe când unui german din același spațiu îi revenea în medie cca. 4,3 hectare. Pentru anul 1919, numărul total al germanilor din Basarabia este estimat la 79 mii de persoane¹³⁴. În Bucovina, conform unei estimări pentru anul 1919, din totalul de 811.721 de locuitori, 68.075 (8,4%) erau etnici germani¹³⁵.

Tabelul nr. 1. Localități din Bucovina populate în număr mare de etnici germani în 1900

a). Orașul Cernăuți

Localitatea	populația totală	inclusiv germani		Localitatea	populația totală	inclusiv germani	
		absolut	%			absolut	%
Cernăuți oraș	45.575	7.256	15,9	Clocucica	5.542	839	15,1
Roșa	7.453	3.166	42,5	Caliceanca	2.465	679	27,5
Mănăsterește	3.654	1.422	38,9	Horecea	933	46	4,9

b). Districtul Cernăuți - rural

Localitatea	populația totală	inclusiv germani		Localitatea	populația totală	inclusiv germani	
		absolut	%			absolut	%
Molodia	5.526	1.540	27,9	Revna	1.464	43	2,9
Cuciurul Mare	9.529	206	2,2	Franztal	146	41	28,1
Ceahor	2.328	68	2,9	Voloca	3.718	38	1,0
Corovia	1.659	49	2,9	Țurenii	820	35	4,3

¹³² Constantin Ungureanu, *Populația Bucovinei și Basarabiei sub stăpâniri străine (1774 / 1812 - 1918)*, p. 361-362.

¹³³ Hugo Häfner, *Lebensraum Bessarabien ...*, în „HKalBD”, 1987, p. 177.

¹³⁴ *Heimatbuch der Bessarabiendeutschen*, p. 14.

¹³⁵ *Minoritățile naționale din România 1918-1925*, editori Ioan Scurtu, Liviu Boar, București, 1995, p. 185.

c). Districtul Sadagura

Localitatea	populația totală	inclusiv germani		Localitatea	populația totală	inclusiv germani	
		absolut	%			absolut	%
Jucica Nouă	2.818	266	9,4	Lencăuți	620	68	11,0
Jucica Veche	3.398	153	4,5	Cernauca	2.388	68	2,8
Novoselița	1.724	120	7,0	Toporăuți	5.674	66	1,2
Șerăuți de Sus	1.848	92	5,0	Dobronăuți	1.829	56	3,1
Rarancea	4.872	88	1,8	Rohozna	4.274	50	1,2
Sadagura	4.635	86	1,9	Vaslăuți	2.357	35	1,5

d). Districtul Coțmani

Localitatea	populația totală	inclusiv germani		Localitatea	populația totală	inclusiv germani	
		absolut	%			absolut	%
Coțmani	5.007	341	6,8	Nepolocăuți	1.293	40	3,1
Lujeni	2.847	97	3,4	Ivancăuți	1.886	35	1,9
Valeva	2.232	88	3,9	Suhoverha	1.901	33	1,7
Piedecăuți	1.333	65	4,9	Oșehlib	1.819	32	1,8

e). Districtul Zastavna

Localitatea	populația totală	inclusiv germani		Localitatea	populația totală	inclusiv germani	
		absolut	%			absolut	%
Cuciurul Mic	2.587	99	3,8	Borăuți	1.824	37	2,0
Verenceanca	4.039	88	2,2	Iurcăuți	2.120	37	1,7
Zastavna	4.422	75	1,7	Kreșceatek	1.290	33	2,6

f). Districtul Stănești de Jos pe Ceremuș

Localitatea	populația totală	inclusiv germani		Localitatea	populația totală	inclusiv germani	
		absolut	%			absolut	%
Stănești de Jos	3.727	256	6,9	Bobești	2.242	46	2,0
Dracineț	3.573	70	2,0	Hlinița	2.196	30	1,4

g). Districtul Vașcăuți pe Ceremuș

Localitatea	populația totală	inclusiv germani		Localitatea	populația totală	inclusiv germani	
		absolut	%			absolut	%
Carapciu	4.739	70	1,5	Vașcăuți	5.278	41	0,8
Banila Rusească	5.294	45	0,8	Zamostia	1.521	29	1,9

h). Districtul Vijnița

Localitatea	populația totală	inclusiv germani		Localitatea	populația totală	inclusiv germani	
		absolut	%			absolut	%
Lăpușna	1.482	245	16,5	Vijnița	4.738	93	2,0
Nikolausdorf	328	233	71,0	Mihova	3.151	77	2,4
Katharinendorf	239	227	95,0	Cereșenca	658	70	10,6
Cionhuz	1.578	186	11,8	Ispas	4.601	57	1,2
Berhomet pe Siret	4.315	131	3,0	Vijenca	1.868	40	2,1
Alexanderdorf	116	112	96,5	Răstoace	1.881	34	1,8

GERMANII DIN BUCOVINA ȘI BASARABIA
(SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XVIII-LEA – ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX)

j). Districtul Storojineț

Localitatea	populația totală	inclusiv germani		Localitatea	populația totală	inclusiv germani	
		absolut	%			absolut	%
Huta Veche	1.216	908	74,7	Pătrăuți pe Siret	3.997	111	2,8
Jadova Nouă	1.061	707	66,6	Crasna Putna	1.629	91	5,6
Storojineț	7.182	587	8,2	Cireș	1.358	88	6,5
Augustendorf	550	493	89,6	Cupca	1.894	76	4,0
Huta Nouă	641	432	67,4	Budeniț	1.142	71	6,2
Crasna Ilschi	2.473	358	14,5	Jadova	3.765	52	1,4
Ciudei	2.594	308	11,9	Coșciuia	215	44	20,5
Panca	2.221	270	12,2	Slob. Comarești	1.383	43	3,1
Banila Mold.	4.861	180	3,7	Broscăuții Vechi	2.636	41	1,6
Davideni	2.637	140	5,3	Iordănești	1.880	34	1,8

i). Districtul Siret

Localitatea	populația totală	inclusiv germani		Localitatea	populația totală	inclusiv germani	
		absolut	%			absolut	%
Siret	7.614	1.643	21,6	Vașcăuți	927	103	11,1
Tereblecea germ.	1.312	1.130	86,1	Istensegits	2.781	59	2,1
Hliboca	4.752	445	9,4	Bahrinești	1.309	38	2,9
Baineț	881	281	31,9	Negostina	1.571	36	2,3
Tărășeni	1.242	263	21,2	Climăuți	1.455	34	2,3
Sf. Onufrie	1.248	233	18,7	Camenca	4.020	34	0,8
Tereblecea rom.	3.032	170	5,6	Stârcea	762	33	4,3

k). Districtul Rădăuți

Localitatea	populația totală	inclusiv germani		Localitatea	populația totală	inclusiv germani	
		absolut	%			absolut	%
Rădăuți	14.403	4.640	32,2	Marginea	3.932	262	6,7
Frătăuții Vechi g.	1.321	1.229	93,0	Milișeuți de Sus	2.723	207	7,6
Karlsberg	1.219	1.174	96,3	Vicov de Jos	3.158	150	4,7
Satul Mare germ.	1.221	1.141	93,4	Horodnic de Sus	2.901	106	3,7
Fürstental	1.152	1.104	95,8	Andreasfalva	2.241	103	4,6
Putna	2.632	609	23,1	Volovăț	2.864	65	2,3
Vicov de Sus	6.980	401	5,7	Costișa	1.584	53	3,3
Bădeuți german	372	352	94,6	Horodnic de Jos	2.901	41	1,4
Frătăuții Vechi r.	3.821	327	8,6	Gălănești	772	39	5,1
Frătăuții Noi	4.071	317	7,8	Sucevița	1.268	35	2,8

l). Districtul Seletin

Localitatea	populația totală	inclusiv germani		Localitatea	populația totală	inclusiv germani	
		absolut	%			absolut	%
Izvor	556	243	43,7	Straja	3.680	150	4,1
Seletin	4.578	240	5,2	Șipot	3.323	141	4,2

m). Districtul Solca

Localitatea	populația totală	inclusiv germani		Localitatea	populația totală	inclusiv germani	
		absolut	%			absolut	%
Solca	3.010	890	29,6	Cacica	1.836	390	21,2

Constantin UNGUREANU

Arbore	5.657	695	12,3	Pârtești de Jos	2.734	60	2,2
Clit	1.216	600	49,3	Botoșana	2.025	38	1,9
Lichtenberg	485	481	99,2	Iaslovăț	1.732	29	1,7

n). Districtul Suceava

Localitatea	populația totală	inclusiv germani		Localitatea	populația totală	inclusiv germani	
		absolut	%			absolut	%
Suceava	10.793	2.136	19,8	Liteni	960	63	6,6
Mitocul Dragom.	2.948	674	22,9	Hatna	2.352	59	2,5
Ițcani-Gară	1.396	495	35,5	Sf. Ilie	1.588	55	3,5
Ițcanii Noi	656	401	61,1	Costina	1.651	37	2,2
Bălăceana	2.573	182	7,1	Stroiești	2.258	32	1,4
Bosancea	5.038	107	2,1	Danila	893	30	3,4
Pătrăuți	3.051	88	2,9	Buniniți	894	30	3,4
Uidești	1.971	71	3,6	Comănești	817	27	3,3

o). Districtul Gura Humorului

Localitatea	populația totală	inclusiv germani		Localitatea	populația totală	inclusiv germani	
		absolut	%			absolut	%
Gura Humorului	4.393	1.944	44,2	Joseffalva	1.252	107	8,5
Ilișești	4.099	1.897	46,3	Măzănăiești	797	103	12,9
Poiana Micului	1.181	619	52,4	Brașca	547	93	17,0
Păltinoasa	1.501	378	25,2	Voroneț	685	89	13,0
Bori	298	297	99,7	Dragoiești	2.140	83	3,9
Corlata	781	212	27,1	Mănăstire Humor	1.538	62	4,0
Valea Seacă	1.993	160	8,0	Capu Codrului	1.566	47	3,0
Stupca	2.589	147	5,7	Băieșești	1.212	41	3,4

p). Districtul Câmpulung

Localitatea	populația totală	inclusiv germani		Localitatea	populația totală	inclusiv germani	
		absolut	%			absolut	%
Câmpulung	8.028	1.297	16,2	Rușii Moldoviței	3.246	327	10,1
Eisenau	999	973	97,4	Stulpicani	1.904	301	15,8
Pojorâta	2.513	816	32,5	Bucșoia	944	300	31,8
Vama	3.931	652	16,6	Freudental	219	219	100,0
Luisental	693	628	90,6	Ostra	665	168	25,3
Schwarzthal	546	491	89,9	Fundul Moldovei	3.177	142	4,5
Frasin	1.609	378	23,5	Negrileasa	777	114	14,7
Valea Putnei	929	369	39,7	Gemene	792	105	13,3
Vatra Moldoviței	1.451	362	24,9	Frumos	1.826	102	5,6

r). Districtul Vatra Dornei

Localitatea	populația totală	inclusiv germani		Localitatea	populația totală	inclusiv germani	
		absolut	%			absolut	%
Iacobeni	3.495	2.465	70,5	Cârlibaba	843	246	29,2
Vatra Dornei	5.159	902	17,5	Ciocănești	1.050	84	8,0
Dorna Candreni	2.600	257	9,9	Poiana Ștampei	1.259	56	4,4

Sursa: Norbert Zimmer, *Die deutschen Siedlungen im Buchenland (Bukowina)*, Plauen im Vagtlund 1930, p. 29-32.

GERMANII DIN BUCOVINA ȘI BASARABIA
(SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XVIII-LEA – ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX)

Tabelul nr. 2. Localități rurale din Basarabia, populate compact de germani, în 1907

a). Județul Akkerman

Localitatea	populația totală	inclusiv germani		Localitatea	populația totală	inclusiv germani	
		absolut	%			absolut	%
Tarutino	5.980	3.690	61,7	Mannsburg	563	550	97,7
Krasna	2.500	2.500	100,0	Eigenheim	520	520	100,0
Kleastitz	2.292	2.240	97,7	Seimeni	420	420	100,0
Borodino	2.220	2.220	100,0	Benkendorf	429	405	94,4
Sarata	2.140	2.140	100,0	Plotzk	370	370	100,0
Beresina	1.990	1.950	98,0	Postal	360	360	100,0
Teplitz	1.870	1.870	100,0	Sofiental	325	325	100,0
Maloiaroslaveț 2	1.620	1.620	100,0	Andreevka	300	300	100,0
Maloiaroslaveț 1	1.500	1.500	100,0	Cemcelia germ.	300	300	100,0
Lichtental	1.500	1.500	100,0	Hoffnungsfeld	300	300	100,0
Paris	1.400	1.400	100,0	Iakobstal	300	300	100,0
Hoffnungstal	1.400	1.370	97,9	Șaba sat	560	190	33,9
Culmea	1.300	1.300	100,0	Șabalat	273	160	58,6
Brieni	1.300	1.300	100,0	Pavlovka	150	150	100,0
Nicolaevca Nouă	2.400	1.300	54,2	Balka Celighider	165	140	84,8
Arcis	1.702	1.250	73,4	Rosenfeld	135	135	100,0
Friedental	1.235	1.235	100,0	Neufall	173	120	69,4
Ferchampenoise 1	1.200	1.200	100,0	Răscăieți	1.731	120	6,9
Leipzig	1.200	1.140	95,0	Kantemir	108	108	100,0
Gnadental	1.000	1.000	100,0	Balaccea Nouă	100	100	100,0
Katzbach	950	950	100,0	Denisovka	126	63	50,0
Ferchampenoise 2	870	870	100,0	Kaiabei 1	62	62	100,0
Gnadenfeld	660	660	100,0	Friedrichsfeld	52	52	100,0
Arcisul Nou	650	650	100,0	Șimke	50	50	100,0
Denewitz	610	610	100,0	Kantemir	66	50	75,8
Nadejda	560	560	100,0	Tamurka	47	40	85,1
Friedensfeld	550	550	100,0	Demir-Hagi	70	35	50,0

b). Județul Bender

Localitatea	populația totală	inclusiv germani		Localitatea	populația totală	inclusiv germani	
		absolut	%			absolut	%
Mathieldendorf	525	525	100,0	Hirtenheim	280	280	100,0
Fundul Sărățica	500	500	100,0	Marievka	260	260	100,0
Josefsdorf	425	425	100,0	Tarutino Nou	250	250	100,0
Balmaz	420	420	100,0	Annovka	585	230	39,3
Blumental	400	400	100,0	Kurudjika	112	112	100,0
Romanovka	1.545	355	23,0	Peterstal	200	110	55,0
Nicolaevca Nouă	350	350	100,0	Kolacevka	104	80	76,9
Hoffnungsdorf	320	320	100,0	Persianovka	120	60	50,0
Emmental	300	300	100,0	Iurevca	149	24	16,1

c). Județul Ismail

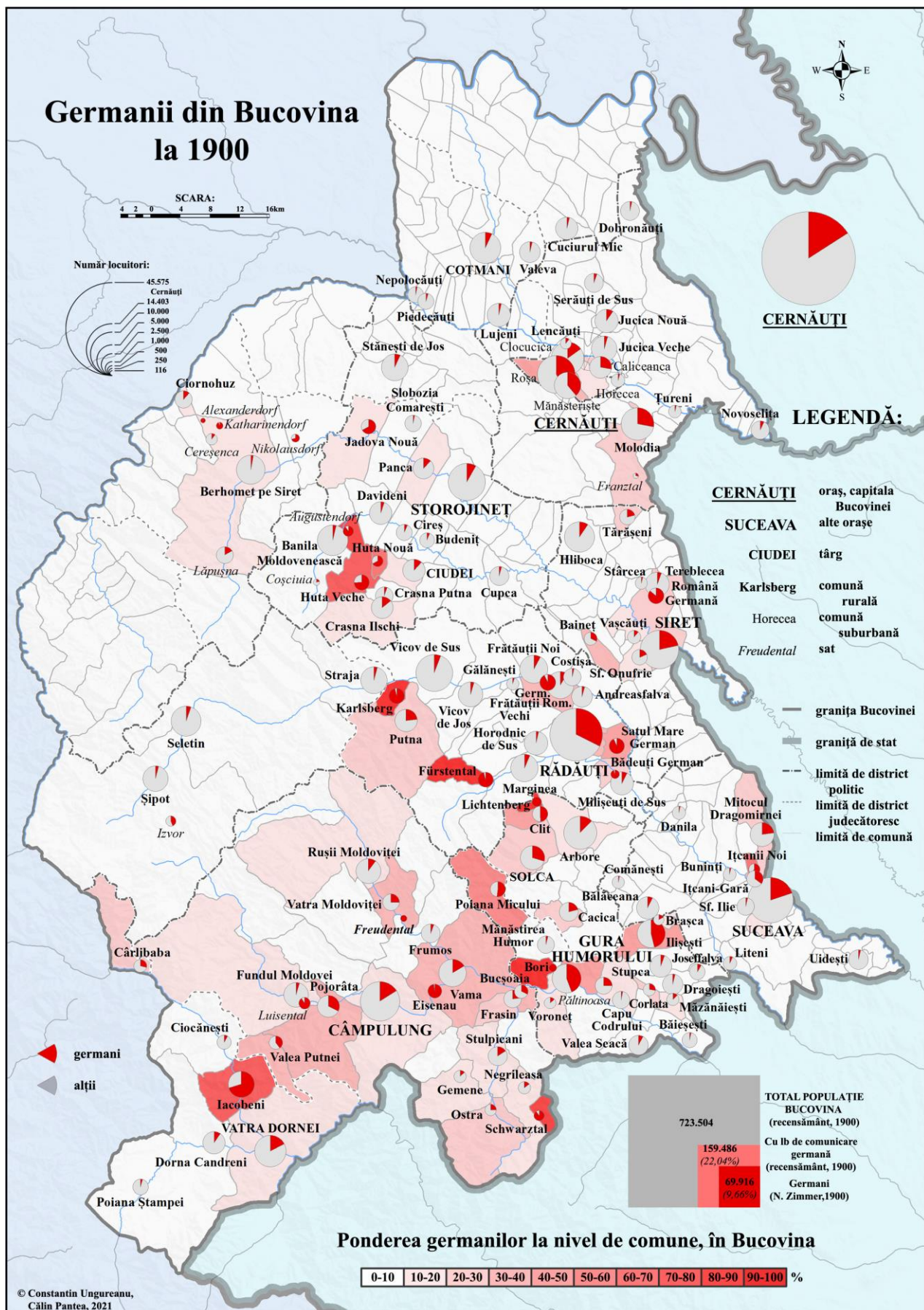
Localitatea	populația totală	inclusiv germani		Localitatea	populația totală	inclusiv germani	
		absolut	%			absolut	%
Sărata Nouă	590	590	100,0	Bazareanka	275	275	100,0
Albota de Mijloc	500	500	100,0	Sariari 1	1.231	226	18,4
Albota de Sus	500	500	100,0	Zangherovka	215	215	100,0
Covurlui	1.212	480	39,6	Sariari 2	200	200	100,0
Kneazevka	320	320	100,0	Leova	7.000	115	1,6
Rorbach	300	300	100,0	Buduri 2	105	105	100,0
Vișnevka	880	295	33,5	Albota de Jos	120	20	16,7

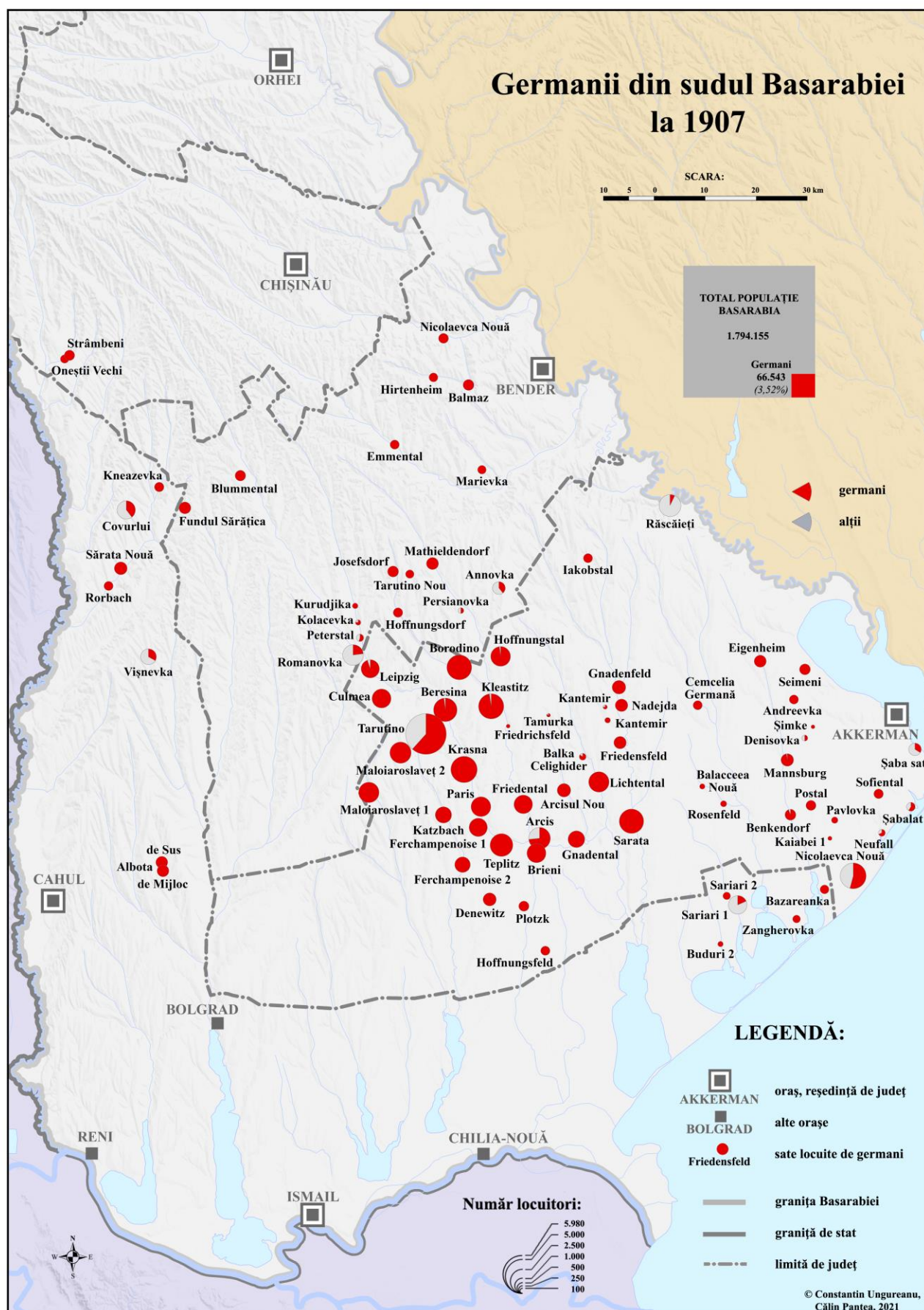
d). Alte județe

Localitatea	populația totală	inclusiv germani		Localitatea	populația totală	inclusiv germani	
		absolut	%			absolut	%
Județul Bălți							
Șoltoiaia	917	667	72,7	Lipovanca	279	75	26,9
Strâmba Nouă	1.243	560	45,0	Coadă iazului	278	43	15,5
Râșcanovca	242	242	100,0	Sângerei	1.897	26	1,4
Județul Chișinău							
Strâmbeni	383	383	100,0	Oneștii Vechi	246	246	100,0
Județul Hotin							
Stăuceni	1.587	175	11,0	Zarojeni colonie	502	69	13,7
Lipcani	6.970	86	1,2	Dolineni	1.866	46	2,5
Județul Soroca							
Naslavcea	2.741	70	2,6				

Sursa: В.Н. Бутовичъ, *Материалы для этнографической карты Бессарабской губернии*, Киев 1916, с. 27, 29-30, 38-39, 47-58.

GERMANII DIN BUCOVINA ȘI BASARABIA (SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XVIII-LEA – ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX)

FILE DIN ISTORIA INDUSTRIEI DE STICLĂ DIN MOLDOVA. JETOANELE FABRICII DE STICLĂ DE LA NEGULEȘTI

Dorel BĂLĂIȚĂ

Rezumat: Articolul prezintă la început un scurt istoric al fabricării sticlei pe teritoriul actual al României. Fabrica de sticlărie de la Negulești a fost înființată în 1909 de trei comercianți, doi de origine germană, Mauriciu și Bertold Veisengrun, și un localnic din comuna Măstăcan. Fabrica a primit avantajele legii de încurajare a industriei românești pentru importul de utilaje și chimicale necesare. Pentru a lucra în fabrică au fost aduși specialiști sticlari din Polonia. Sticlăria de la Negulești producea o gamă foarte variată de produse plecând de la sticle de diferite dimensiuni și până la vase mari de sticlă și obiecte artizanale. Autorul prezintă un set de patru jetoane emise de fabrica de la Negulești ce au fost utilizate de angajați la cantina fabricii pentru procurarea de alimente. Fabrica dă faliment în 1927, iar un an mai târziu este închisă pentru totdeauna.

Cuvinte-cheie: Negulești, jetoane, cantina, Veisengrün, fabrică de sticlă, Neamț, Măstăcan

Abstract: The article presents at the beginning a short history of glass manufacturing on the current territory of Romania. The glass factory from Negulești was founded in 1909 by three merchants, two of german origin, Mauriciu and Bertold Veisengrun, and a local from Măstăcan. The factory received the advantages of the law encouraging the Romanian industry for the import of necessary equipment and chemicals. Glass specialists from Poland were brought to work in the factory. The glassworks from Negulești produced a very wide range of products, ranging from bottles of different sizes to large glass vessels and handicrafts. The author presents a set of four tokens issued by the factory from Negulești that were used by employees at the factory canteen to purchase food. The factory went bankrupt in 1927, and a year later it was closed forever.

Key words: Negulești, tokens, canteen, Veisengrün, glass factory, Neamț, Măstăcan

În România primele glăjării¹ au apărut în Transilvania, în județul Sibiu, la Tălmăciu, în 1614², și Porumbacu de Sus, încă din „primii ani ai deceniului trei al secolului XVII, cel mai târziu la 1621-22”³. La Porumbacu de Sus, principele Gabriel Bethlen (1613-1629) a poruncit în 1625-1626 să fie aduși meșteri sticlari venețieni de pe insula Murano pentru a fabrica, pe lângă sticla obișnuită, și cristal⁴.

Inventarul domeniului Comana din 1633 indica existența, în apropierea localității, a unei hute de sticlă dotată cu o „moară de măcinat piatră, cu două săgeți cu fier de șteamp în cap și cu cerc de fier fiecare, două site și un ciur”⁵. În jurul anului 1637 și la Râșnov era în funcțiune o glăjărie⁶.

La sud de Carpații Meridionali prima fabrică de sticlă, cunoscută din documente, s-a înființat în timpul domniei lui Matei Basarab, pe la 1644⁷, lângă Târgoviște, și era numită

¹ În secolul al XIX-lea, pentru topitoriile de sticlă românii au folosit expresia „glăjărie” sau „hută de sticlă”, denumire care provine din limba germană, de la cuvântul „glashütte” - compus din doi termeni: „glas” - sticlă și „hütte” - uzină (metalurgică) sau topitorie.

² M. D. Lazăr, *Repertoriul glăjăriilor transilvănene din secolele XVII-XIX*, în BAM, 1.1, Sibiu, 2006, p. 228.

³ *Ibidem*, p. 226.

⁴ *Ibidem*, p. 225.

⁵ *Ibidem*, p. 223.

⁶ *Ibidem*, p. 227.

⁷ Nicolae Iorga susține că prima fabrică de sticlă este posibil să dateze de pe vremea unui înaintaș al lui Matei Basarab, deoarece „la 1621 sunt sticlari în Târgoviște”; N. Iorga, *Istoria industriilor la români*, București, 1927, p. 163.

„glăjărie”⁸. În 1718 apare huta de la Cârțișoara, care producea la comandă „farfurii (ochiuri) de sticlă veche și mărunță”⁹. Documentele scrise atestă existența unei fabrici de sticlă din 1727 în localitatea Beliu, lângă Ineu, construită fiind de Episcopia Romano-catolică¹⁰.

În 1740, domnitorul Moldovei, Grigore Ghica, a dat un hrisov pentru înființarea unei fabrici de sticlă în satul Călugăra din ținutul Romanului. În 1770 este atestată documentar o suflătorie de sticlă la Voievozi, jud. Bihor, iar la 1790 ia ființă fabrica de sticlă de la Huta-Sinteu, jud. Bihor.

În secolul al XIX-lea s-au construit numeroase fabrici de sticlă. Cele mai multe au fost ridicate în Transilvania, unde existența gazului metan asigură combustibilul necesar pentru cuptoarele de topit sticlă. În 1801 se construiește fabrica de la Poiana Codrului (Maramureș), în 1804 la Tomești (jud. Timiș), în 1830 o altă fabrică la Avrig.

În anul 1830 Alecu Aslan, venit de la Rucăr, a înființat o fabrică de sticlă la Azuga, cunoscută în epocă sub numele de „Glăjăria lui Aslan”. După ce a lucrat doi ani la montarea ei, aducând sticlari din Bohemia, cărora le-a făcut vreo 30 de barăci din lemn pentru locuit și, după ce a adunat multă materie primă, nisip de siliciu, lut pentru oale de topit furnizat de rășnoveni, pe care îi plătea cu „sare de Telega”, a produs sticlă suflată, sticlă colorată și geamuri.

În 1840, la 20 km de Aleșd, pe moșia austriacului Amon apare vestita fabrică Pădurea Neagră¹¹. În 1879, Grunfeld a ridicat o fabrică de sticlă aflată între văile Prahovița și Azuga. Produsele fabricate de cei 250 de sticlari din Bohemia erau foarte renumite pe piață. În jurul anului 1907 existau două fabrici de geamuri la Lespezi (în fostul județ Baia) și Bacău¹², precum și șapte fabrici de sticlărie și una de oglinzi la Focșani. La început materia primă se importa parțial din Germania și Cehoslovacia. Producția de sticlă în 1907 a fost de 1243 tone de geamuri și 759 tone de sticlă diferită. Numărul lucrătorilor era de 1200, din care doar 450 erau români¹³.

Conform statisticilor din 1919, în industria geamurilor, a sticlei scobite și a oglinzilor, activau 16 întreprinderi cu un capital investit de peste 16 milioane lei și o producție obținută în valoare de circa 43 milioane lei.

În 1921, se înființează „prima fabrică de sticlă cu gaz metan” la Mediaș, cea mai mare din țară la acea vreme. După șapte ani, această fabrică introduce metoda Fourcault (a tragerii în foi) pentru fabricarea geamurilor de 7 mm grosime.

În 1922 apare o fabrică de sticlărie la Turda având producția orientată pe sticlărie casnică și farmaceutică. În 1923, la Mediaș ia ființă „Vitrometan SA”. În 1926, la Diciosânmartin (astăzi Târnăveni) se înființează „Fabrica de sticlărie ardeleană” cu o capacitate de 7000 tone pe an geamuri simple și 8000 tone pe an butelii simple, iar în 1929 „Fabrica de sticlă turnată și presată”.

Statisticile oficiale consemnează că în 1937 industria sticlei număra 39 fabrici: 19 fabrici în vechiul Regat și 13 fabrici în Transilvania, 3 în Banat și câte 2 în Bucovina și Basarabia¹⁴. În industria sticlei erau consemnați în acel an circa 5600 lucrători, iar producția se ridica la peste 589 milioane lei.

În 1909, trei comercianți, Mauriciu Veisengrün¹⁵, domiciliat în München (Germania), Bertold Veisengrün¹⁶ și Iosef Mendelsohn, ambii din comuna Măstăcan, înființează la Negulești,

⁸ „Univers Ingineresc”, nr. 5/2007, Gheorghe Manolea, *Istoria sticlei*.

⁹ M. D. Lazăr, *op. cit.*, p. 222.

¹⁰ Dimitrie Gusti ș.a., *Enciclopedia României*, Volumul III, *Economia națională: cadre și producție*, București, 1940, p. 923.

¹¹ M. D. Lazăr, *op. cit.*, p. 225.

¹² Volker Wollmann, *Patrimoniul preindustrial și industrial în România*, Vol. II, Ed. Honterus, Sibiu, 2011, p. 259; Dorel Bălăiță, *Un jeton de glăjărie*, în „Cercetări Numismatice”, nr. 17, 2011, p. 171-177.

¹³ Dimitrie Gusti ș.a., *Enciclopedia României*, Volumul III, *Economia națională: cadre și producție*, București, 1940, p. 923.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ În documentele vremii numele apare scris și în forma *Weisengrün*.

¹⁶ Cei doi W(V)eisengrün erau frați. În documente sunt adesea numiți „Frații Weisengrün”.

FILE DIN ISTORIA INDUSTRIEI DE STICLĂ DIN MOLDOVA. JETOANELE FABRICII DE STICLĂ DE LA NEGULEȘTI

comuna Măstăcan, județul Neamț o fabrică de sticlă¹⁷, pentru care primesc o serie de avantaje pentru importul de utilaje, chimicale necesare fabricării sticlei, dar și pentru comerțul cu produsele finite prevăzute de legea de încurajare a industriei autohtone¹⁸. Ca specialiști au fost aduși sticlari din Polonia iar ceilalți lucrători au fost recrutați dintre localnici. Bună parte din materiile prime se găseau în zonă. Frații Weisengrün aveau experiență în domeniu, aceștia având o fabrică de sticlă înființată în 1889 în comuna Bogdănești, județul Bacău¹⁹. Și aici materialele refractare, oalele de topire au fost importate din Polonia, de unde au fost aduși și suflătorii de sticlă.

La începutul anului 1911, Mauriciu Veisengrün și Bertold Veisengrün pun bazele unei societăți în nume colectiv “sub firma socială M. și B. Veisengrün, fabrică de sticlărie Negulești”²⁰, cu sediul în comuna Măstăcan²¹, anexa Negulești, județul Neamț. Obiectul societății era „exploatarea fabricii de sticlărie din Negulești și desfacerea produselor fabricate în țară și în străinătate”²². Societatea era prevăzută să funcționeze din 15 februarie 1911 și până în 6 mai 1924. Capitalul social era de 100.000 lei, „depus în părți egale de asociați pe deplin vărsat, putându-se mări după trebuință”²³. Administrația și conducerea afacerii precum și „semnătura firmei sociale o avea asociatul Bertold Veisengrün”²⁴, iar contabilitatea avea să fie ținută în limba română.

În același *Monitorul Oficial* în care apare extrasul cu aceste informații mai este publicat un alt extras de pe un „act de desfacere” autentificat la Tribunalul Neamț la nr. 239/911, prin care „Societatea în comandită simplă compusă din membrii Mauriciu Veisengrün, Bertold Veisengrün și Iosef Mendelsohn, constituită în virtutea contractului de asociațiune autentificat de tribunalul Neamțu la No. 587 din 1909, se declară desfăcută pe ziua de 15 Fevruarie 1911. Asociații Mauriciu și Bertold Veisengrün preiau tot activul și pasivul societății împreună cu „contractul de închiriere al fabricii autentificat de tribunalul Ilfov, secția de notariat, la No. 4.399/909, cu toate drepturile, obligațiunile prevăzute în el, beneficiind de avantajile legii industriale acordate fabricii pentru comerțul ei de sticlărie în comuna Măstăcanu, anexa Negulești, sub fosta firmă Negulești”²⁵. Asociatul Iosef Mendelsohn va primi de la cei doi asociați Veisengrün, în schimbul drepturilor pe care le avea în afacere suma de 16.000 lei.

Sticlăria de la Negulești fabrica o gamă foarte variată de produse, plecând de la sticle de diferite dimensiuni și până la vase mari de sticlă și obiecte artizanale. În 23 martie 1913 un incendiu devastează fabrica, focul mistuind „mai multe mașini, depozite, cazane și materiale”, pagubele ajungând la 50.000 lei, sumă uriașă pentru acele vremuri²⁶.

După remedierea pagubelor produse de incendiu, fabrica își reia producția, iar în 1916 încheie o asociere cu mai multe sticlării, Heci, Lespezi, Solonț și o societate de import și export, înființând pentru desfacerea produselor proprii pe piața din București un depozit pe Calea Moșilor nr. 80²⁷. Durata societății nou înființate era stabilită la 3 ani și jumătate cu începere de la 1 aprilie 1916 și până la 1 octombrie 1919. Capitalul social era de 100.000 lei, depus astfel: „Fabrica Heci-Lespezi 28%, Negulești 24%, Solonț 24% și societatea anonimă pentru import și export 24% în

¹⁷ Frații Weissengrün mai dețineau o sticlărie în localitatea Bogdănești (județul Bacău) pentru care au beneficiat de avantajele legii industriale începând din 21.03.1889; „România economică”, an VII, nr. 46/20.11.1905, p. 13.

¹⁸ *Monitorul Oficial al României*, nr. 182, 17 noiembrie 1911, p. 8381.

¹⁹ Volker Wollmann, *Patrimoniul preindustrial și industrial în România*, Vol. II, Ed. Honterus, Sibiu, 2011, p. 259.

²⁰ *Monitorul Oficial al României*, nr. 182, 17 noiembrie 1911, p. 8381.

²¹ Astăzi, comuna Poiana Șoimului. Aceasta până în 1965 a purtat denumirea de Calu-Iapa.

²² *Monitorul Oficial al României*, nr. 182, 17 noiembrie 1911, p. 8381.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ <http://www.calu-iapa.com/2010/03/fabrica-de-sticlărie-negulesti-unicat.html> (20.08.2011).

²⁷ *Monitorul Oficial al României*, nr. 035, 15 mai 1916, p. 1585.

mărfuri”²⁸. Administrarea depozitului a fost încredințată unor funcționari numiți de comun acord de toți asociații.

În martie 1923, este înființată societatea anonimă „Fabrica de sticlărie Negulești”, cu care frații Weisengrün încheie un contract de arendare pe 10 ani. Societatea avea ca acționari Banca „Moldova”, societate anonimă din Iași, reprezentată prin Albert Abeles; Banca de Credit²⁹, Piatra-Neamț, societate anonimă, reprezentată prin N. J. Joaniu și Albert Abeles; Alexandru Lichtinger, reprezentat prin Albert Abeles; W. Dinerman, domiciliat în București, reprezentat prin Albert Abeles; firma Frații Stern & Lizorovici, societate în nume colectiv, reprezentată prin dl Michel Stern, Ioșca Stern, domiciliat în Negulești, comuna Mastacan, județul Neamț și Michel Stern, domiciliat în Iași³⁰.

Fig. 1. Albert Abeles³¹, reprezentantul Băncii „Moldova” în consiliul de administrație al Fabricii de sticlărie Negulești

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Banca de Credit Societate Anonimă a fost înființată în 1919 cu un capital social de 5 milioane lei. Președintele consiliului de administrație era M. Wachtel, director general al Băncii „Moldova” din Iași. Albert Abeles era directorul băncii; Joseph Kaufman, *Cronica comunităților israelite din județul Neamț*, tomul II, Piatra Neamț, Tipografia Record, 1929, p. 18-19.

³⁰ *Monitorul Oficial al României*, nr. 056, 13 martie 1924, p. 2869.

³¹ Joseph Kaufman, *Cronica comunităților israelite din județul Neamț*, tomul II, Piatra Neamț, Tipografia Record, 1929, p. 7. Albert Abeles era și vicepreședintele *Clubului Industrial*, înființat în Piatra Neamț în 1922; *Ibidem*, p. 208.

Fig. 2. Jeton Fabrica de sticlărie Negulești - 20 Lei³²

„Scopul societății este industria și comerțul de sticlărie și orice fabricații și exploatare în legătură cu această industrie”. Sediul societății era în Piatra-Neamț, strada Alexandru cel Bun nr. 20³³. Capitalul social era de 1.000.000 de lei, repartizat în 2000 de acțiuni a 500 lei fiecare, valoare nominală care s-au subscris integral de către fondatori astfel:

„Firma Frații Stern & Lizorovici, societate în nume colectiv aduce ca aport social în societatea constituită prin prezentul act, contractul de arendare autentificat de tribunalul Ilfov, secția Notariat la No. 897/923 și transcris la tribunalul Neamț la No. 2040/923, prin care numita firmă a luat în arendă dela d-nii Frații Weisengrűnn, fabrica de sticlărie Negulești din comuna Mastacan, județul Neamț, pe termen de zece ani, depunându-se ca garanție pentru, executarea contractului, suma de 400.000 lei care devine proprietatea societății anonime, ce se constituie prin acest act. Acest aport a fost evaluat de noi fondatorii la suma de: 400.000 lei, pentru care firma Frații Stern & Lizorovici va primi 800 acțiuni cari se vor repartiza între componenții ei în modul următor: d-l C. Stern va primi 320 acțiuni în valoare de lei 160.000; D-l M. Stern va primi 320 acțiuni în valoare de lei 160.000; D-l J. Lizorovici va primi 160 acțiuni în val. de lei 80.000. Restul capitalului social de 600.000 lei, a fost subscris în numerar de noi ceilalți fondatori precum urmează: Banca Moldova, societate anonimă a subscris 400 acțiuni în valoare de lei 200.000; Banca de Credit Piatra-Neamț, a subscris 400 acțiuni în valoare de lei 200.000; D-l Iosca Stern a subscris 140 acțiuni în valoare de lei 70.000; D-l Alexandru Lichtinger a subscris 100 acțiuni în valoare de lei 50.000; D-l W. Dinerman a subscris 100 acțiuni în valoare de lei 50.000; D-l Michel Stern a subscris 60 acțiuni în valoare de lei 30.000. În acest mod întregul capital social de lei 1.000.000, a fost subscris de noi membrii fondatori. Trei zecimi din capitalul subscris în numerar a fost depus de noi la Banca Națională a României din Piatra Neamț cu recipisa No..., iar restul de 70% ne obligăm a-l vărsa la Casa societății după obținerea autorizației de funcționare”³⁴.

³² Piese prezentate fac parte din colecția autorului.

³³ „Almanahul special al Țării Românești pentru industrie și comerț”, cap. II. *Sticla, porțelan, ceramică, industrie și comerț*, Ed. Scrisul Românesc SA, Craiova, 1930, p. 70.

³⁴ Joseph Kaufman, *op.cit.*, p. 7.

Fig. 3. Jeton Fabrica de sticlărie Negulești - 100 Lei

Ca administratori ai societății nou înființate au fost numiți pe o perioadă de patru ani: J. Schlesinger, W. Dinerman, N. J. Joaniu, Albert Abeles, M. Stern, Victor Iamandi și Carol Stern.

În 18 martie 1924, membrii consiliului de administrație hotărâsc alegerea lui I. Schelsinger ca președinte al consiliului de administrație și pe Michel Stern îl numesc administrator delegat conferindu-i „cele mai depline puteri în conducerea afacerilor și administrarea societății”³⁵. Totodată, consiliul de administrație îl numește pe Ioșca Stern director administrativ al fabricii din Negulești și pe Iacov Cohn „procurator la sediul fabricii”³⁶. În același an se decide sporirea capitalului social de la 1 la 3 milioane lei, printr-o nouă emisiune de 4000 de acțiuni a câte 500 lei fiecare. „Acțiunile se vor atribui vechilor acționari în proporție de două acțiuni noi la o acțiune veche”³⁷.

Bilanțul încheiat la 31 decembrie 1924 arată că fabrica obținuse un beneficiu net de 158.314 lei și fabricase diverse mărfuri în valoare de peste 11,4 milioane lei. Arenda plătită fraților Weissengrün fusese de 800.000 lei³⁸ valoare care s-a menținut și în anul următor. În schimb rezultatele financiare obținute nu mai erau la fel de bune înregistrându-se pierderi de 176.740 de lei³⁹. În 1926 capitalul social al societății este dublat⁴⁰ printr-o nouă emisiune de 6000 acțiuni a 500 lei fiecare⁴¹. Beneficiul obținut în acest an a fost de doar 65.320 lei⁴².

Fabrica de sticlărie Negulești S.A. (societate anonimă) dispunea de o cantină de unde angajații puteau achiziționa alimente și alte obiecte necesare lucrului și traiului utilizând niște jetoane primite, de obicei, în avans, ca parte din salariul cuvenit. Acești „strămoși” ai actualelor tichete de masă aveau forma unor monede metalice, cu valoare nominală, iar aria de circulație era în interiorul societății putând fi utilizate doar la cantina fabricii. Până în prezent se cunosc patru valori nominale: 20 lei (NEG-1⁴³), 100 lei (NEG-2), 200 lei (NEG-3) și 500 lei (NEG-4).

³⁵ *Monitorul Oficial al României*, nr. 106, 18 mai 1924, p. 5533.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Monitorul Oficial al României*, nr. 094, 28 aprilie 1926, p. 6242.

³⁹ *Ibidem*, p. 6243.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 6242.

⁴¹ *Monitorul Oficial al României*, nr. 245, 2 noiembrie 1926, p. 16670.

⁴² ****Almanahul Argus* 1928, p. 224-225.

⁴³ În paranteze este trecută modificarea din catalogul Schäffer: Erwin Schäffer, *România, jetoane, semne valorice și mărci*, Guttenbrun, 2012, p. 169.

Fig. 4. Jeton Fabrica de sticlărie Negulești - 200 Lei

Pe aversul pieselor se află următoarele inscripții: într-un cerc perlat exterior, circular în partea de sus: **FABRICA DE STICLĂRIE**; în partea de jos tot circular: *** NEGULEȘTI S.A.*** În câmp sunt trei produse de sticlărie: două pahare cu picior și în mijloc o carafă.

Pe revers într-un cerc perlat exterior în partea de sus: **BUN PENTRU**, în partea de jos: **CANTINA**, iar în câmp pe două rânduri este trecută valoarea nominală. Jetoanele cu valoarea de 20 lei, 200 lei și 500 lei au nominalul flancat de literele **F** și **S**, posibil prescurtarea de la „fabrica de sticlărie” sau poate de la numele celor doi care conduceau societatea în acea perioadă, frații Stern, (Michel și Carol Stern). Piesele de 20 lei și 200 lei⁴⁴ sunt din alamă. Prima are diametrul de 27 mm iar cea de-a doua de 32,7 mm. Celelalte două jetoane sunt din aliaj de cupru și nichel⁴⁵ și au următoarele diametre: 100 lei – 28 mm și 500 lei – 33 mm.

Fig. 5. Jeton Fabrica de sticlărie Negulești - 500 Lei

⁴⁴ În catalogul Schäffer, piesa de 200 lei este prezentată ca fiind din aliaj cupru-nichel. O eroare, deoarece atât piesa din colecția autorului, cât și alte exemplare din colecții particulare sunt din alamă. De altfel, și pe site-ul http://romaniancoins.org/romaniantokens/ro_cantina_fabricii_negulesti.html este precizat același material, alama, la jetonul de 200 lei. Același material este notat și în MBR, J42 (G. Buzdugan, O. Luchian, C. C. Oprescu, *Monede și bancnote românești*, Ed. Sport-Turism, 1977, p. 311).

⁴⁵ În G. Buzdugan, O. Luchian, C.C. Oprescu, *op. cit.*, p. 311, aceste două piese sunt notate ca fiind din nichel. Credem totuși că informația din catalogul Schäffer este cea corectă.

În cursul anilor 1925 și 1926, Michel Stern, în calitate de administrator delegat al Fabricii de sticlărie Negulești, a girat „diferite acceptate ale societății anonime” în valoare de 3,95 milioane lei la Banca Română de Comerț și de Credit din Praga⁴⁶. La data scadenței, în 1927, Michel Stern refuză să plătească datoriile pe care le avea la bancă și aceasta solicită declararea stării de faliment a sticlăriei de la Negulești dar și a lui Michel Stern și „chemarea în termen în judecată cambială a dlui M. Stern, girant”⁴⁷.

Michel Stern, cunoscând starea financiară a sticlăriei și consecințele nerambursării împrumuturilor, își radiază firma de comerț de „en-gros de spirt și derivate cu sediul în Iași”. „Dealtfel d. Michel Stern, mai este asociat și în societatea în nume colectiv fabrica de sticlărie Maxut cu sediul în Iași și „Lampa”, deasemenea cu sediul în Iași unde este asociat cu frații săi. În dovedirea celor susținute de noi, anexăm odată cu 3 copii de pe prezență un număr de 40 acte numerotate formând 34 pagini. Vă rugăm să binevoiți a dispune chemarea personală la interogator a d-lui Michel Stern, chematul în declarație în stare de faliment”⁴⁸.

Fabrica de la Negulești a fost pusă sub sechestru, fiind declarată falimentară, și nu-și va mai porni cuptoarele de sticlă niciodată.

În aprilie 1928 „Consulatul Republicii Polone” cerea Prefecturii județului Neamț informații urgente asupra situației muncitorilor leși folosiți la fabrica de sticlă de la Negulești⁴⁹. Răspunsul a venit de la preotul plășii Bistrița, pe raza căreia se afla sticlăria: fabrica a dat faliment și nu-și poate relua activitatea, iar muncitorii polonezi au rămas neplătiți pe luna februarie și 17 zile din luna martie 1928, fiind concediați, ca și muncitorii români. Lucrătorii concediați, români și străini, „nu dispun de mijloace de trai” și nici nu mai sunt posibilități de deplasare a „lucrătorilor sticlari”. Pentru plata muncitorilor polonezi (ca urmare a vizitei, la fața locului a unui deputat polonez) s-au scos la licitație „materiale care existau în fabrică”. Majoritatea specialiștilor polonezi s-a repatriat, la sfârșitul anului 1928.

Fabrica de sticlă de la Maxut - Pârcovaci era în administrarea fraților Stern (prin firma „Frații Stern și Lizerovici”) din 1919⁵⁰. Fabrica fusese înființată la sfârșitul secolului XIX, iar în 1906 participase cu pavilion propriu la expoziția prilejuită de jubileul de 40 de ani de domnie a regelui Carol I, prezentând publicului „sticlărie obișnuită, medicinală, șlefuită, presată, decorată și gravată din care Majestatea Sa a binevoit a cumpăra diferite farfurioare”⁵¹.

Fabrica de sticlă Maxut a pus în circulație jetoane asemănătoare⁵² celor de la sticlăria de la Negulești. Acestea puteau fi utilizate doar la cantină și în același scop. Inscripțiile de pe avers erau aproape identice la cele două sticlării, diferea doar denumirea fabricii și în loc de carafa dintre cele două pahare, la Maxut apare o coroană, cu trimitere la numele „Coro(a)na”⁵³, pe care l-a purtat fabrica într-o perioadă. Reversul este foarte asemănător, doar că în partea de jos inscripția este: **VALABIL NUMAI LA CANTINA.**

⁴⁶ *Monitorul Oficial al României*, Partea 1, nr. 116, 30 mai 1928, p. 4766.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ <http://www.calu-iapa.com/2010/03/fabrica-de-sticlarie-negulesti-unicat.html> (accesat la 20.08.2011)

⁵⁰ *Monitorul Oficial al României*, nr. 214, 17 ianuarie 1920, p. 11186.

⁵¹ *Amintiri despre Jubileul de 40 de ani de domnie a M.S. Regelui Carol I. 1866-1906*, București, Imprimeria Statului, 1906, p. 19.

⁵² Erwin Schäffer, *op. cit.*, p. 160.

⁵³ Sunt cunoscute jetoane din 1903 în care pe revers apare inscripția „Corona Fabrica de sticlărie Maxut” (Erwin Schäffer, *op. cit.*, p. 159, IAS - 21; Laurentiu Popescu, *Jetoane românești inedite sau mai puțin cunoscute (VIII)*, în „Cercetări Numismatice”, 21-22/2019, p. 134, IAS - 78, IAS - 79). În documentele vremii (*Monitorul Oficial al României*, nr. 032, 12 mai 1912, p. 1534), denumirea este de „Coroana”.

Fig. 6. Jeton Fabrica de sticlărie Maxut - 20 Lei

În privința nominalurilor, de la fabrica Maxut se cunosc mai multe valori: 10 lei (IAS - 22, diametrul 24 mm, material - alamă), 20 Lei (IAS - 23 - diametrul 27 mm, material - alamă), 50 Lei (IAS - 24 - diametrul 20mm, material - alamă argintată); 100 lei (IAS - 25, diametrul 32,7 mm, material - alamă), 200 lei (IAS - 26, diametrul 32,5 mm, alamă argintată).

Comparând seturile de jetoane de la cele două fabrici, putem avansa ipoteza că acestea au fost emise în perioada în care frații Stern aveau în administrare cele două societăți, adică după 1919 jetoanele de la Maxut⁵⁴ și după 1923 jetoanele de la Negulești.

Acestea din urmă au fost în uz probabil până la declararea falimentului societății în 1927⁵⁵. De asemenea, este posibil să fi fost emise la sticlăria de la Negulești și piese având valorile nominale de 10 lei și 50 lei care rămân încă necunoscute. La fel bănuim existența la setul de jetoane de la sticlăria Maxut a valorii de 500 lei.

⁵⁴ Din 1919 fabrica de sticlă de la Maxut s-a numit „sticlăria Maxut”. Începând din 1925, denumirea acesteia devine „Fabrica de sticlărie Maxut”, adică exact denumirea ce apare pe jetoane; *Monitorul Oficial al României*, nr. 112, 24 mai 1925, p. 5854.

⁵⁵ În privința jetoanelor Maxut, putem afirma că acestea au putut fi utilizate până cel târziu începutul celui de-al doilea război mondial, atunci când specialiștii străini părăsesc România și fabrica se închide. În 1944 fabrica a fost distrusă în cursul luptelor ce au avut loc în zonă. După război localnicii au folosit materialele de construcție recuperate de la fosta fabrică pentru a-și reface casele. (<https://harlau625.wordpress.com/tag/fabrica-sticla/>, accesat la 26.08.2019)

Fig. 7. Fabrica de sticlărie „Coroana” Bermann Juster&Comp.⁵⁶

⁵⁶ Carte poștală scoasă la licitație pe www.delcampe.net (accesat la 14.06.2018)

MEDALIE ACORDATĂ UNUI JANDARM DIN COMPANIA DE JANDARMI RURALI SUCEAVA (1918)

Laurențiu-Ștefan SZEMKOVICS*

Rezumat: În acest articol este prezentată Medalia „Bărbăție și Credință”, cu care a fost recompensat în 1918, pentru fapte excepționale comise în timpul primului război mondial, un jandarm de la Compania de jandarmi rurali din Suceava.

Cuvinte-cheie: companie de jandarmi rurali, Suceava, medalie de bravură și de credință, primul război mondial, faleristică, heraldică

Abstract: In this article is presented the Medal „Bărbăție și Credință”, with which was rewarded in 1918, for exceptional deeds committed during the First World War, a gendarme from the Company of rural gendarmes in Suceava.

Key words: rural gendarmerie company, Suceava, medal of bravery and faith, World War I, phalestics, heraldry

Prezentăm, apelând la faleristică¹, la heraldică² și ținând cont de recomandările fostului Comitet Internațional de Sigilografie³, Medalia „Bărbăție și Credință” cu care a fost recompensat, în 1918, un jandarm din Compania de jandarmi rurali Suceava pentru fapte deosebite săvârșite în timpul Primului Război Mondial. Redăm mai jos descrierea și reproducerea decorației, care provin de la Muzeul Național al Pompierilor.

Medaliile „Bărbăție și Credință”, instituite în 1903, erau de metal și de trei clase: clasa I de aur, clasa II-a de argint și a III-a de bronz.

Medalia „Bărbăție și Credință” avea forma ovală (35x27 mm), cuprinzând, pe avers, în excizie, efigia regelui Carol I, înconjurată de legenda: **CAROL I. REGE AL ROMÂNIEI**; pe revers, în excizie, o ramură de lauri⁴ legată în partea de jos cu o panglică și, pe trei rânduri, inscripția: **BĂRBĂȚIE / ȘI / CREDINȚĂ**.

Panglica era de mătase ripsată, lată de 30 mm și compusă la mijloc dintr-o dungă de culoare galben deschis, lată de 18 mm, având pe fiecare margine câte o dungă albastră și roșie, late fiecare de 3 mm.

¹ Faleristica = disciplina auxiliară a istoriei care se ocupă cu studiul decorațiilor (ordine, cruci, medalii și semne onorifice); Dorel Bahrin, *Sistemul decorațiilor militare – 2000. Sistemul național de decorații*, Editura Economică, București, 2005, p. 11-12.

² Heraldica este disciplina auxiliară a istoriei care studiază stemele, blazoanele etc.; Florin Marcu, *Marele dicționar de neologisme*, Editura Saeculum I.O., București, 2000, p. 422.

³ Comitetul Internațional de Sigilografie – organism creat în 1959 prin hotărârea Biroului executiv al Consiliului Internațional al Arhivelor, în vederea rezolvării unor probleme practice privind păstrarea și conservarea sigiliilor și a stimulării cercetărilor în acest domeniu. Comitetul a contribuit la dezvoltarea teoriei și practicii sfragistice, preocupându-se de uniformizarea terminologiei de specialitate, stabilirea elementelor necesare pentru descrierea sigiliilor, reunirea eforturilor specialiștilor în vederea creșterii longevității izvoarelor sigilare, elaborarea de studii menite să scoată în evidență importanța sigiliilor create în diferite țări; *Dicționar al științelor speciale ale istoriei. Arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, paleografie, sigilografie*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982, p. 77.

⁴ Laur = simbolizează gloria, victoria și triumful. Este și emblema nemuririi, deoarece el își conservă verdeața, în ciuda rigorilor iernii. O coroană de laur marchează victoria; Cte Alph. O’Kelly de Galway, *Dictionnaire archéologique et explicatif de la science du blason*, tome I, Bergerac, Imprimerie générale du Sud-Ouest, 1901, p. 311.

În urma raportului ministrului de interne, medalia, însoțită de un brevet, era conferită prin decret regal ofițerilor și agenților de poliție, care în îndeplinirea funcțiunii lor dădeau dovadă de bărbăție și credință. Medalia putea fi acordată și oricărui funcționar public sau persoană particulară care ar fi contribuit la menținerea sau restabilirea ordinii și siguranței publice, ar fi adus servicii importante poliției, ar fi salvat viața sau avutul unei persoane punându-și viața în pericol, sau ar fi săvârșit un act de bărbăție sau credință.

Deși inițial a fost acordată ofițerilor și agenților de poliție, funcționarilor Statului, ulterior a fost conferită și militarilor care au participat la Primul Război Mondial.

La art. IV din *Legea pentru înființarea Ordinului militar de război „Mihai Viteazul”* se prevedea: „Pentru faptele meritorii în timpul războiului se vor conferi atât ofițerilor combatanți, cât și celor asimilați, Ordinele *Steaua României* și *Coroana României* cu spade⁵ încrucișate prin ramurile crucii, iar pentru gradele inferioare Medalia *Bărbăție și Credință*, cu spade încrucișate sub ramurile de laur”⁶. Așadar, în 1916 s-au adăugat spadele încrucișate sub ramurile de laur, de deasupra medaliei.⁷

⁵ Spada = simbolul stării militare, al vitejiei, al puterii. Poate fi aplicată nedreptății și poate stabili pacea și dreptatea. De asemenea, spada este și simbol al războiului sfânt. În tradițiile creștine, spada este o armă nobilă, a cavalerilor și eroilor creștini; Jean Chévalier, Alain Ghéerbrant, *Dicționar de simboluri. Mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere*, vol. 3 (P-Z), Editura Artemis, București, 1995, p. 246-247.

⁶ Înaltul Decret nr. 2.968 din 26 septembrie 1916, publicat în „Monitorul Oastei” nr. 42 din 30 septembrie 1916, p. 275-276.

⁷ *Ordine, cruci și medalii române. Istoric, legi și regulamente*, întocmite de Vintilă Ivănceanu, Petre Ionescu, Petre P. Sterescu și C. Tâmpăanu, Imprimeria Statului, București, 1927, p. 137-138; I. G. F. Cricoveanu, *Codul decorațiilor și al medaliilor conținând legile, regulamentele și decretul relative la crearea decorațiilor și a medaliilor de la 1860 și până azi*, tomul VI, ediție revăzută și completată, Giurgiu, Tipografia „Ulpiu Stanculescu”, 1928, p. 41-47; C. Flondor, Const. Moisil, *Decorațiunile românești*, în *Enciclopedia României*, vol. 1, 1938, p. 92; Gr. Constandache, *Medaliile și decorațiunile militare românești*, în „Buletinul Societății Numismatice Române”, anii XXIX-XXXVI, nr. 83-90, 1935-1942, p. 196; Fl. Marinescu, *Modificări survenite în sistemul de decorații românești în deceniul patru al secolului XX (II)*, în „Studii și materiale de muzeografie și istorie militară”, tom 9, 1976, p. 158; Ștefan Catone, Neculae Șerbănescu, Dumitrașcu Bedivan, *România: decorații 1859-1991*, Cover, București, 1992, p. 23; pl. IX, fig. 27; *Decorații românești de război 1860-1947*, autori: Ion Safta, Rotaru Jipa, Tiberiu Velter, Floricel Marinescu, Editura Universitaria, București, 1993, p. 131-133; Eugen Calianu, *Decorațiile românești de la Cuza-Vodă la regele Mihai I*, Editura Eminescu, București, 2006, p. 32, fig. 44-45, p. 89; *Cavaleri ai Ordinului militar de război „Mihai Viteazul”*, autori: Eugen Stănescu, Gavriil Preda, Mircea Cosma, Iulia Stănescu, Sibiu, Salgo, 2012, p. 16; Tudor Alexandru Martin, Katiușa Pârvan, Cătălina Opaschi, *Onoarea națiunilor (II). Ordine și decorații românești din patrimoniul Muzeului Național de Istorie a României*, Muzeul Național de Istorie a României, București, 2016, p. 98-100; Laurențiu-Ștefan Szemkovics, *Decorații conferite personalului polițienesc în perioada 1917-1919 / Decorations awarded to the Police staff between 1917-1919*, Editura Ministerului Afacerilor Interne, București, 2019, p. 33-35; idem, *Două decorații decernate unor jandarmi (1917-1918)*, în „Jandarmeria Română”, nr. 49, decembrie 2019, p. 78-79; idem, *Două distincții onorifice conferite unor jandarmi în 1918*, în „Cercetări Numismatice”, XXI-XXII, Muzeul Național de Istorie a României, București, 2015-2016, p. 160, 161; idem, *Distincții acordate grănicerilor, jandarmilor și polițiștilor în perioada 1916-1918*, în „Monitor cultural-educativ”, nr. II/2017, Editura Ministerului Afacerilor Interne, București, p. 21-22; idem, *Distincții acordate jandarmilor în perioada 1917-1919*, Editura Ministerului Afacerilor Interne, București, 2018, p. 15-18; idem, *Distincții conferite jandarmilor români în perioada 1917-1919*, în „Oltenia. Studii. Documente. Culegeri”, Seria IV-a, nr. 6, 2018, Editura SITECH, Craiova, 2018, p. 74-76; idem, *Distincții onorifice acordate grănicerilor români în 1916*, în „Monitor cultural-educativ”, nr. II/2018, Editura Ministerului Afacerilor Interne, București, 2018, p. 18-19 și p. 24, fig. 11-14; idem, *Distincții onorifice acordate unor pompieri români în 1919*, în „Pentru Patrie”, septembrie 2018, editată de Ministerul Afacerilor Interne, p. 37; idem, *Distincții onorifice conferite grănicerilor români în perioada 1916-1917*, Editura Ministerului Afacerilor Interne, București, 2019, p. 31-46; idem, *Patru decorații conferite unor grăniceri români*, în „Buletin documentar și de informare privind activitatea de prevenire și combatere a corupției”, anul XIII, nr. 1 (24), 2019, Serie Nouă, Editura

MEDALIE ACORDATĂ UNUI JANDARM DIN COMPANIA DE JANDARMI RURALI SUCEAVA (1918)

A primit Medalia „Bărbăție și Credință” cu spade, clasa a II-a (fig. 1-2)⁸: *sergentul-major* Ciobanu Constantin⁹, din *Compania de jandarmi rurali Suceava*, pentru curajul și devotamentul ce a arătat în îndeplinirea serviciului în 1917.

Prezentarea de față este un omagiu adus jandarmilor suceveni care și-au servit țara în Primul Război Mondial.

Fig. 1. Medalia „Bărbăție și Credință” cu spade, clasa a II-a

Ministerului Afacerilor Interne, p. 36-38, 45-46; Laurențiu-Ștefan Szemkovics, Augustin Mureșan, *Distincții onorifice conferite grănicerilor români în perioada 1918-1919 / Honorific distinctions awarded to Romanian frontier guards between 1918 and 1919*, Edit Moroșan, București, 2018, p. 30-32, 88.

⁸ Muzeul Național al Pompierilor, inv. nr. 3381.

⁹ Decret nr. 445 din 28 februarie 1918, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 296 din 15 (28) martie 1918, p. 3612.

**DOUĂ SCRISORI DESPRE ADUNAREA POPORALĂ ÎN CAUSA
AUTONOMIEI BISERICII DREPTCREDINCIOASE DIN BUCOVINA, 1870**

Ion FILIPCIUC

Rezumat: Cele două scrisori – întâia trimisă de preotul Constantin Morariu-Andrievicei, în 4/16 aprilie 1870, către Iraclie Golembiovski (Porumbescu) la Stupca, și a doua tipărită de Artemie Berariu-Ieremievicei în ziarul „Albina”, Pesta, 21 iunie /3 iulie 1870, despre Prima adunare poporală în cauza autonomiei bisericii dreptcredincioase din Bucovina (3.000 de oameni), petrecută în 11/23 iunie 1870, la Cernăuți – încadrează evenimentul democratic menit a determina decretul înființării Mitropoliei Bucovinei (1873) și organizarea primului congres bisericesc (preoți și mireni) în ducatul românesc din Imperiul Austro-Ungar. Împăratul Franz Iosif, în care românii din Bucovina aveau mare încredere, acordă, în temeiul noii constituții, un drept istoric stipulat chiar în *statu quo* prin care Imperiul Otoman încredința, în mai 1775, partea de sus a Moldovei (numită Bucovina de către austrieci) în stăpânirea Austriei. Adunarea populară de la Cernăuți a fost bine organizată și desfășurarea ei s-a consemnat de prof. I. G. Sbiera, tipărită în septembrie 1870, într-o broșură, din care ziaristul M. Eminescu va cita copios în conferința Influența austriacă în prelecțiunea publică de la „Junimea”. Peste aproape jumătate de veac, joi, 28 noiembrie 1918, o adunare similară, însă într-o proporție diminuată (peste 100 de oameni), cu implicarea unor delegați poloni și germani, va hotărî Unirea Bucovinei cu Regatul României. Într-un cuvânt, autonomia bisericii ortodoxe din Bucovina a fost un pas important în unirea bucovinenilor cu patria mamă, dar peste nici două decenii, pactul Ribbentrop-Molotov (23 august 1939) a făcut abstracție dictatorială de voința poporului român.

Cuvinte-cheie: autonomie bisericească, Buna Vestire (25 martie 1870), Cernăuți, congres bisericesc, consistoriu, fondosul (fondul religios al Bucovinei), George Hormosachi (Hurmuzachi), prof. I. G. Sbiera, împăratul Franz Iosif, Iliuț (Grigoriu, primar din Crasna), Iraclie Golembiovski (Porumbescu), vlădica (episcop Eugenie Hacman)

Abstract: The two letters – the first sent by the priest Constantin Morariu-Andrievicei, on April 4/16, 1870, to Iraclie Golembiovski (Porumbescu) to Stupca, and the second printed by Artemie Berariu-Ieremievicei in the newspaper „Albina”, Pest, June 21 / July 3, 1870, about the First people's convocation in the cause of the autonomy of the Orthodox Church in Bucovina (3,000 people), spent on June 11/23, 1870, in Cernăuți – frame the democratic event meant to determine the decree of the establishment of the Bukovina Metropolis (1873) and the organization of the first church congress (priests and laymen) in the Romanian duchy of the Austro-Hungarian Empire. Emperor Franz Joseph, in whom the Romanians in Bukovina had great confidence, granted, under the new constitution, a historical right stipulated in the very *status quo* by which the Ottoman Empire entrusted, in May 1775, the upper part of Moldavia (called Bukovina by the Austrians) in the possession of Austria. The popular convocation in Cernăuți was well organized and its unfolding was recorded by prof. I. G. Sbiera, printed in September 1870, in a brochure, from which the journalist M. Eminescu will quote copiously in the conference Austrian Influence in the public lecture at „Junimea”. In almost half a century, on Thursday, November 28, 1918, a similar convocation, but in a diminished proportion (over 100 people), with the involvement of some Polish and German delegates, will decide the Union of Bukovina with the Kingdom of Romania. In a word, the autonomy of the Orthodox Church in Bukovina was an important step in the union of bukovinians with the motherland, but over two decades, the Molotov-Ribbentrop pact (August 23, 1939) made a dictatorial abstraction from the will of the Romanian people.

Key words: ecclesiastical autonomy, the Annunciation (March 25, 1870), Cernăuți, church congress, consistory, fondosul (the religious fund of Bucovina), George Hormosachi (Hurmuzachi), prof. I. G. Sbiera, emperor Franz Iosif, Iliuț (Grigoriu, mayor of Crasna), Iraclie Golembiovski (Porumbescu), Vlădica (bishop Eugenie Hacman)

Cum am ajuns eu la această întâmplare istorică trebuie să povestesc pentru că ilustrează cât se poate de limpede butada „nu m-ai fi căutat, dacă nu m-ai fi găsit!” Căutam un articol primit în copie xerox de la prietenul meu Liviu Papuc din Iași, în urmă cu mai mulți ani, când lucram la cartea *Eminescu la Putna*, articol apărut în ziarul „Albina” din Pesta, 1870, semnat cu inițiale de Gabriel Băleanu și relatând cum s-a desfășurat hramul Sfintei Marii la mănăstirea din Putna, sâmbătă, 15 / 27 august 1870, când ar fi trebuit să se țină faimoasă serbare organizată de studenții români de la universitatea din Viena, amânată pentru anul următor nu din pricina războiului franco-prusian, ci pur și simplu pentru că aranjorii serbării de la Putna nu au reușit să adune banii trebuitori unei asemenea manifestări.

Chestiunea care mă interesa acum erau corectura câtorva cuvinte tăiate la reproducerea xerox și în mod special din care pricină bucovinenii, patrioți fără nici o îndoială, nu au participat nici cu mare obol pecuniar și nici *in corpore* – că tot era arangiată serbarea de către tinerii români absolvenți sau școliți prin obergymnasium din Cernăuți –, nici la hramul din 1870 și nici la cel din 1871. Și am constatat că bucovinenii din baștină aveau în acel ceas istoric o mare năpastă națională, inserția administrației cesaro-crăiești în treburile interne ale bisericii ortodoxe din Bucovina. Mai grav, episcopul Eugeniu Hacman se erija drept stăpân absolut iar situația este rezumată în mod excelent în scrisoarea cărturarului Constantin Andrieviciu-Morariu către preotul Iraclie Porumbescu de la Stupca.

Firește că am frunzărit ziarele anului 1870 pentru a vedea când și cum s-a desfășurat „adunarea poporală” din iunie 1870 și am dat peste broșura tipărită în scurtă vreme de prof. I. G. Sbiera, despre „întrunirea poporală” de la Cernăuți, în ziua de joi, 11/23 iunie 1870, o adevărată înfruntare între strâmbătatea legilor cesaro-crăiești din împărăția austriacă și logica adevărului și a dreptății pentru care se războiau bucovinenii de ani de zile.

Ei bine, de această dată și prin această „adunare poporală” izbânda a fost a dreptcredincioșilor din Bucovina! Ceea ce ar fi o învățătură și de minte și de carte chiar pentru politicieni români din acest capăt de mileniu III, în care, între atâtea probleme, două ar putea fi cruciale: suveranitatea statelor cuprinse într-o uniune solidară precum Uniunea Europeană și specificul sau particularitățile statului român în cadrul comunității europene. Adică ce primim din partea celorlalți și ce putem oferi pentru ceilalți, sau încă mai concret: ce ni se cere și ce dăm, fără a ne știrbi particularitățile, tradiția, identitatea și originalitate, care nu impietează aspectele universale și imperativele solidarității, ba dimpotrivă.

Oricum, adunarea poporală în cauza autonomiei bisericii drept-credincioase din Bucovina rămâne o lecție asupra căreia va trebui să zăbovim, măcar după un veac și jumătate, și să despletim o învățătură...

Trei aspecte mi s-au înfățișat oarecum distinct și am încercat să le înțeleg:

1. Evenimentul istoric în care un grup de bărbați inteligenți și curajoși gândesc o strategie să înfrângă birocrăția unui stat de drept care lucra strâmb împotriva românilor; Argumentele inteligenței sînt impuse puternicilor zilei prin forța poporului, căci reprezentantul oficial prezent la întreaga dezbateră ia notă de glasul celor vreo 3.000 de credincioși din toate straturile sociale și mai cu seamă prin două etnii majoritare în ducatul Bucovinei: română și ruteană.

2. Logica și probatoriul, litera legii civile și canoanele bisericii creștine, de care se bucurau românii din Ungaria, sârbii, lipovenii, armenii din Bucovina, între care românii erau singurii nedreptățiți, oropsiți și despoiați de averile strămoșești.

3. Exprimarea în limba română și canoanele ortografiei etimologice, gândirea limpede, coerentă, ordonată prin vorbele simple ale omului fără carte, precum țaranul de la Câmpulung, și omul cult, autorii câtorva articole din ziare, împleticite în sintagme pe care i le-a înrădăcinat cartea.

Din aceste texte se observă cele două moduri de exprimare: învățătura de minte și învățătura de carte, între care se întrevede un prag foarte hotărît: învățătura de minte sporește prin învățătura de carte dar învățătura de carte nu poate tămădui lipsa învățăturii de minte. Ceea ce a dat putere acestei adunări a fost, după expresia vremii, *legea*: adică religia și constituția, Dumnezeu și Împăratul, față de care poporul nu-și îngăduia nici o suspiciune.

DOUĂ SCRISORI DESPRE ADUNAREA POPORALĂ ÎN CAUSA AUTONOMIEI BISERICII DREPTCREDINCIOASE DIN BUCOVINA, 1870

În cele ce urmează, doar începutul și sfârșitul din cartea pregătită pentru tipar.

A. Scrisoarea lui Constantin Andrieviciu-Morariu:

Prea onorate Domnule,

Ca unul dintre bărbații care, după stare, inteligența și simțământulu lor, se ocupă cu mult interes de afacerile bisericii noastre de aicea, mai ales de realizarea autonomiei ei, ce-i compete fără pic de îndoială, atât după așezămintele bisericesti, cât și după legile fundamentale de stat, veți ști că în anul trecut, luna lui Iuliu, consistoriul, în armonie cu episcopul, au înaintat ministerului un raport, urmate de un proiect de lege de 45 de articule, prin carele se cere esercitarea autonomiei bisericesti prin un congres numai de preuți pentru afacerile dogmatice și rituale, și prin alt congres pentru afacerile economice și pentru alegerea episcopului în caz de vacanță a scaunului.

Ca răspuns la această cerere dreaptă a sosit astă iarnă prea înalta rezoluțiune, prin care se susține denumirea episcopului din partea regimului, precum și administrățiunea fondului relegiunariu, cele două mai cumpenicioase attribute ale unei biserici autonome, care autonomie este în princip garantată prin legile fundamentale de stat. După această rezoluțiune are fondul să se întrebuințeze pentru scopurile cultului greco-oriental și pentru scopuri de școale, fie ele de orice confesiune și alte scopuri umanitare; iar încât se atinge de afacerile dogmatice și ritual, n-ar fi ministeriul în contra unei congregațiuni de preuți, dacă aceasta este întemeiată prin canoane și nu contrazice legilor civile.

Conform cu acest punct de vedere, ministeriul a și publicat un statut pentru administrarea bunurilor fondului relegiunariu, supunând-o ministeriului de culte spre supraveghiare supremă. Administratori străini, de toată categoria, s-au și numit. Salare bune pentru organele ce concură după acest statut, la administrarea fondului relegiunariu, de-a dreptul sau mijlocit, se iau tot din fond, sume cari întrec 50.000 fl. pe an.

Consiliul scholastic provincial a pretins dintru început 15.000 și acuma voia să ceară 25.000 în tot anul pentru susținerea școalelor neconfesiunale din Bucovina. Alți bărbați străini, cu înrăurință, cearcă a se dechiara fondul nostru relegiunariu drept fond comun pentru toate confesiunile, pentru cult, școale și pentru alte scopuri umanitare.

Iată-ne, dară, deși într-un stat constituțiunale, aproape a fi despoiați de averea noastră bisericască! Această împrejurare a produs în toate posturile Soțietății de aicea și la toți bărbații, de orice opiniune politică ar fi ei, mare senzațiune și multă indignare. S-au spăriat cu toții, căci sînt îngrijiiți atât de viitoriul ortodoxiei noastre aicea, cât și de esistența materială a bisercilor, a școalelor și a preuților.

Această procedură ne mai auzită, în staturi constituțiunale și între popoare civilizate, din partea străinilor și a ministeriului, a adunat spontan eu, ca prin spiretul sfânt, tocmai în ziua de Buna Vestire, pre mulți mireni și preuți, între cari toți profesorii și părintele Martinovicu de la țară, care tocmai atuncea se întâmplă în Cernăuți, deci personae de feliurite pusăciuni și opiniuni politice, și au ținut o consultare sub președința părintelui arhimandrit Bendella, că ce ar fi de făcut spre a paraliza și îndepărta periculele grave ce amerință cu despoiare și distrugere averea noastră bisericască?

Cu toții am recunoscut pericolositatea situațiunii și necesitatea urgentă de a face pasuri comune energice și solidare în contra acestei amerințări înfricoșate, căci încercările de mai înainte, tocmai din cauza că n-au fost destul de viguroase, nici solidare, n-au făcut la locurile mai înalte înrăurința ce o așteptau inițiatorii și sprijinatorii. Nesuccesul acelor pasuri isolate și dintru început chiar contrariate de unii puțin prevăzători, precum și încuragiarea străinilor în atacurile lor de despoiare, zace tocmai în această izolare și blândeăț a noastră de până acum. Numai puterile separate de mai nainte, unite în acțiunea lor, pot produce față de străini un efept împunătoriu, care să ne salveze cauza periclitată până la distrugere.

În consecință, cu acest punct de vedere împărtășit de toți în unanimitate și pentru că manifestările diecesanilor, al dietei provinciale și ale consistoriului în favoarea autonomiei bisericii, fiind prea umilă și prea plecată, au rămas fără rezultatul dorit, de aceea s-au învoit cu toții la un pas mai impunătoriu, mai energetic, la convocarea unei adunări numeroase în orașul Cernăuților, care să fie compusă din preuți, boiari, din altă inteligență și țărani. Această adunare va avea a decide ce feliu de pasuri și în ce direcțiune să se facă pentru câștigarea eserițiului autonomiei bisericești, astfeliu după cum a presupus-o în urmă și consistoriul prin raportul său din Iuliu anul trecut, și după cum, în urmă, cu bună chibzuință și spre a zădărnici rezoluțiunea amintită din Decemvre anul trecut, părintele Samuil Andrievici a adus-o în senatul imperial din Vieana spre a-i da putere de lege de stat. Conform cu aceste păreri unanime și spre realizarea lor, adunarea din ziua Bunei Vestiri a ales din mijlocul său un comitet ad-hoc, compus din preuți și mireni, care să conchieme acea adunare număroasă și să pregătească o espunere a gravei, amerințătoarei și periculoasei situațiuni în care ne aflăm, precum și oareșicari propuneri în această privință, rămânând însă conservată toată inițiativa și libertatea acelei adunări pentru cazul când n-ar împărtăși întocmai vederile și propunerile Comitetului.

Boiarii și-au dat mâna în fața adunării să aducă la acea întrunire publică câte 20-30 de țărani de prin satele lor, iar preuții de prin sate să viă cu episcopii bisericii și cu cei mai însemnați gospodari în număr cât numai se poate de mare. Timpul când a fi să se adune acea întrunire public de diecesani ortodocși îl va face cunoscut Comitetul prin invitați speciale către fiecare preut și bărbat inteliginte.

Sperând, prea onorate Domnule, că și D-ta vei fi de comun acord cu părerile și decisiunile adunării particulare din ziua Bunei Vestiri din Cernăuți, te invităm să binevoești a cumpeni acest lucru cu toată serioșitatea ce-o recere grava împregiurare în care ne aflăm cu autonomia bisericii și cu averea ei, să te consulți în această privință și cu alți frați de prin pregiur, să ne împărtășească și să facă a se împărtăși și alții la numita întrunire publică, de la decisiunile căreia atârnă viitorul bisericii noastre și buna stare a preuțimei întregi. Să fim deștepți și curagioși, ca nu cumva blăstămul ceriului și al viitorimii să cadă asupra noastră!

Nu putem încheia această epistolă amicală fără a-ți comunica că toți preuții de față au susținut cu multă tărie de cuvânt că este mai mult decât necesar a se face prin o manifestare eclatantă din partea diecesanilor provocare la consistoriu și presiune asupra lui în favoarea cooperării energice pentru câștigarea eserițiului autonomiei bisericești, căci numai atunci, prin concursul credincioșilor săi, scaunul bisericesc se va simți tare și puternic în chestiunea aceasta și va putea păși înaintea străinilor și a ministeriului cu energia și autoritatea ce-i dă înalta lui pusăciune în biserica ortodoxă. Scaunul bisericesc trebuie să meargă totdeauna în fruntea dorințelor și a intereselor diecesanilor și atunci acestea vor fi respectate și îndestulate de orișicine.

Nu trebuie să-ți mai spunem că toți am aplaudat la această idee salutară. Neavând nici o îndoială despre buna primire a acestor împărtășiri, precum și despre concursul Domniei-Tale la realizarea acestei întruniri publice, te rog să fii convins despre înalta stimă și considerare ce ți-o păstrează al Domniei-Tale

Const. Andrieviciu Morariu

Cernăuți în 4 / 17 April 1870

Nota lui Leca Morariu: În pagina ultimă a scrisorii lui C. Morariu, destinatarul Iraclie Porumbescu notează „A, pentru această idee străruiesc mulți acum mai bine de 20 de ani; și cât suferiră și sufăr încă și astăzi, căci într-acolo aspirară, la ce, în fine, tocma acum s-a venit. Dar bine și așa; de n-ar fi numai și această întreprindere contrariată... Doamne ajută!”

Și glosa lui Iraclie Porumbescu se încheie cu următoarele șire, adresate, probabil vreunui cointerestat întru cele ale presuntivului Congres bisericesc: „Lesen Sie was dre brave Schapier schreibt. Wie geht es Ihnen? Ist Ihnen fortschreitend besser? Vollkommene Genesung wünscht Ihnen. / Ih aufrichtiger, aber tiefbetäubter, weil noch immer unter der Mandrilla Zuckerschen ...? – Consequenz leidender. [semnat] Golembiov”

Textul acestei scrisori se află în arhiva soților Octavia și Leca Morariu, sub titlul *Zbucium pentru biserica arborosană la 1870*, cu o prezentare de 3 pagini, semnate de Leca Morariu, pentru a fi publicate în „Candela”, an LV-LVI, 1944-1945, p.144-150, cf. Liviu Papuc, *Leca Morariu, Studiu monografic*, Ed. Timpul, Iași, 2004, p. 264. Evident că filologul cernăuțean a reprodus scrisoarea lui Constantin Morariu (p. 4-12), cu ajustări ortografice, pe care le-am respectat cu câteva excepții. Hârtie format A4, scrise față și verso, numerotate 1-13, aflate portofoliul Fundației Culturale Leca Morariu, președintă doamna Maria Olaru, căreia îi mulțumim colegial și pe această cale pentru promptitudinea cu care ne-a ajutat să întregim discuția de față.

B. Scrisoarea țaranului din Câmpulungul Moldovei:

RECUGETĂRI POLITICE ALE UNUI ȚĂRAN DIN BUCOVINA

Am fost și eu la adunarea cea mare din Cernăuți; zic mare pentru că socot că au fost acolo mai bine de 3.000 de oameni de legea noastră. Dară nu știu cum să încep, dacă voi nimeri tocmai cum se cade și cum poate povesti omul cu mai multă carte decât mine.

Dacă s-a sfârșit sânta liturghie în monastirea Vladichii (așa zicem noi episcopului), am eșit de ne-am dus cu toții în gradina împaratească; acolo, într-una casă mare, dacă am intrat s-au început cuvântările. Tare mi-a fost aminte să văd cine ne punea mai bine la cale, d-l căpitan Cochanovschi ori preotul nostru. Dl căpitan Cochanovschi zicea că acolo, la Cernăuți, avea să fie vorba numai de o treabă preoțească, eară preotul nostru zicea că acolo are să se pună la cale o treabă de a noastră bisericască și că trebuie să fie de față și țarani.

Eu nu înțelegeam bine treaba aceea, măcar că preotul nostru ne spunea că are să se vorbească de averea noastră bisericască, adecă de fondosul relegiei, de școalele noastre și mi se pare că și de alegerea de Vlădică, după moartea acestuia de acum.

Călătoria de aici și până la Cernăuți e mare și cu cheltuială; dară eu cu totu m-am cumpenit a pleca într-acolo pentru că vedeam că preotul nostru zice una, iară dl căpitan Cochanovschi zice alta; eu nu mă puteam desbata de cap ce am să cred și pe cine să-l cred; atâta înțelegeam, că trebuie să fie o treabă mare dacă zice unul una și altul alta. De aceea am plecat în știrea și numele Domnului. Și, Doamne, ce am văzut și ce am auzit acolo?!

Dacă s-au început cuvântările, cum am zis mai nainte, a vorbit mai întâiu dl George Hormusachi, un frate bun al d-lui Eudocsie Hormusachi, care e deputatul nostru. Domnia Sa a vorbit tare frumos și ne-a spus că nemții, adecă miniștrii, nu voesc să ni lase să ni punem la cale noi singuri, trebile noastre bisericști, cum cere legea împăratului și că mulți oameni învățați de legea noastră-și bat capul acum de 20 de ani de zile, ca să ni scoată această dreptate. Eu de asta m-am mirat, adecă ca cum să nu vree miniștrii să ni dee dreptate dacă orânduiește împăratul. După domnia-lui a vorbit tot aceea, dară în limba rusască, un preoțel tinerel, și se vede că vorbea bine, pentru că rușii tare îl ascultau și ziceau : oare tac?

Apoi, după ce a vorbit eară dl Hormusachi, a cuvântat un preot, zice că de la Ceahor, de lângă Cernăuți; acela ni-a spus că toate legile din țară nu sunt așa de apăsate și de necăjite ca cum e legea noastră; a zis că și de jidani e mai bine aici în țară decât de noi; și tot zicea că ni trebuie numaidecât autonomia bisericască, ca să fie bine și de noi.

D-l Sbiera ni-a deschis ochii că ce e fondosul relegiei, de unde se trage el și cine l-a facut. El ni-a spus că creștinii, în vremile de demult, daruiau la biserici nu numai bani și odoară, dară și moșii; așa au daruit moșii Alesandru cel Bun, Ștefan cel Mare și alți voevozi din Moldova, la monastiri, și anume la monastirile ce le-au fost făcut ei singuri. Și aici în țară erau multe monastiri, când s-a lipit ea de împărăția asta nemțască. Împăratul de pe atuncia a desfășinat toate monastirile până la trei, care au mai rămas, adecă Putna, făcută de Ștefan cel Mare, Sucevița, ce a radicat-o Ierimia Movilă, și Dragomirna ce a zidit-o Anastasiu Crimca. Moșiile ce le aveau monastirile acestea și moșiile celorlalte monastiri ce le-a desfășinat împăratul, apoi și moșiile Episcopiei din Rădăuți, ce le-a fost

daruit Alesandru cel Bun, a poruncit împaratul ca toți diregătorii lui să le iee de la calugări și să le chivernisească ei. Diregătorii ori că au lucrat moșiile singuri, ori că le-au naimit pe ani, dară banii câștigați de pe moșii i-au pus într-o ladă deosebită și acea ladă și moșiile monastirești, a zis dl Sbiera, că se chiamă acum fondosul relegiei. Acum am văzut cât de bine mi-a prins că am citit istoria moldovenească ce am fost gasât-o la moșu-meu pe polița de tot colbaită; pentru că, dacă n-aș fi citit-o, n-aș fi știut de ce-i zic bunăoară voevodului Ștefan încă și Mare, și n-aș fi știut că el a facut monastirea Putna, apoi încă n-aș fi știut că la ce vrea să se adune atâta lume la monastirea Putna în ziua hramului ei la Sânta Maria Mare, cum mi-a spus preotul nostru. De aceea și acum zic că e tare bine dacă omul citește ceva, că câteodată tot îi prinde bine.

După dl Sbiera a vorbit un preot în limba rusască. Pentru că nu-l înțelegeam și pentru că eram tare asudat, am eșit afară să mă răcoresc. Când m-am întors înapoi, mi-a spus tot acel domn ce-mi talmacise cuvântarea preoțelului celui tânăr, că în limba rusască nu s-a zis alta decât că s-a poftorit ceea ce vorbiseră ceialalți domni de mai nainte.

A cuvântat un preot și mai batrân dară a grait mai mult în limba nemțască și nu l-am priceput. A dat D-zeu că tocmai când a sfârșit de grait s-a apropiat de mine un preoțel de tot tinerel; aista mi-a spus că preotul acela a dovedit din scrisori împaratești că fondosul relegiei este averea noastră dreaptă și că n-au treabă la dânsul nemții. Atunci am zis bine ar fi ca pe multe locuri s-avem biserici cum se cade, n-avem case pentru preoți și noi ni le-am face dacă am avea fondosul la mână.

Un învățator, nu știu de unde, atâta am auzit bine din gura d-lui Hormusachi, că e învățatoriu, a spus cum că după pravilele bisericesti Vladica, dacă moare, cel ce urmează după dânsul trebuie să fi ales de noi, creștinii, iară să nu fie așezat în capul nostru de nemți, cari și-l aleg după placul lor. Și eu am socotit că acea orânduială bisericască e foarte bună.

A mai vorbit și vornicul de la Crasna, Iliuțu. Nu știu de unde știe el că este mare primejdie pentru școalele noastre, dară el citea dintr-o scrisoare și se vede că știa bine; el a zis că nemții vreu ca să ni pună învățatori de jidani pentru copiii noștri în școalele noastre și că preoții noștri să nu între întru-însele, ca să ni învețe copiii religia și rugaciunile. Eu m-am mirat că ce creștini să se aleagă din bieții mei baieti Vasilică și Stanică, dacă sta lucrul așa. Dară de una ca asta să ne ferească D-zeu!

Mai la urmă s-a suit la masă să vorbească și un boier cu barbuța mică și spunea că ni trebuie concordia. Aista cuvânt nu-l înțelegeam eu necidecât și am avut norocu de un cuconășu că mi l-a talmacit și vra să zică „înțelegere bună”; acel boier zicea că dorește să fie înțelegere bună între scaunul preoțescu și între vladică și apoi între vladica și toți creștinii de legea noastră din țară. Atunci am gândit eu așa la mine: oare să nu fie asta înțelegere bună între scaunul preoțescu și vladica și apoi între vladica și între noi: Doamne, apără și ferească de un lucru ca acela!

În urma urmelor, ne-a întrebat dl Hormusachi, de primim să capatăm autonomia bisericască, adecă ca să ni punem la cale noi singuri, trebile noastre, și noi am strigat cu toții: Primim.

După aceea ne-a întrebat de vrem să se trimită la ministerii împăratului o scrisoare în treaba aceasta și noi am strigat eară cu toții: Primim.

Apoi ne-a întrebat de vrem să se trimită o scrisoare în treaba aceasta la scaunul preoțescu din Cernăuți și noi am strigat eară cu toții: Primim.

În sfârșit, ne-a întrebat de primim să se aleagă un comitet de 45 de domni de legea noastră din toate stările pentru ca să aibă grige de treaba asta și noi am strigat eară cu toții: Primim.

Și noi am și ales domnii aceia, dară numele lor nu le țin minte, atâta știu și am înțeles că-s oameni de omenie.

Pentru ca să nu socoată cineva că am strigat primim! numai noi din partea tinerească, spun aeve că au strigat tot așa și boierii și preoții și învățatorii și toți câți au fost acolo.

Din toate cuvântările câte s-au cuvântat am înțeles că autonomia bisericască este lucrul tare bun pentru noi și cum că autonomia asta nu e numai treaba „popilor”, cum zicea dl capitan Cochanschi; de aceea nu face el bine dacă ne îndemna și pe noi și pe alți oameni de pe alte sate să nu ne ducem la Cernăuți, iară preotului nostru să-i dee D-zeu sanatate că ne-a învățat și ne învață tot bine.

DOUĂ SCRISORI DESPRE ADUNAREA POPORALĂ ÎN CAUSA AUTONOMIEI BISERICII DREPTCREDINCIOASE DIN BUCOVINA, 1870

Și apoi ce blestem să fie oare pe capul nostru că am auzit și de la oameni din ținutul Storjinețului, că și acel domn capitan, care a fost foster în ținutul Humorului, îndemna și punea la cale ca să nu meargă nime din oameni la Cernăuți. Dar nu numai atâta, ci am mai auzit de la niște oameni de prin ținutul Cernăuților și a Sadagurei, că lor li-ar fi spus niște scriitorăși de cei de pe sate, ca și ei să nu merargă la Cernăuți, la adunarea aceea din pricină pentru că popii și boierii și-ar fi dat mâna să pună iară boierescul de 12 zile pe țară. Dară neci oamenii aceia, neci eu n-am auzit să se graiască de una ca asta la adunarea aceea; ba dl George Hormusachi și încă și alți domni ce au cuvântat au spus așa verde, pe față, naintea comisarului împărătesc, că toate vorbele acelea sunt minciuni, cari le-au scos între oameni dușmanii și neprietenii noștri numai ca să ne sparie ca să nu mergem la Cernăuți.

Acuma mulțumim lui D-zeu că nu ne-am potrivit la toate vorbele cele rele și la minciunile acele, că, Doamne, mare mângâiare avem acum cu toții, că am fost la adunarea aceea; pentru că acolo au vorbit tare frumos pentru noi.

Dintru început m-am fost întrebat de ce nu e Vladica în adunarea aceea; un preut mi-a spus că Prea Sântia Sa șede în Viena și așteaptă acolo scrisorile ce i le vom trimte de aici ca să pună și el un cuvânt bun la împaratul și la sftetnici în treaba autonomiei; și de asta m-am bucurat. Și apoi cum să nu mă bucur dacă știu că Vladica nostru e om mare și poate merge la împarație și că vre să fie bine de noi, asta o țin minte de când îmbla pe aici la vizitație, pentru că așa ni spunea.

Apoi să te mai miri de vorbele ce încep a le scoate pe aici o samă despre Eudocsie Hormusachi, deputatul nostru? Așa-și în Cernăuți am auzit eu câte ceva și anumit de niște momene, ca să se poată alege de deputați nemți și niște leși. Oare nu îmbla și pe aici vreun neamț ori leah să fie ales ori nu îmble, tot atâta, dară asta o spuneau verde și curat, că nu numai că ne vom ține, aici vartos de deputatul nostru, dară s-au sfatuit a nu alege nicairi, neci într-un ținut alți oameni de deputați decât de legea noastră, pentru că am vazut și la adunarea de la Cernăuți cât de bine graiește domnul de legea noastră și cu câtă durere pentru țară. De acum nu ne vor mai înfrica scriitorășii de prin coloane și unghere, ba neci căpitanii de pe la cancelarii cu nimica-nimicuța, neci preoții, neci boierescu, că știu acum de unde es toate aceste, pentru ca să ne amăgească pe noi. Nu ne vom mai potrivi neci la cinste, neci la beutură, ba avem să li aruncăm pre ochi acelora ce ne ar îmbla cu de acestea. Nu ne vom potrivi neci la juruințe, neci la hatâruri ce ni le vor face o samă de domni de prin cancelarii. Nu ne vom potrivi neci la vorbele dulci ale jidanilor, cari ni-ar fagadui ori poate ni-ar da și bani ca de alte dăți. Acum, vorba bună și curată, toată țara are să aleagă deputați numai domni de legea noastră și ni-au dat cuvântul că, dacă s-ar încerca cineva, fie preot, să ne îndemne să tragem în altă parte, adecă pentru straini: atunci nu stăm buni pentru aceea ce s-ar putea întâmpla. Noi suntem acum satui de binele strainilor ca de hrean ori ca dracul de tamâiă. Acum vrem să cercăm cum vom duce-o cu deputații de legea noastră. Și, laudă Domnului! Avem, cum am vazut în Cernăuți, domni cu carte și învațați de legea noastră de ajuns. Am vazut că știu vorbi bine și trag pentru țară și cum s-ar putea să nu tragă pentru țară, dacă aici, în țară s-au nascut și au crescut, și sunt getu-begetul de neamul nostru. Ei nu pot fi așa ca nemții ori ca leșii, cari astăzi sunt aici, iară mâne peste zece hotară. Eu știu, Bogalschi, fosterul nostru de mai nainte, se batea tare să ajungă la deputație, și acum unde e? L-au dus de aici cu batjocură nu știu încotro, încât nu mai aud de numele lui nimica, ba poate și toată țara nu știe de dânsul că unde e! Așa am auzit de la oameni din ținutul Storjinețului, tot când am fost la Cernăuți, că acum se bate acolo mereu la deputație capitanul lor Tustovschi, adecă acel poleac care s-a fost încaierat, tot de răul deputației, cu scriitorul șvaf al Vladichii, care îmbla ca să-l aleagă oamenii de deputat în ținutul Gurei Humorului, adecă aici, nu prea departe de noi. Dară cum nu i s-a găcit lui Tustovschi aici, așa nu i se va găci neci acolo, că oamenii s-au încumințit, acum ei vor alege numai domni de legea noastră. Acuma n-are trecere în ochii oamenilor neci scriitoriul Vladichii pentru că e neamț și nu e de legea noastră. Acuma neci pre dânsul nu-l vor alege în ținutul Humorului, pentru că oamenii ce au fost la Cernăuți n-au adus acasă veste bună de dânsul. Zice că vorbește în față tare dulce, iară pe sub mână ține cu nemții și cu papistașii cât poate și zice că scaunul preoțesc s-a rugat la împaratul și la Vladica să nu-i mai primască svatul lui, pentru că e cu stricăciune pentru legea și pentru țara noastră, și zice că Vladica îmblă acum pe la domnii

miniștri din Viena să-i gasască un loc să se ducă și să se așeze în țara de unde a venit aici la noi. Și D-zeu să-i ajute.

Acum și scriitorul singur este în Viena, pe semne și el singur vede că nu mai are ce cauta aici în țara noastră. Dară când era el în Cernăuți, dacă mergeau oamenii la Vladica într-o treabă ceva, apoi el îi chema la dânsul acasă, de li da de mâncat și de beut și-i omenia cu cuvinte bune, dară apoi ce folos dacă el asta nu o făcea din inima bună, ci cu cugetul ca să se folosească de dânsii câte cu ceva. Acuma se laudă câțiva vameni și frumoșeni că au fost primiți de dânsul tare bine, dară poate vor ști și ei vorba aceea, că nu toată nuca are miezul bun și sanatos. Asta vorbă să o țină ei bine în minte.

Apoi am mai auzit, tot când am fost în Cernăuți, că în ținutul Siretiului îmbla să fie deputat tot acela ce a fost și mai înainte. Eu pe domnul acela adevărat că nu-l știu, dară atâta nu mi-a parut bine că am auzit că el a zis în svatul dietei de astă vară ca să nu graiască încă nime moldovenește în dietă. Dacă a zis el asta și dacă va merge iară la dietă și dacă va zice în svatul ei tot așa, apoi ce vor face bieții noștri deputați din țărani, cari nu știu nemțește, neci grai, neci scrie, neci ceti? Vor casca gura și vor achiți cum au facut în rândul trecut, după cum mi-a povestit un domn tot în Cernăuți. De aceea socot eu că ar face mai bine acel ținut dacă și-ar alege alt deputat. Dară tot socot că n-ar face bine dacă ar alege un om fără carte și învațatură, pentru că am vazut, tot la adunarea aceea din Cernăuți, că aceia au vorbit bine și cu întarire, cari au fost oameni învațați și cu carte. Acolo s-a fost sculat să vorbească și un târgoveț și a și început a grai cam binișor, cum mi se părea, dară apoi ce folos, că îndată a și gatit, pentru că, pe semne, nu știa cum să graiască.

El singur zicea că a vazut și a auzit că au grai bine și frumos toți domnii de mai înainte, dară el nu poate grai așa, pentru că n-are învațatură. Mie mi se pare că cum se graia în adunarea aceea mult și cu cartia în mână, așa trebuie să fie și în svatul dietei, că adecă și acolo nu poate vorbi bine și de ajuns cel ce n-are carte și învațatură. Asta o va ști mai bine decât mine, bunăoară Croitoriu din Bosanci, care am auzit că a fost și el deputat în rândul din urmă din ținutul Sucevei. Și de aceea socot, pentru ca să fie folosul bun și mare, că ar fi bine dacă s-ar alege în tot locul numai domni și oameni de legea noastră, cu carte și cu învațatură, și așa să ne ajute D-zeu!

Acum nu mai am ce scrie, că am scris tot cât am știut și am priceput. Dară, Doamne, multe aș mai pricepe și aș mai ști, dacă ni-ar da D-zeu zile și aș mai putea fi la mai multe adunări ca și cum a fost aceea din Cernăuți. Doamne, mai mângâi-ne cu multe adunări de acelea.¹

26 iuniu 1870

Un țăran din ținutul Câmpu-lungu

¹ „Albina”, Pesta, an V, nr.51, duminică, 21 iunie /3 iulie 1870, p. 1-3. Text nesemnlat, probabil din teamă de represaliile episcopului Eugenie Hacman, dar titlul l-am aflat atribuit lui Artemiu Berariu-Ierimeviciu. Liviu Papuc mă avertizează însă că articolul ar fi fost scris de Iraclie Porumbescu, ceea ce l-a determinat pe editor să-l includă, cu argumente de rigoare, într-un volum cu scrierile acestuia, în curs de apariție. (I. F.)

UN MANUSCRIS INEDIT AL SCRIITORULUI DRAGOȘ VITENCU: *GRANIȚA ROMÂNNO-UCRAINEANĂ*

Aura BRĂDĂȚAN

Rezumat: Din colecția de manuscrise inedite ale scriitorului Dragoș Vitencu (1908-1981) păstrată la Fondul memorial-documentar „Simion Florea Marian” din Suceava, prezentăm integral un studiu istoric în care autorul face referințe atât la granițele, cât și la situația demografică privind teritoriile precum Basarabia, Bucovina și Ucraina Transcarpatică. Autorul manuscrisului subliniază faptul că granița româno-ucraineană a suferit de-a lungul secolelor mai multe schimbări, unele substanțiale. Din punct de vedere istoric, din 1774 până în 1918 nordul Moldovei numit Bucovina a fost sub stăpânirea Imperiului Habsburgic. În 1774, sub stăpânire austriacă au intrat 226 sate, 52 cătune risipite pe un teritoriu de 10.442 km², cu o populație de 75.000 de locuitori. După Marea Unire din 1918 situația s-a modificat, granițele României fiind extinse prin includerea Basarabiei, Banatului, Bucovinei și Transilvaniei. Lucrurile s-au schimbat și din punct de vedere economic, demografic sau politic, după cum reiese și din lucrările științifice publicate de-a lungul timpului referitoare la situația demografică a Bucovinei. Harta demografică realizată de Dragoș Vitencu are la bază o riguroasă documentare, putând fi de folos cercetătorilor. Din păcate, manuscrisului (nefinalizat de autor) îi lipsesc paginile cu trimerile bibliografice.

Cuvinte-cheie: manuscris inedit, Dragoș Vitencu, granița româno-ucrainean, Basarabia, Bucovina, Ucraina Transcarpatică

Abstract: From the collection of unpublished manuscripts of the writer Dragoș Vitencu (1908-1981) kept at the Memorial-Documentary Fund „Simion Florea Marian” in Suceava, we present in full a historical study in which the author makes references both to the borders and to the demographic situation regarding territories such as Bessarabia, Bukovina and Transcarpathian Ukraine. The author of the manuscript points out that the Romanian-Ukrainian border has undergone over the centuries several changes, some substantial ones. Historically, from 1774 to 1918 the north of Moldavia called Bukovina was under the rule of the Habsburg Empire. In 1774, 226 villages entered under Austrian rule, 52 hamlets scattered on a territory of 10,442 km², with a population of 75,000 inhabitants. After the Great Union of 1918, the situation changed, the borders of Romania being extended by including Bessarabia, Banat, Bukovina and Transylvania. Things have also changed from an economic, demographic or political point of view, as evidenced by the scientific papers published over time on the demographic situation of Bukovina. The demographic map made by Dragoș Vitencu is based on a rigorous documentation, being able to be useful to researchers. Unfortunately, the manuscript (unfinished by the author) lacks pages with bibliographic references.

Key words: unpublished manuscript, Dragoș Vitencu, Romanian-Ukrainian border, Bessarabia, Bukovina, Transcarpathian Ukraine

Scriitorul Dragoș Vitencu (15 octombrie 1908, Cernăuți – 28 iulie 1981, București), refugiat din Cernăuți la Timișoara, prigonit și arestat în timpul regimului comunist, a fost și un foarte bun cunoscător de istorie, cu vaste cunoștințe în domeniu, după cum reiese din cărțile care i-au fost publicate postum, dar și din descrierea celor care l-au cunoscut: „Dotat cu o inteligență vioaie, Dragoș Vitencu și-a dobândit o cultură solidă, mai ales în domeniul istoriei poporului nostru, al cărui fiu devotat s-a dovedit întotdeauna, încă din adolescență, luptător loial și curajos pentru ce a considerat că este în interesul nației. Prima scriere de sociografie politică cu care s-a remarcat este lucrarea de defensivă etnică a Bucovinei *Când dai nas lui Ivan* (Cernăuți, Tip. Mitropolit Silvestru, 87 p.), o valoroasă apologie a drepturilor noastre asupra Nordului Bucovinei și o satirizare a străinismului, pe care critica vremii a primit-o elogios. Alt studiu politic este *Mesianismul rusesc*

(Revista Bucovinei, I, 1942).”¹

Pasionat de istorie a fost încă din copilărie, când a beneficiat de o temeinică educație primită de la tatăl său, istoricul Alexandru Vitencu, posesor al unei impresionante biblioteci, celebră în acele vremuri. A publicat în revistele vremii mai multe studii istorice, alături de poezie, proză, memorialistică, traduceri, cronici ș.a. Licențiat al Universității din Cernăuți, unde a urmat Facultatea de Drept și Facultatea de Litere și Filosofie, a ales să studieze, din pasiune, și la Conservatorul de Artă dramatică. Cariera și-a început-o ca judecător, dar destinul i-a fost potrivit, fiind obligat să ia calea pribegiei, ca mulți alți intelectuali din generația sa, părăsind pentru totdeauna locul natal. În România nu a avut deloc parte de tihnă, autoritățile comuniste având grijă să-l umilească și să-l prigonească în mod constant, interzicându-i să profeseze și arestându-l. Ultimii ani ai vieții și i-a petrecut la Piatra Neamț, orașul de baștină al soției sale, Oltea.

Lucrările i-au rămas în manuscris, neavând dreptul de a publica după anii de detenție. Nici nu ar fi avut cum trece manuscrisele sale de cenzura regimului comunist. Exceptând romanul despre Ciprian Porumbescu, elogios apreciat și de critica de specialitate, și de publicul larg, nu a mai tipărit nici o carte după ieșirea din pușcăriile comuniste.

A publicat în timpul vieții volumele: *Când dai nas lui Ivan... Mic tratat despre ucrainomanie*, Cernăuți, 87 p., *Caiet de Duminică* (versuri), Cernăuți, 80 p., și *Viața pasionată a lui Ciprian Porumbescu*, 169 p. Alte scrieri (poezii, traduceri, articole, studii istorice, memorialistică, fragmente din romane ș.a.) i-au apărut în publicații periodice, precum: „Revista Bucovinei”, „Junimea Literară”, „Universul literar”, „Floarea Soarelui” ș.a.

Postum au apărut: *Permanențe românești la miazănoapte și la răsărit*, ediție îngrijită de Neculai Popa și Grigore Caraza, Editura *Vremea*, București, 2001, 110 p., volumul *Cernăuțiul meu*, ediție îngrijită de Aura Brădățan, publicat în 2008 la centenarul nașterii scriitorului, Editura *Accent Print*, Suceava, 147 p., romanul *Scrisori de la Dumnezeu*, o cronică a evenimentelor dramatice petrecute la Cernăuți în anii 1913-1918, scrisă de autor pentru ca nimeni vreodată să nu uite de *Bucovina*, ediție îngrijită de Aura Brădățan, Editura *Karl A. Romstorfer* a Muzeului Bucovinei din Suceava, 2012, 418 p., *Lada cu mărunțișuri*, literatură de sertar: versuri și proză memorialistică, 1945-1981, ediție îngrijită de Aura Brădățan, Editura *Karl A. Romstorfer*, Suceava, 2014, 174 p., și ediția după manuscrisul olograf, *Viața lui Ciprian Porumbescu*, îngrijită de Aura Brădățan, Editura *Istros*, Brăila, 2014, 150 p. Iar un volum cu toată corespondența primită de scriitor, inedită, va vedea lumina tiparului în 2023, când se vor împlini 115 ani de la nașterea scriitorului².

Cu puțină vreme înainte de a se stinge din viață, pe un pat de spital din București în care a fost tratat mizerabil, scria: „Sunt tradiționalist până în măduva oaselor. Numai că nu pot accepta, în numele tradiției, orice ineptie ce ne-a fost impusă de împrejurări și cu care ne-a binecuvântat (era cât pe ce să zic „ne-a blagoslovit”) scurgerea timpului, falsificând sau înlocuind, uneori, alte tradiții mai vechi. Și bacșișul e un fel de tradiție, la noi. La strămoșii noștri daci era tradiție să se asasineze, din când în când, în suliiți, un tânăr, dintre cei mai buni. Să ne întoarcem la aceasta? O, sfântă tradiție! Câte prostii se comit în numele ei, de cei fanatici, sau numai cu mintea obtuză! Accept din tradiție tot ce este bun, folositor și frumos și sunt un îndârjit apărător al acestora. [...] Nordul sufletesc e undeva, dincolo de hotarele etnice ale neamului românesc și numai ușuratece și căutate figuri de stil încearcă să-l încetățenească la noi, flecărind papagalicește vorbe spuse în vânt.”³

*

Din colecția de manuscrise inedite ale scriitorului Dragoș Vitencu (1908-1981) păstrată la Fondul memorial-documentar „Simion Florea Marian” din Suceava, prezentăm integral un studiu

¹ Ion Negură, fragment dintr-o evocare din 6 septembrie 1981, București, la comemorarea scriitorului, publicată în volumul: Dragoș Vitencu, *Permanențe românești la miazănoapte și la răsărit*, ediție îngrijită de Neculai Popa și Grigore Caraza, Editura *Vremea*, București, 2001, p. 5.

² Volum pregătit pentru tipar, îngrijit de Aura Brădățan.

³ Dragoș Vitencu, *Nordul meu de acasă*, în volumul *Lada cu mărunțișuri*, ediție princeps îngrijită de Aura Brădățan, Editura *Karl A. Romstorfer*, Suceava, 2014, p. 168-169.

istoric în care autorul face referințe atât la granițele, cât și la situația demografică privind teritoriul precum Basarabia, Bucovina și Ucraina Transcarpatică.

Autorul manuscrisului subliniază faptul că granița româno-ucraineană a suferit de-a lungul secolelor mai multe schimbări, unele substanțiale, afirmând că „În evul mediu, Basarabia, mare parte din Moldova și chiar nordul Transilvaniei erau populate cu element ucrainean; numai din secolul XIV strămoșii actualilor români au început să pătrundă în aceste zone. În timpuri mai recente, elementul ucrainean a cedat locul elementului românesc și a fost românizat.” (fila 2)

Din punct de vedere istoric, din 1774 până în 1918 nordul Moldovei numit Bucovina a fost sub stăpânirea Imperiului Habsburgic. În 1774, sub stăpânire austriacă au intrat 226 sate, 52 cătune risipite pe un teritoriu de 10.442 km², cu o populație de 75.000 de locuitori⁴.

După Marea Unire din 1918 situația s-a modificat, granițele României fiind extinse prin includerea Basarabiei, Banatului, Bucovinei și Transilvaniei. Lucrurile s-au schimbat și din punct de vedere economic, demografic sau politic, după cum reiese și din lucrările științifice publicate de-a lungul timpului referitoare la situația demografică a Bucovinei⁵.

Analiza demografică realizată de Dragoș Vitencu are la bază o riguroasă documentare, putând fi de folos cercetătorilor, chiar dacă, din păcate, lipsesc paginile cu trimiterile bibliografice.

În continuare, redăm textul manuscrisului inedit⁶:

Granița româno-ucraineană

Granița etnică româno-ucraineană se întinde pe o lungime de aproape 560 mile. Ea începe de la Delta Dunării și trece prin Basarabia, Bucovina și Ucraina Transcarpatică.

În Basarabia, ucrainenii locuiesc în partea de sud, inclusiv orașele Cetatea Albă (Akkerman) și Izmail și în partea de nord (regiunea Hotin). Basarabia centrală e locuită de români (moldoveni). De-a lungul graniței etnice există multe arii izolate ucrainene și românești.

Granița teritoriului ucrainean trece prin Basarabia, pe la nord de Izmail, Chilia, Cișmele și Eschiapolis, până la lacul Sasâk; de aici se îndreaptă către nord, spre Nistru, de-a lungul malurilor Cogâlnicului și Sărației, până la Răscăieți, pe Nistru. Granița traversează apoi țărmlul stâng al Nistrului și urcă spre nord, paralel cu fluviul, pe distanțe de 6-12 mile, apropiindu-se de el uneori, ca la Bender, urmând apoi granița Basarabiei.

De la Rublenița până la Moghilev-Podolsk ea urmează, în cea mai mare parte, cursul Nistrului, apoi, în regiunea Hotinului, se întoarce brusc către vest, pe la sud de Secureni și Briceni, după care, trecând la nord de Prut, prin localitățile Lipcani și Noua Suliță, granița părăsește Basarabia și trece în Bucovina.

În Bucovina, granița trece pe la nord de Prut, spre orașul Cernăuți, care se află în teritoriul etnic ucrainean; apoi, îndreptându-se spre sud-est, ea formează o peninsulă lungă și îngustă care ajunge până la periferia orașului Suceava, de unde revine spre Cernăuți, apoi se întoarce către sud-vest și sud, continuându-se în Carpați, la est de satele Panca, Bănila, Frasin, Argel, Moldova-Sulița, Breaza și Cârlibaba. În Bucovina există arii etnice izolate pe ambele părți ale graniței, de exemplu, români în teritoriul ucrainean și ucrainenii în teritoriul românesc.

⁴ Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei, vol. I (1774-1862). De la administrația militară la autonomia provincială*, Editura Academiei Române, București, 1993, p. 81.

⁵ Constantin Ungureanu, *Populația Bucovinei și Basarabiei sub stăpâniri străine (1774/1812 - 1918)*, Editura Karl A. Romstorfer, Suceava, 2020.

⁶ *Granița româno-ucraineană*, manuscris inedit, inv. 1425, 7 file, Fondul documentar „Dragoș Vitencu” de la Casa memorială „Simion Florea Marian” din Suceava.

Pe teritoriul Basarabiei, granița etnică ucraineano-română corespunde, în general, politicii actuale de frontieră dintre Ucraina sovietică și Moldova sovietică (Republica Sovietică Socialistă Moldovenească), cu excepția faptului că în sudul Basarabiei, majoritatea ariilor izolate de bulgari, foști germani, caucazieni și ruși care sunt inserate între teritoriile ucrainene și române au fost anexate la Ucraina. În Bucovina, politica actuală de frontieră dintre Ucraina și România este aproape identică cu granița etnică descrisă mai sus.

De la Cârlibaba, granița etnică ucraineano-română trece de-a lungul vârfurilor principale ale Carpaților, spre muntele Budiivska, pentru a se întoarce apoi spre sud, de-a lungul râului Bysheva și mai apoi de-a lungul râului Tisa. Această graniță corespunde, în general, cu politica de frontieră dintre Ucraina și România, cu excepția văii râului Rusca, care este locuită de ucraineni și care aparține României. Între cele două războaie mondiale, această graniță a fost identică cu granița dintre Cehoslovacia și România.

Frontiera Republicii Sovietice Socialiste Ucrainene și a Republicii Sovietice Socialiste Moldovenească are o lungime de 330 mile, iar cea cu România se întinde pe o lungime de 320 mile.

Granița etnică ucraineano-română a suferit multe schimbări substanțiale de-a lungul secolelor. În evul mediu, Basarabia, mare parte din Moldova și chiar nordul Transilvaniei erau populate cu element ucrainean; numai din secolul XIV strămoșii actualilor români au început să pătrundă în aceste zone. În timpuri mai recente, elementul ucrainean a cedat locul elementului românesc și a fost românizat.

Alte grupuri naționale minoritare

Acestea nu constituie un procentaj mare din populație. În 1932, pe întreg teritoriul Ucrainei populația minoritară se ridica la 2.600.000, adică 5% din populație (2.100.000 dintre ei, adică 5% din populație trăiau în RSS Ucraineană, în cadrul granițelor actuale). În 1959, numărul lor în RSS Ucraineană era de 1.417.000, adică 3,4% din populație.

***Germanii** constituiau cel mai mare procentaj în 1932 – 720.000, pe tot teritoriul ucrainean (1,4%), incluzând 640.000 (1,5%) în RSS Ucraineană. Germanii erau agricultori coloniști, pe care guvernul austriac sau guvernul țarist rus i-a încurajat să se stabilească în Ucraina. Ei trăiau în mari așezări sătești compacte. Jumătate dintre ei trăiau în stepa Ucrainei (cel mai mare procentaj – 15,2% - în zona Odesei) și o cincime, în Volinia. Astăzi, numărul germanilor din Ucraina, conform recensământului populației din 1959, este de numai 23.000.*

***Românii (moldovenii)** din teritoriul Ucrainei, conform datelor din 1 ianuarie 1933, totalizau 500.000 persoane, adică 0,8% din populație. Pe teritoriul actualei RSS Ucrainene, în 1926, existau 405.000 români; recensământul populației din 1959 dădea cifra de 343.000 (0,9 % din totalul populației). Românii trăiesc, în special, în zona de frontieră româno-ucraineană, în Bucovina, în nordul sau sudul Basarabiei și pe malul stâng al Nistrului. Grupuri mici de români sunt răspândite pe întreg teritoriul stepei ucrainene. În lumina recensământului din 1959, 80% dintre români trăiesc la sate. Cea mai mare parte dintre ei stau în regiunea Cernăuți (152.000, adică 19,6%), în Odessa (125.000, adică 6,2%) sau în Ucraina Transcarpatică (18.000, adică 2%).*

Bucovina

Din punct de vedere etnic, Bucovina este împărțită între ucraineni și români (p. 17)⁷. În Bucovina ucraineană, ucrainenii formau numai două treimi din populație, în 1910 (65,4%; 81,6% la sate și 22,6% în orașe) dar minoritățile etnice erau împărțite și puteau fi găsite mai cu seamă în

⁷ Manuscrisul este incomplet, nu conține și filele cu trimiteri, acestea fiind pierdute (confiscate sau distruse probabil în timpul numeroaselor percheziții de care a avut parte, când i-au dispărut din locuință multe alte documente, manuscrise, corespondență etc. (Mărturie de la Oltea Vitencu, soția scriitorului, din anul 2006).

orașe, astfel încât, cu excepția ariilor urbane, nu existau arii izolate străine în Bucovina. Dintre minoritățile naționale, cea mai mare era constituită din evrei (11,9%), apoi români (11,2%, deși cifra nu este sigură), altele, în special polonezi (5,8%) și germani (4,5%). Existau 57 de ucraineni pe km², iar superioritatea lor numerică pe km² era de 26. Evoluția structurii etnice nu arată schimbări. În timpul ocupației române (1919-1940), procentajul polonezilor, evreilor și germanilor a scăzut, într-o oarecare măsură, în timp ce acela al românilor a crescut, ca rezultat al noului flux către oraș. Actuala structură etnică s-a schimbat radical, ca rezultat al evacuării tuturor germanilor și a exterminării majorității evreilor, în timpul războiului.

Basarabia

Ucrainenii au constituit o majoritate numai în nordul zonei Hotinului și în sudul zonei Cetatea Albă (Akkerman). În partea mai largă centrală existau câteva arii izolate de ucraineni și acestea se întindeau spre Moldova și spre Delta Dunării, în interiorul granițelor României.

Zona Hotinului a avut o populație ucraineană de 74,2%, la sate; 76,3% la orașe; adică 26,5%, cu 74 ucraineni pe km² și cu o superioritate numerică de 45; zona era dominată relativ puternic de elementul ucrainean. Minoritățile etnice erau constituite din români (12,3%) și evrei (9,9%).

După cum se știe, actuala politică de graniță dintre RSS Ucraineană și România pe teritoriul Bucovinei și RSS Moldovenească nu corespunde pe de-a întregul liniei etnice. În 1932, în regiunea Cernăuți, care includea nu numai Bucovina ucraineană, dar și aria Hotinului, exista o populație de aproximativ 780.000 – 470.000 de ucraineni (60,3%), 20% români (moldoveni), 11,3% evrei, 3,4% polonezi, 2,8% germani și 1% ruși. Pe baza recensământului populației din 1959, structura naționalităților, în regiunea Cernăuți, era următoarea: ucraineni – 66,9%; români (moldoveni) – 19,6%; ruși – 6,6%; evrei – 5,4%; polonezi – 0,8% și alții – 0,7%.

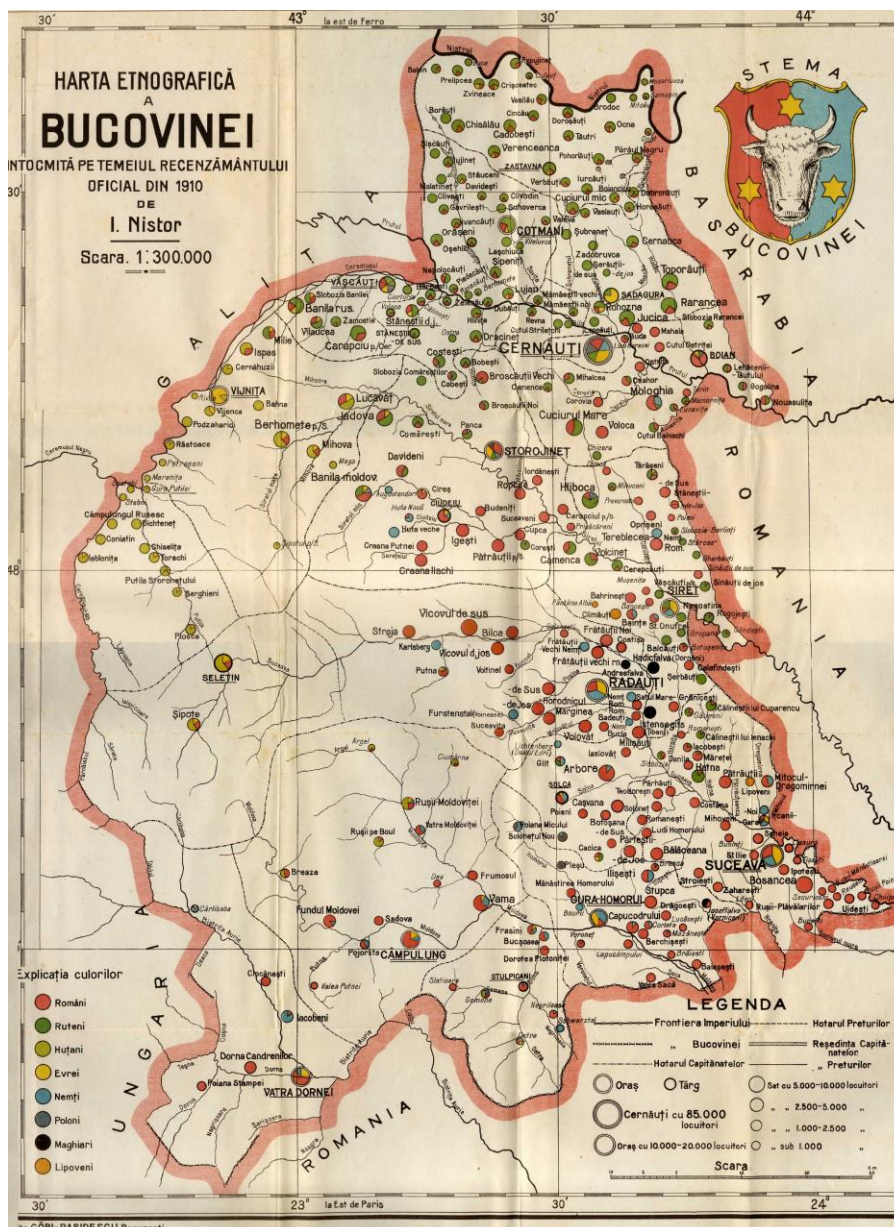
Zona Cetatea Albă (Akkerman) este extrem de diferită. Ca și Ucraina de sud, ea a fost colonizată târziu de către elemente extrem de diferite, care au emigrat, în special din Balcani.

Ucrainenii formau populația de bază; după părerea lui Berg, ei alcătuiau 49,4% (50% la sate și 46,7% la orașe). Celelalte grupuri etnice formau un adevărat mozaic: 23,4% români, 14,9% ruși (în cea mai mare parte, membri ai Sectei ortodoxe), 4% evrei, 3,9% germani și restul alcătuit din bulgari, tătari și chiar francezi. Dominația numerică a ucrainenilor era slabă; densitatea lor era de 24 persoane/km² și superioritatea lor relativă era nulă. Cea mai diferită regiune era din extremul sud al Basarabiei (Izmail) care aparținea RSS Ucrainene (partea de vest a regiunii Odessa) iar structura etnică înaintea celui de-al doilea război mondial era aproximativ următoarea: din 580.000 de persoane, 36,6% erau ucraineni, 19,2% români, 17% - bulgari, 12,7% ruși, 9,2% germani, 3,0% evrei și 1,8% alcătuit din grupul etnic turc – găgăuți.

Ucraina transcarpatică se întinde între granițele a trei popoare – slovacii, ungurii și românii. Deși este separată de către Carpați de principalul teritoriu al Ucrainei, ea este un teritoriu ucrainean, cu ucraineni (1930) care alcătuiesc 71,5% din populație. Dintre minoritățile etnice care apar în alte regiuni ale Ucrainei, găsim evrei (12,8%), germani (1,4%) și români (1,8%). Numai în Ucraina transcarpatică găsim unguri (5,6%), slovaci și cehi (împreună, 6,4%); ultimii au sosit destul de recent, când Ucraina transcarpatică făcea parte din Cehoslovacia. Minoritățile naționale erau concentrate în orașe; germanii și românii formau niște arii etnice oarecum izolate. Densitatea ucrainenilor era de 36% pe km² și superioritatea lor numerică era de 24 pe km².

După cum se știe, regiunea vestică a Ucrainei transcarpatice (regiunea Prescov) nu este inclusă în RSS Ucraineană, dar a rămas în Slovacia, unde ucrainenii au suferit un anumit grad de slovacizare; o mică parte din regiunea Maramureș aparține României. În același timp, Ucraina transcarpatică include și unele zone locuite de unguri (în special, orașul Berehovo). Ucraina transcarpatică, în vechile ei frontiere politice, a avut, în 1930, un total de populație de 740.000: ucrainenii – 61,2%, unguri – 17,2%; evrei – 13,8%; cehi și slovaci – 4,4%; români – 1,9% și germani – 1,3%.

Evoluția structurii etnice din Ucraina transcarpatică a fost nefavorabilă în timpul perioadei de guvernare ungară (până în 1918); ucrainenii din clasele dominante au fost maghiarizați. Mutațiile din condițiile politice, după primul război mondial, au schimbat această situație și Ucraina transcarpatică a fost singura regiune din Ucraina de vest unde procentajul populației ucrainene a crescut. În interiorul granițelor administrative, ucrainenii formau 59,4% din populație, în 1900; 56,2% în 1910; 62,3% în 1921 și 63% în 1930. După cel de-al doilea război mondial, germanii și cehii au dispărut de pe scenă; astăzi, ucrainenii din limitele administrative ale Ucrainei transcarpatice constituie 74,6% din populație; ungurii – 15,9%; românii – 2,0%; evreii – 1,3%, iar ceilalți, 3,0%.

PROLEGOMENE LA UN BESTIAR MITOLOGIC AL BASMULUI FANTASTIC ROMÂNESC. (XI) LEUL

Costel CIOANCĂ¹

Rezumat: Animal de prestigiu, văzut îndeobște ca „rege al animalelor”, leul este o adevărată forță catalizatoare a universului bestiar-imagologic, din toate timpurile și pe vaste arii geografic-culturale. Cu funcții din cele mai importante - magico-religioase, protectoare, profan-utilitare, estetice, psihopompe- la majoritatea popoarelor antice (babilonieni, fenicieni, egipteni, hitiți, sciți, greci, etrusci, romani, traci/getodaci, celți etc.) și pentru discipline din cele mai diverse (istorie, istoria artei, literatură, etnologie, heraldică, antropologie culturală etc.), imaginarul leonin deopotrivă totalizează, ordonează și subordonează aspecte ale gândirii arhaice în procesul comunicării și simbolizării (post)moderne a unui adevărat „cult al leului”. Generatoare de prestigiu și/sau purtătoare de sens, prețuirea acestui animal pare evidentă prin asidua utilizare în reprezentările heraldice și nu doar. O avem atestată/certificată de existența unor antroponime specifice sau sobrichete, de numele unor țări sau localități purtând acest nume, de stemele oficiale ale unor state, de blazoanele heraldice de regiuni, orașe sau familiale. Uneori, procesul de individuație imaginară vizând leul depășind sfera spiritualului și conotând aspecte economico-financiare, condensate ori sublimite în denumirea monedei circulând pe un spațiu dat (vezi *leul* românesc, *leva* bulgărească, *leka* albaneză). Leul prezent în toate aceste nume/reprezentări având rolul de a încărca, prin intermediul unor forme vizibile, o suprarealitate invizibilă (chiar o conștiință simbolică, aș îndrăzni să îi spun...) care se originează, fără doar și poate, în majestuozitatea, forța, cruzimea acestui animal al bestiarului.

Prezentul studiu își propune să aducă în prim plan realitățile perceptive ale unor astfel de reprezentări simbolice cu leu din basmul fantastic românesc; pornind de la unele mențiuni mitologice (Dosarul mitologic), trecând prin cele specifice viziunii folclorice tradiționale (Dosarul mitofolcloric), voi pune accentul mitanalitic pe structura, manifestarea și semnificația dată acestui animal la nivelul epicului fantast de basm. Totul urmat, firesc, de o serie de concluzii.

Cuvinte-cheie: hermeneutică; mitanaliză; bestiar mitologic; basm fantastic românesc; leul

Abstract: Prestigious animal, commonly seen as the „king of animals”, the lion is a true catalyzing force of the bestiary-imagologic universe, of all times and on vast geographical-cultural areas. With functions of the most important - magical-religious, protective, profane-utilitarian, aesthetic, psychopompous - in most of the ancient peoples (Babylonians, Phoenicians, Egyptians, Hittites, Scythians, Greeks, Etruscans, Romans, Thracians/Geto-Dacians, Celts etc.) and for the most diverse disciplines (history, art history, literature, ethnology, heraldry, cultural anthropology, etc.), the Leonine imaginary both totalizes, orders and subordinates aspects of archaic thinking in the process of communication and the (post)modern symbolization of a true „cult of the lion”. Generating prestige and/or bearing meaning, the appreciation of this animal seems evident through its assiduous use in heraldic representations and not only. We have it attested/certified by the existence of specific anthroponyms or sobrichetes, by the names of countries or localities bearing this name, by the official coats of arms of some states, by the heraldic coats of arms of regions, cities or family. Sometimes, the process of imaginary individuation aiming at the lion going beyond the sphere of the spiritual and connoting economic and financial aspects, condensed or sublimated in the name of the coin circulating on a given space (see the Romanian *leu*, the Bulgarian *leva*, the Albanian *leka*). The lion present in all these names/representations having the role of charging, through visible forms, an invisible surreality (even a symbolic consciousness, I would dare to call it...) which is originated, without a doubt, in the majesty, the force, the cruelty of this animal of the bestiary.

The present study aims to bring to the fore the perceptual realities of such symbolic representations with lion from the Romanian fantasy fairy tale; starting from some mythological mentions (The

¹ **Costel Cioancă** este Muzeograf, Coordonator cultural-științific la Muzeul de Artă Veche Apuseană *ing. D. Furnică-Minovici*, Academia Română. Autor a numeroase studii publicate în periodice interne și internaționale, având ca domenii de interes hermeneutica, imagologia, antropologia culturală, etnologia și folclorul, istoria religiilor etc. Volume publicate: *Contribuții la o fenomenologie a corpului din basmul fantastic românesc*, Editura Universitaria, Craiova, 2017; *Pentru un imaginar al basmului fantastic românesc. Interdicția de a te uita în urmă*, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2018; e-mail: kishinn@gmail.com

Mythological File), passing through those specific to the traditional folklore vision (The Mitofolcloric File), I will put the mitanalytic emphasis on the structure, manifestation and significance given to this animal at the level of the fantast epic of the fairy tale. Everything followed, naturally, by a series of conclusions.

Key words: hermeneutics; myth analysis; mythological bestiary; Romanian fairytale; lion

Preambul

Animal de prestigiu, văzut îndeobște ca „rege al animalelor”, leul este o adevărată forță catalizatoare a universului bestiar-imagologic, din toate timpurile și pe vaste arii geografic-culturale. Cu funcții din cele mai importante - magico-religioase, protectoare, profan-utilitare, estetice, psihopompe- la majoritatea popoarelor antice (babilonieni, fenicieni, egipteni, hitiți, sciți, greci, etrusci, romani, traci/geto-daci, celți etc.) și pentru discipline din cele mai diverse (istorie, istoria artei, literatură, etnologie, heraldică, antropologie culturală etc.), imaginarul leonin deopotrivă totalizează, ordonează și subordonează aspecte ale gândirii arhaice în procesul comunicării și simbolizării (post)moderne a unui adevărat „cult al leului”. Generatoare de prestigiu și/sau purtătoare de sens, prețuirea acestui animal pare evidentă prin asidua utilizare în reprezentările heraldice și nu doar. O avem atestată/certificată de existența unor antroponime specifice (Leon, Leonida, Leontin/Leontina, Lionel) sau sobrichete (Richard Inimă de leu), de numele unor țări (Sierra Leone) sau localități purtând acest nume², de stemele oficiale ale unor state³, de blazoanele heraldice de regiuni⁴, orașe⁵ sau familiale. Uneori, procesul de individualizare imaginară vizând leul depășind sfera spiritualului și conotând aspecte economico-financiare, condensate ori sublimate în denumirea monedei circulând pe un spațiu dat (vezi *leul* românesc, *leva* bulgărească, *leka* albaneză). Leul prezent în toate aceste nume/reprezentări având rolul de a încărca, prin intermediul unor forme vizibile, o supraréalitate invizibilă, chiar o conștiință simbolică, aș îndrăzni să îi spun, care se originează, fără doar și poate, în majestuozitatea, forța, cruzimea acestui animal al bestiarului.

Prezentul studiu își propune să aducă în prim plan realitățile perceptive ale unor astfel de reprezentări simbolice cu leu din basmul fantastic românesc, pornind de la unele mențiuni mitologice (Dosarul mitologic), trecând prin cele specifice viziunii folclorice tradiționale (Dosarul mitofolcloric), cu accentul mitanalitic pus pe structura, manifestarea și semnificația dată prezenței acestui animal la nivelul epicului fantast de basm. Totul urmat, firesc, de o serie de concluzii.

Dosarul mitologic

Animal puternic, feroce, leul a fost asociat încă din cele mai vechi timpuri, aurului („soarele subteran”), dar și astrului zilei, devenind simbol al zeilor solari prin excelență (Mithras/*Sol Invictus*). În Egiptul antic, se credea că leul prezida inundațiile anuale ale Nilului, calendaristic acestea coincidând cu intrarea soarelui în semnul zodiacal al Leului. În alchimie, corespunde elementului „fix” (sulfului). Când este contrabalansat de alte animale, acesta reprezintă pământul, în timp ce aurului i se dă numele de „leu al metalelor” (Cirlot 2001: 189).

În simbolologia propriu-zisă, „regele fiarelor” simbolizează adversarul terestru al vulturului din cer, „domnul și stăpânul natural”, posesorul puterii și al principiului masculin. Bineînțeles, alte semnificații pot fi derivate din zona geografică sau contextul cultural în care apare leul (Chevalier, Gheerbrant 2009: 518-520). Leul tânăr corespunde soarelui abia răsărit, leul bătrân (sau infirm), soarelui apus. Leoaica sălbatică este un simbol al *Magnei Mater* (Cirlot 2001: 189-190, cu trimeri

² Lyon, Franța; Léon, Spania; com. Leu, jud. Dolj.

³ În diferite ipostaze (rampant, passant guardant, sejant, salient etc.), leul este prezent în stemele oficiale ale unor țări precum Sri Lanka, India, Scoția, Finlanda, Phillipines, Ethiopia, Estonia etc.

⁴ Saarland, Rheinland-Platz, Sclesswig-Holstein, Thüringen, Hesse, Baden-Württemberg (Germania); Bohemia (Cehia); Flandra (Belgia); Andaluzia (Spania); Aquitania, Franché-Comté (Franța) etc.

⁵ Zürich (Elveția), Riga (Letonia), Liov (Ukraina), Jerusalem (Israel), Copenhaga (Danemarca), Jülich, Hamburg (Germania), Kłodzko (Polonia), Lyon, Arras, Bordeaux, Laval, Saint-Brieuc, Compiègne, Vendôme, Autun, Auxerre etc. (Franța); Liège (Belgia); Valletta (Malta); Alba Iulia, Sebeș, Sighișoara, Drobeta Turnu Severin, Calafat (România) etc.

PROLEGOMENE LA UN BESTIAR MITOLOGIC AL BASMULUI FANTASTIC ROMÂNESC. (XI) LEUL

bibliografice specifice). Deopotrivă simbol al puterii divine și al regalității, al nobleții, încrederii în sine și al vanității, era folosit ca păzitor al intrărilor, semnificând vigilența – vezi lei sculptați la intrarea în piramidele egiptene, templele asiriene, porțile babiloniene (îndeosebi celebra „Poarta zeiței Iștar”), pagodele/templele budiste etc. Cumulul simbolic și mito-poetic de atribute a făcut ca, în unele limbi ale Orientului Apropiat (hittită), pentru leu, erou și rege să fie folosit același cuvânt (Evseev 1994: 89). Ca simbol al evangheliștilor, leul a ajuns să fie asociat cu apostolul/Sfântul Marcu în special, dar, și cu alți sfinți (Sf. Ieronim, Sf. Adrian).

Nici nu este de mirare o asemenea pluralitate de semnificații simbolice, aproape cosmice, date acestui animal (Chevalier, Gheerbrant 2009: 518-520): de la preistoria Europei la perioada clasică a Antichității, trecând prin perioada Evului Mediu înspre epoca modernă, leul s-a dovedit un „element deschis” al eposului mito-folcloric, cu prezențe în cele mai diverse, surprinzătoare în imaginarul european. Cu atât mai mult cu cât acest animal nu (mai) face parte din fauna activă actuală a Europei. Descoperiri arheologice recente⁶ au relevat prezența în Pleistocenul și Holocenul Europei a unor (sub)specii de leu (*Panthera fossilis/Panthera spelaea*) în numeroase țări⁷, unele resturi osteologice cu vechimi amețitoare (spre exemplu, resturile fosile de *Panthera fossilis* descoperite la Pakefield în Marea Britanie au o vârstă estimată la 680.000 ani⁸, altele între 109.000 și 14.000 de ani⁹), cele pentru zona balcanică (Bulgaria, Grecia, România, Ungaria, Ucraina, Turcia) având vârste aproape rezonabile (între 6500 î.e.n.¹⁰ – sec. II-III e.n.¹¹).

Reflectând străvechi credințe colective¹², din majoritatea culturilor preistorice ne-au parvenit numeroase artefacte cu leul ca pandant al imaginarului, multe dintre ele constituind fala unor renumite muzee ale lumii. Avem astfel de ecouri pentru cultura miceniană și minoană (Bloedow 1992), pentru cea asiriană (Albenda 1972; 1974; Wagner-Durand 2019), pentru cele egeo-anatoliană (Meiberg 2013; Tribulato 2013), etruscă (Boitani 2010), iudaică (Kletter et alii 2014; Lipschits, Koch 2010; Strawn 2005), armeană (Martirosyan 2013), chiar scitică (Burkhardt 2012). În acest context, o mențiune aparte trebuie făcută despre un artefact descoperit în arealul capitalei dacice, Sarmisegetusa Regia din România, anume spectaculoasa matriță de bronz recent descoperită (2013), cu numeroase reprezentări și/sau ipostaze leonine: angajat în scene de luptă cu alte animale, în repaus ori ca motiv decorativ independent (Florea et alii 2015: 103, și fig. 47).

Bogate referințe culturale avem și pentru vechea cultură greacă (Alden 2005; Hurwit 2006; Thomas 2014), uneori eficiența discursului narativ despre prezența leilor având conotată funcția (rău) prevestitoare¹³. În fine, nu aveau cum să lipsescă cele de Evul Mediu, perioadă în care leul

⁶ Din tot mai bogata literatură de specialitate, le-am ales spre exemplificare pe cele mai relevante pentru subspeciile de leu european: R.S. Sommer, N. Benecke (2006), L. Bartosiewicz (2009), C.G. Diedrich (2011), M. Masetti, P.P.A. Mazza (2013).

⁷ Spania, Portugalia, Italia, Belgia, Franța, Marea Britanie, Germania, Polonia, Cheia, Slovacia, Ungaria, Rusia, Bulgaria, România (Peștera Urșilor, Peștera Coliboaia, ambele în jud. Bihor, Peștera Cuciulat, jud. Sălaj).

⁸ Vezi studiul dedicat acestora (Lewis et alii 2010).

⁹ Marciszak, Stefaniak 2010.

¹⁰ Bökönyi 1989.

¹¹ Cohen 2010.

¹² Travaliiul simbolic vizând leul în credințele diferitelor popoare cuprinde, pe lângă aspectele legate de forța, curajul, cruzimea acestui animal al bestiariului, și unele propiatorii, executate pentru purificarea unui războnic care a ucis un leu (Frazer 1980, II: 182), ori de consubstanțierea puterii animalului către vânător, prin consumarea de către acesta a inimii sau a unor bucăți de carne din leul ucis (*Ibidem*, IV: 66).

¹³ Aici aș aduce în discuție mențiunile lui Herodot privind campania lui Xerxes în Ellada (480 î.e.n.): în drumul spre Therme, străbătând diferite regiuni ale Macedoniei (Paionia, Crestonia, Mygdonia), convoaiele persane sunt atacate de către lei, îndeosebi cămilele de povară ale armatei, lucru care trezește mirarea istoricului și este văzut ca un semn rău-prevestitor pentru campania persană din Grecia: „[...] În timp ce regele se afla pe acest drum, leii atacau cămilele purtătoare de merinde. Coborând noaptea din munți și părăsindu-și culcușurile, leii nu se atingeau nici de animalele de povară, nici de om, dar făceau prăpăd între

este atât de intens/puternic valorizat imaginar (picturi, statui decorative sau funerare, arme, blazoane, instrumente medicale etc.), unele studii ocupându-se de aspecte aproape particulare ale unor astfel de prezențe¹⁴.

Eveniment de referință și aproape un *quorum* de miteme care reactualizează hermeneutic *simbolicul*, este lupta unor eroi mitologici cu lei. Plecat în căutarea nemuririi, după moartea năpraznică a prietenului Enkidu, eroul sumerian Ghilgameș va trebui să lupte, la trecerea din real în imaginar, din material în spiritual, cu „lei vânjoși, cutezători”, doar o astfel de luptă cu „regele animalelor”, adevărată matrice arhetipală, putându-i oferi eroului șansa de a merge mai departe în inițierea Lumii:

[...] La căderea nopții, când Ghilgameș ajunsese la trecătoarea din munți, el se rugă astfel: „În munții aceștia văzută-am odinioară lei și, înfricoșat, mi-am ridicat ochii spre lună. Rugi am înălțat și ele ajuns-au în cer la zei. La fel fac și-acum: <<Tu, zeu al lunii, Sin, dă-mi ocrotire!>>. După ce s-a rugat, el s-a întins pe pământul gol să doarmă și a ațipit, până mi l-a trezit un vis. Văzu împrejurul lui lei vânjoși, cutezători; atunci înșfăcă securea în mână, își trase paloșul din teacă și se repezi asupra lor cu iuțeala unei săgeți plecate dintr-un arc; îi lovi, îi nimici și îi împrăștie. (Scrieri 1981: 104)

Unitar ca sens, mitemul acesta (lupta unui erou cu un leu), este uneori folosit ca pretext al proiecției în posibil a imposibilului¹⁵. Mă refer aici la lupta lui Samson, eroul veterotestamentar, cu un leu „tânăr, mugind”, un adevărat *agōn* athletic menit să marcheze eliberarea poporului evreu subjugat și luat în sclavie de filistenii:

[...] Samson s-a coborât împreună cu tatăl său și cu mama sa la Timna. Când au ajuns la viile din Timna, iată că i-a ieșit înaintea un leu tânăr, mugind. Duhul Domnului a venit peste Samson; și fără să aibă ceva în mână, a sfâșiat pe leu cum se sfâșie un ied. N-a spus tatălui său și mamei sale ce făcuse. (Judecători: 14, 5-6)

Însă, fără doar și poate, cel mai cunoscut episod mitologic cu o astfel de luptă, este cea care îi opune pe Herakles și leul din Nemea, temă des întâlnită a artei antice și moderne¹⁶. Monstruosul leu, a cărui blană nu putea fi străpunsă de vreo armă, era, conform mitologiei, născut de Orphus cu Himera (ori de Typhon cu Echidna, o altă variantă menționându-l ca produs din unirea lui Zeus cu Selene, zeița Lunii). Terorizând zona orașului Nemea din Corint, uciderea acestuia va fi capul de listă al celor douăsprezece munci pe care trebuie să le execute eroul pentru regele Euristeu:

[...] Cea dintâi trudă pe care a luat-o asupra-și a fost uciderea leului din Nemea. Dihania era de o mărime cu totul neobișnuită și n-ai fi putut-o răni nici cu fierul, nici cu arama, nici cu piatra. Trebuia folosită însăși puterea brațelor, pentru ca leul acesta să poată fi biruit. Leul trăia mai toată vremea între Micene și Nemea, în apropierea unui munte ce, din pricina înfățișării sale, purta numele de „Trenton”, deoarece la poalele lui

cămile. Mă mir în sinea mea care va fi fost pricina care îi îndemna pe lei să nu se repeadă la nimeni alții decât la cămile, animale pe care nu le mai văzuseră niciodată și din a căror carne nici nu gustaseră.” (Herodot 1964: 7, CXXV). Importantă este, totodată, mențiunea privind enclavizarea acestor grupuri de lei macedoneeni („Nicăieri în toată Europa care se întinde în fața fluviului Nestos spre soare-răsare n-ai mai putea zări vreun leu, și nici în cealaltă parte a continentului, spre apus de Acheloos. Ei trăiesc numai în bucata de pământ cuprinsă între aceste fluvii.” – *Ibidem*, CXXVI).

¹⁴ A se vedea, spre exemplu, Vassilieva-Codognet 2017.

¹⁵ „[...] Tatăl său și mama sa nu știau că lucrul acesta venea de la Domnul, căci Samson căuta o ocazie împotriva filistenilor. În timpul acela filistenii stăpâneau peste Israel.” (Judecători: 14, 4).

¹⁶ Există numeroase mozaicuri în care este reprezentată încheștarea dintre erou și acest leu (cel mai spectaculos fiind cel expus în Muzeul Național de Arheologie a Spaniei, Madrid), dintre picturi, cea mai faimoasă fiind *Hércules lucha con el león de Nemea* a lui Francisco de Zurbarán, datată 1634 și aflată la Muzeul Prado, Madrid; o altă faimoasă pictură cu acest subiect, executată de P. P. Rubens, este expusă la Muzeul Național de Artă al României, București.

PROLEGOMENE LA UN BESTIAR MITOLOGIC AL BASMULUI FANTASTIC ROMÂNESC. (XI) LEUL

se afla un tunel lung neîntrerupt, unde leul obișnuia să se ascundă ca într-o vizuină. Herakles porni într-acolo să-l atace, dar acesta stătea ascuns în vizuină în care eroul nostru îl urmări. După ce a închis cealaltă deschidere a tunelului, Herakles s-a luat la luptă cu fiara, încolăcindu-și brațele în jurul gâtului ei; atât de tare a strâns-o, încât i-a tăiat răsufarea. Apoi s-a înveșmântat cu pielea-i uriașă ce-i acoperea tot trupul și de atunci s-a folosit de ea ca de o armă de apărare împotriva primejdiilor ce aveau să se ivească. (Diodor 1981: 3, XI, 3-4)

Supratextual, o altă mențiune mitologică închide și deschide un nou câmp de semnificații, lupta dintre un erou și leu fiind purtată nu doar de către eroul uman, ci de însăși deitate, întru resemnificarea importanței și puterii acesteia. Mă refer aici la Daniel, profetul veterotestamentar care, ajuns unul dintre cei trei mari administratori ai împărăției lui Darius Medul (Daniel: 6, 1-3), va fi subminat de ceilalți administratori și guvernatori ai împărăției, pretextul fiind fundamentat religios¹⁷, încălcat în mod repetat de către Daniel. Deconspirat, acesta va fi aruncat în groapa cu lei (*Ibidem*: 6, 16-17); totuși, cum conținutul ideatic al acestei pedepse avea menirea de a sublinia ubicuitatea și omnipotența divinității căreia „i se ruga de trei ori pe zi”, cel aruncat în groapa cu lei va fi găsit nevătămat:

[...] În revărsatul zorilor, însă, împăratul s-a sculat și s-a dus în grabă la groapa cu lei. Și, apropiindu-se de groapă, a chemat pe Daniel. Împăratul a luat cuvântul și a zis lui Daniel: <<Daniel, slujitorul Dumnezeului Celui viu, a putut Dumnezeul tău, căruia îi slujești necurmat, să te scape de lei?>> Și Daniel a zis împăratului: <<Veșnic să trăiești, împărate! Dumnezeul meu a trimis pe îngerul său și a închis gura leilor, care nu mi-au făcut nici un rău, pentru că am fost găsit nevinovat înaintea lui. Și nici înaintea ta, împărate, n-am făcut nimic rău. (*Ibidem*: 6, 19-22)

Dacă aici, în cazul profetului, substanța noumenală a divinității își face simțită prezența și participația directă pentru *ființarea* în continuare a celui „găsit nevinovat înaintea lui”, altfel stau lucrurile în cazul uneltitorilor care îl pârâseră împăratului, funcția formatică a acestui episod veterotestamentar fiind evidentă:

[...] Împăratul a poruncit să aducă pe oamenii aceia care acuzaseră pe Daniel. Și au fost aruncați în groapa cu lei, ei, fiii lor și soțiile lor; și, până să ajungă în fundul gropii, leii i-au și apucat și le-au fărâmițat oasele. (*Ibidem*: 6, 24)

Nu în ultimul rând, trebuie menționată referirea la viziunea celor patru fiare avută de Daniel, prevestind destinul imperiului¹⁸, ipostaza leonică atribuită evanghelistului Marcu (Apocalipsa: 4, 7)¹⁹ ori gura de leu pe care o are fiara apocaliptică care se ridică din mare (*Ibidem*: 13, 1-2).

Dosarul mitofolcloric

Raportat la alte animale ale bestiariului mitologic, referințele folclorice despre leu sunt foarte sărace, indefinite hermeneutic, chiar forțat asimilate fondului cultural tradițional²⁰. La nivel cultic,

¹⁷ „[...] oricine va înălța, timp de treizeci de zile, cereri către vreun dumnezeu sau către un om, afară de tine, împărate, va fi aruncat în groapa cu lei.” (*Ibidem*: 6, 7-9).

¹⁸ „[...] Cea dintâi semăna cu un leu și avea aripi de vultur. M-am uitat la ea, până în clipa când i s-au smuls aripile; și, sculându-se de la pământ, a stat drept în două picioare ca un om și i s-a dat o inimă de om.” (*Ibidem*: 7, 4).

¹⁹ Această simbolică ipostaziere animalieră a celor 4 evangheliști fiind deja proorocită (vezi Iezechiel: 1, 10)...

²⁰ „Paleozoologii au constat prezența leului pe teritoriul cuaternar al României; leul de peșteră („Panthera Spelaea” și „Felis leo spelaeus”) alături de alte feline. **Ceea ce îndrituiește ipoteza transfigurării mitice a leului preistoric în literatura populară română**” (Vulcănescu 1985: 519; sublinierea îmi aparține – C.C.)

leul este, totuși, o figură destul de prezentă în heraldica boierească, atât în scut, cât și sub formă de suport, familii cunoscute (precum Buzescu, Florescu sau Golescu) având leul ca element principal al stemei²¹. Că este vorba de leu ori de un „*alt animal similar*, mai vechi din fauna locală, care a fost substituit târziu de imaginea leului; că leul ar fi putut fi *sugerat* ca animal mitic de zodiac și cărțile populară de sorginte orientală și occidentală (traduse și adaptate gustului medieval al românilor” - Vulcănescu 1985: 519), este evidentă non-prezența acestuia în produsele de imaginație culturală românească (sărbători, legende, literatura paremiologică etc.)²², în afara colindelor, după cum voi arăta imediat. Uneori, având totuși șansa unor atente și bine desfășurate analize filologice particulare asupra cuvântului *leu*²³, analize care circumscriu, cumva, tocmai unicitatea în lexicul românesc a acestei forme latine, astfel putându-se explica, probabil, și prezența acestui animal în „colindul leului” (peste 204 variante cf. lui I. Taloș), fără a fi existând în fauna locală.

Ca atare, întrucât acest animal nu (mai) este prezent în aria geografică și fauna locală a României²⁴, discursul folcloric al unor cercetări privind bestiarul mitologic românesc nici nu-l cuprinde²⁵. Iar repertoriile vizând aspectele cele mai importante și pluralitatea de sensuri acordată de imaginarul tradițional unor motive, animale, ființe fantastice, obiecte etc. din basmul fantastic românesc, îl omit, de asemenea (Bîrlea 1976). La polul opus, avem o monumentală cercetare de tip multidisciplinar, pandantul fiind tocmai acest animal și relația lui simbolic-culturală cu omul²⁶.

Forța catalizatoare a luptei cu leul din anumite mituri clasice, are o expresie tipică în lupta voinicului cu leul din unele colinde românești²⁷, uneori acest „rege al animalelor” fiind imaginat de către mentalitarul popular ca ierbivor și cu coarne! (*Ibidem*: 102, nota 6). Subsecventă unor astfel de lupte mitice, confruntarea unui voinic cu un leu ar fi, potrivit unor autori (P. Caraman), prezentă numai în colindele românești și ar constitui o reminiscență a unui străvechi rit de inițiere, acest animal fiind în concepția populară întruchiparea unei forțe potrivnice (Pop 1976: 51). Pornind de la complexa simbolistică acordată acestui animal al bestiarului, *agōn*-ul athletic în care virtutea morală a eroului juxtapune dimensiunea virilă a căutării, înfruntării și înfrângerii unui astfel de animal

²¹ A se vedea Anexa, p. 142, la Tiron 2008-2010.

²² Uneori, în căutarea unor corespundențe simbolice care să justifice *sui generis* această insolită prezență a leului în colindele românești, sunt amintite referințe etnografice și/sau factori de legătură din cele mai diverse, precum •detașamentele de mercenari angajați de unii împărați romani (Caracalla) și numite *Leones* pentru dârzenia lor în luptă, detașamente prezente încă și la începutul secolului al V-lea în aria imperialității bizantine, •dimensiunile psihopompe atribuite leului în regiunea Rhonului Inferior, opinându-se că imaginea simbolică a acestui animal a migrat din zona munților Pirinei spre Carpați și Caucaz cândva în perioada mezolitică!... (vezi la Buhociu 1979: 110-111, 113-114, 135).

²³ Sala 1991. Studiu din păcate necunoscut specialiștilor care au operat un transfer totemic de la lup la leu - M. Coman, Al. Filipașcu-, de unde hazarda(n)tele opinii privind identitatea animalului din „colindul leului”...

²⁴ Sunt autori care, fără a-și fundamenta spusele pe o anumită istoricitate arheologică cu descoperiri osteologice aparținând acestei feline, opinează existența, în arealul românesc, și a leului: „În Pleistocenul superior de la noi au trait în unele peșteri din Transilvania și Oltenia numeroase carnivore. Între acestea sunt: ursul de peșteră (*Ursus spelaeus* Ros.), leul de peșteră (*Leo spelaeus* Goldf.)...” (Macarovici 1968: 87); mai mult, același autor supralicitează și scrie că „În Balcani a trait și leul propriu-zis, *Felis leo*, până în vremea stăpânirii romane în această peninsula.” (*Ibidem*: 79).

²⁵ A se vedea cartea lui M. Coman (1996).

²⁶ Mă refer aici la vasta enciclopedie dedicată acestui animal de către I. Taloș (2013): 644 de pagini studiind prezența, importanța și semnificația acestui animal în scrieri sfinte sau apocrife, în legende hagiografice, în literatura scrisă și orală, în mărturii arheologice și istorice vechi, de istoria artei ori teologie, neomițând, câtuși de puțin, celebre exponate din numeroasele muzee și biblioteci ale lumii. Toate acestea aduse împreună de sus-amintitul autor întru reliefașul importantului și vastului imaginar de care se bucură leul în cultura umană, cu prezențe din cele mai inedite în arta sculpturală din: piețele orașelor, catedrale sau biserici, pe sigilii, monede, sarcofage, fântâni, covoare, ceramica pictată, potire, amulete, mânere de săbii, coifuri, armuri, instrumente medicale, blazoane familiale sau steme de țări etc.

²⁷ Argumente ale ipotezei derivării colindei leului din mitul luptei lui Herakles cu leul din Nemea, a avansat A. Fochi (1970: 110).

PROLEGOMENE LA UN BESTIAR MITOLOGIC AL BASMULUI FANTASTIC ROMÂNESC. (XI) LEUL

puternic, majestuos, a fost amplu dezbătută, literatura de specialitate românească dedicată subiectului fiind surprinzător de bogată (Brătulescu 1979; 1981; Coman 1980: 34-44, text reluat, fără modificări, la Coman 2009: 21-29 - „Colinda leului”; Filipașcu 1997; Fochi 1970; Iza 1978; Pop 1975; Taloș 2007 etc.).

Cum avem de-a face cu o colindă de consacrare a unui model eroic de excepție, cum non-prezența leului în arealul faunistic al României este o realitate zoologică, o întreagă dispută hermeneutică este purtată în jurul acestei reprezentări mitice, unii autori sugerând, în cazul acestui „colind al leului”, un transfer totemic de la lup la leu (Coman 1980: 42-44; Filipașcu 1997: 101-105). Totuși, acest transfer totemic nu este argumentat decât pe baza unei – i-aș spune „hermeneutici zootraditionale”²⁸, după prezentarea argumentelor etnologice pentru echivalarea totemică leu – lup (Coman 1980: 43-44; Filipașcu 1997: 103), autorul care lansase această ipoteză conchizând senin: „Cum însă va fi devenit lupul (și mai ales numele său) leul din colindă, rămâne o enigmă pe care doar istoricii limbii române ne-o pot desluși.” (Coman 1980: 44). La polul opus, Al. Filipașcu supralicitează, oferind o serie de echivalențe filologice via franceză, normandă și provensala veche pentru acest „transfer nomeclatoric de la lup la leu” (Filipașcu 1997: 103), impunând o hermeneutică instaurativă prin racordarea și/sau identificarea morfodinamică a unei situații culturale insolite, la un *pattern* (= greutatea ontologică a lupului în cadrul culturii tradiționale)²⁹.

Colindă de fecior, făcând parte, se pare, din vechile ceremonii de inițiere fecioarească, acest „colind al leului” proiectează în memoria tradițională lupta unui voinic cu un leu, luptă și acțiune inițiativă ce nu presupune înfrângerea animalului pe calea armelor, ci ca urmare a unei confruntări fizice, corp la corp, eroul aducându-l, din sălbăticie în spațiul consacrat antropocentric al satului, legat cu o curea!³⁰ Atent defalcată de unii autori – pregătirea vânătorii, descoperirea leului adormit (evident, într-un somn ritualic), provocarea lansată de erou leului, lupta propriu-zisă (Coman 1980: 34-41)-, colinda leului vine să omagieze calitățile deosebite ale eroului (curaj, bărbăție, moralitate), încadrându-l pe acesta „în familia lui Dumuzi, Melqart, Herakles, Samson, David etc.” (Datcu 2007), fiind revelate, totodată, virtuțile artistice ale acestei colinde.

Leul în basmul fantastic românesc

Mutațiile funcționale petrecute cu acest animal important al bestiariului sunt evidente și al nivelul epicului fantast de basm. Cap de afiș în multe bestiarii, aici, în basmul fantastic românesc, leul are poziția restructurată și reierarhizată, rarele sale prezențe fiind periferizate, **fără a face parte, cu adevărat, din *phantasia populară***. Prin conținut și atributele diferențiatore, situațiile de

²⁸ „Leului din colindă trebuie să îi corespundă o vietate reală din spațiul ecologic românesc.” (Coman 1980: 42).

²⁹ „Ca o concluzie la această investigație multifacetată, rămâne neîndoielnic că *leul colindelor* noastre vânătoarești străvechi, nu este altul decât *lupul* meleagurilor carpato-danubiano-pontice. Trebuie însă să resubliniem împrejurarea că până ce a căzut definitiv sub presiunea omului (pe toate căile și cu toate mijloacele, inclusiv de la sfârșitul sec. trecut, otrava perfidă, care l-au împins la deal înalt și la munte, la scutul pădurilor), acest animal era larg răspândit la noi în toate crângurile, boschetele din toate părloagele și în trupurile de pădure aflate la câmpie, precum și în stufărișurile țării noastre inclusiv (până puțin după al doilea război mondial), în complexul natural încă pe atunci, Delta și Bălțile Dunării. Doar că acei „închinători ai lupului” (cf. *daos* – lup în frigiană, apud M. Eliade), dacii, au lăsat moștenire urmașilor lor românii, și lupul – mit, și lupul – totem. Și numai pe *acest LUP*, în comparație cu confracții lor de limbă, latinii galici, stră-românii l-au conservat în colindele vânătoarești și în poezia păstorească, și numai ca *supernomen latin*, *leo* = LEU.” (*Ibidem*: 105; sublinierile sunt ale autorului).

³⁰ Ocupându-se de colinda românească în general, cu strictă referire la „colindul leului”, M. Brătulescu diferențiază acest motiv (tipul 55 - „Leul”) în 3 subtipuri specifice: 55A - „Voinicul înfruntă leul; îl capturează și îl aduce acasă legat cu o curea”; 55B - „Voinicul înfruntă leul pentru a pedepsi răpirea sorei”; 55C - „Înfruntarea dintre voinic și leu pornește de la o dispută pentru oi” (Brătulescu 1981: 205-207). O analiză detaliată a acestui colind este făcută de autoare la p. 81-84.

basm în care este implicat leul - situații, de altfel, încă construite arhetipal-, pot fi împărțite după cum urmează: leul ca ●animal de pază; ●adjuvant magic; ●pretext-panaceu; ●transcendent corporal (metamorfozarea cuiva în leu); ●pseudocomplementar mijloc de locomoție; ●varia.

a) Pe străvechiul fond culturalo-mitologic al Antichității³¹, moștenit sau colportat, *leul* basmelor românești pare, într-un caz, *întruchiparea imaginară a păzitorului perfect*. Este cazul basmului „Lupu nazdravan” (colecția I. H. Ciubotaru, S. Ciubotaru), basm în care 12 lei păzeau „păru cu hulubu de aur” al unui zmeu (Ciubotaru, Ciubotaru 2018: 548-549); sunt lei „obișnuiți”, animale de pază care păzesc neconținut un bun prețios al zmeului, singura posibilitate de înșelare a vigilenței lor fiind apropierea de respectivul copac fermecat într-un timp optim de acțiune³². Într-un alt basm al aceleiași colecții („Împărăteasa răpită de zmeu”), eroul, ajuns pe tărâmul zmeului în căutarea mamei sale, va descoperi la intrarea castelului o mulțime de lei care păzeau reședința zmeului:

[...] Ș-o mers mai diparti. Când o agiuns acolo la castel, iara îngrădit di niște copaci mari și di fiicari copac iara legat câte-on leu. Cân o agiuns acolo, sî temé: precis a sî sarî la mini. Da n-o sărit la dânsu, toți s-o-nchinat în fața lui. El s-o minunat. S-o dus mai diparti. (*Ibidem*: 522)

Aici, legile realității sunt transcese de dimensiunea fantastică (în sensul accepțiunii date de Tzvetan Todorov termenului³³...) în care creatorul anonim a ancorat situația. Iar uciderea stăpânului va duce, precum în alte situații de basm în care *semnificația* trebuie să aibe și *sens*, la eliberarea trans-carnală a leilor, oameni încatenați într-un alt corp decât cel biologic-natural, după cum voi arăta ceva mai jos. Alteori, leii sunt parte a unei „asociații animaliere” de pază, menite să apere un teritoriu magic și să însăimânte eroul ajuns aici:

[...] lei groaznici la înfățișare, pardoși setoși de sânge, inorogi cu câte trei coarne mai mari de-un stânen, fildeși sălbatici, lupi nesățioși, urși spurcați la sânge, mistreți înverșunați, balauri înveninați, scorprii groaznice la vedere, râși fioroși, pisici sălbatice, vulturi uriași, ciuhurezi năpraznici, în sfârșit toate lighioanele cele mai primejdioase... (Popescu 2010: 89)³⁴

³¹ Exercițând o incontestabilă influență (politică, comercială și nu doar) asupra triburilor locale geto-dace, prezența unor reprezentări iconografice Greco-romane cu leul ca pandant mitologic, este atestată în numeroase descoperiri arheologice, unele puternic încărcate ontologic, doar cu titlu ipotetic acestea putând influența cumva/cândva și imaginarul tradițional românesc; dintre cele mai semnificative (ca simbolistică) amintesc ●altarul votiv descoperit la Tomis, de sec. II e.n., în care Hercules ține în mâna stângă blana leului nemeean (Bordenache 1969: 71, nr. 132, pl. LVII); ●leul așezat pe genunchii zeiței Cybela, o statueta de sec. II-I î.e.n. (Băltăc et alii 2015: 124, nr. 116); ●capul de leu din care a fost remodelat un picior de masă ce poartă însemne creștine – curce de tip latin, numeroase înscrisuri „spre împlinirea rugăciunii Sabine, Leontiei, Veneriei și Eufemiei” (Barnea 1979: 68-69) etc.

³² „[...] -Uiti, uai frati, uiti păru di aur cu hulubu! Daci tu-ai sî ti duci încetu – cî eu îs norocu tău, de-aceea an vinit cu tini, ca sî ti-nvâț – tu sî ti duci încetu, igzact în timpul dousprâzăci, în timpul aniezî, zăua. Stăm până mâni la dousprâzăci, c-atunci toți leii dorm. Da așa di tari, di greu, dorm, cî ti duci fără grijă. (Ciubotaru, Ciubotaru 2018: 548).

³³ „Fantasticul nu durează decât doar cât ține ezitarea: ezitare comună a personajului și a cititorului, aceștia fiind chemați să decidă dacă ceea ce percep ține sau nu de „realitate”, așa cum se înfățișează ea opiniei curente. La sfârșitul povestirii, cititorul, dacă nu personajul însuși, ia o hotărâre, optează pentru o soluție sau pentru cealaltă și prin însuși acest fapt părăsește sfera fantasticului. Dacă el conchide că legile realității sunt neștirbite și că ele permit explicarea fenomenelor descrise înseamnă că opera aparține unui alt gen, *straniului*. Dacă, din contra, el conchide că numai admitând noi legi ale naturii fenomenul poate fi explicat, pătrundem în alt gen, în sfera miraculosului.” (Todorov 1970: 59).

³⁴ Tot rol de „câine de pază” (împreună cu un pui de lup și unul de urs), are un pui de leu căpătat de erou de la o leoaică în schimbul unei oi: „[...] Nu peste mult timp veni la Abrud o leoaică și îi zise: -Abrude, dă-mi o

b) Complementar traiectului eroic al personajului principal, în unele basme (precum „Copiii lăsați în pădure”, colecția I.H. Ciubotaru, S. Ciubotaru), pe lângă tradiționalele animale care îl ajută pe erou să își îndeplinească dezideratul (iepure, vulpe, lup, urs), *adjuvant magic* este și un pui de leu, aici, în basmul amintit, căpătat de erou de la o leoaică cruțată în timpul vânătorii³⁵. Cu implicații mitic-arhetipale, cruțarea, îmblânzirea și/sau stăpânirea fiarelor pădurii întru reliefația triumfului naturii/inteligenței umane asupra puterii/instinctualității animaliere, subliniată în mod repetat și sugestiv de către creatorul de basm prin intermediul eroului³⁶, va fi actualizată de un alt moment mitic (motivul „fiarei păzind fântâna”³⁷), precursor confruntării eroului cu zmeul. Anume, trimiterea „cățelului”-leu să aducă apă de la o fântână păzită de un balaur cu douăsprezece capete:

[...] Atuncea el ce-o zâs? –Leulea, ie cofili iestea și du-ti și adî doauî cofi di apă. Leu s-o dus și-o adus doauî cofi di apă, da aciia le-o sorbit pi loc, le-o consumat. (Ciubotaru, Ciubotaru 2018: 307)

Simbolic, trebuie remarcată acum invizibila primultaneitate a eroului (desăvârșit moral și athletic) asupra maleficului de confruntat și/sau învins: ulterior, rând pe rând, toate animalele-căței trimise de către erou primind apă fără ezitare din partea monstrului ofidian ce stăpâna singura sursă de apă a zonei și, mai ales!, fără a oficia sacrificiul pretins celorlalți (recte, comunitatea/împărăția respectivă).

c) Pentru satisfacerea unor apetențe primare, de factură valorică este *imaginarea leului ca pretext-depozitar al unui panaceu*. Sub aspectul fenomenologiei carnalului propriu, devine posibilă o trădare a rudeniei de sânge în favoarea unei revalorizări a trupului carnal neglijat ori abia descoperit (motivul „*mamei, sorei ori soției trădătoare*”, despre care am mai vorbit – vezi la Cioancă 2018a: 17-19). Noua experiență sufletească și carnal-erotică trăită de sora eroului cu singurul zmeu cruțat de către acesta³⁸, va dez-articula și dezechilibra psihosocial personajul feminin secundar (=sora eroului), la sugestia zmeului (subînțeles *inițiat* cf. probelor la care sugerază să fie supus eroul

oaie, că eu îți dau un cățel d-al meu, care odată ți-o fi de mare ajutor! –Bine! – îi zise Abrud și îi dete și leoaicii o oaie, și leoaica i-a dat un cățel d-al ei. “ (Ugliș-Delapeica 1968: 251).

³⁵ „[...] Sorî, mă duc la vânătoari mai diparti eu. Tu stăi aici, zâci. Mergi, vedi-o iepuroaicî, stăte sî feti. – Băi, iepuroaicî, ti-mpușc! Iepuroica zâci: Nu mă împușca, zâci, c-an sî-ț dau on puișor de-a nii, zâci, și-ai sî ai un cățâl, zâci. În fine, i-o dat. Al doilea, mergi și găsăști-o vulpi, tot la feli, i-a dat on puișor și l-o luat. A triia oarî mergi și găsăști-o lupoaicî, tot așe, ie iar on pui di la dânsa. A patra oarî mergi și găsăști-on leu, tot la fel, îi ia on pui, mergi și găsăști-o ursoaicî, iar îi ie on pui. Și-a făcut el cățăii ciia. (Ciubotaru, Ciubotaru 2018: 306).

³⁶ „[...] Cățâii ciia acuma, **toț s-o-nvățat cu dânsu**, îi mai hrăne el, îi mai... I-o crescut el, i-o făcut dulăi mari pi toț. **Acuma el iara stăpân pi codru, cu animalili celea.** (*Ibidem*); „[...]O plecat el, o plecat, o plecat, pân-o ișat el din codru ceala. O ișat la marginea unui sătuc, acolo. Sî duci la o casî. **Cân l-o văzut oamini, s-o spăimântat, știi, cu-atâtea juvini de-acelea dupa dânsu, cu cățăii lui.** S-o spăimântat, da el o zâs: **-Nu va temeț, cățăii mei nu va fac nimica. Numai eu cân li spun, atuncea ii sar. N-aveț nici o griji.** S-o dat tăti namilile celea, pin casî, pin salî, pi prispî, pi un` s-o culcat. (*Ibidem*: 307; sublierile sunt ale mele, C.C.).

³⁷ Despre monștrii ofidieni polimorfi/multicefali care stăpânesc singura sursă cu apă potabilă a unei zone sau împărății, în schimbul unei jertfe feminine simbolice (fete virgine) permițând respectivilor locuitori a lua din când în când apă (motivul „fiarei păzind fântâna”), am vorbit într-un studiu recent, aflat în curs de apariție (Cioancă 2021 – Monstruosul).

³⁸ „[...] -Măi fetiți, zâci, adî-mi un pahar di apă din cutari loc, `ci, cî mult bini ți-oi faci țâie. Cân îi duci paharu ceala cu apă, a-nviet de-al binilea. S-a întărit zmeu ceala. A-nceput s-o săruti pi ea și s-o iubească, cum nu-i altceava. Hm. Acuma ea s-a-ndrăgostit di el, di zmeu. S-a gândit ci sî faci cu frati-su? Cari-i omora pi zmei.” (Ciubotaru. Ciubotaru 2018: 310).

întru anihilarea și uciderea acestuia), sora trădătoare cerând, printre altele, și „lapti di leoaicî” spre a se vindeca de o închipuită boală:

[...] Acuma, zâci, sî-i spui, `ci, c-ai visat on vis, cî dacî ăi be lapti di leoaicî, ț-a treci, iar altmintrilea nu. Ci, zîci, hotărât, leoaica-i faci capātu. Iar îi spuni lu frati-su cîn vini di la vânătoari. –Frati, parcî ni-i mai binișor olecuți, da, zâci, am visat on vis, cî dacî aș be lapti di leoaicî, zâci, ni-ar treci imediat. Adouza, iar își ie săgețâli în tolbi ș-o ie pi marginea unei api, pi lângî niști stufărie, iacătă o leoaicî cu doi pui dipi dânsa. El iar întindi arcu spri ea. Da leoaica zâci: -Ionicî, nu tragi cu arcu-n mini, / nu ma săgeta, / cî eu îț știu durerea ta. Mai bini, `ci, na-ț o ulcicî di lapti ș-un pui, di icea, și ti du, zâci. I-o dat un pui ș-o ulcicî di lapti și s-a dus Ionicî Făt-Frumos la sorî-sa. (*Ibidem*: 311)

d) Simbol activ și cu certă funcție operativă în multe dintre basme, *transcorporalizarea* cuiva, mai ales din(spre) uman înspre animalier ca urmare a unor vrăji, *vizează și recorporalizarea în lei*. Într-un studiu dedicat exclusiv metamorfozelor la care este supus eroul basmului fantastic românesc (Cioancă 2016), opinam că, atât pentru cercetătorul avizat cât și pentru cititorul neavizat, *corpul* prezintă o seducătoare imagologie a transformărilor suferite de acesta (în mod intenționat sau nu, dar, totdeauna pe cale magică!), întru realizarea sau împiedicarea împlinirii dezideratului eroului. La limita confuziei, împiedicând dezordinea epică și întârziind deznodământul, mutațiile structurale și funcționale aduse de aceste transformări trans-corporale și inter-regn ale eroilor de basm, sunt justificate din perspectiva epicului fantastic *de dezvoltat* întru *obținerea unui final așteptat*. Iar metamorfozele eroului de basm fantastic românesc se înscriu, cu succes aș spune, în această tramă a unei realități imaginare *verosimile*, menite să armonizeze realul cu imaginarul, miticul cu profanul uman (*Ibidem*: 22 și următ.).

Raporturile existente între lumea eroului și Lumea în care intră acesta și în care trebuie să se confrunte beligerant cu o sursă a răului, ne revelează ontologia corpului carnal (dincolo de fiziologia/biologia corpului anatomic, evident!); corp care poate fi remodelat oricând de cineva aparținând ne-lumii eroului, după bunul plac („c-așa vroieu zmeii, li fura și li prifăce” – *Ibidem*: 523). Iar în semantica subiectiv-tradițională a semnificării gnoseologice a oricărui act narativ, această posibilitate de re-corporalizare inter-regn este anulată obiectiv de uciderea sursei răului:

[...] și el o reușat di l-o ucis pi zmeu. Și le-o luat pi toate trei și le-o dus la munte-acolo, sî li deie gios. **Ci minuni sî vadî cîn sî-nturna înapoi? Leii nu mai iarau lei, iarau oamini, pădurea nu mai iara păduri, iarau oamini. Toț sî-nchinau în fața lui, cî i-o scapat di vraja zmeilor.** Și pasărea cari i-o dat acelea trii peni iara fatî. O fatî foarti frumoasî, tot di împarat. C-așa vroieu zmeii, li fura și li prifăce. (*Ibidem*)

e) Interesant decalc imaginar, în câteva situații caii năzdrăvani ai zmeilor sunt numiți și *lei* sau *paralei*. În basmul „Rozuna, Doamna florilor” (colecția O. Hedeșan), pe lângă „o cățeauă” năzdrăvană, Gudra, zmeul are „și-un cal, îl chema Paraleu” (Hedeșan 2016: 179), abia folosirea de către erou a unui mânz cu 12 inimi, fratele mai tânăr al lui Paraleu, ducând la ieșirea din impas (*Ibidem*: 179-182, și notele 8-9). Alteori, calul din tinerețea tatălui pare alegerea optimă pentru erou, abia acest cal putându-l și purtându-l spre împlinirea dezideratului, și aici calul fiind asociat unui leu: „-De, bre, cal de leu, cal de zmeu, cal de bun viteaz al meu! Că mie nu mi-e frică de nima...” (Rădulescu-Codin 2010: 196). Într-un alt basm („Ivănușcî”, colecția I. H. Ciubotaru, S. Ciubotaru), trei frați zmei au cai deosebiți/năzdrăvani, care presimt și/sau recunosc primultaneitatea eroului, folosirea repetitivă a unei formule stereotipe de către cei trei zmei („-Deee, cal leu-paraleu, câni carnea ț-ar mânca-o, cî dor n-o agiuns osășor sau perișor de-a lui Ivănușcî pe-aici!” - Ciubotaru. Ciubotaru 2018: 225-226) consfințind acest avantaj al eroului asupra lor, marcat beligerant printr-un *agōn* athletic.

f) Câteva situații nu pot fi încadrate, leul având semnificații (inițiatice) dincolo de clasificările deja amintite supra, motiv pentru care le-am grupat aici, la *Varia*. Spre exemplu, uneori (ca în basmul

PROLEGOMENE LA UN BESTIAR MITOLOGIC AL BASMULUI FANTASTIC ROMÂNESC. (XI) LEUL

„Hurmuzachi și leul”, colecția I. H. Ciubotaru, S. Ciubotaru), „un leu bătrân, cumniti leu” va fi tutorele unui copil fugit în pădure după ce este bătut de mama sa:

[...] Stă cu moșneagu, cu leu-acolo. Un leu bătrân, cumniti leu. Leu aduce di mâncari, face focu, l-o-mbracat cu ce-o putut el, cu piei, cu, mă rog, cum si puteu ii înțalegi-acolo cu-mbrăcămintrea. Iaca-i on an, iaca-s doi, iaca-s trii, iaca-s patru, băietu s-o făcut mari. (*Ibidem*: 353)

Nubil, eroul va fi consiliat de către leu ce să facă pentru a se însura cu o zână venită să se scalde „în Lacu Sâmbitilor doar la Sânzieni”, despre alteritatea interdictului de a se uita în urmă după furarea hainelor zânei, condiția *sine qua non* a incatenării unei ființe feminine dintr-o altă lume/dimensiune în propria-i lume și în scop erotico-marital, vorbind *in extenso* (Cioancă 2018b).

Puternic încărcat ontologic, motivul ieșirii/transcenderii spațio-temporale (motivul „tinereții veșnice”) face parte, fără doar și parte, din ansamblul principal al visurilor colective. Am vorbit cândva despre elementele care definesc imperativele a ceea ce am numit eu „instituția tinereții” (Cioancă 2015: 382, și nota 2), motiv pentru care nu voi insista aici și acum. Dar, pentru economia acestui subiect, voi reaminti experiența unei alte realități pe care o trăiește, fie și temporar, un erou de basm. Astfel, în basmul „Cei trei fii de împărat” (colecția Gr. Crețu), urmare a unui act de belomanție, fiul cel mic va ajunge pe tărâmul (situat într-o peșteră!) unei „zâne frumoase ca zorile dimineții”, cu care se va căsători și va trăi fericit timp de trei ani. Cuprins de dorul părinților, se va reîntoarce în împărăția tatălui său, toți fiind uimiți când îl văd tânăr „și mai frumos decât înainte”. Invidioși, frații și cumnatele sale apelează la o vrăjitoare spre a afla secretul tinereții acestui erou, vrăjitoarea consultată oferind un răspuns surprinzător: „...el e dat cu <<apa leilor>>, și de-aia e așa mereu tânăr și frumos” (Crețu 2010, I: 72). Firesc, această „apă a leilor” care conferă celui ce se unge cu ea tinerețe și frumusețe veșnică, este greu de procurat, la porunca tatălui, eroul fiind inițiat de către soția sa, zâna, ce să facă pentru a putea lua această apă:

[...] Zâna îi spuse că nu e lucru prea greu și să nu fie trist. Îi dote apoi o oaie tăiată în patru bucăți și-i spuse să se ducă la fântâna leilor, unde păzesc patru lei cu schimbul. Când doi păzesc, ceilalți doi dorm și când se scoală adorm ceilalți. El să le dea la cei doi lei care păzesc câte o bucată și când s-or trezi și ceilalți doi să le dea și lor câte una, și atunci să se repeadă iute și să ia apă. El făcu întocmai cum îi spuse zâna și duse apă împăratului. (*Ibidem*: 73)

Aflată la răspântia dintre lumea sensibilă/invizibilă și cea fizică/trăită cotidian, o astfel de experiență necomună a eroului de basm (care, într-un final, va ieși definitiv din efemerul lumii sale - „Băiatul s-a dus și a trăit mai departe fericit cu zâna lui”³⁹...), se înscrie ușor în imaginarul colectiv, prin juxtapunerea îngrijirii corpului (*somatotherapeia*) cu o îngrijire a sufletului (*psychétherapeia*), re-instaurând ordinea dintâi, re-staurând ființa primordială...

Concluzii

În mod evident, praxisul socio-cultural tradițional deopotrivă a adoptat și adaptat faunei locale, un animal străin precum leul, încărcându-l (strategic?) la nivelul etosului folcloric românesc, cu câteva conținuturi, structuri și funcții. Dat fiind prestigiul de care se bucura acest animal al bestiarului în mitologia și/sau folclorul altor popoare, pentru spațiul românesc a fost vorba (doar) de o pură strategie culturală? Foarte probabil. Cert este însă, că acest impunător animal al bestiarului mitologic internațional nu are, la nivelul basmului fantastic românesc, prea multă ori prea importantă greutate ontologică.

Suprarealitatea invizibilă și presupus mitică dată de prezența leului în unele ipostaze/forme vizibile ale basmului fantastic românesc (→ adjuvant magic, transcendent corporal, pretext-

³⁹ *Ibidem*.

panaceu, pseudocomplementar mijloc de rapidă locomoție, tutore/inițiator al eroului), îl periferizează, îi des-compune pregnanța simbolică (de tip mitic). Astfel, ●rolul jucat ca adjuvant magic nu este câtuși de puțin unul esențial pentru (pre)determinarea traiectului eroic al personajului de basm, leul fiind *unul dintre animalele însoțitoare* ale eroului, alături de animale autohtone, mult mai bine încărcate simbolic de către mentalitarul colectiv tradițional (vulpe, lup, urs, iepure); ●pretext-depozitar al unui panacea, leul este doar parte a unei succesiuni de animale căutate pentru același scop (alteori fiind solicitat în scop terapeutic lapte de capră roșie, de cerboaică, de ursoaică, de lupoaică etc.); ●nici transscorporalizarea cuiva în leu dinspre uman înspre regnul animal, nu are supradeterminare simbolică, și alte animale fiind „depozitare” temporare pentru umanul supus unor forțe magic-malefice, după ruperea legăturii magice care incatena umanul în animalier, respectivele animale (cerb, urs, lup, mâță, câine etc.) redevenind ființe umane.

Cumva enclavizată simbolic față de conținuturile luate în situațiile amintite supra, este asocierea leului cu un mijloc ultrarapid de locomoție. Un *leu paraleleu*, uneori cognomizat ca atare - vezi cazul calului năzdrăvan al unui zmeu pe care îl chema *Paraleu* (Hedeșan 2016: 179). Și care, deopotrivă *esemplastic power* și *plastic power*, vădește interesul imaginației colectiv tradiționale de a aduce în prim-planul performării de basm fantastic, produse abstracte ale gândirii/imaginării (de tip individual?), fie ele și importate cine știe de unde sau când.

Sigur, sunt simple decalcuri narative, simple ficțiuni menite să (re)suscite interesul auditoriului. Dar, chiar și așa, este de subliniat capacitatea creatorului anonim de basm de a stabili o perpetuă relație imaginar-real, într-un final de a credibiliza actul narativ. Pe ici, pe colo, inerentele mutații funcționale datorate unei asemenea „adoptări” a unui animal extraneu spațiului autohton, fiind vizibile în planul conștiinței culturale locale. Ca atare, nu este de mirare faptul că funcția eminentă culturală dată leului ca animal „de import”, va juxtapune un (oarecum rigid) cod tradițional și va opera ritualic, precum în cazurile altor animale, regășibile în fauna locală (a se vedea, spre exemplu, rolul inițiativ jucat de un leu pentru eroul de basm).

După cum, ontologic vorbind, realitățile virtuale date de prezența leului în epicul fantast de basm românesc (= simbolistica intrinsecă), nu par câtuși de puțin să se fi sedimentat ori „arhivat” în memoria colectivă, să poată fi traduse ulterior în realități etnofolclorice/mitofolclorice locale, de sine stătătoare. Traiectul evoluției culturale a acestui animal, aproape întru totul identic altor animale mitanalizate (urs, lup, șarpe, cal, cerb, bou/taur, porc/mistreț etc.), foarte posibil vădește ► deschiderea sistemului folcloric românesc⁴⁰, ► experiența lui participantă *cu și în* noi câmpuri imaginativ-creatoare, ► disponibilitatea de a îngloba *noul* în propriul sistem de nevoi, reprezentări, valorizări, semnificări.

Această dinamică a gândirii tradiționale, „flămândă” de informații, constituind, fără doar și poate, forma oportun-concretă prin care universul tradițional imaginat (aici, importat) era compatibilizat/validat în/de realul obiectiv...

Referințe bibliografice

Surse antice

Diodor din Sicilia, 1981, *Biblioteca istorică* (Traducere R. Hâncu, Vl. Iliescu, Studiu introductiv și note istorice de Vl. Iliescu), București, Editura Sport-Turism.

Herodot, 1964, *Istoriei*, vol. II (Traducere, notițe istorice și note de Adelina Piatkowski, Felicia Vanț-Ștef), București, Editura Științifică.

Scrieri, 1981, *Tăblițele de argilă. Scrieri din Orientul antic* (Traducere, prefață, note de C. Daniel, I. Acsan), București, Editura Minerva.

Colecții de basme

Ciubotaru, Ion Horațiu; Ciubotaru, Silvia, 2018, *Basme fantastice din Moldova*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.

⁴⁰ A se vedea, în acest sens, cartea lui V.T. Crețu (1980).

**PROLEGOMENE LA UN BESTIAR MITOLOGIC
AL BASMULUI FANTASTIC ROMÂNESC. (XI) LEUL**

- Crețu, Grigore, 2010, *Basme populare românești*, vol. I-II (Ediție îngrijită de I. Datcu, I. Stănculescu, Prefață de I. Datcu), București, Editura Saeculum I.O.
- Hedeșan, Otilia, 2016, *Basme din Banat. Lecturi postcanonice*, Timișoara, Editura Universității de Vest.
- Popescu, Nicolae D., 2010, *Carte de basme. Culegere de basme și legende populare*, în *Basmele românilor*, vol. V, București, Editura Curtea Veche, p. 5-205.
- Rădulescu-Codin, Constantin, 2010, *Povești*, în vol. *Basmele românilor*, vol. IX, București, Editura Curtea Veche, p. 107-232.
- Ugliș-Delapecica, Petre, 1968, *Poezii și basme populare din Crișana și Banat* (Prefață de Ov. Bîrlea), București, Editura pentru Literatură.

Dicționare, antologii

- Băltăc, Adela; Știrbulescu, Christina; Ștefan, Andreea, 2015, *Catalogul colecției Lapidarium. I. Piese Greco-romane*, București, Editura Conphys.
- Bîrlea, Ovidiu, 1976, *Mică enciclopedie a poveștilor românești*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Chevalier, Jean; Gheerbrant, Alain, 2009, *Dicționar de simboluri, mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere* (Traducere de Micaela Slăvescu, L. Zoicaș – coord.), Iași, Editura Polirom.
- Cirlot, Juan Eduardo, 2001, *A Dictionary of Symbolism* (Translated from the Spanish by Jack Sage, Foreword by Herbert Read), Londra, Routledge.

Studii, articole, sinteze

- Albenda, Pauline, *Ashurnasirpal II Lion Hunt Relief BM 124534*, în *Journal of Near Eastern Studies*, 31, 1972, pp. 167-178.
- Albenda, Pauline, *Lions on Assyrian Wall Reliefs*, în *Journal of the Ancient Near Eastern Society*, 6, 1, 1974, pp. 1-27.
- Alden, Maureen, *Lions in paradise: Lion similes in the Iliad and the Lion Cubs of IL. 18.318-22*, în *The Classical Quarterly*, 55, 2005, pp. 335-342.
- Barnea, Ion, 1979, *Arta creștină în România. I (secolele III-VI)*, București, Editura Institutului Biblic și de misiune al Bisericii Ortodoxe Române.
- Bartosiewicz, László, *A Lion's share attention: Archaeozoology and the historical record*, în *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 60, 1, 2009, pp. 759-773.
- Bloedow, Edmund F., *On Lions in Mycenaean and Minoan Culture*, în vol. *Eikon: Aegean Bronze Age Iconography. Shaping a Methodology* (Aegaeum 8), (R. Laffineur, J.L. Crowley – editors), Liège, 1992, pp. 295-305.
- Boitani, Francesca, *Veio, la Tomba dei Leoni Ruggenti: dati preliminari*, în *Archaeologia nella Tuscia: atti dell'Incontro di studio*, Viterbo, 2010, pp. 23-47.
- Bordenache, Gabriella, 1969, *Sculture greche e romane del Museo Nazionale di Antichità din Bucarest. I. Statue e rilievi di culto, elementi architettonici e decorativi*, București, Casa editrice dell'Accademia.
- Bökönyi, Sándor, *Erster vorläufiger Bericht über Tierknochenfunde der Karanovo V - Besiedlung in Drama*, în *Berichte der Römisch-Germanischen Kommission*, 70, 1989, pp. 123-127.
- Brătulescu, Monica, *Motivul leului în contextul colindelor vânătoarești*, în *Revista de Etnografie și Folclor*, 24, 1979, pp. 63-88.
- Brătulescu, Monica, 1981, *Colinda românească*, București, Editura Minerva.
- Burkhardt, Britta, *Some Considerations on the Symbolism of the Lion Motif in Scythian Art*, în *Marisia. Studii și Materiale*, XXXII, 2012, pp. 59-69.
- Cioancă, Costel, *Metamorfozele eroului din basmul fantastic românesc*, în *Memoria Ethnologica*, nr. 58-59 (ianuarie – iunie), 2016 (An XVI), pp. 20-41.

- Cioancă, Costel, *Fenomenologia unei iluzii a non-individualismului: trădarea în basmul popular românesc*, în *Acta Iassyensia Comparationis*, 21, 1, 2018a, pp. 13-22.
- Cioancă, Costel, 2018b, *Pentru un imaginar al basmului fantastic românesc. Interdicția de a te uita în urmă*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, ISBN 978-606-17-1354-7.
- Cioancă, Costel, *Monstruosul în basmul fantastic românesc*, în *Drobeta (Seria Etnografie)*, XXX-XXXI, 2020-2021 (sub tipar).
- Cohen, Ada, 2010, *Master of Lions (and other Animals). Art in the era of Alexander the Great: Paradigms of manhood and their cultural tradition*, Cambridge, Cambridge University Press, pp. 64-118.
- Coman, Mihai, 1980, *Izvoare mitice*, București, Editura Cartea Românească.
- Coman, Mihai, 1996, *Bestiarul mitologic românesc*, București, Editura Fundației Culturale Române.
- Coman, Mihai, 2009, *Studii de mitologie*, București, Editura Nemira.
- Crețu, Vasile Tudor, 1980, *Ethosul folcloric – sistem deschis*, Timișoara, Editura Facla.
- Datcu, Iordan, *Colinde cu lei*, în *România Literară*, nr. 51, 28.12.2007.
- Diedrich, Cajus G., *The largest European lion Panthera leo spelaea (Goldfuss 1810) population from the Zoolithen Cave, Germany: specialized cave bear predators of Europe*, în *Historical Biology*, 23, 2-3, 2011, pp. 271-311.
- Filipașcu, Alexandru, *Leul la porțile mitologiei și colindului românesc*, în *Anuarul Arhivei de Folclor*, XV-XVII (1994-1996), Cluj-Napoca, Editura Academiei Române, 1997, pp. 95-105.
- Florea, Gelu A. (coord.); Mustăță, Silvia; Mateescu, Răzvan; Cristescu, Cătălin; Bodó, Cristina; Mateescu-Suciu, Liliana; Iaroslavschi, Eugen; Gheorghiu, Gabriela; Pupeză, Paul; Cioată, Dan, 2015, *Matrița de bronz de la Sarmisegetusa Regia*, Cluj-Napoca, Editura Mega.
- Fochi, Adrian, *Colindul Leului, moștenire clasică și creația românească*, în *Limbă și Literatură*, Societatea de Științe Filologice, XXVI, 1970, pp. 99-112.
- Hurwit, Jeffrey M., *Lizards, Lions, and the Uncanny in Early Greek Art*, în *Hesperia*, 75, 2006, pp. 121-136.
- Iza, Gheorghe, *Leul în colindele românești*, în *Samus*, II, Dej, 1978, pp. 127-136.
- Klettter, Raz; Saarelainen, Katri; Weksler-Bdolah, Shlomit, *Recently Discovered Iron Age Lion Figurines from Jerusalem*, în *Antigua Oriente*, vol. 12, 2014, pp. 39-70.
- Lewis, Mark; Pacher, Martina; Turner, Alan, *The larger Carnivora of the West Runton Freshwater Bed*, în *Quaternary International*, 228, 1-2, 2010, pp. 116-135.
- Lipschits, Oded; Koch, Ido (editors), 2010, *News of the Study of the Lion Stamps from Judah. Lectures Abstracts*, Tel Aviv, Tel Aviv University Press.
- Marciszak, Adrian; Stefaniak, Krzysztof, *Two forms of cave lion: Middle Pleistocene Panthera spalaea fossilis Reichenau, 1096 und Upper Pleistocene panthera spelaea Goldfuss, 1810 from the Bisnik Cave, Poland*, în *Neues Jahrbuch für Geologie und Paläontologie – Abhandlungen*, 258, 3, 2010, pp. 339-351.
- Martirosyan, Hamlet S., 2013, *„Lion” Character in the petroglyphs of Sunniq and the Ancient World*, Yerevan, Edit Print Publishing House.
- Masetti, Marco; Mazza, Paul A., *Western European Quaternary lions: new working hypotheses*, în *Biological Journal of the Linnean Society*, 109, 2013, pp. 66-77.
- Meiberg, Linda, *Philistine Lion-Headed Cups: Aegean or Anatolian?*, în vol. *The Philistines and other „Sea Peoples” in Text and Archaeology* (Ann E. Killebrew, Gunnar Lehmann - editors), *Archaeological and Biblical Studies* (15), Atlanta/Georgia, 2013, pp. 131-144.
- Pop, Mihai, *The „Colinda” with the Lion*, în *Revue roumaine de linguistique*, XX (5), 1975, pp. 561-564.
- Pop, Mihai, 1976, *Obiceiuri populare românești*, București, Institutul de Cercetări Etnografice și Dialectologice.
- Sala, Marius, *Originea rom. Leu*, în *Limba Română*, XL, nr. 1-2, 1991, pp. 79-84.

**PROLEGOMENE LA UN BESTIAR MITOLOGIC
AL BASMULUI FANTASTIC ROMÂNESC. (XI) LEUL**

- Sommer, Robert S; Benecke, Norbert, *Late Pleistocene and Holocene development of the field fauna (Felidae) of Europe: A review*, în *Journal of Zoology*, 269, 1, 2006, pp. 7-19.
- Strawn, Brett A., 2005, *What is Stronger than a Lion? Leonine Image and Metaphor in the Hebrew Bible and the Ancient Near East* (Orbis Biblicus et Orientalis, 212), Fribourg, Academic Press.
- Taloș, Ion, 2007, *Lupta voinicului cu leul. Mit și inițiere în folclorul românesc*, București, Editura Academiei Române.
- Taloș, Ion, 2013, *Omul și leul. Studiu de antropologie culturală*, București, Editura Academiei Române.
- Thomas, Nancy R., *A lion`s eye view of the Greek Bronze Age*, în *Aegaeum. Annales Liègeoises et PASPiennes d`Archéologie égéenne*, 37, 2014, pp. 375-392.
- Tiron, Tudor-Radu, *Bestiarul heraldic muntean. O încercare de sistematizare*, în *Revista de Istorie Socială*, XIII-XV, 2008-2010, pp. 402-418.
- Todorov, Tzvetan, 1970, *Introduction à la littérature fantastique*, Paris, Editions du Seuil.
- Tribulato, Olga, *Phoenician Lions: The Funerary Stele of the Phoenician Shem/Antipatros*, în *Hesperia*, 82, 3, 2013, pp. 459-486.
- Vassileva-Codognet, Olga, *In locu leonum: fosse, tanière, parc ou ménagerie? Daniel dans la fosse aux lions dans l`enluminure médiévale*, în *Reinardus*, 27, 2017 (Edited by Richard Trachsler, Baudouin Van den Abeel), John Benjamin Publishing Company, pp. 201-231.
- Vulcănescu, Romulus, 1985, *Mitologie română*, București, Editura Academiei R.S.R.
- Wagner-Durand, Elisabeth, *Narration. Description. Reality: The Royal Lion Hunt in Assyria*, în vol. *Image – Narration – Context: Visual Narration in Cultures and Societies of the Old World* (Elisabeth Wagner-Durand, Barbara Fath and Alexander Heinemann – editors), Freiburger Studien zur Archäologie und visuellen Kultur, 1), Propylaeum, Heidelberg, 2019, pp. 235-272.

MUZEUL NAȚIONAL AL BUCOVINEI: PRIN TRECUT, PREZENT ȘI VIITOR. INCURSIUNI SINCERE SUB CUPOLA UNUI SIMBOL AL PATRIMONIULUI ISTORIC, CULTURAL ȘI IDENTITAR SUCEVEAN

Victor RISCUIUC*

Rezumat: În această lucrare voi aborda câteva aspecte privind contextul istoric al orașului Suceava, împrejurările istorice în care apare și se dezvoltă muzeul local al Sucevei, patrimoniul alcătuit și îngrijit de la înființare până în prezent, precum și soarta destul de deprimantă în care se regăsește cea mai mare parte a patrimoniului istoric local din vecinătatea Muzeului, cu scopul principal de a atrage atenția asupra acestor nefericite „evoluții”. Acest eseu se încheie într-o notă, pe de o parte, plină de admirație și enorm de recunoscătoare instituției muzeale și demersurilor pe care aceasta le-a făcut, le face și le va face cu siguranță și în viitor pentru promovarea, conservarea și îmbogățirea patrimoniului cultural românesc din această parte a țării, dar pe de altă parte tematica acestei lucrări își propune să evidențieze și partea nefericită, destul de tulburătoare sau regretabilă a ceea ce putem numi moștenirea istorică a centrului orașului, care a suferit pe nedrept în trecut, dar totuși suferă și astăzi.

Cuvinte-cheie: Muzeul Național al Bucovinei, istorie și cultură locală, valorificarea/protecția patrimoniului

Abstract: In this paper I will address some aspects regarding the historical context of the city of Suceava, the historical circumstances in which the local museum of Suceava appears and develops, the heritage made up and cared for from its establishment to the present times, and the depressing fate that characterizes most of the local historical heritage in the vicinity of the Museum, with the main purpose of drawing attention to these unfortunate „developments”. This essay comes to end in a note on the one hand admiring and enormously grateful to the museum institution and the steps it has taken, is taking and will certainly do in the future for the promotion, conservation and the enrichment of the romanian cultural heritage in this part of the country, but on the other hand the theme of this paper aims to highlight the unhappy and rather disturbing or regrettable part of what we can call the historical heritage of the city center, which has suffered unjustly in the past, but still suffers today.

Key words: The National Museum of Bukovina, local history and culture, valorization/protection of heritage

Aspecte introductive

Trăim astăzi, cu toții, vremuri tulburătoare și nefericite care pe mulți dintre noi ne-au luat pe nepregătite și ne-au amintit încă odată faptul că posibilitățile noastre ca indivizi/persoane particulare ori ca civilizație, aflată într-o continuă și accelerată evoluție, încă sunt extrem de limitate în „lupta” purtată cu modificările ce se petrec pe plan climatic, social, economic sau politic în lume. Contrar acum „răposatei” doctrine/teorii ce prevestea până nu demult „sfârșitul Istoriei”¹, prin reliefaarea apogeului bunăstării prezente nemaivăzute a civilizației umane, cu promisiunea unui viitor lipsit de vechile probleme ale trecutului pe care le-a traversat omenirea (molime, foamete, conflicte *et cetera*), evenimentele tragice pe care le traversăm în prezent servesc, din păcate, drept noi dovezi irefutabile ale existenței neîntrerupte ale Istoriei, dar și în favoarea menținerii la niveluri cât mai înalte a studiului istoriei umane, tocmai măcar în speranța înțelegerii prezentului și a organizării cât mai atente/conștiente ale acestuia, astfel încât știința trecutului să contribuie la dezvoltarea civilizației umane și nu la compromiterea ei. Perioade mai lungi sau mai scurte de stagnare ori de decadentă au existat și și-au lăsat amprenta, iar dacă natura acestor evenimente pe care le trăim în prezent comportă sau nu caracteristicile necesare pentru o revenire a unei astfel de perioade nedorite

* Doctorand UBB, Școala Doctorală „Studii de Populație și Istoria Minorităților”, Cluj-Napoca.

¹ Cristalizarea acestei teorii se regăsește perfect în paginile cărții lui Francis Fukuyama, *Sfârșitul istoriei și ultimul om*, București, 1992.

și de durată lungă nu putem afirma sau infirma cu certitudine deplină momentan (din pricina proximității temporale a multor dintre evenimente și a incapacității de a le studia obiectiv în relație cu alte situații de tristă amintire), însă în astfel de momente de încercare pentru noi cooperarea și încrederea în vederea depășirii cât mai rapide a acestor probleme și neajunsuri ar trebui să caracterizeze marea majoritate a comunităților umane.

În ambianța acestor desfășurări de evenimente din prezent a fost concepută și lucrarea de față, ce are drept subiect principal de interes prezentarea/ilustrarea unei instituții a cărei rol, manifestat fie în cadrul restrâns a comunității locale din care face parte, fie mai recent, în arealul mult mai larg cuprins între limitele istorice ale regiunii Bucovinei și nu numai, este caracterizat printr-o importanță deosebită în misiunea asumată de promovare și de valorificare a patrimoniului cultural și istoric, a identității și a valorilor locale ori regionale, ca părți integrante ale vastei și impresionantei culturii naționale românești. Erijându-se în continuatorul de drept al valorilor instaurate și dezvoltate de către Muzeul Regional al Bucovinei din Cernăuțiul românesc (desființat după anexarea Bucovinei de Nord la Rusia sovietică), dar și în păstrătorul tradițiilor muzeografice sucevene, ale căror origini se întorc până spre ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, Muzeul Bucovinei de la Suceava, alături de alte instituții/departamente distincte de cultură aflate sub patronajul direct sau indirect al acestuia, a dat dovadă încă de timpuriu de o atență și o din ce în ce mai specializată preocupare spre conservarea, îmbogățirea sau promovarea patrimoniului aflat în custodia sa, cinstind astfel cu demnitate și vrednicie memoria și semnificația numelui pe care-l poartă. În ciuda unor perioade de tumult pe care le-a traversat și a sacrificiilor suportate din această pricină, verticalitatea și profesionalismul au continuat să reprezinte standardul activității instituției muzeale sucevene până astăzi, motiv pentru care, în semn de recunoaștere deplină a meritelor deosebite avute în ocrotirea și dezvoltarea culturii românești din această parte a țării, dar și a unicității date de patrimoniul deținut în raport cu celelalte ansambluri muzeale de pe teritoriul României, în anul 2018, la marcarea Centenarului Marii Uniri, Ministerul Culturii a declarat Muzeul Bucovinei drept instituție de importanță națională, conferindu-i astfel o nouă titulatură oficială: *Muzeul Național al Bucovinei*.

Interesul personal în vederea realizării acestei încercări de prezentare a istoriei și patrimoniului îngrijit de această instituție consacrată survine mai ales din prestanța și reputația insuflată de-a lungul timpului în comunitatea Municipiului Suceava, de unde eu mă trag, copilărintă prin zona imediat apropiată sediului central al Muzeului, care adăpostește și muzeul de istorie al orașului, iar de fiecare dată admirând neîncetat detaliile arhitecturale impresionante și originale ale clădirii, aceasta fiind una dintre puținele construcții istorice/vechi ce au „supraviețuit” în centrul orașului, multe altele fiind distruse din nefericire, în baza „noii” organizări și sistematizări socialiste/comuniste începute pe la finalul anilor ‘60 ai secolului trecut.

În cadrul acestui referat voi aborda într-o manieră cronologică câteva aspecte ce țin de contextul istoric al orașului Suceava, de circumstanțele istorice în care apare și se dezvoltă muzeul local sucevean, de patrimoniul alcătuit și îngrijit de la înființare și până în timpurile prezente de către această instituție, ori de parcursul și soarta destul de deprimante ce caracterizează majoritatea patrimoniului istoric local din vecinătatea Muzeului, aflat într-un intens proces de declin din perioada comunistă și până astăzi (cu scopul principal de a atrage atenția asupra acestor nefericite desfășurări de situații).

Chiar dacă un foarte mare accent a fost pus pe originalitatea prezentării sau pe opiniile formulate de către autorul acestui referat, în final, această contribuție a fost gândită în spiritul popularizării și promovării obiectivului de patrimoniu abordat, implicit și a zonei istorice în care acesta se regăsește.

Scurt context istoric local (până spre sfârșitul secolului al XIX-lea)

În cele ce urmează voi prezenta foarte scurt contextul istoric al orașului Suceava, de la formare și trecând prin cele mai importante perioade din dezvoltarea sa până spre finalul secolului

**MUZEUL NAȚIONAL AL BUCOVINEI: PRIN TRECUT, PREZENT ȘI VIITOR.
INCURSIUNI SINCERE SUB CUPOLA UNUI SIMBOL AL
PATRIMONIULUI ISTORIC, CULTURAL ȘI IDENTITAR SUCEVEAN**

al XIX-lea de unde, în cadrul următorului capitol, voi începe a vorbi despre începuturile activităților muzeistice pe teritoriul orașului și voi continua cu ilustrarea evoluției instituției muzeale sucevene și a patrimoniului strâns de aceasta până în prezent. Prezentul capitol servește mai degrabă pentru a legitima nevoia preocupărilor arheologice și istorice în această zonă, dar și rolul major jucat de existența unei instituții precum Muzeul Național al Bucovinei, în susținerea și specializarea acestor preocupări.

Fiind situat pe relieful unei coline din partea malului drept al râului Suceava, orașul cu același nume de astăzi oferă o imagine panoramică impresionantă călătorilor ce vin să-l viziteze ori doar să-l tranziteze dinspre Est sau Vest, pe șoseaua europeană „E58”, ori dinspre Nord sau Sud, pe șoseaua europeană „E85”. Așezat în prezent la intersecția celor două căi rutiere de mare importanță la nivel național și european menționate anterior, dar și la intersecția unor principale rute feroviare naționale, orașul Suceava dă dovadă de o relativă continuitate în rolul avut de-a lungul istoriei, și anume acela de loc de întâlnire al unor importante noduri comerciale, economice și sociale. Perioada care rezonază însă cu cele mai mărețe evenimente și cu cele mai înfloritoare trăiri avute de locuitorii acestui oraș corespunde adesea timpurilor medievale², când acest oraș a ocupat preț de aproape două secole cel mai important rol în dezvoltarea Țării Moldovei, deținând funcția de capitală/reședință domnească a acesteia³.

Însă, până să analizăm și să prezentăm istoria feerică dar și tumultoasă a orașului în epoca medievală, se cuvine să evidențiem câteva considerații de ordin istoriografic ce privesc problematica originii denumirii de „Suceava” și a întemeierii acestei așezări, pentru ca mai apoi să putem să-i analizăm evoluțiile comportate.

Era de așteptat ca un oraș atât de important precum Suceava, în istoria Moldovei, să acapareze interesul cronicarilor autohtoni și străini din perioada medievală sau premodernă și modernă spre a consemna diferite informații privitoare la structura și istoria acestuia, însă sursele ce vorbesc de originile orașului sau a cetăților ce-l înconjoară (Șcheia și Cetatea de Scaun) sunt foarte puține, iar calitatea răspunsurilor oferite este extrem de îndoielnică (de altfel, sursele autohtone și străine oferă informații precare în legătură cu originea și vechimea orașelor și târgurilor din spațiul Moldovei în general)⁴. Prima mărturie ce oferă un răspuns la întrebările adresate de către istorici o regăsim în *Letopisețul Țării Moldovei* al lui Grigore Ureche, de unde aflăm că la mijlocul secolului al XIV-lea, în timpul expediției efectuate de nobilul maramureșean Dragoș în aceste părți, locul orașului ce va să fie în viitor era unul complet nelocuit și pustiu, cronicarul povestind mai apoi că pe aceste meleaguri se găsea doar un moșneag pe nume *Ețco* ce a intrat în dialog cu Dragoș⁵.

O altă informație veche ce ne vorbește despre originile orașului aparține cronicarului Simion Dascălul ce afirma, citându-l pe Grigore Ureche în cronica sa, faptul că orașul a fost fondat de niște cojocari maghiari ce se numeau *suci*, iar de aici derivând și numele urbei, însemnând în limba maghiară *cojocărie*⁶. Miron Costin va reliefa și el aceeași teorie asupra originii orașului, însă va adopta una cu totul diferită în ceea ce privește întemeierea cetății, de care va spune că a fost fondată, la fel ca și celelalte fortificații moldovenești, încă de pe vremea dacilor ori a romanilor⁷. Marele cărturar Dimitrie Cantemir, în a sa *Descriptio Moldaviae*, va recunoaște carențele și insecuritățile tuturor surselor ce vorbesc despre originile orașului sau cetății Sucevei și va ataca unele teorii ce plasau întemeierea orașului și a cetății pe seama genovezilor, deși această teorie se

² Dumitru Bodnariuc *et all*, *Suceava: monografie*, București, Editura Sport-Turism, 1980, p. 29.

³ Grigore Foiț, *Cetatea de scaun Suceava*, București, Editura Societății pentru răspândirea științei și culturii, 1958, pp. 3-5.

⁴ Mircea D. Matei, *Civilizație urbană medievală românească: contribuții (Suceava până la mijlocul secolului al XVI-lea)*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1989, p. 14.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, pp. 14-16.

regăsea și în câteva scrieri străine ale vremii⁸. Istorici mai aproape de noi precum Alexandru Lapedatu sau Nicolae Iorga au avansat și ei diverse ipoteze care plasau începuturile Sucevei sau ale Cetății sale de Scaun pe seama unor negustori străini, Alexandru Lapedatu prezentând posibilitatea fondării nu mai devreme de a doua jumătate a secolului al XIV-lea, de către coloniști germani veniți din Galiția sau Ardeal și adăugând ca argument în acest caz faptul că nicio mărturie și nici săpăturile arheologice n-au scos în evidență elemente de zid mai vechi de perioada în care Suceava a devenit capitală a Moldovei⁹. Rezultatele săpăturilor arheologice de pe parcursul anilor 50 ai secolului trecut vor scoate însă la lumină dovada existenței unei cetăți considerate mai vechi decât cea „de Scaun”, considerată o legendă până atunci.

Nu mai insistăm mult pe acest subiect, ne limităm doar să consemnăm că referitor la mărturia absenței civilizației pe aceste meleaguri în secolul al XIV-lea dată de Grigore Ureche, ea a fost contrariată de cercetările arheologice ce au descoperit elemente de civilizație umană prezentă încă din Paleolitic, iar cu privire la originile străine ale orașului sau cetății, cum și a celorlalte orașe și cetăți medievale românești planează anumite îndoieli ce țin de cazurile particulare invocate în unele scrieri istorice (originea latină, originea teutonică, originea genoveză, originea poloneză, *et cetera*)¹⁰.

Este clar că, din lipsa acurateței surselor istorice, prin cercetările arheologice se vor putea alcătui ipoteze mai serioase în favoarea îmbogățirii informațiilor dintr-o anumită perioadă din istoria orașului și a zonei¹¹, un exemplu demn de menționat în susținerea acestei afirmații fiind descoperirea cetății Șcheia de lângă Suceava (Vestul orașului), de dată mai veche în comparație cu cetatea „de Scaun”, despre care nu s-au găsit mărturii în sursele istorice (ref. la cetatea Șcheia)¹². Tot datorită cercetărilor arheologice avem dovezi solide ale existenței activităților umane în zona pe care se întinde în prezent orașul, consemnate din perioada Paleoliticului superior (100.000-10.000 a.Chr.)¹³, ori din următoarele perioade delimitate (Neolitic, Cucuteni, prima și a doua epocă a fierului *et cetera*)¹⁴. Obsedate să releve continuitatea românilor pe aceste meleaguri, majoritatea studiilor istorice realizate în perioada comunistă prezentau în detaliu aceste aspecte, chiar dacă poporul român de astăzi, pe lângă spațiul geografic, nu a mai avut prea multe legături cu populațiile de vânători-culegători din perioada paleolitică, sau cu populațiile sedentare și cucuteniene de mai târziu. Așadar, ne vom concentra în cele ce urmează pe prezentarea evoluției orașului începând cu perioada medievală.

Fără să mai detaliem prea mult, vom începe cu perioada de domnie a lui Petru I Mușat – 1375-1391 - (în documente mai apărând cu numele de Petru al II-lea Mușat), în timpul căruia capitala Moldovei a fost mutată la Suceava, de la Siret. Considerentele acestei mutări sunt neclare și creează și astăzi discuții între istorici, fiind avansate argumente ale mutării capitalei din Siret deoarece orașul-capitală devenise, sub Lațcu Vodă, o zonă de influență catolică, ori din anumite nevoi strategice și economice. Cert este că documentul păstrat ce menționează pentru prima oară Cetatea Sucevei este scris în 1388 și vorbește despre un împrumut acordat de către domnitorul moldovean regelui Poloniei, acesta din urmă oferind drept garanție provincia Pocuția (pe care o va și deține mai târziu Moldova). În vremea domniei lui Petru I Mușat orașul se dezvoltă vertiginos, căpătând treptat alura unei „capitale medievale”. Domnitorul va purcede la ridicarea și consolidarea celor două cetăți importante, Șcheia (Cetatea de Apus) și cea „de Scaun” (Cetatea de Răsărit), va

⁸ *Ibidem*, pp. 15-18.

⁹ Alexandru Lapedatu, *Cetatea Sucevii: conferință istorică-arheologică ținută la Ateneul român din București la 27 martie 1914*, București, Tipografia Guttenberg, 1914, pp. 3-4.

¹⁰ Mircea D. Matei, *op. cit.*, pp. 14-33.

¹¹ *Idem*, *Cercetări arheologice privind habitatul medieval rural din bazinul superior al Șomuzului Mare și al Moldovei (secolele XIV-XVII)*, Suceava, Editura Muzeului Județean Suceava, 1982, pp. 11-15.

¹² *Idem*, *op. cit.*, p. 16.

¹³ Dumitru Bodnariuc *et al.*, *op. cit.*, p. 30.

¹⁴ Grigore Foit, *op. cit.*, p. 5.

**MUZEUL NAȚIONAL AL BUCOVINEI: PRIN TRECUT, PREZENT ȘI VIITOR.
INCURSIUNI SINCERE SUB CUPOLA UNUI SIMBOL AL
PATRIMONIULUI ISTORIC, CULTURAL ȘI IDENTITAR SUCEVEAN**

demola vechile clădiri și va reorganiza noul centru domnesc (Curtea Domnească)¹⁵. Cronologic, următoarea domnie ce a contribuit semnificativ la dezvoltarea orașului o reprezintă cea a lui Alexandru cel Bun – 1400-1432 – care va continua întărirea și consolidarea Cetății de Scaun, însă va desființa Cetatea Șcheia, fie din motivul alunecărilor de teren și a riscului de prăbușire naturală a acesteia, fie din pricina alianței încheiate cu Regatul Poloniei, ce nu mai reprezenta astfel o amenințare de la Nord-Vest (unde era situată cetatea pentru asigurarea apărării acestui flanc al orașului)¹⁶. Astăzi cu ruinele în mare parte ascunse sub pământ și fără măcar vreun semn care să anunțe turiștii de locul unde aceasta se află, Cetatea Șcheia reprezintă una dintre cele mai vechi cetăți din piatră descoperite din Moldova medievală al cărei plan de construcție a rămas nemodificat de la inaugurarea și până la „demontarea” sa¹⁷.

Mai merită să menționăm la perioada de domnie de 32 de ani a lui Alexandru cel Bun înființarea Mitropoliei Moldovei la 1401-1402 cu sediul în biserica Sfântul Gheorghe (Mirăuți) de la Suceava¹⁸ și aducerea moaștelor Sfântului Ioan cel Nou de la Cetatea Albă la Suceava. Perioada de apogeu și de maxim avânt economic, politic, comercial sau militar a Regatului Moldovei și implicit a orașului-medieval Suceava a fost atribuită anilor de domnie ai lui Ștefan cel Mare – 1457-1504 – după această perioadă fiind marcat începutul declinului capitalei moldovene. În timpul lui Ștefan, capitala Moldovei înflorește devenind un punct comercial sau politic important în Estul Europei, iar resistemizările pe care domnitorul le va aduce Cetății și Curții Domnești vor face orașul greu de cucerit chiar și cu folosirea artileriei (inovație militară la acea vreme). Ștefan va reorganiza sistemele defensive ale Cetății, adăugând un nou rând de ziduri de apărare și creând funcția de „Portar al Sucevei” (responsabil cu securitatea și administrarea capitalei)¹⁹.

După moartea lui Ștefan cel Mare, orașul va intra într-o stare de decadentă, cu mici accente de stagnare sau de dezvoltare, intrând din ce în ce mai mult în umbra unui alt oraș moldovean ce cunoștea o evoluție promițătoare: Iași. Din pricina schimbării marilor rute comerciale, care treceau acum prin orașe precum Dorohoi, Botoșani sau Iași (pe relația Marea Baltică-Marea Neagră), Suceava nu va mai prezenta un interes, motiv pentru care din a doua sa domnie, Alexandru Lăpușeanu – 1564-1568 – (în 1565), va muta capitala Moldovei la Iași, având și susținerea otomanilor, ce doreau mutarea capitalei din Suceava într-o zonă mult mai facilă din punct de vedere strategic și militar.

O nouă perioadă ce va înregistra puternice schimbări în toate planurile societății orașului Suceava va debuta abia odată cu anii 1774-1775 când orașul, împreună cu o parte mare din teritoriul de Nord-Est al Moldovei vor fi incorporate Imperiului Habsburgic, rămânând astfel până la finalul Primul Război Mondial. Deși în tratatul încheiat de habsburgi și turci nu se consemna și orașul Suceava, austriecii vor ocupa fosta capitală moldoveană oricum, mai ales din considerente strategice de stabilire a graniței cu Moldova de-a lungul râului ce mărginea urbea.

În cadrul acestei perioade orașul se găsea aproape izolat de restul Moldovei și la periferia Imperiului, nemaiaivând importanța de odinioară, însă dorința din ce în ce mai puternică de afirmare și mai apoi de eliberare a românilor bucovineni acum de sub controlul imperial va da naștere unor organizații și societăți românești ce vor activa în toate zonele provinciei, având țelul de a promova valorile și identitatea românilor din Bucovina. În capitolul următor voi insista pe prezentarea

¹⁵ Maria-Magdalena Lupchian, *Municipiul Suceava – studiu de geografie urbană*, Suceava, Editura Universității Suceava, 2010, p. 32.

¹⁶ Grigore Foit, *op. cit.*, pp. 14-15.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Constantin Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldaviei și Sucevei și a Catedralei Mitropolitane din Iași*, București, Tipografia Cărților Bisericești, 1888, pp. XL-XLV (40-45).

¹⁹ K. A. Romstorfer, *Cetatea Sucevii. Descrisă pe temeiul propriilor cercetări făcute între 1895 și 1904*, București, 1913, pp. XXV-XXXI (25-31).

eforturilor unei anumite societăți culturale românești ce a stat la baza instituției muzeale sucevene de astăzi.

Scurt istoric al preocupărilor muzeografice sucevene

Atenția acordată diferitelor obiecte de patrimoniu cu valoare istorică și culturală s-a manifestat încă de timpuriu în spațiul românesc, implicit și în regiunea Bucovinei sau a Țării de Sus a Moldovei, înregistrându-se/consemnându-se aici anumite preocupări ale unor boieri, domnitori ori persoane aflate sub ierarhia clericală a unor biserici/mănăstiri spre a aduna, a păstra, a conserva (în măsura științei vremii) și chiar a colecționa sau expune diverse bunuri socotite a fi de cultură și cu o valoare financiară deosebită, mai ales²⁰. Dovezile acestor preocupări culturale vii în această regiune ne parvin încă din perioada medievală, prin intermediul unor descrieri iscălite de anumiți călători străini pe aceste meleaguri, aflând așadar informații prețioase ce atestă existența unor colecții formate din obiecte istorice, de artă, de cult, cărți vechi, manuscrise, veșminte, podoabe, documente, picturi murale sau pe lemn, în patrimoniul marilor așezăminte monahale sau voievodale de la Putna, Dragomirna, Sucevița, Vatra Moldoviței, Cetatea de Scaun sau în Palatul Domnesc de la Suceava²¹. Anton Verancsics, venit în anul 1549 va relata despre „comorile uriașe” adunate de către Petru Rareș în Cetatea Sucevei, Bernardino Quirini, ajuns în anul 1599 va evidenția multitudinea de obiecte reprezentate prin „potire, sudari de brocat de argint, discuri de argint, podoabe de altar, diferite cruci aurite” ce se aflau la câteva biserici din piatră spațioase, iar Marco Bandini, în anul 1644 va alcătui poate „cea mai completă descriere a tuturor obiectelor” pe care le-a găsit prin biserici ori clădiri domnești²². Multe dintre aceste obiecte s-au păstrat, însă o parte destul de însemnată a fost pierdută ori înstrăinată din diverse pricini, precum în anul 1686, când mitropolitul Dosoftei, luând cu el toate documentele aflate în Mitropolia Moldovei de la Suceava, l-a urmat pe regele Ioan Sobieski în Polonia²³.

Odată cu anexarea regiunii de Nord-Vest a Moldovei la Imperiul Habsburgic începe să se contureze o nouă etapă în valorificarea patrimoniului istoric și cultural sucevean, caracterizată prin numeroase eforturi ale intelectualității românești bucovinene și sucevene de a alcătui diferite colecții de obiecte de patrimoniu menite a fi utilizate și în procesul de instrucție și educație românească, formându-se astfel mai cu seamă de la jumătatea secolului al XIX-lea diverse societăți românești bucovinene ce aveau menirea de a încuraja cultura românească de orice tip (printre care putem menționa „Societatea academică română Arboroasa”, „Junimea”, „Dacia”, „Societatea pentru cultura și literatura română din Bucovina”, „Clubul român”, „Școala română”, „Casa națională”, „Societatea doamnelor române” și altele), ori unele ce manifestau interese mult mai aplicate asupra creării colecțiilor de obiecte de patrimoniu și expunerea lor publică, acestea din urmă fiind inaugurate sub denumirile de „Museum” sau „Arheologica”²⁴.

Se pare că la Suceava, deși informațiile abundau cu privire la existența unor valoroase obiecte de patrimoniu printre ruinele cetăților ori ale așezărilor laice sau ecleziastice medievale (de exemplu, la 14 noiembrie 1785 se relata de către generalul Enzenberg la Înalțul Comandament General al Galiției faptul că un orășean din Suceava a descoperit pe pământul său diverse monede poloneze sau olandeze într-o oală veche²⁵), înființarea unei societăți care să se ocupe în special de adunarea, conservarea sau colecționarea acestor vestigii s-a realizat la ceva timp după inaugurarea celor din Cernăuți (1863) și Siret (1871; desființat la 1886 prin moartea fondatorului Josef von Gutter, responsabil pentru descoperirile arheologice din această zonă care au demonstrat în

²⁰ Emil Ioan Emandi, *Muzeul de Istorie Suceava*, București, Editura Sport-Turism, 1985, p. 14.

²¹ *Ibidem*, pp. 14-15.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*, p. 15.

²⁴ *Ibidem*, pp. 16-18.

²⁵ Monica Dejan, *Muzeul din Suceava: 110 ani în documente și amintiri*, Suceava, 2010, p. 7.

**MUZEUL NAȚIONAL AL BUCOVINEI: PRIN TRECUT, PREZENT ȘI VIITOR.
INCURSIUNI SINCERE SUB CUPOLA UNUI SIMBOL AL
PATRIMONIULUI ISTORIC, CULTURAL ȘI IDENTITAR SUCEVEAN**

premieră existența culturii amforei sferice pe teritoriul de azi al României)²⁶, respectiv abia după începerea operațiunilor arheologice de anvergură asupra ruinelor ce țineau de orașul-medieval Suceava, conduse de arhitectul Karl A. Romstorfer (1895-1904)²⁷. Descoperirea unor impresionante obiecte de patrimoniu va alimenta nevoia de creare a unui muzeu local, sub forma de extensie a celui recent înființat la Cernăuți, cu scopul de a păstra elementele scoase la lumină de K. A. Romstorfer la Suceava, astfel, în urma propunerii înaintate în acest sens de către Iosif Fleișer, la 7 noiembrie 1899 Dieta Bucovinei aprobă statutele Societății „Muzeul” din Suceava, iar la 4 ianuarie 1900 este convocată adunarea de constituire a acesteia, prezidată de către primarul de la acea dată a orașului, Franz von Des Loges²⁸. Dintre cei 46 de membri fondatori marcanți ai noii instituții de cultură create, care mai târziu va primi numele de „Muzeul orașenesc Suceava”, amintim doar câteva personalități mai cunoscute în acea perioadă ale Sucevei și Bucovinei, cum ar fi Ștefan de Repta (președinte al societății muzeale până în 1901), Franz von Des Loges (vicepreședinte; președinte al societății din 1901), George Mihuță (secretar), Animpodist Daschievici (casier), Constantin Procopovici (bibliotecar), Iosif Fleișer (custode al muzeului până la moartea sa din 1900), Alfred von Peyersfeld (custode din 1901)²⁹, Vasile Bumbac, Simion Florea Marian, K. A. Romstorfer (membru de onoare), W. Schmidt sau Theodor Stefanelli³⁰. Dintre acțiunile majore pe care societatea muzeală suceveană le-a organizat în primii ani de viață putem menționa evenimentele culturale ținute cu ocazia comemorării a 400 de ani de la moartea domnitorului Ștefan cel Mare (1904) sau organizarea, împreună cu Muzeul Bucovinei din Cernăuți a pavilionului dedicat prezentării specificului regiunii Bucovina în cadrul expoziției de la București dedicate împlinirii a 40 de ani de domnie ai regelui Carol I (1906)³¹.

Veniturile destul de reduse reprezentate din subvenții publice sau private au fost încă de la început o problemă serioasă în buna funcționare a societății muzeale suceveane, acestea ajungând de cele mai multe ori doar pentru supraviețuirea instituției și nicidecum pentru dezvoltarea ei, iar îmbogățirea treptată a patrimoniului ce intra în custodia societății fie în urma descoperirilor arheologice, fie în urma unor donații private de obiecte (din Suceava, din Frankfurt, din Konisberg) subliniau din ce în ce mai mult necesitatea promptă a stabilirii unui spațiu adecvat pentru depozitarea și expunerea materialelor, care să servească pe lângă acestea și ca sediu al societății³². Confruntându-se cu aceste probleme constant, muzeul sucevean va oscila timp de aproximativ 70 de ani între mai multe locații, fiind astfel supranumit „muzeul nomad”, de către Leca Morariu³³.

Primul depozit al materialelor și obiectelor adunate va fi stabilit într-o chilie a Mănăstirii Sfântul Ioan cel Nou de la Suceava (1895), după un an acestea fiind mutate la Liceul Greco-Oriental (astăzi Colegiul Național Ștefan cel Mare) unde nu vor sta mult din pricina extinderii procesului educațional, patrimoniul fiind mutat astfel într-o încăpere de la cafeneaua armenească (clădire azi dispărută)³⁴. Din 1905 acesta va fi transferat în noua clădire a primăriei orașului (azi sediul Prefecturii), de aici fiind transferate iar după aproximativ un an în sediul cazarmei armatei teritoriale din Suceava, unde vor fi expuse pentru prima dată public în dulapuri cu vitrine³⁵. Sediul muzeului sucevean va fi mutat apoi în clădirea Liceului de fete (azi corpul A al Colegiului de Artă

²⁶ Emil Ioan Emandi, *op. cit.*, p. 19.

²⁷ Vezi K. A. Romstorfer, *Cetatea Sucevii. Descrisă pe temeiul propriilor cercetări făcute între 1895 și 1904*, București, 1913.

²⁸ Monica Dejan, *op. cit.*, p. 10.

²⁹ *Eadem*, pp. 10-15.

³⁰ Emil Ioan Emandi, *op. cit.*, p. 32.

³¹ Monica Dejan, *op. cit.*, pp. 19-21.

³² Emil Ioan Emandi, *op. cit.*, pp. 32-33.

³³ *Istoricul Muzeului Bucovinei din Suceava*, în „muzeulbucovinei.ro” (accesibil la adresa: <https://muzeulbucovinei.ro/istoric/>; data ultimei accesări: 01.02.2022).

³⁴ Emil Ioan Emandi, *op. cit.*, p. 33.

³⁵ *Ibidem*.

Ciprian Porumbescu), iar după Primul Război Mondial, când „Societatea Muzeul” va intra în proprietatea administrației orașului, sediul acestuia va fi stabilit (din anul 1925) iar în clădirea primăriei, unde se va adăuga o secție expozițională nouă dedicată vieții și operei compozitorului Ciprian Porumbescu (1928)³⁶. Penultima „migrare” a sediului muzeului sucevean s-a realizat din cauza spațiului insuficient existent în edificiul primăriei de atunci, autoritățile locale identificând un spațiu mai adecvat în clădirea „Casei Naționale” din Suceava³⁷. În destul de lungă perioadă de timp (1932-1968), muzeul va cunoaște o îmbogățire a patrimoniului și o reorganizare amplă a secțiilor (arheologie, istorie, etnografie)³⁸. Transferarea multor dintre elementele de patrimoniu ce aparțineau fostului Muzeu al Bucovinei din Cernăuți (în 1940 și în 1945), dar și deținerea unui patrimoniu local impresionant au dat naștere unor noi nevoi de mutare a sediului muzeului municipal de la „Casa Națională” (care urma oricum să fie demolată) la fosta clădire a prefecturii orașului din perioada austriacă, unde se află și în prezent.

În perioada comunistă, muzeul se dezvoltă exponențial, prin înființarea unor noi secții: 1953 – redeschiderea și extinderea expoziției dedicate lui Ciprian Porumbescu; 1961 – inaugurarea expoziției de artă plastică; 1968 – inaugurarea secției etnografice în clădirea fostului han domnesc; 1974 – inaugurarea muzeului memorial Simion Florea Marian; 1976-1977 – înființarea Muzeului de Științe ale Naturii; 1982 – reorganizarea expoziției permanente³⁹.

**Clădirea „Casei Naționale” (azi dispărută) surprinsă din depărtare.
Sediul muzeului sucevean între anii 1932-1968**

³⁶ *Ibidem*, pp. 39-44.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Istoricul Muzeului Bucovinei din Suceava*, în „muzeulbucovinei.ro” (accesibil la adresa: <https://muzeulbucovinei.ro/istoric/>; data ultimei accesări: 21.02.2022).

**MUZEUL NAȚIONAL AL BUCOVINEI: PRIN TRECUT, PREZENT ȘI VIITOR.
INCURSIUNI SINCERE SUB CUPOLA UNUI SIMBOL AL
PATRIMONIULUI ISTORIC, CULTURAL ȘI IDENTITAR SUCEVEAN**

Muzeul din prezent

După cum am enunțat și mai sus la finalul capitolului precedent, sediul actual al muzeului sucevean este reprezentat, începând cu anul 1968, de clădirea fostei prefecturi a orașului, construită între anii 1902-1903 de arhitectul Julius Bochner, în stil neoclasic⁴⁰. Clădirea are două niveluri formate din parter și etaj unde sălile sunt dispuse simetric, iar atât la parter cât și la etaj de ambele părți sunt deschise din holul central coridoare longitudinale de-a lungul cărora se înșiruie camerele/sălile expoziționale⁴¹. Aspectul exterior al clădirii dispune de un modul arhitectural central ce depășește prin înălțime aripile clădirii, fiind pus în evidență și de un ușor decroș în axul căruia se regăsește la parter intrarea principală, iar la etaj un balcon din fier forjat și un altorelief reprezentând stema Imperiului Habsburgic (în 1980 fusese înlocuită cu stema Moldovei până în 2016), mărginită lateral de o cunună⁴². Același decroș mai este întâlnit și la cele două extremități ale edificiului dinspre strada principală⁴³. Cât despre fațadă, ea este divizată în două registre, unul corespunzător parterului ce este străpuns de ferestre dreptunghiulare prinse într-un parament de bosaje de tip rustic, iar altul mai dezvoltat, superior, ce este caracterizat prin aceleași ferestre dreptunghiulare ce însă au deasupra lor elemente de relief sub forme de triunghi sau bare orizontale alternând grupat⁴⁴. Putem afirma așadar, prin intermediul unei formulări mai simple și rezumative, că eleganța și frumusețea dată de măiestria clăditorilor și de istorie ne este demonstrată categoric în detaliile enunțate anterior și, spre bucuria personală (și comunitară), această frumusețe și estetică elegantă n-a fost umbrită, știrbită, ori chiar distrusă în urma ultimelor lucrări de reabilitare/reconstituire, cum mai este obiceiul pe la unele proiecte de acest tip (pentru curioși a se vedea „evoluția” sediului serviciului de pașapoarte sau altor clădiri de patrimoniu din Municipiu).

Ilustrarea părții superioare a axului central, respectiv a altoreliefului cu stema Imperiului Habsburgic

⁴⁰ Emil Ioan Emandi, *op. cit.*, pp. 60-63.

⁴¹ *Ibidem.*

⁴² *Ibidem.*

⁴³ *Ibidem.*

⁴⁴ *Ibidem.*

În ceea ce privește interiorul clădirii, acesta a suferit vizibile modificări mai ales odată cu finalitatea ultimelor lucrări ample de restaurare/consolidare și îmbunătățire a clădirii muzeului, cuprinse între anii 2014-2016. Noile vitrine permanente inaugurate atunci în pavilionul de istorie continuă firul retrospectiv expozitiv precedat de vechea expunere prin diverse etalări ale principalelor descoperiri arheologice din această zonă geografică (cele mai vechi fiind atribuite temporal perioadei Paleoliticului inferior), trecând bineînțeles prin perioada de glorie a Sucevei medievale, prin cea a dominației austriece, apoi punându-se accentul pe specificitatea locală comportată în contextul Marelui Război, Marii Unirii cu Țara-Mamă și a Celui de-Al Doilea Război Mondial⁴⁵. Numeroasele obiecte de patrimoniu expuse sunt explicate în contextul lor istoric cu ajutorul touchscreen-urilor existente în întreaga expoziție, completând cunoștințele vizitatorilor dornici să afle informații noi, iar pentru a arăta că Suceava n-a fost dintotdeauna predominantă de un peisaj parcă desprins din cunoscutele lucrări de artă semnate de pictorul german Caspar David Friedrich, organizatorii expoziției au pus la dispoziție într-un mod admirabil posibilitatea de a pătrunde virtual „Prin Suceava la 1900”⁴⁶.

Cu ajutorul ochelarilor de proiectare virtuală a realității (VR) orice vizitator al muzeului poate vedea astfel „cu ochii lui” cum arăta orașul de altădată și poate observa în detaliu aproape orice element arhitectural prezent atunci în zona centrală și dispărut în timpurile noastre din cauza sistematizărilor comuniste ori din pricina dezvoltării imobiliare haotice din perioada de după și actuală. Mai merită măcar menționate, dacă nu descrie în amănunt, expozițiile detaliate ale unei scene diplomatice din sala tronului din vremea lui Ștefan cel Mare și ale unei suite de elemente de tezaur descoperite în urma cercetărilor arheologice (aplice scitice din secolul al VI-lea a.Chr., fragmente de materiale textile extrem de fragile și rare, obiecte de podoabă sau armament, medalii și sau decorații, toate din secolele XVII-XX)⁴⁷.

Aspectul interior al clădirii despre care facem vorbire în prezentele rânduri a beneficiat așadar, din plin, de schimbarea și modernizarea cea mai amplă, fiind aproape de nerecunoscut comparativ cu vechea dispunere și planificare. Există voci în variate domenii specializate și nespecializate care susțin un regres considerabil din acest punct de vedere al obiectivului istoric în ansamblu, însă opinia personală a autorului acestui referat este oarecum asemănătoare cu deznodământul unor evenimente identice din zonele mai vestice ale continentului european, unde s-a apreciat nevoia de revitalizare și standardizare contemporană a spațiilor interioare ale edificiilor monumentale istorice de mare interes pentru comunitățile locale/naționale, cum ar fi cele în care funcționează clădiri de factură publică, precum muzee, primării, diverse cancelarii ori corporații.

Cu alte cuvinte, referindu-ne în special la instituțiile muzeale, nevoia de a aduce spațiile expoziționale la nivelul secolului în care trăim, astfel încât istoria relatată prin acestea să contribuie activ la transmiterea cunoștințelor generațiilor tinere a primat și în spațiul occidental, în detrimentul menținerii vechilor structuri poate învechite și insuficient atrăgătoare în zilele noastre. Argumentul se confirmă cel puțin în cazul clădirii centrale a Muzeului Bucovinei dinainte de modernizare, iar cei interesați pot procura cu ușurință, printr-o simplă căutare online, mai multe imagini ce ilustrează modul în care se constituia penultima structură expozițională (până la începerea lucrărilor de restaurare din 2014-2016), neconformitatea expoziției permanente de atunci la actualele realități sociale fiind demonstrată tacit de respectivele imagini.

Alături de expoziția permanentă de istorie stabilită în sediul central al Muzeului din Strada Ștefan cel Mare, numărul 33, se mai află o serie impresionantă de alte spații expoziționale cu caracter unic în regiune și în țară ce aparțin unor instituții muzeale din subordinea Muzeului Național al Bucovinei. Printre acestea pomenim cu admirație: *Muzeul Satului Bucovinean*, o adevărată „variantă bucovineană a Muzeului Țăranului Român de la București” care prezintă și recrează în aer liber specificul/atmosfera satelor bucovinene tradiționale din trecut; *Complexul*

⁴⁵ *Muzeul de Istorie*, în „muzeulbucovinei.ro” (accesibil la adresa: <https://muzeulbucovinei.ro/muzeul-de-istorie/>; data ultimei accesări: 21.02.2022).

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Ibidem*.

**MUZEUL NAȚIONAL AL BUCOVINEI: PRIN TRECUT, PREZENT ȘI VIITOR.
INCURSIUNI SINCERE SUB CUPOLA UNUI SIMBOL AL
PATRIMONIULUI ISTORIC, CULTURAL ȘI IDENTITAR SUCEVEAN**

Cetății de Scaun a Sucevei, ce adăpostește din anul 2016 expoziția permanentă dedicată perioadei medievale în care cetatea s-a afirmat; *Muzeul de Științele Naturii*, unde găsim diverse expoziții permanente ori itinerante referitoare la fauna și flora regiunii; *Muzeul Etnografic „Hanul Domnesc”*, ce deține expoziția secției etnografice a instituției muzeale și etalează particularitățile vestimentației, obiceiurilor și obiectelor populare în funcție de zonele județului Suceava⁴⁸.

Existența unor personalități de renume național și internațional cu origini bucovinene/sucevene precum Simion Florea Marian, Ciprian Porumbescu, Nicolae Labiș sau Eusebiu Camilar a subliniat clar nevoia de ocrotire și cinstire a operelor lor bibliografice, a valorilor culturale insuflate prin acestea identității românești și a memoriei biografice lăsate drept moștenire. Constituirea și promovarea expozițiilor dedicate marilor somități în casele unde aceștia au copilărit/trăit o bună bucată de vreme din Suceava, Stupca (loc. Ciprian Porumbescu), Mălini și Udești denotă respectarea cu sfințenie, de către Muzeul Național al Bucovinei, a dezideratelor exprimate anterior.

Inaugurarea destul de recentă a unor procese serioase de renovare și revitalizare a majorității muzeelor și caselor memoriale, coroborată cu demersurile susținute în vederea îmbogățirii culturii muzeale din județul Suceava cristalizează perfect nivelul de dedicare al instituției muzeale sucevene, prin angajații săi și deduc perspectivele de viitor promițătoare ale patrimoniului istoric, cultural și identitar sucevean aflat sub auspiciile acestui Muzeu.

În loc de încheiere

Acest ultim scurt capitol vine să încheie într-o notă pe de o parte admiratoare și enorm recunoscătoare la adresa instituției Muzeului Național al Bucovinei, pe de altă parte nefericită, tulburătoare sau plină de regret în fața stării de fapt a ceea ce putem numi patrimoniu istoric din centrului Municipiului nostru, ce a suferit pe nedrept mult în trecut, dar suferă și în prezent, iar tocmai din pricina acestei suferințe continue este necesară tragerea unui semnal de alarmă pentru oprirea acțiunilor de degradare, marginalizare, distrugere, mutilare și nu în ultimul rând demolare a clădirilor/monumentelor de patrimoniu cultural și istoric înscrise sau neînscrise pe lista de profil a Ministerului Culturii (din motive diverse pe care n-o să le dezvoltăm aici).

Perioada cuprinsă între anii 1950-1989 este percepută ca fiind cea de maximă extindere teritorială a orașului, extindere produsă ca urmare a creșterii forțate de populație (prin aducerea populației rurale la muncă în noile uzine și fabrici comuniste), care ajunge să depășească o sută de mii de locuitori, iar pentru a oferi adăpost celor sosiți să lucreze în industria aflată în plină dezvoltare din oraș, autoritățile locale comuniste au modificat profund planul vechiului oraș, fiind construite pe de o parte cartiere noi de locuințe colective ce au contribuit la extinderea exponențială a orașului pe laturile de Vest și Nord mai ales, iar pe de altă parte sistematizând prin demolare și reconstrucție întreaga zonă centrală⁴⁹.

Perioada de după Revoluție nu a adus cu sine o conștientizare generală a comunității locale asupra valorilor clădirilor vechi/istorice care au „supraviețuit” regimului comunist, rezultând astfel în ziua de azi un oraș cu un aspect inegal și neunitar în cadrul evoluției sale urbanistice, unde amprenta trecutului îndepărtat este prezentă doar într-o mică măsură prin câteva clădiri istorice risipite prin tot centrul orașului și pe cale de dispariție, ori pe cale de a intra în umbra unor ansambluri amplasate haotic și discordant, caracterizate, de asemenea și printr-o arhitectură cel puțin îndoielnică și nepotrivită⁵⁰. Locuitorii mai în vârstă au putut observa o evoluție pe cât de spectaculoasă sub aspectul modificărilor substanțiale aduse specificului urban, pe atât de regretabilă

⁴⁸ *Muzee și case memoriale*, în muzeulbucovinei.ro (accesibil la adresa: <https://muzeulbucovinei.ro/>; data ultimei accesări: 22.02.2022).

⁴⁹ Maria-Magdalena Lupchian, *op. cit.*, pp. 35-37.

⁵⁰ *Eadem*, pp. 44-45.

față de imensitatea distrugerilor și demolărilor realizate clădirilor și zonei istorice de ansamblu (zonele istorice sunt socotite astăzi părți integrante din elementul distinct/original/autentic al oricărui oraș civilizată european, prin modul în care aceste grupuri de clădiri perimate s-au dezvoltat în decursul a zeci și sute de ani).

Cu toate că experiența profesională (insuflată prin obiectivitatea specifică muncii istoricului onest) și cea personală (ilustrată prin cei peste cinci ani trăiți când la Cluj, când la Suceava) mă obligă cel puțin să menționez crimele împotriva patrimoniului istoric și cultural ce se săvârșesc și în „orașul-comoară” de pe Someșul Mic⁵¹, asemănările negative comportate aici nu ar trebui sub nicio formă să estompeze/reducă sentimentul de indignare și protest al segmentelor din societate conștiente de pericolul știrbirii sau dispariției unor clădiri și monumente de valoare istorică inestimabilă. Dimpotrivă, acesta ar trebui să unească și mai mult comunitățile de istorici, profesori, muzeografi sau simpli cetățeni nespecializați în lupta cu interesele meschine ale grupurilor de afaceri ce urmăresc realizarea în durată cât mai scurtă a profitului din terenul ocupat parcă prea „amenințător” de tăcutele vestigii/rămășițe ale trecutului.

Clădirea restaurantului „Casa Bucovineană” (azi dispărută)

⁵¹ Pentru o introducere mai detaliată în acest subiect vezi Radu Mârza, *Fiecare dinte scos din zâmbetul Clujului...*, în „peregristorii.wordpress.com” (accesibil la adresa: <https://peregristorii.wordpress.com/2018/12/25/fiecare-dinte-scos-din-zambetul-clujului/>; data ultimei accesări: 08.03.2022).

**MUZEUL NAȚIONAL AL BUCOVINEI: PRIN TRECUT, PREZENT ȘI VIITOR.
INCURSIUNI SINCERE SUB CUPOLA UNUI SIMBOL AL
PATRIMONIULUI ISTORIC, CULTURAL ȘI IDENTITAR SUCEVEAN**

Vechile clădiri existente pe strada Ștefan cel Mare

Anii 1970. Începutul demolărilor de pe strada Curtea Domnească (atunci Karl Marx)

Detaliu surprins în timpul demolării unei superbe clădiri neoclasică cu influențe baroce din centrul orașului (2019). Pe terenul respectiv este prevăzută ridicarea unui vast complex rezidențial/comercial

Bibliografie

1. Bodnariuc, Dumitru, *et all, Suceava: monografie*, București, 1980;
2. Dejan, Monica, *Muzeul din Suceava: 110 ani în documente și amintiri*, Suceava, 2010;
3. Emandi, Emil Ioan, *Muzeul de Istorie Suceava*, București, 1985;
4. Erbiceanu, Constantin, *Istoria Mitropoliei Moldaviei și Sucevei și a Catedralei Mitropolitane din Iași*, București, 1888;
5. Foit, Grigore, *Cetatea de scaun Suceava*, București, 1958;
6. *Istoricul Muzeului Bucovinei din Suceava*, în „muzeulbucovinei.ro” (accesibil la adresa: <https://muzeulbucovinei.ro/istoric/>; data ultimei accesări: 1.02.2022);
7. Lapedatu, Alexandru, *Cetatea Sucevii: conferință istorică-arheologică ținută la Ateneul român din București la 27 martie 1914*, București, 1914;
8. Lupchian, Maria-Magdalena, *Municipiul Suceava – studiu de geografie urbană*, Suceava, 2010;
9. Matei, Mircea D., *Cercetări arheologice privind habitatul medieval rural din bazinul superior al Șomuzului Mare și al Moldovei (secolele XIV-XVII)*, Suceava, 1982;
10. Idem, *Civilizație urbană medievală românească: contribuții (Suceava până la mijlocul secolului al XVI-lea)*, București, 1989;
11. Mârza, Radu, *Fiecare dinte scos din zâmbetul Clujului...*, în „peregristorii.wordpress.com” (accesibil la adresa: <https://peregristorii.wordpress.com/2018/12/25/fiecare-dinte-scos-din-zambetul-clujului/>; data ultimei accesări: 08.03.2022);
12. *Muzeul de Istorie*, în „muzeulbucovinei.ro” (accesibil la adresa: <https://muzeulbucovinei.ro/muzeul-de-istorie/>; data ultimei accesări: 22.02.2022);
13. Romstorfer, K. A., *Cetatea Sucevii. Descrisă pe temeiul propriilor cercetări făcute între 1895 și 1904*, București, 1913.

UN MOMENT DIN EXPOZIȚIA PERMANENTĂ A MUZEULUI NAȚIONAL AL BUCOVINEI

Cristina SLAVIC

Rezumat: Articolul prezintă o sală din expoziția permanentă a Muzeului Național al Bucovinei, în care este surprinsă tema *Bucovina-ducata în cadrul Imperiului Habsburgic, modernizarea Bucovinei*. În mandatele primarului Sucevei Franz Ritter von Des Loges (1846-1914), în perioada 1891-1914, a avut loc un efort sistematic în direcția modernizării orașului Suceava. Funcționar al statului austriac, Des Loges s-a pus în slujba comunității locale cu care s-a identificat, realizările sale în plan edilitar păstrându-se parțial până astăzi: introducerea iluminatului public, rețeaua de apă și canalizare, diferite construcții civile (între care Gimnaziul superior greco-oriental și sediul primăriei, azi Palatul administrativ, etc.). Reconstituirea fațadei unei case din centrul vechi al orașului Suceava a fost realizată după planurile originale ale unui imobil construit în 1907 și situat pe actuala stradă Republicii, semnate de primarul Sucevei, Franz Ritter von des Loges. Aici a funcționat mai multe decenii Casa Căsătoriilor. Primul proprietar al casei se numea Mathilde Berhang, învățătoare de germană și română la Gimnaziul Superior greco-oriental. În cadrul interiorului bucovinean este expus, pe lângă altele, un pat din metal de origine austriacă, fabricat în 1889, care a aparținut aceleași Mathilde Berhang, piesă originală, foarte rară în România.

Cuvinte-cheie: Muzeul Național al Bucovinei, expoziție permanentă, Ducatul Bucovinei

Abstract: The article presents a room from the permanent exhibition of the National Museum of Bukovina, in which the theme Bukovina – duchy within the Habsburg Empire, the modernization of Bukovina is captured. In the mandates of the mayor of Suceava Franz Ritter von Des Loges (1846-1914), in the period 1891-1914, a systematic effort took place in the direction of modernizing the city of Suceava. An official of the Austrian state, Des Loges put himself at the service of the local community with which he identified, his achievements in the urban plan being partially preserved until today: the introduction of public lighting, water and sewerage, various civil constructions (including the Greek High School) oriental and the town hall, today the Administrative Palace etc. The reconstruction of the facade of a house in the old center of Suceava was carried out according to the original plans of a building built in 1907 and located on the current Republicii street, signed by the mayor of Suceava, Franz Ritter von des Loges. The House of Marriages has operated here for several decades. The first owner of the house was Mathilde Berhang, a German and Romanian teacher at the Greek – Oriental High School. Inside the Bukovina interior is exhibited, among others, a metal bed of Austrian origin, manufactured in 1889, which belonged to the same Mathilde Berhang, an original piece, very rare in Romania.

Key words: National Museum of Bukovina, permanent exhibition, Duchy of Bukovina

Cu prilejul reorganizării expoziției permanente a Muzeului Național al Bucovinei Suceava, în Sala XIX a noii expoziții, a fost inclusă tema „Bucovina – ducata în cadrul Imperiului habsburgic”, în cadrul căreia au fost prezentate publicului vizitator momente referitoare la elitele bucovinene în această perioadă, administrație locală, modernizarea Bucovinei în cadrul Imperiului, dar și un interior urban bucovinean.

Manifestările anului revoluționar 1848 au avut în Bucovina trăsături comune cu revoluția din celelalte provincii românești sau din Imperiu, dar și o serie de elemente specifice izvorâte din structurile etnice și sociale ale provinciei, din statutul acesteia în cadrul Galiției. Încorporată în provincia Galiția în anul 1786, unul din obiectivele importante ale programului politic ale românilor încă din 1790, a fost autonomia provinciei.

În revoluția de la 1848 din Bucovina, familia Hurmuzachi a avut un rol deosebit de important. Meritele acestei familii, cu adevărat nobile, atât prin origine, cât și prin fapte, trebuind recunoscute. Casa lor de la Cernauca a devenit cu adevărat un important centru de întrunire națională a românilor de pretutindeni. Astfel, evenimentele anului 1848 au adus în Bucovina pe

fruntașii mișcării revoluționare din Moldova: Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, Alexandru Ioan Cuza, Costache Negri, Alecu Russo, iar din Transilvania pe Timotei Cipariu, Aron Pumnul, Grigore Mihali și alții¹.

Prin Constituția austriacă din 4 martie 1849, Bucovina este declarată provincie autonomă a Casei de Austria, cu titlul de Ducat. Prin decretul imperial de la 13 martie 1849 era adusă la cunoștința populației că provincia „formează o țară a coroanei” și că reprezentanții populației au sarcina de a elabora proiectul de constituție și legea electorală pentru Ducatul Bucovinei. Acesta a primit o stemă proprie, cu reprezentări după cea a Moldovei. Guvernul de la Viena era reprezentat de un guvernator cu titlul de Președinte al Țării. Împăratul Franz Iosif I a emis la 9 decembrie 1862 o diplomă împăratească prin care se întărea și se confirma autonomia provincială a Bucovinei, cu atributele sale distincte și stema proprie. Astfel, după 88 de ani de stăpânire austriacă și după 76 de ani de administrare galițiană, Bucovinei i se întărea oficial statutul de Ducat autonom în cadrul Imperiului habsburgic, statut pe care l-a avut până în anul 1918. Prin urmare, abia în 1862 elita românească a reușit obținerea separării totale, politice și administrative, a Bucovinei de Galiția, dobândindu-se autonomie provincială, Dietă locală². Președintele Dietei va fi episcopul român Eugenie Hacman, care va fi ulterior confirmat și în funcția de Căpitan al Țării. Guvernul de la Viena era reprezentat la Cernăuți de un guvernator, numit și Președintele Țării (Landespraesident). Dieta Bucovinei era formată din 30 de membri (episcopul ortodox al Bucovinei, ca membru de drept, și 29 de deputați aleși pe un mandat de șase ani), împăratul numind din rândul ei pe Căpitanul Țării care, împreună cu un locțiitor și alți patru membri, constituiau Consiliul Provincial Permanent, de fapt guvernul Ducatului. Din 1875, odată cu înființarea Universității din Cernăuți, rectorul acesteia va deveni și el membru de drept al Dietei. Din 1910, printr-o nouă lege electorală, numărul deputaților crește de la 31 la 63. Trebuie spus că, spre deosebire de Transilvania, românii au deținut întotdeauna majoritatea în Dietă, între anii 1861-1911. Între 1864-1870 și 1872-1874, Căpitanul Țării a fost Eudoxiu Hurmuzachi (1812-1874), înnobilit în 1873 de către împăratul Franz-Iosif cu titlul de baron³.

În această perioadă, modernizarea și diversificarea economiei, dezvoltarea industriei și a comerțului, a căilor de comunicații, în special a căilor ferate, au contribuit la creșterea rapidă a populației orașelor și târgurilor din Bucovina. Localitățile urbane au devenit centre de atracție pentru o parte din populația rurală a Bucovinei, dar mai ales pentru emigranții evrei, poloni, germani din afara Bucovinei.

Totodată s-a mărit și numărul localităților, care pe parcurs au obținut statutul de orașe sau târguri. Capitala noii provincii autonome devine orașul Cernăuți, care cunoaște o dezvoltare spectaculoasă în această perioadă.

Suceava devine al doilea oraș ca mărime și importanță în ducatul Bucovinei și cunoaște în această perioadă o dezvoltare edilitară deosebită. Armata austriacă făcuse o serie de măsurători topografice, iar o dată cu ridicarea la rang de oraș a Sucevei, în anul 1786, localitatea primea privilegiul de a ține patru târguri anuale, în măsură să impulsioneze comerțul și să aducă venituri suplimentare în zonă⁴.

În anul 1856 autoritățile locale cereau ca orașul Suceava să fie și el în rândul celorlalte orașe din monarhie sub aspect edilitar. Astfel, în deceniile următoare, zona centrală a fost modelată conform unui regulament de sistematizare și exigențelor unei comisii locale, care nu a mai permis aici decât construirea unor case de cărămidă și piatră. Apar astfel foarte multe edificii publice noi,

¹ Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, Editura Humanitas, București, 1991, p. 92.

² *Marea Istorie Ilustrată a României și a Republicii Moldova*, Editura Litera, București, 2018, vol. VIII, p. 45.

³ Dan Falcan, <https://www.historia.ro//Ducatul-Bucovinei-sub-administrația-austro-ungară>.

⁴ *Suceava între trecut și prezent*, Suceava, 2009, p. 20.

UN MOMENT DIN EXPOZIȚIA PERMANENTĂ A MUZEULUI NAȚIONAL AL BUCOVINEI

cum ar fi: Biserica romano-catolică Sf. Ioan Nepomuk, Școala primară, clădire ce găzduiește în prezent Muzeul de Științele Naturii, sau cea a Tribunalului districtual⁵.

Proiectul construcțiilor de interes public erau verificate de o comisie provincială, iar din 1857, s-a instituit și o comisie locală provincială ce verifica anual casele din oraș, atât sub aspect constructiv, cât și al pericolului de a lua foc.

După elaborarea regulamentului de sistematizare a orașelor din Bucovina (1874), această comisie locală și-a sporit mult atribuțiunile; ea decidea în ce zonă trebuie să se ridice case cu două etaje; de asemenea, nu se admiteau construcții din materiale ușoare în zona central-comercială a orașului. În această zonă, casele trebuiau construite din cărămidă sau piatră, acoperite cu țiglă sau tablă, prevăzute cu balcoane și cu ferestre spre stradă (anexele clădirii trebuiau să fie amenajate în interiorul curții); fațada caselor din zona centrală, "clădite în front" trebuiau să exprime un "bun gust".

De acum înainte profilul urban al orașului va fi dominat multă vreme (până în 1957) de două compoziții arhitectonice, în care plinul domină: arhitectura din zona centrală a orașului cu "fațadele închise" și arhitectura din zona periferică nucleului central, cu structură aparentă pe stâlpi și grinzi, cu "fațadele deschise"⁶.

Perioada de înflorire urbană a orașului Suceava se produce în timpul mandatului lui Franz des Loges (1846-1914), om politic austriac din Bucovina. El a îndeplinit funcția de primar al Sucevei timp de aproape un sfert de secol, între 1891 și 1914, timp de 23 de ani, sub acest aspect reprezentând un record greu de egalat pentru urmași. În această perioadă sunt construite o serie de clădiri pentru instituțiile locale, care vor schimba foarte mult aspectul orașului.

Un loc central în această sală este acordat portretului primarului Sucevei Franz Ritter von Des Loges, când a avut loc un efort sistematic în direcția modernizării orașului Suceava. Funcționar al statului austriac, Des Loges s-a pus în slujba comunității locale cu care s-a identificat, realizările sale în plan edilitar păstrându-se parțial până astăzi.

Realizările primarului Franz Ritter von Des Loges:

- *GIMNAZIUL DIN SUCEAVA – GR. OR. K. K. OBERGYMNASIUM 1893-1895 (COLEGIUL NAȚIONAL „ȘTEFAN CEL MARE” DIN SUCEAVA)*
- *PALATUL ADMINISTRATIV ORĂȘENESC 1903-1904 – (PALATUL ADMINISTRATIV)*
- *SEDIUL CĂPITĂNIEI DISTRICTUALE 1902-1903 (MUZEUL DE ISTORIE SUCEAVA)*
- *CASA PUBLICĂ GENERALĂ A BOLNAVIILOR DIN SUCEAVA 1891-1903 (SPITALUL VECHI)*
- *UZINA DE APĂ 1912 (CENTRUL DE ARHITECTURĂ, CULTURĂ URBANĂ ȘI PEISAJ)*
- *BISERICA CATOLICĂ SFÂNTUL. NEPOMUK – 1832- 1836*
- *CASA SAMOIL ISOPESCU 1902 (CLĂDIREA SINDICATELOR)*
- *CASA PRUNCU 1909 (FOSTUL RESTAURANT NAȚIONAL)*
- *PUNEREA ÎN FUNCȚIUNE A UZINEI ELECTRICE ȘI INTRODUCEREA ILUMINATULUI PUBLIC - 1908 CANALIZAREA ORAȘULUI ȘI CONSTRUCȚIA UNUI APEDUCT - 1909*
- *CONSTRUIREA LINIEI DE CALE FERATĂ IȚCANI - SUCEAVA – 1895-1898*
- *INAUGURAREA PRIMULUI CINEMATOGRAF 1912 (FOSTUL CINEMATOGRAF AL TINERETULUI)*

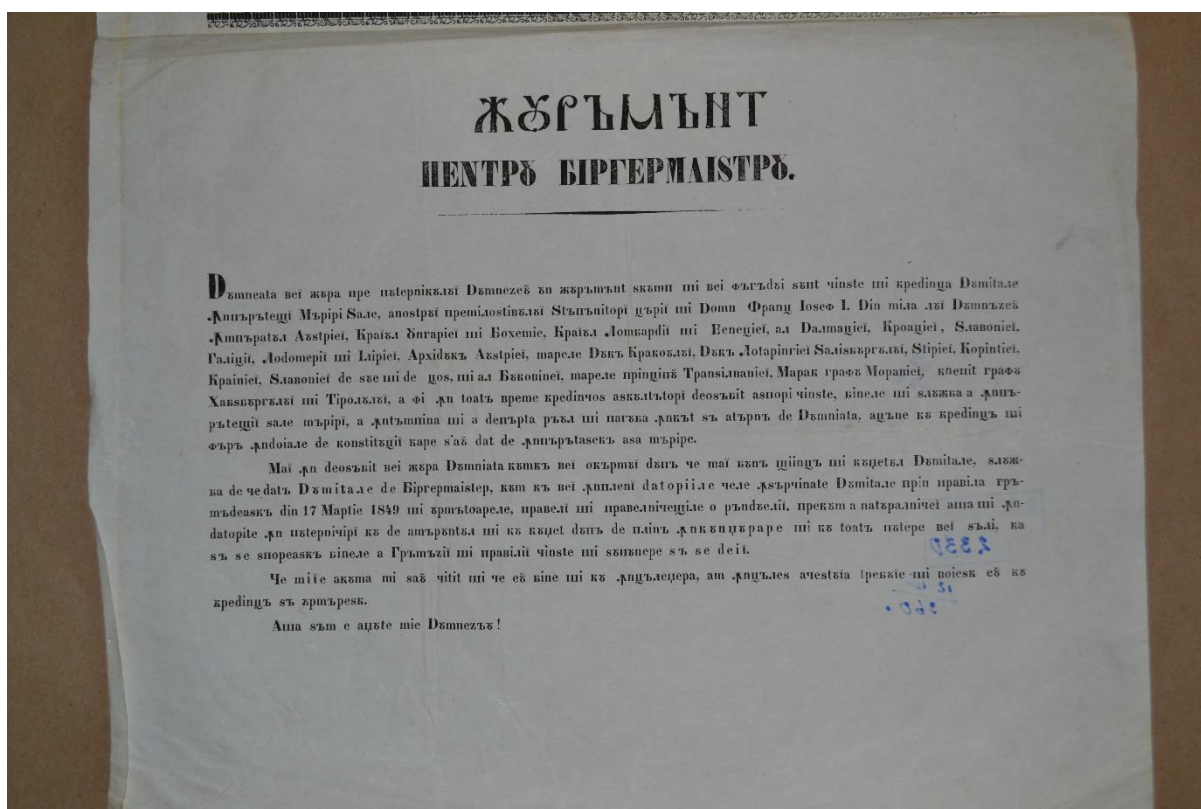
⁵ Idem, p. 21-22.

⁶ Emil Ioan Emandi, Mihai Ștefan Ceaușu, *Să nu dărâmi, dacă nu știi să construiești*, Editura Glasul Bucovinei, Rădăuți-Iași, 1991, p. 233-234.

DEZVOLTAREA CULTURII:

- CERCETARI ARHEOLOGICE LA CETATEA DE SCAUN A SUCEVEI
- RESTAURAREA MĂNĂSTIRII SFÂNTUL IOAN CEL NOU ȘI A BISERICII „SFÂNTUL GHEORGHE” (MIRĂUȚI) - SUCEAVA
- VICEPREȘEDINTE AL SOCIETĂȚII MUZEUL DIN SUCEAVA – 1900⁷.

Franz Des Loges a murit pe 10 mai 1914, la vârsta de 68 de ani, fiind înmormântat la Cimitirul Pacea din Suceava. În anul 1931, Primăria Sucevei i-a ridicat un monument funerar deasupra criptei, pe care scrie “în numele cetățenilor recunoscători”. Este prezentat în această sală și un panou cu “Jurământul primarului”, fiind un document ce se află în Colecția de Documente Istorice, nr. inv. 2330, în limba chirilică, pe care îl redăm în continuare.

JURĂMÂNT PENTRU BIGERMAISTRU

Dumneata vei jura pre puternicului Dumnezeu un jurământ scump și vei făgădui supt cinste și credința dumitale împărățești Măririi Sale a nostrui premilostivului Stăpânitori țării și Domn Franz Iosef I. Din mila lui Dumnezeu Împăratul Austriei, Craiul Ungariei și Bohemie, Craiul Lombardii și Veneției, al Dalmației, Croației, Slavoniei, Galiții, Lodomerii și Iliriei, Arhiducă Austriei, marele Ducă Cracoului, Ducă Lotaringhiei, Salisburgului, Stiriei, Corintiei, Crainiei, Slavoniei de Sus și de Jos, și al Bucovinei, marele Prințipu Transilvaniei, Maracgrafu Moraviei, cnenit grafu Habsburgului și Tirolului, a fi în toată vreme credincios ascultători deosăbit a spori cinste, binele și slujba a împărățeștii Sale Măririi, a întâmpina și a depărta răul și paguba încât să atârnă de dumniata, a țâne cu credință și fără îndoiale de constituție care s-au dat de împărătească așa mărire.

Mai în deosăbit vei jura dumniata cum că vei ocârmui după ce mai bună știință și cugetul dumitale, slujba decedată dumitale de Birghermaister, cum că vei împleni datoriile cele însărcinate

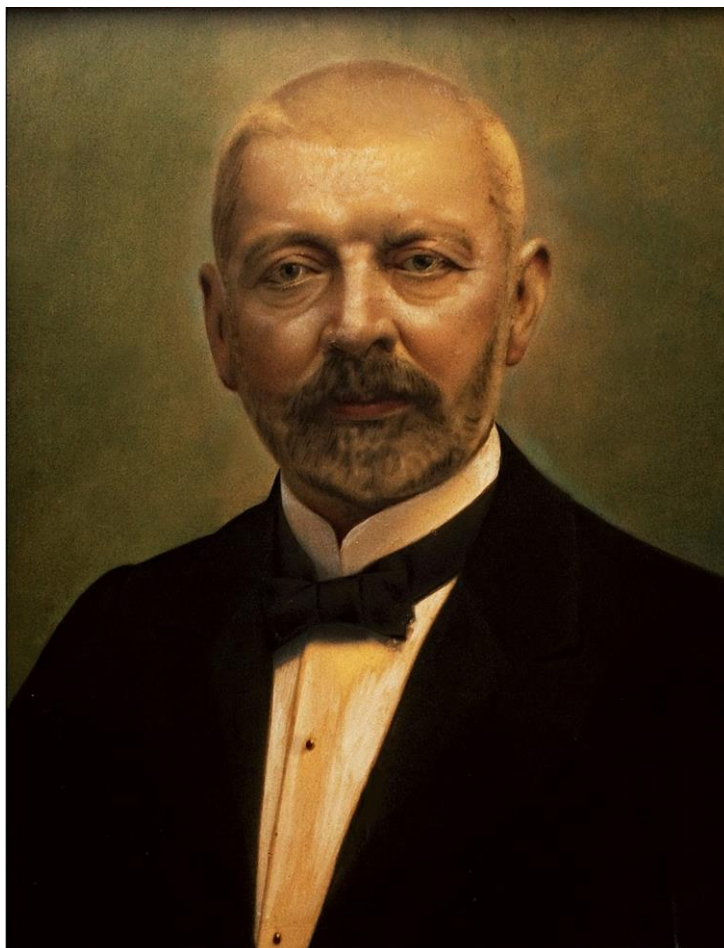
⁷ Suceava între trecut și prezent..., p 22-25.

UN MOMENT DIN EXPOZIȚIA PERMANENTĂ A MUZEULUI NAȚIONAL AL BUCOVINEI

dumitale prin pravila grămădească din 17 martie 1849 și următoarele, și următoarele praveli și pravelniceștile orânduiei, precum a naturalnicei așa și îndatorite împuțerniciri cu de amăruntul și cu cuget după deplină încurajare și cu toată putere vei săli ca să se sporească binele a grămăzii și pravilei cinste și supunere să se deii!

Ce miie acum mi sau citit și ce eu bine cu înțălagera, am înțăles acestuia trebuie și voiesc cu credință să urmăresc.

Așa să-me ajute mie Dumnezău!

Franz Ritter von Des Loges – primar al orașului Suceava (1819-1914)

Un moment deosebit în această sală, îl reprezintă reconstituirea fațadei unei case din centrul vechi al orașului Suceava. Ea a fost realizată după planurile originale ale unui imobil construit în 1907 și situat pe actuala stradă Republicii, semnate de primarul Sucevei, Franz Ritter von des Loges. Aici a funcționat mai multe decenii Casa Căsătoriilor din municipiul Suceava. Primul proprietar al casei se numea Mathilde Berhang, învățătoare de germană și română la Gimnaziul Superior greco-oriental, iar numărul casei era 1737, date identificate în planul din 1913.

Pentru a sugera cât mai fidel atmosfera de epocă, este expus un pat vienez, care, pe lângă celelalte piese prezentate, sugerează vizitatorului, felul în care arăta un interior al unei case din Bucovina în timpul ocupației habsburgice.

Patul de origine austriacă este din metal, foarte vechi, sfârșit de secol XIX, fiind inscripționat pe el anul fabricației - 1889, dar și marca de atelier a firmei austriece care l-a confecționat: *Schutz Marke, Jos & Leop Quittner Wien*, o renumită firmă care a fabricat asemenea piese. Pe părțile laterale este aplicat furnir cu desen floral imprimat, iar pe tăbliile de fier au fost redată imagini color în medalion (inclusiv ale unui pod din Viena, existent și astăzi), unele scene

păstrând pictura originală. Patul este într-o stare de conservare bună. Este o piesă originală și de asemenea, foarte rară în România. Prin tipul de material, formă și elemente decorative, piesa face parte dintr-o categorie de mobilier specifică spațiului german, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, fiind utilizată în epocă în mod particular în spațiile românești care făceau parte din Imperiul Habsburgic.

Locul de proveniență al patului este aceeași casă ridicată în anul 1907 în centrul vechi al orașului Suceava, fosta stradă Ștefan Vodă, actuală stradă Republicii, așa cum arată planurile originale ale imobilului din 1907, respectiv 1913, semnate de renumitul primar al Sucevei, Franz Ritter von Des Loges, care a îndeplinit această funcție între anii 1819-1914. În fosta Casă a Căsătoriilor de pe strada Republicii, Strada Domnească sau Herren Gasse, în timpul austrieșilor, a locuit în gazdă istoricul Ion Nistor, în perioada 1905-1907.

Printre documentele expuse, alături de medalii și monede austriece, se pot vedea, un document emis în septembrie 1875 la Linz, iar altul este o diplomă prin care Consiliul Comunal al capitalei imperiale, Viena, transmite felicitări conducerii orașului Cernăuți cu prilejul împlinirii a 100 de ani de la includerea Bucovinei în Imperiul Habsburgic și înființarea Universității din Cernăuți.

Fig. 1. Interior urban bucovinean

UN MOMENT DIN EXPOZIȚIA PERMANENTĂ
A MUZEULUI NAȚIONAL AL BUCOVINEI

Fig. 2. Interior urban bucovinean

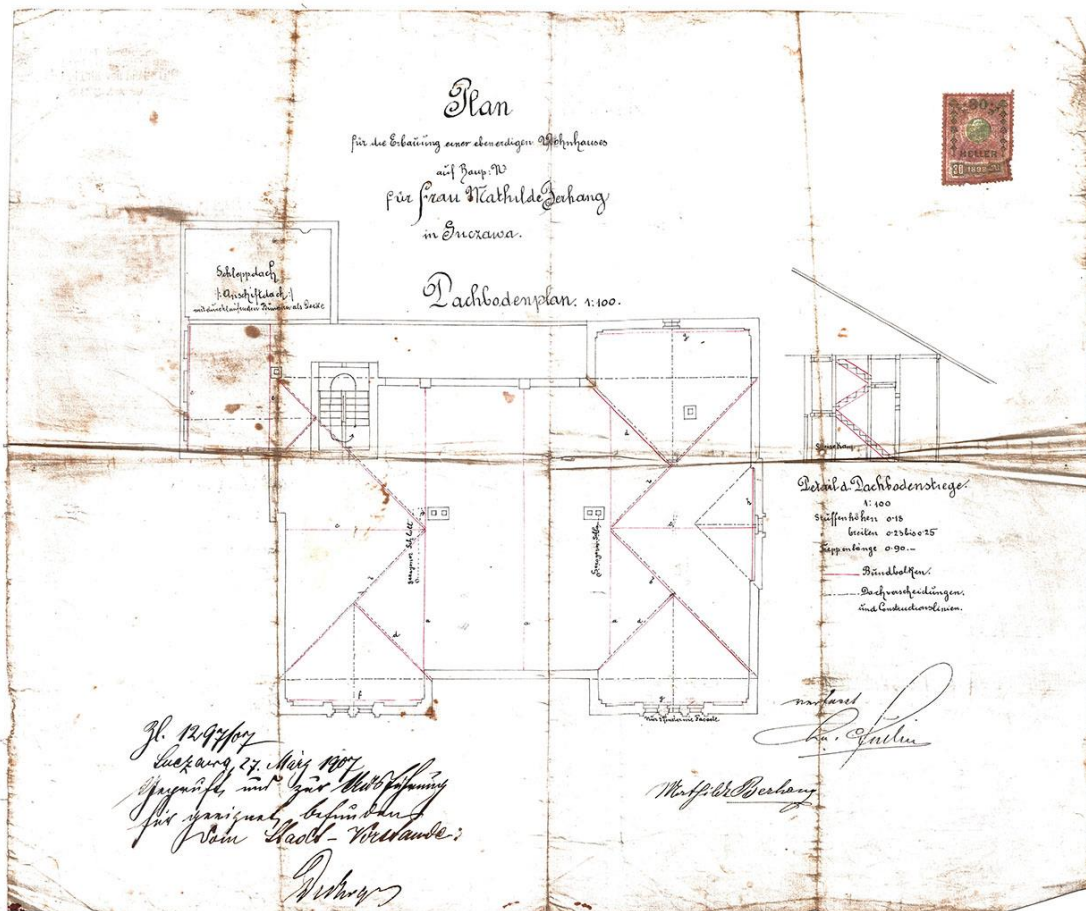

Fig. 3. Planul original al casei din anul 1907

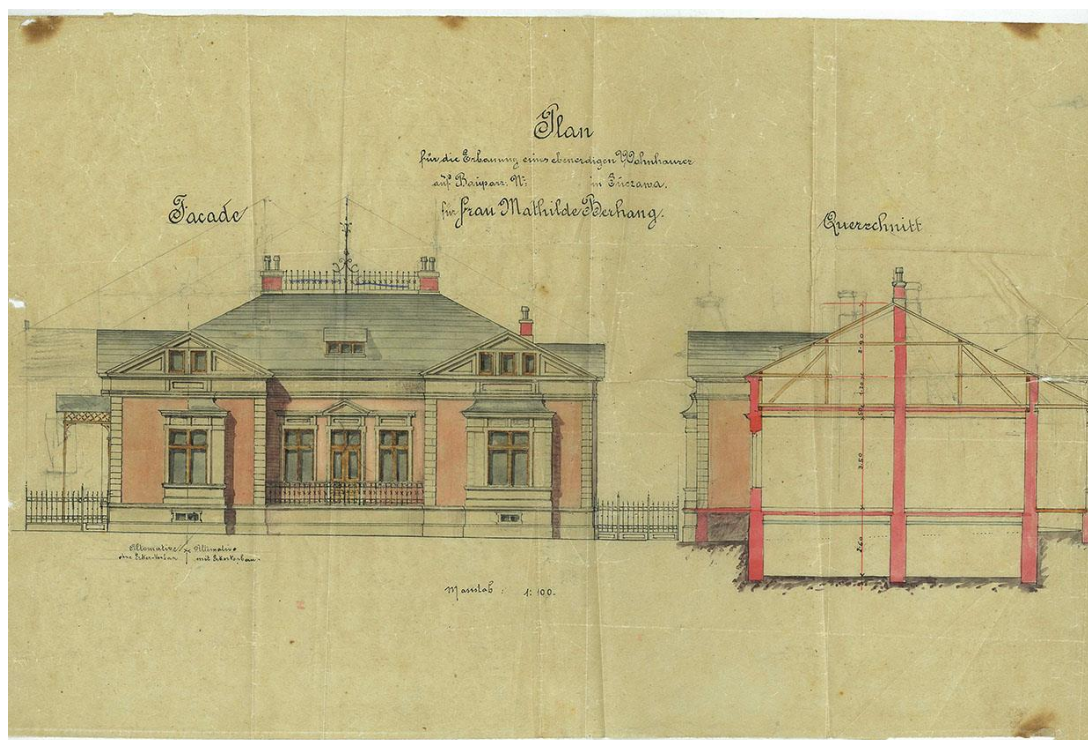

Fig. 4. Planul original ale casei din anul 1913

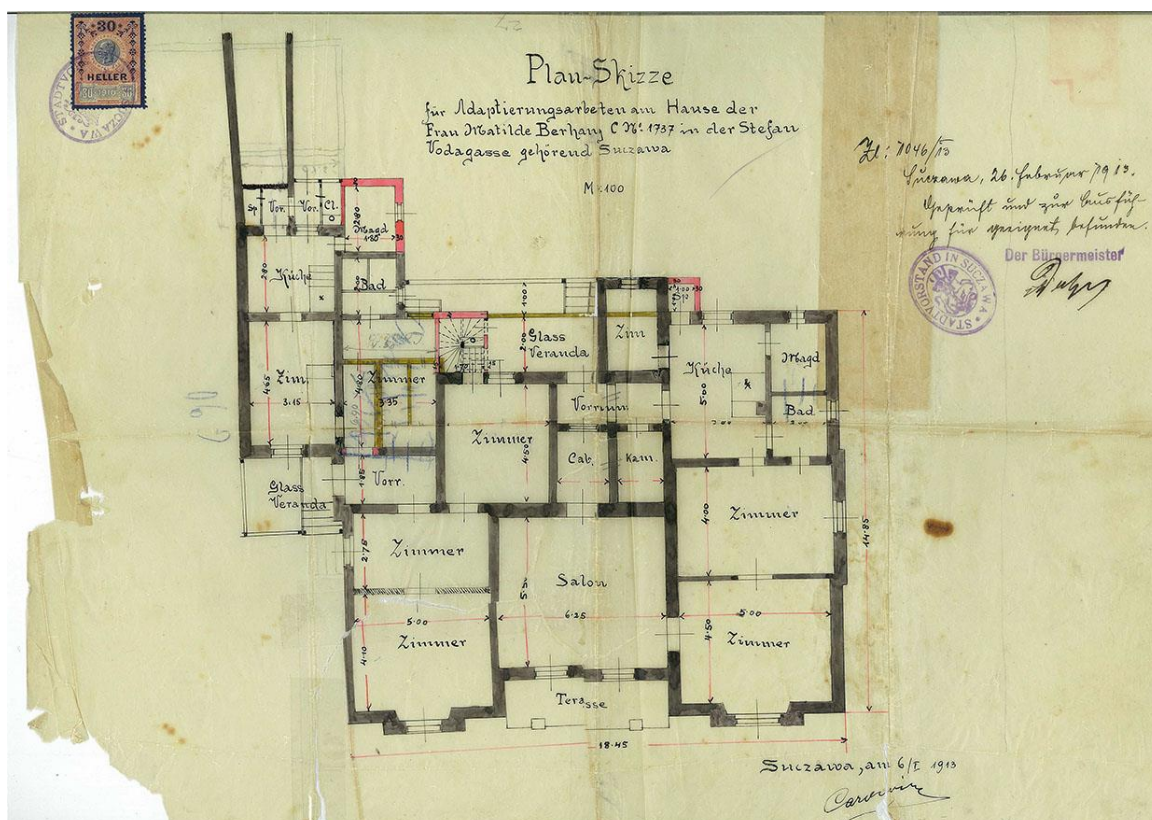

Fig. 5. Planul original al casei din anul 1913,
cu semnătura primarului Franz Ritter von Des Loges (strada Republicii)

CONSERVARE-RESTAURARE

ICOANA DE HRAM A BISERICII „SFÂNTUL ILIE”, SAT SFÂNTUL ILIE, COMUNA ȘCHEIA, JUDEȚUL SUCEAVA

Alexandrina MUSTEA

Rezumat: Biserica „Sfântul Ilie” din satul Sfântul Ilie este zidită de Ștefan cel Mare în anul 1488. Iconostasul este de secol XVIII. Despre icoana de hram se știa că este mai târzie, de la 1841, după inscripția de pe ea. În timpul restaurării, în urma unor investigații suplimentare s-a dovedit că repictarea era de la 1841, aceasta fiind făcută peste o icoană de secol XVIII.

Cuvinte-cheie: biserica, icoană, hram, restaurare, repictare, strat pictural

Abstract: The church of ”Saint Ilie” from the village of Saint Ilie, was built by Stephen the Great in 1488. The iconostasis dates from the 18th century. About the patron saint icon was known to be made later, than 1841 according to the inscription on it. During the restoration, further investigation revealed that the repainting was from 1841, being made over an 18th century icon.

Key words: Church, icon, patron saint, restauration, repainting, painting

Biserica „Sfântul Ilie” se află situată în satul Sfântul Ilie. Comuna Șcheia se află în județul Suceava și este formată din satele Șcheia, Sfântul Ilie, Mihoveni, Florinta și Trei Movile.

Satul Sfântul Ilie se află în partea de sud-vest a orașului Suceava, în imediata vecinătate a acestuia, la o altitudine de 380 m și are o populație de 3788 locuitori. La nord, satul este străbătut de pâraul Șcheia. Acest sat s-a dezvoltat în jurul Bisericii „Sfântul Ilie”, ctitorie a voievodului Ștefan cel Mare și Sfânt, la anul 1488.

Cercetările arheologice efectuate la sfârșitul secolului XX au descoperit faptul că pe amplasamentul actualei biserici ștefaniene a existat o altă biserică a cărei temelie din piatră se află sub biserica actuală. Această construcție a fost din lemn care a fost distrusă într-un incendiu.

Biserica „Sfântul Ilie Tesviteanul”, apare menționată pentru prima dată într-o însemnare în limba slavonă, pe un codex înainte de anul 1443. Acest codex a aparținut cardinalului Ioan Raguza, decedat în anul 1443. Codexul sus menționat a fost lăsat cu testament la Biblioteca Universității din Basel. Profesorul Petre S. Năstrel, menționează ca o ipoteză faptul că acea biserică ar fi fost construită de către domnitorul Iliăș (1432-1433, 1435-1442), acesta fiind fiul domnitorului Alexandru cel Bun (1400-1432)¹. La anul 1488, domnitorul Ștefan cel Mare construiește pe acest loc o mănăstire cu hramul „Sfântul Ilie Tesviteanul”. Construcția bisericii s-a desfășurat în perioada 1 mai - 15 octombrie conform pisaniei care se află săpată în piatră și amplasată deasupra intrării din biserică.

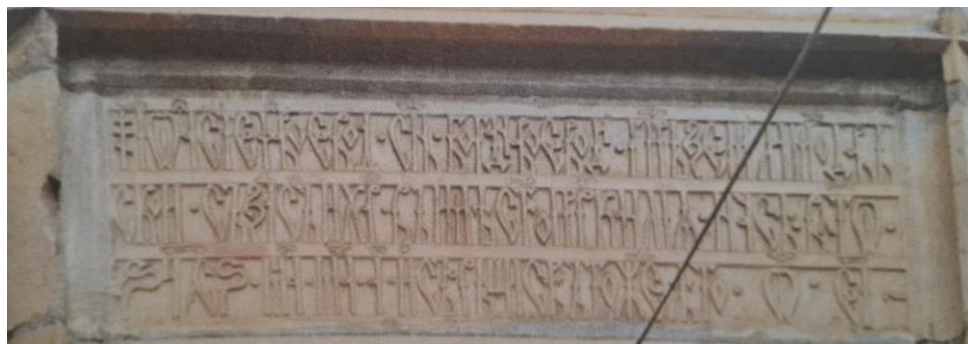

Foto 1. Pisania de la intrarea în biserică

¹ Paraschiva-Victoria Batariuc, *Contribuții mărunte la istoria arhitecturii din Ținuturile Suceava și Cernăuți (secolele XIV-XVIII)*, Editura Karl A. Romstorfer, 2011, p. 25.

Aceasta a funcționat ca biserică de mănăstire până în anul 1783, când Bucovina se afla sub administrație militară austriacă și s-a înființat Fondul bisericesc². Administrarea averilor bisericești s-a făcut la acea dată de către habsburgii care au desființat majoritatea mănăstirilor. Din cele nouă mănăstiri mari și unsprezece mici, la început au rămas șapte: Putna, Sucevița, Dragomirna, Solca, Humor, Voroneț și Moldovița³, pentru ca, în cele din urmă, numărul lor să se reducă la trei: Putna, Sucevița, Dragomirna și Sf. Ioan cel Nou de la Suceava (ca metoc al Mănăstirii Dragomirna)⁴.

Încă din cele mai vechi timpuri, la Mănăstirea „Sfântul Ilie” se desfășurau importante activități liturgice și culturale. Călugării de aici copiau manuscrise liturgice. Pe timpul episcopului Dosoftei Herescu după ce mănăstirea a fost desființată, aici s-a deschis o școală clericală unde a fost adus la conducere Daniil Vlahovici viitorul episcop al Bisericii Greco-Orientale din Bucovina. Acesta a fost adus de la Carlowitz⁵.

Iconostasul Bisericii „Sfântul Ilie” nu este cel original. Acesta care se găsește în biserică este de secol XVIII⁶. Icoanele împărătești au fost făcute la Moscova de către frații Vasilii și Kiril Ulanov conform inscripțiilor de pe icoane, în anii 1703-1708.

Despre icoana de hram conform inscripției este datată cu anul 1841. Aceasta diferă din punct de vedere stilistic de celelalte icoane. Inscripția este următoarea: „Această icoană s-au înnoit pe cheltuiala preotului Constantin Popovici și Ioan Corduș din Sfântul Ilie, ghenar 4, - 1841”. Dacă celelalte icoane au fost realizate în culori tempera pe suport din lemn de tei, aceasta din urmă a fost pictată în culori de ulei. Icoana îl reprezintă pe Sfântul Prooroc Ilie Tesviteanul în plan central, stand la gura unei peșteri săpate în stâncă. Muntele în care este săpată peștera se termină în partea superioară cu trei piscuri. În partea stângă sus este reprezentat un corb care îi aduce proorocului hrană. Lângă pesteră tot în partea stângă se află un copac. Veșmântul sfântului este roșu, iar pe umeri poartă o mantie care se încheie la gât. Aceasta este din blană, de culoare neagră împodobită cu auriu. În jurul capului, Sfântul Prooroc Ilie are aureolă realizată din foiță de aur. Câmpul icoanei este de asemenea din foiță de aur. Icoana este încadrată de un chenar lat de 8 cm, fiind delimitat de icoană printr-o baghetă semirotunjită, cu o lățime de 0,8 cm. O baghetă asemănătoare încadrează icoana și la exterior. Bagheta este peliculizată cu foiță din aur. În partea inferioară se află inscripția donatorilor și anul 1841, scrisul fiind realizat cu culoare albă, într-un fundal de culoare verde. În părțile laterale sunt pictate 6 medalioane cu scene din viața sfântului. Acestea sunt unite între ele prin ramuri ca de măslin. Fundalul este de culoare roșie. În partea superioară, se regăsesc doar ramurile „de maslin” în fundal roșu. Din toate scrierile referitoare la această icoană, reiese faptul că această icoană este mai târzie față de celelalte icoane din registrul Icoanelor Împărătești.

În anul 2019 s-a început restaurarea ansamblului Bisericii „Sfântul Ilie”, atunci fiind propus să intre în restaurare și iconostasul. Iconostasul prezenta un atac masiv al insectelor xilofage. Praful, murdăria slab aderentă și aderentă erau prezente atât pe suprafețele din lemn, cât și pe stratul pictural. Icoanele Împărătești, Icoanele „de poală”, Ușile Împărătești și Ușile diaconești au fost peliculizate ulterior cu un lac colorat brun. Reversul iconostasului a fost vopsit cu o vopsea de culoare ocru-brun. Aceasta s-a scurs în câteva locuri și pe suprafața pictată.

² Alexandrina Cuțui, *Clerul ortodox bucovinean și Marea Unire din 1918*, Editura Militară, București, 2018, p. 62.

³ Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei, de la administrația militară la autonomia provincială*, vol. I, Editura Academiei Române, București, 1993, p. 195.

⁴ Ioan Caproșu, *Vechea Catedrală Mitropolitană din Suceava*, Editura Mitropoliei Moldovei și Sucevei, Iași, 1980, p. 47.

⁵ Alexandrina Cuțui, *op. cit.*, p. 89.

⁶ Marina Ileana Sabados, *Repertoriul Iconostaselor de secol XVIII din județul Suceava*, Oficiul pentru Patrimoniul Cultural Național – Județul Suceava, 1978, p. 34.

**Foto 2. Icoana de hram înainte de restaurare
(forme de degradare: lacune ale stratului pictural, desprinderi,
depuneri de murdărie aderentă, verni brunificat, repictări)**

Icoana de hram prezenta numeroase desprinderi ale stratului pictural (desprinderi „în acoperiș” și desprinderi „oarbe”). În partea inferioară, în special în zona inscripției, dar și pe veșmântul sfântului erau prezente lacune ale stratului pictural. Panoul icoanei a fost realizat din trei bucăți de scândură îmbinate și lipite cu un clei de origine animală. Acestea „au lucrat” în timp, (au absorbit și eliminat umiditatea atmosferică), ducând la distanțarea scândurilor și implicit la fisurarea stratului pictural. La îmbinarea scândurilor, sub stratul pictural și cel de preparare au fost aplicate fâșii din pânză. Acestea s-au desprins în partea inferioară, astfel s-a produs și pierderea stratului pictural împreună cu cel de grund. În timp pânza îmbătrânind și-a pierdut rezistența prin putrezire. Murdăria aderentă și ancrasată dar și brunificarea verniului au dus la opacizarea imaginii icoanei.

La întocmirea proiectului de restaurare au fost făcute teste de curățare și a fost menționat faptul că pe scena centrală sunt prezente repictări.

Foto 3. Imaginea centrală a icoanei după îndepărtarea verniului brunificat

În timpul restaurării, după consolidarea stratului pictural cu foiță japoneză și clei de pește, în timp ce se îndepărta foița japoneză, la o analiză mai atentă în lumina razantă se puteau observa detalii din pictura originală. Pentru a avea mai multă certitudine au fost efectuate investigații suplimentare. Am transportat obiectul pentru a fi făcută o radiografie IR. La radiografie se vedea clar că piciorul drept al Sfântului în pictura originală a fost poziționat cu cca 3cm mai jos. De asemenea la nivelul feței se puteau vedea liniile ochilor și ale nasului dublate. La chenarul ce încadrează icoana se puteau vedea flori de la pictura originală.

Prin urmare s-au început decapările repictărilor. Acestea s-au realizat din „aproape în aproape”, emoliind stratul pictural pe suprafețe mici cu tampoane din vată umectate în Dimetilformamidă. După emoliere stratul repictat s-a îndepărtat cu vârful bisturiului. S-a început îndepărtarea repictării de la chenarul icoanei. Sub câmpul roșu cu ramura de măsline se aflau ornamente florale foarte fine realizate pe un câmp din foiță de argint peliculizată cu lac colorat galben. Pictura s-a păstrat în proporție de 85%.

În partea inferioară a chenarului, unde se află inscripția cu anul 1841, au fost făcute decapări ale repictării doar pe partea inferioară a câmpului fără inscripție pentru a se vedea clar că inscripția este făcută ulterior nu atestă vechimea icoanei originale ci doar vechimea repictării. Aici se pot vedea ornamente florale identice cu cele găsite în partea superioară a chenarului.

A urmat câmpul icoanei. Au fost îndepărtate repictările de pe munte și peșteră. Câmpul cu foiță din aur era de asemenea reaurit. A fost îndepărtată și foița metalică. Cea originală se păstra în proporție de 90%. Stratul pictural din câmpul icoanei s-a păstrat în proporție de 100%.

Pe câmpul icoanei, s-au găsit pe lângă copacul din partea stângă care era realizat diferit, mai mulți arbori care împrejmuiau peștera și alte forme de vegetație cum ar fi arbuști și flori.

Ulterior s-a început îndepărtarea repictărilor și de pe suprafața în care era reprezentat sfântul. Veșmântul sfântului de culoare roșie a fost repictat în întregime. Doar mantia nu a avut repictări decât în locurile în care înainte de a fi făcută repictarea au fost prezente niște lacune care

**ICOANA DE HRAM A BISERICII „SFÂNTUL ILIE”,
SAT SFÂNTUL ILIE, COMUNA ȘCHEIA, JUDEȚUL SUCEAVA**

au fost chituite cu un chit gri-albastru. Au fost îndepărtate apoi repictările de pe picioarele și chipul sfântului. Și acestea se păstrau în proporție de 95%.

Foto 4. Chipul Sf. Ilie înainte de îndepărtarea repictărilor

Foto 5. Chipul Sf. Ilie în timpul îndepărtării repictărilor

Procesul de restaurare a continuat cu degresarea lacunelor (alcool etilic și apă distilată 50/50), urmată după uscare de aplicarea unui strat de clei de pește în concentrație de 6%. Pe zonele de îmbinare a scândurilor, au fost aplicate fâșii din pânză nouă, care s-au lipit cu clei de pește. Cleiul de pește în concentrație de 7% a fost aplicat pe toată suprafața lacunelor.

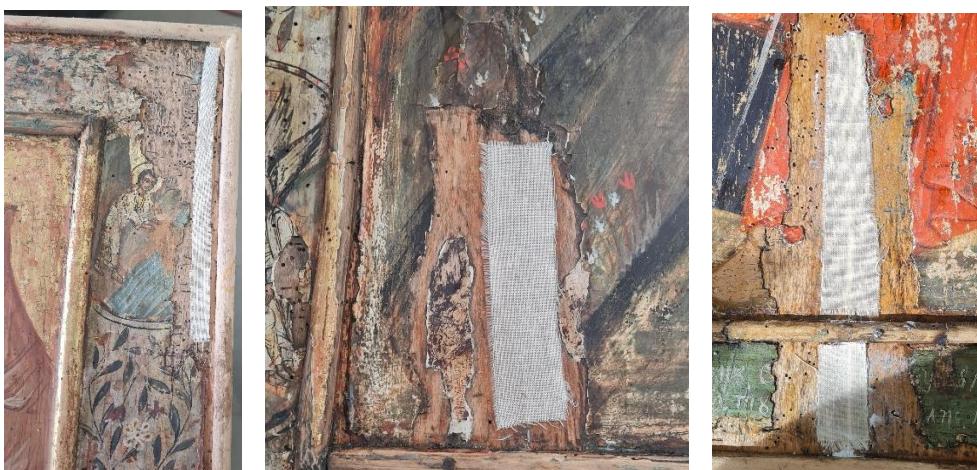

Foto 6,7,8 - exemple cu aplicarea fâșiilor din pânză pe fisuri

A urmat chituirea cu praf de cretă și clei de pește, șlefuirea și finisarea chiturilor cu hârtie abrazivă fină, urmată de finisarea cu dop de plută umectat în emulsie de gălbenuș de ou (pentru obturarea porilor).

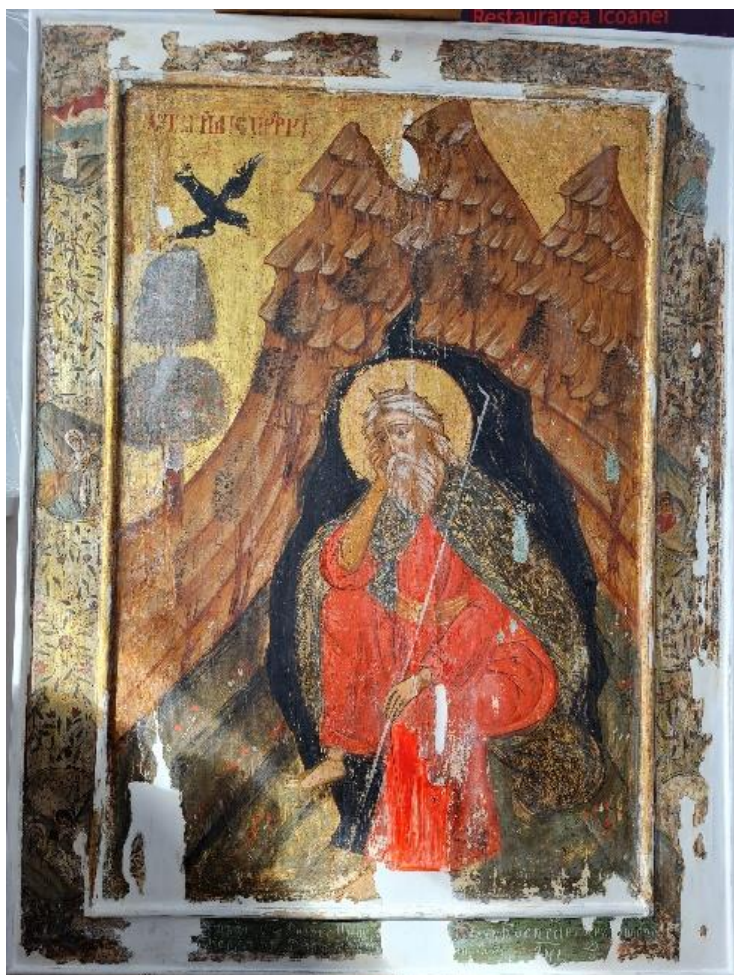

Foto 9. Icoana după îndepărtarea totală a repictărilor și chituirea lacunelor

Integrarea cromatică s-a realizat cu culori pe bază de apă (aquarela), prin metoda tratteggio. La final icoana a fost vernisată cu verni din rășină naturală (Damar).

ICOANA DE HRAM A BISERICII „SFÂNTUL ILIE”,
SAT SFÂNTUL ILIE, COMUNA ȘCHEIA, JUDEȚUL SUCEAVA

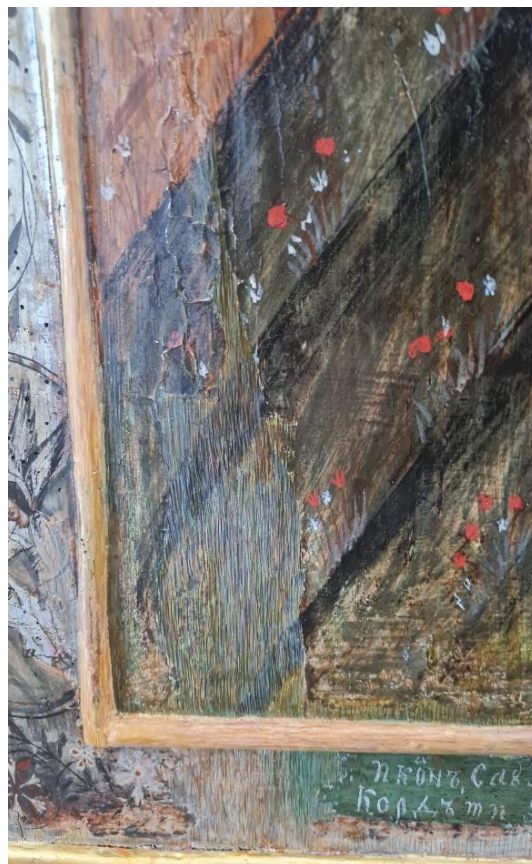
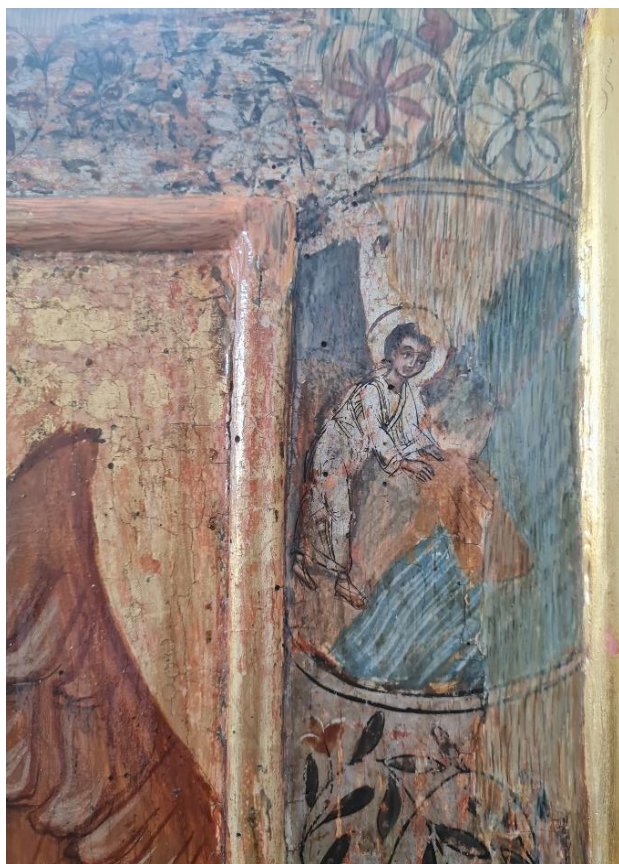
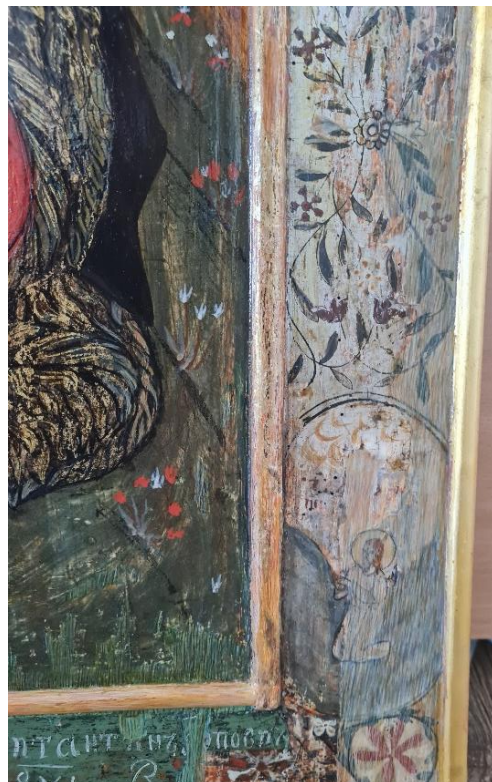

Foto 10, 11, 12, 13 detalii reîntegrare chromatică

Prin urmare, în procesul de restaurare s-a constatat că icoana de hram a Sfântului Prooroc Ilie Tesviteanul care era „de factură mai târzie”, față de celelalte Icoane Împărățești, s-a dovedit a fi

mult mai veche. Aceasta fiind realizată la anul 1841 în culori de ulei și în stil renescentist, ascunzând icoana originală cu pictură în stil bizantin, realizată în culori tempera cu o finețe și o precizie a liniilor întâlnită și la celelalte icoane din registrul Icoanelor Împărătești. Poate niște investigații suplimentare și un critic de artă specializat pe iconografie vor putea să certifice faptul că icoana este realizată tot la 1708. Totodată, la comisia de recepție a lucrărilor se va pune în discuție oportunitatea îndepărtării inscripției de la 1841, pentru a descoperi o eventuală inscripție cu o posibilă datare a icoanei originale.

Foto 14. Icoana după restaurare

RESTAURAREA UNUI DULAP DE SECOL XIX APARTINÂND FONDULUI MEMORIAL „SIMION FLOREA MARIAN”

Cristi CURELEȚ, Andrei BUTNAR

Rezumat: Dulapul de lemn în două uși de culoare neagră, va deveni parte integrantă și va completa colecția de bunuri ce au aparținut marelui om de cultură Simion Florea Marian.

Cuvinte-cheie: dulap, Simion Florea Marian, lemn, restaurare

Abstract: The two-doors black wooden wardrobe will become an integral part and will complete the collection of goods that belonged to the great man of culture Simion Florea Marian.

Key words: wardrobe, Simion Florea Marian, wood, restoration

Personalitate marcantă a ultimei jumătăți de secol XIX și a începutului de secol XX, Simion Florea Marian rămâne o figură proeminentă atât pentru Bucovina cât și pentru întreaga țară. El a avut o contribuție importantă pentru cercetarea istoriei, folclorului, etnografiei, științelor naturii, dar nu numai.

Simion Florea Marian se stabilește din toamna anului 1883 la Suceava, fiind numit profesor și catehet la Gimnaziul Superior greco-oriental. Un an mai târziu, în 1884, i se acordă premiul *Năsturel Herescu* de către Academia Română, în valoare de 4.000 lei în aur, pentru *Ornitologia poporană română* și cumpără din acești bani o locuință pentru familie, care este azi un important punct muzeistic.¹ Acest imobil, devenit între timp casă memorială, adăpostește și expune publicului larg, o multitudine de obiecte și bunuri din timpul vieții lui Simion Florea Marian, între ele putându-se admira și dulapul negru în două uși care face obiectul acestui studiu.

Prin natura sa, lemnul, este supus în decursul timpului acțiunii unor factori multipli de degradare ce conduc în final la distrugerea iremediabilă a unor bunuri culturale de valoare sau chiar la dispariția lor. Pentru salvarea acestora, se impune la un moment dat o intervenție de restaurare, astfel fiind și cazul dulapului de lemn datat în secolul al XIX-lea ce a aparținut lui Simion Florea Marian. Această piesă de mobilier, o copie în stil Biedermeier, a fost realizată într-un atelier mai puțin pretențios luând în considerare calitatea materialului și prelucrările efectuate la momentul respectiv. Totuși, acest lucru nu diminuează în niciun fel valoarea sa istorică.

Stilul Biedermeier a reprezentat pentru clasa de mijloc de la începutul secolului al XIX-lea o variantă mai accesibilă precum și o trecere către un mobilier mai simplu și ușor² față de stilurile precedente.

Detalii tehnice vizând realizarea dulapului

Dulapul, avea ca destinație păstrarea articolelor vestimentare lungi. Astfel lipsesc rafturile pentru hainele de mici dimensiuni dar, în schimb găsim la interior în partea superioară două cuiere, dintre care cel median are un număr dublu de cuiere agățătoare.

Forma sa paralelipipedică, este generată de cele două panouri laterale, acestea fiind îmbinate în zona plăcilor superioară și inferioară prin sistemul în coadă de rândunică. Panoul dorsal este fixat în cuiere metalice pe cantul din spate al plăcilor superioară și inferioară și în uluce pe cei doi montanți. Zona frontală este închisă de cele două uși a căror mobilitate este realizată prin pivoți metalici fixați pe canturile exterioare.

¹ Aura Brădățan, *Simion Florea Marian (1847-1907). Repere bibliografice* în: Simion Florea Marian, *Botanica Poporană Română*, Vol. I (A-F), Aura Brădățan (editor), Editura Mușatinii, Suceava, 2008, p. 16-17.

² John Andrews, *Antique furniture*, reprinted edition, 2003-2004, p. 154.

Conturul frontal este realizat prin placare cu câte un element ușor curbat în secțiune care are la capete câte două plăci canelate. La zona superioară dulapul are pe trei laturi o coroană cu dublu rol - decorativ și funcțional - care maschează îmbinările. Întregul ansamblu este așezat pe patru picioare cabrate prin traforare. Piesa a fost băițuită în negru și lustruită cu shellack.

Foto 1. Dulapul negru în două uși (înainte de restaurare)

Etape din timpul procesului de restaurare

A fost o certitudine faptul că restaurarea acestui frumos dulap negru va scoate la iveală acea piesă de mobilier de odinioară, încărcată de istorie și gata oricând să spună o poveste despre proprietarul său. Acel moment al etalării piesei în toată splendoarea sa a avut de așteptat datorită etapelor obligatorii de urmat în laboriosul proces de restaurare al bunurilor culturale.

RESTAURAREA UNUI DULAP DE SECOL XIX APARTINÂND FONDULUI MEMORIAL „SIMION FLOREA MARIAN”

Depășind toate barierele spațiului și timpului, dulapul negru a făcut cunoștință cu prima sa restaurare. Una de care avea absolut nevoie după aceasta lungă călătorie care l-a afectat în nenumărate feluri. Tipurile de degradări întâlnite la această piesă de mobilier sunt în general cele specifice obiectelor construite din lemn: contrageri ale materialului, atac al insectelor xilofage, fisuri, crăpături, fracturi, decalibrări ale îmbinărilor, pierderea rolului funcțional precum și a stratului de protecție odată cu trecerea timpului. În mod deosebit acest dulap a suferit o curbare ireversibilă a montanților cel mai probabilă datorată unei supraîncărcări a zonei superioare (spațiu folosit adeseori ca zonă de depozitare) cu diverse obiecte grele.

Un prim pas a constat în demontarea subansamblelor cu atenție, datorată atât vechimii cât și fragilizării unor părți componente ale dulapului. Au fost îndepărtate cele două uși, cuielele agățătoare, șipca de mascare, bordurile decorative și placa din spate a dulapului. S-au extras cuielele supradimensionate din unele elemente străpunse de acestea (vezi foto. 2d), și au fost îndepărtate și intervențiile anterioare necorespunzătoare.

**Fig. 2. Degradări specifice unei depozitări
cu microclimat instabil și manipulări defectuoase**

- a. Zgârieturi pronunțate cauzate de manipulările necorespunzătoare;
- b. Casarea adezivului și pierderea bordurii ornamentale;
- c. Detaliu picior – urme ale atacului xilofag;
- d. Șipcă de obturare străpunsă de un cui supradimensionat (intervenție ulterioară necorespunzătoare);
- e. Distanțarea plăcii superioare din cauza încărcării excesive.

A urmat un proces de curățare atât uscat cât și chimic, dat fiind faptul că depozitele de materie grasă, praf și murdărie ancrasată se aflau pe toate suprafețele, pe unele chiar în straturi destul de consistente. La interiorul cutiei dulapului și pe placa de spate depunerile au fost

îndepărtate cu o soluție de alcool etilic, apă distilată și amoniac prin abraziune cu lâna de oțel. Resturile de adeziv colagenic casat de pe bordurile decorative au fost înlăturate cu apă caldă și raclete. Exteriorul a fost degresat cu apă alcoolică și sâgat pentru a preveni purtarea culorii.

Una dintre operațiunile importante a constat în stabilizarea fisurilor și crăpăturilor de pe panoul lateral dreapta, în zona superioară (vezi foto. 3b). Aceste fisuri puneau în pericol întregul panou, traseul lor având o traiectorie descendentă spre placa de bază a dulapului. Pentru consolidarea lor s-au aplicat papioane de lemn de tei ce au oprit propagarea fisurilor. Placa din spate a dulapului prezenta o contragere care a fost rezolvată printr-o completare cu lemn nou, ajustat dimensional.

Bordura lipsă din partea superioară stânga a fost replicată din lemn de tei (foto. 3e), completând astfel întreg ansamblul decorativ. Zona din față a dulapului prezenta zgârieturi profunde pe partea vizibilă a ușilor care nu au cedat la compresele fierbinți. Ele au fost chituite ulterior în două etape, cu șlefuiți între ele. Plăcile ușilor au fost consolidate prin fixarea corespunzătoare a șipcilor de contur, fixarea fiind făcută cu adeziv P.A.V. D4. Întreg ansamblul a fost adus în plan, cutia dulapului fiind stabilizată cu ajutorul echerelor de lemn lipite la interior și fixate cu holșuruburi. Au fost remontate bordurile decorative și tot acum au fost refăcuți cei doi pini ai pivoților ușilor. Din cauza uzurii excesive aceștia își pierduseră rolul funcțional astfel că ușile nu puteau fi operate corespunzător. Pivoții au fost amplasați în locașurile lor originale, găurile vechi fiind obturate anterior montajului cu cepuri de lemn pentru consolidare.

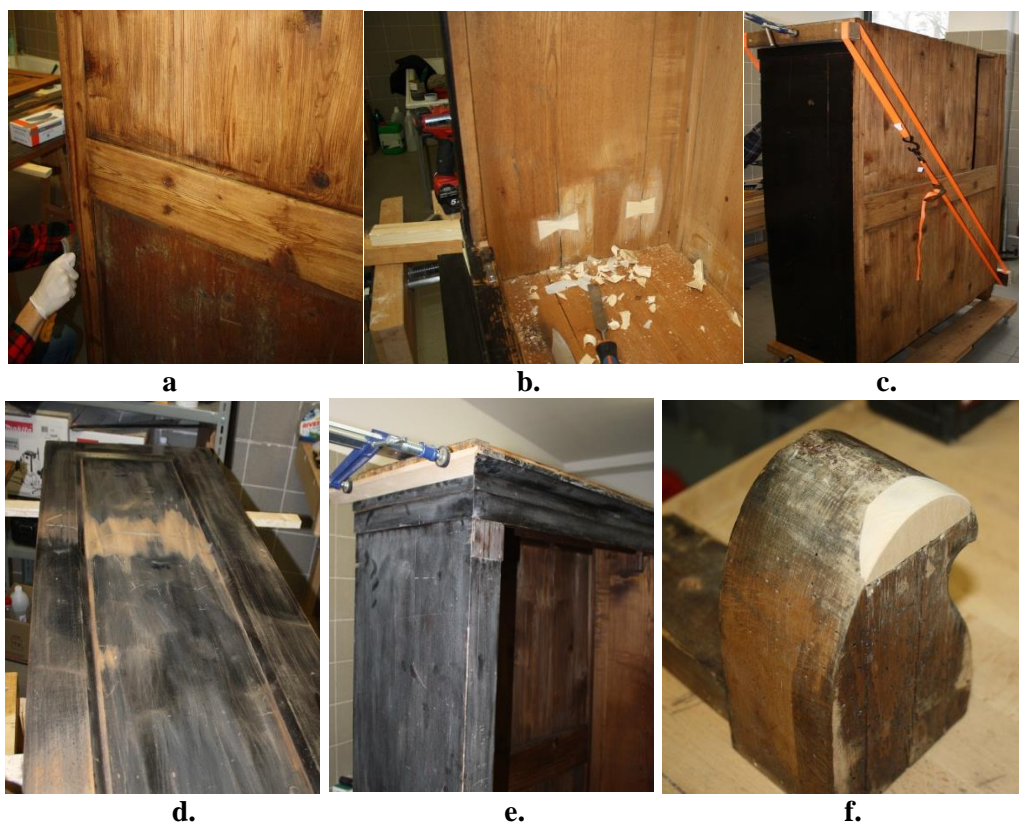
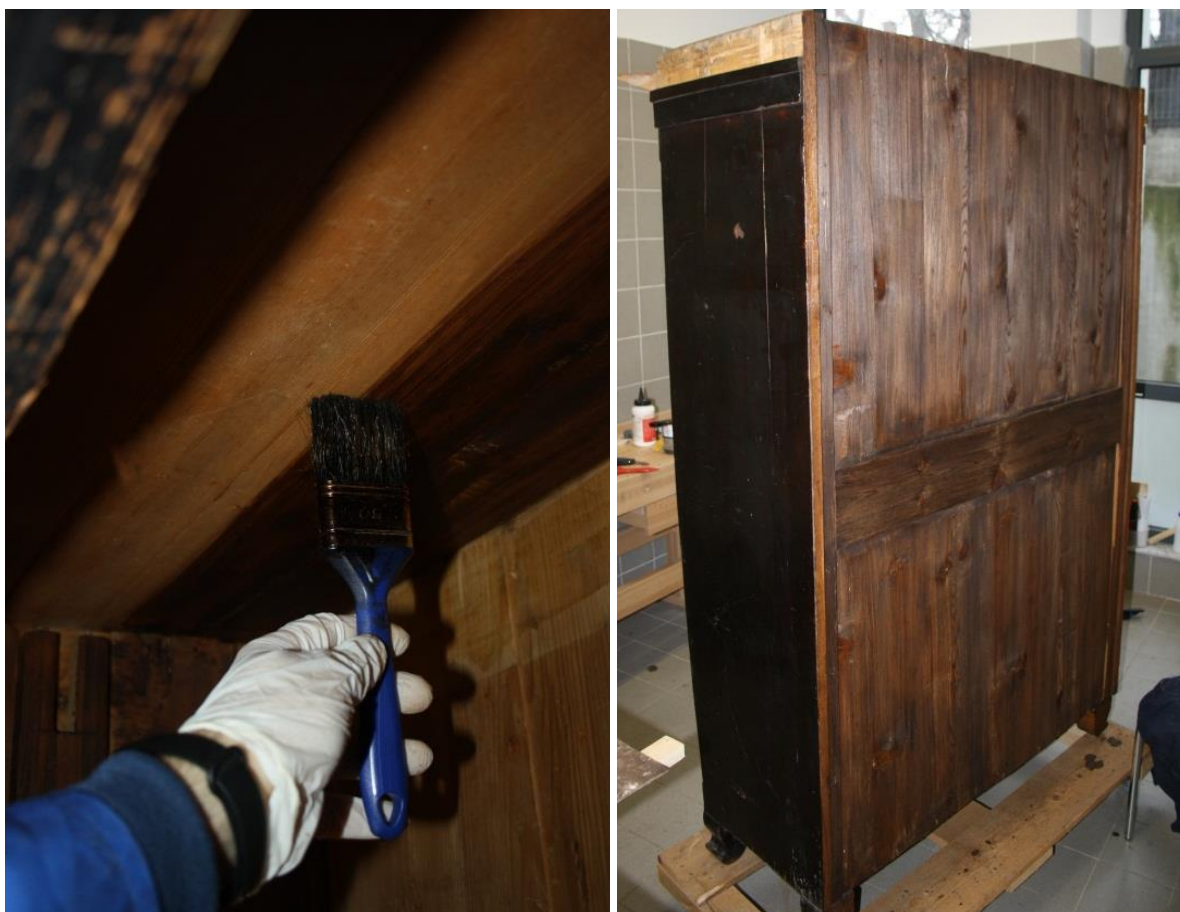

Foto. 3. Etape din timpul restaurării

- a. Curățare chimică și mecanică;
- b. Stabilizarea fisurilor cu ajutorul papioanelor.
- c. Stabilizare tehnologică și aducerea în plan a elementelor cu ajutorul chingilor;
- d. Șlefuirea ușilor;
- e. Integrarea replicii bordurii lipsă în ansamblul decorativ;
- f. Completarea zonei de contact a piciorului cu material nou.

RESTAURAREA UNUI DULAP DE SECOL XIX APARTINÂND FONDULUI MEMORIAL „SIMION FLOREA MARIAN”

Ultimele etape ale procesului de restaurare au cuprins biocidarea subansamblelor cu Perxil-10, urmată de relaxarea lor precum și o impregnare de consolidare care s-a efectuat doar la interiorul cutiei dulapului și pe spatele plăcii inferioare. Ca material de consolidare a fost folosit Paraloidul B72 cu o concentrație de 15%, solvatat în diluant D209, aplicat prin pensulare. Subansamblele au fost integrate cromatic cu baiț negru XM 8000 dizolvat în alcool etilic, după uscare fiind aplicate 5 straturi de Shellack, 12 % concentrație, aplicat tot prin pensulare. Piesa a fost apoi retușată și peliculizată cu două straturi de shellack cu aceeași concentrație de 12% folosindu-se un tampon de material textil.

a.

b.

Foto. 4. Etapele finale ale restaurării dulapului

a. Biocidarea dulapului; b. Placa din spate după integrarea cromatică.

După uscare, a urmat reasamblarea și probele de funcționare a elementelor. Tot acum a fost montată și feroneria – shield-ul ușii și cele două zăvoare interioare.

Astfel, după o lungă perioadă de timp, această piesă plină de istorie care i-a aparținut marelui etnograf Simion Florea Marian și-a recăpătat farmecul de odinioară, putând fi admirată de oricine dorește în colecția de obiecte din casa memorială ce-i poartă numele, din orașul Suceava.

a.

b.

Foto. 5. Dulapul negru în două uși după restaurare

a. Vedere frontală;

b. Interiorul cutiei dulapului după eliminarea disfuncționalităților în deschiderea ușilor

RESTAURAREA UNEI MĂSUȚE DIN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI XX

Florin HAVRELIUC

Rezumat: Acest articol prezintă procesul de restaurare a unei măsuțe din colecția Muzeului Național al Bucovinei, deosebită prin forma hexagonală a blatului și ornamentica realizată prin incizie și excizie. Introducerea piesei în aria științifică, aduce informații noi cu privire la anamneză, starea de conservare și metodele aplicate în procesul de restaurare a obiectului. Observarea tehnicii de lucru și analogia cu obiecte similare, permite încadrarea perioadei de realizare a piesei în prima jumătate a secolului al XX-lea.

Cuvinte-cheie: restaurare, măsuță, blat hexagonal, ornamentică, incizie excizie, lemn, prima jumătate a sec. XX

Abstract: This study presents the restoring proces of a small table from the collection of the National Museum of Bucovina, distinguished by the hexagonal shape of the table top and the ornamentation made by incision and excision. The introduction of this object in the scientific area, brings new informations about the anamnesis, the preservation condition and the methods aplied in the process of this object restoration. By observing the work technique and analogy with similar objects, allows us to place the making period of the table in the first half of the XXth century.

Key words: restoration, table, hexagonal table top, ornamentation, incision, excision, wood, first half of XXth century

Scurt istoric

Piesă de mobilier folosită din cele mai vechi timpuri în gospodăria umană, masa este întâlnită de-a lungul timpului sub diferite forme și dimensiuni fiind adaptată necesităților umane.

„Precum cei vechi aveau obiceiul de a ospăta culcați, așa era la Români datina în timpurile mai vechi a ședei la mâncare „pe vine” („grecește” sau „turcește”, nota trad.). Numai la prilejuri de serbătoare se întrebuița masa. Sigur e că masa profană sa introdus abia în sec. 14-lea și că-și dădorește ivirea jertvelnicului din biserică. Forma cea mai veche a acaretului acestuia o închipue un trunchiu scobit, purtând deasupra o tablă cioplită primitiv cu barda. Judecînd după mesele și mescioarele ce ni s'au păstrat din vremile de mai nainte, acaretul acesta se întrebuiță spre scopuri diferite și s'a desvoltat în partea cea mai mare din ladă, lungindu-se picioarele acesteia.”¹

În arealul țării noastre, în special zona meridională (Olt, Dolj), s-a folosit cu preponderență masa joasă, considerată a fi strămoșul cel mai vechi al acestui tip de mobilier, datînd încă din perioada neolitică. În zona nordică a Moldovei, modelul arhaic întâlnit, este masa cu picioare înalte, în cele mai multe cazuri cu tăblia dreptunghiulară uneori mobilă, pe patru picioare, confecționată în mod normal din esență de brad sau fag.²

Descrierea obiectului.

Piesă de mobilier realizată într-un atelier specializat în prelucrări mecanice și manuale a lemnului, a fost achiziționată de Muzeul Etnografic al Bucovinei la data de 19.11.2001, de la Percatiuc Ovidiu din localitatea Cacica. Piese asemănătoare sunt întâlnite în ținuturile Humorului, Câmpulungului și zonele învecinate.

Piesa se remarcă printr-o estetică deosebită cu motive florale și geometrice tradiționale, realizate prin incizie și excizie, localizate în diferite registre decorative. Decorurile sunt localizate

¹ Ilie Veslovschi, *Mobilierul casei țăranului român din Bucovina*, Cernăuți, 1906, Nr. 5, p. 86.

² Nicolae Cojocaru, *Casa veche de lemn din Bucovina*, Editura Meridiane, București, 1983, p. 106.

în special pe blatul hexagonal, pe unul din cele 3 picioare și pe punctul central de consolidare a

picioarelor, de asemenea în formă de hexagon.

Ornamentica prezintă diferite motive cum ar fi: floarea de margaretă, spice, lujeri, toate fiind încadrate de un chenar ce urmărește conturul hexagonal al blatului. În interiorul chenarului se observă o stea în 6 colțuri, cu marginile curbate și interiorul bogat ornamentat cu forme geometrice și elemente florale.

Floarea de margaretă este regăsită și pe punctul central hexagonal ce consolidează picioarele. Decorurile incizate și cele excizate au fost realizate după integrarea cromatică a piesei în nuanța brun închis, realizându-se astfel o subliniere și o evidențiere a acestora.

Unul din cele 3 picioare este decorat pe latura exterioară și cele două laterale, longitudinal, cu linii ritmice și frunze ovale situate de o parte și cealaltă. Celelalte două picioare nu conțin elemente decorative.

Piesa în momentul intrării în Laboratorul de Restaurare

Conform tipologiei piesa era folosită pentru așezarea de vase sau a obiectelor de mici dimensiuni fiind poziționată în zone din locuință precum „casa mare” sau holul de intrare.

Prin caracteristicile sale, forme, dimensiune și material, piesa inspiră eleganță, zveltețe, finețe, în realizarea acesteia punându-se accent pe aspect estetic și ornamentație.

Blatul este realizat din lemn de fag, are formă hexagonală, cu latura de 29 cm și grosime de 1,7 cm, fiind alcătuit din trei panouri, două laterale cu lățimea de 15,5 cm și unul central cu lățimea de 18 cm.

Cele trei picioare prismatice, realizate din lemn de paltin, au în secțiunea inferioară 2 x 2 cm și avansează spre zona superioară până la 2,5 x 3 cm. Amprenta la sol a picioarelor generează un triunghi echilateral, fiind înclinate spre interiorul blatului măsuței la un unghi de 60°.

La înălțimea de 40 cm de sol, picioarele sunt consolidate cu 3 baghete fixate prin cep propriu și scobitură, în fețele interioare a picioarelor și respectiv într-un punct central de formă hexagonală. Baghetele au în secțiune 1,3 x 1,3 cm și o lungime de 16 cm. Punctul central hexagonal de consolidare are latura de 5 cm și grosimea de 2,5 cm. Două din baghetele ce fac legătura între picioare și punctul hexagonal central sunt fixate cu cuie metalice, înfipte pe latura frontală a picioarelor dar și pe versoul punctului hexagonal.

Legătura dintre blat și picioare este asigurată de două traverse trapezoidale, poziționate cu baza mare spre blat și perpendicular cu orientarea panourilor ce alcătuiesc blatul măsuței, astfel fiind asigurată și unitatea acestora. Dimensiunile traverselor sunt de 49 x 5,5 x 2,3 cm, respectiv 24 x 5 x 2,3 cm fiind fixate de blat cu holșuruburi și cuie metalice. Picioarele sunt fixate în traverse prin cep propriu și scobitură.

Descrierea stării de conservare

La intrarea în laborator piesa prezenta degradări specifice uzului și păstrării în condiții improprii la fostul proprietar, de natură fizică și chimică, cum ar fi: joc în toate planurile, depozite de praf, materie grasă, arsuri și pete de lac alchidic pe toate suprafețele. Totodată se observă: așchieri, fisuri și fracturi a unor elemente constitutive, uzură funcțională, spațiere și dislocare elemente blat.

Din categoria degradărilor fizice mai amintim: intervenții ulterioare necorespunzătoare la nivelul traverselor ce consolidează blatul și picioarele și la nivelul uneia din cele 3 baghete, ce alcătuiesc elementul de consolidare al picioarelor, contragere elemente, dislocarea unei baghete din scobitură, degradare strat cromatic. De asemenea, având în vedere că două din cele trei picioare nu prezintă decoruri sculptate și tot acele două picioare sunt fixate cu cuie metalice de baghetele ce fac legătura cu punctul hexagonal central de consolidare, denotă o posibilă intervenție ulterioară de înlocuire a celor două elemente de sprijin.

Din categoria degradărilor de natură chimică s-a observat oxidarea holțsuruburilor și cuielor ce fixează traversele de pe versoul blatului.³

Restaurarea obiectului.

Procesul de restaurare a început cu demontarea pe subansamble și a vizat cele 3 panouri ale blatului, cele 2 traverse ce consolidează și unesc blatul și picioarele, punctul central hexagonal și cele trei baghete. Au fost îndepărtate intervențiile ulterioare: cuie metalice ce străpungeau blatul, sârma ce consolida bagheta fracturată a punctului central hexagonal și cuiiele fixate în două dintre picioarele măsuței.

Următoarea etapă a constat în curățarea uscată a elementelor rezultate după demontare, care s-a realizat cu perii moi și aspre, în funcție de gradul de persistență a depunerilor, concomitent cu aspirarea acestora. Tot acum a fost îndepărtată prin raclare atentă cu bisturiul pata de lac alchidic roșu de pe suprafața blatului.

În continuare toate elementele din lemn au fost degresate prin curățare umedă a suprafețelor, cu sagonat îmbibat în soluție de alcool etilic absolut 2 părți, amoniac 0,3 părți, apă distilată 2 părți. Suprafețele curățate au fost șterse cu prosoape de hârtie pentru preluarea reziduurilor survenite. După procesul de curățare umedă, elementele lemnoase au fost lăsate la uscat timp de două zile.⁴

Aspecte din timpul demontării și curățării umede.

Etapa de consolidare a vizat blatul, traversele, picioarele și punctul central hexagonal ce consolidează picioarele. Canturile interioare a celor 3 panouri care se unesc și formează blatul hexagonal au fost îndreptate cu rindeaua și dalta, deoarece datorită contragerii lemnului, au devenit

³ Aurel Moldoveanu, *Conservarea preventivă a bunurilor culturale*, Târgoviște, 2009.

⁴ Dr. Guttman Marta Julia – *Studiu - Aspecte teoretice ale curățării obiectelor din lemn*, 2008.

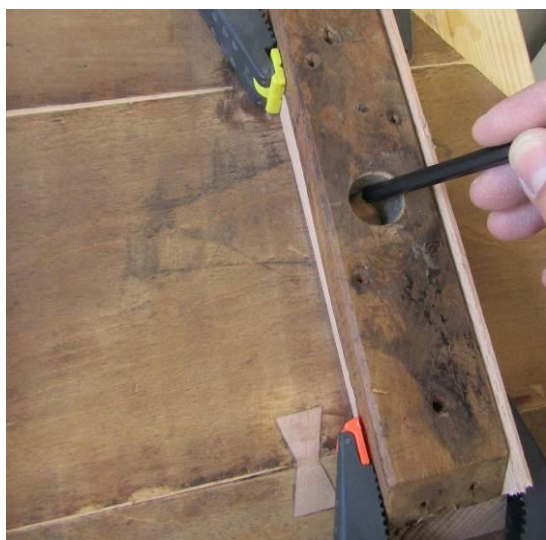
convexe, împiedicând astfel realizarea unui contact perfect între panouri. Tot datorită contragerii, între două dintre panourile blatului, a apărut un decalaj de 2 mm în continuitatea decorurilor. Pentru a anula acest defect, între cele două panouri a fost încheiată o baghetă din lemn de aceeași esență și valori ale U%, cu grosime variabilă, ce permitea continuarea decorurilor.

Cele 3 panouri ale blatului au fost consolidate cu cepuri de lemn, „papiroane” pe versoul blatului, încheiate cu adeziv PAV-D4 și fixate cu prese metalice adecvate în poziția originală.

Aspecte din timpul consolidării blatului.

Deoarece traversele trapezoidale ce fac legătura între blat și picioare prezentau uzură funcțională și contrageri ale materialului lemnos și nu mai asigurau contactul perfect cu blatul, acestea au fost replicate din lemn de aceeași esență și valori ale U%. Traversele au fost ajustate cu dalta pentru o potrivire exactă cu versoul blatului.⁵

Aspecte din timpul replicării și fixării traverselor trapezoidale.

Două dintre cele trei picioare au fost consolidate prin încheiere în zona de contact cu traversele blatului deoarece prezentau fisuri longitudinale.

Bagheta fracturată ce alcătuiește punctul central de consolidare a picioarelor a fost încheiată în poziția inițială, întărită cu cepuri de bambus, iar în zonele cu lacune de material au fost aduse completări cu material lemnos nou. Punctul central hexagonal și cele 3 baghete au fost încheiate și fixate în poziția originală cu prese metalice.

⁵ Aurel Moldoveanu, *Conservarea preventivă a bunurilor culturale*, Târgoviște, 2009.

Aspecte din timpul consolidării baghetei fracturate.

Preventiv, piesa a fost biocidată prin pensulare în exces pe toate suprafețele cu PER-XIL 10 și înfoliată, cu menținerea elementelor în această stare timp de două zile pentru ca agentul biocid să acționeze mai profund.

Reasamblarea elementelor măsuței a început prin înclieirea celor două traverse trapezoidale în poziția originală și fixarea cu holțșuruburi noi de diferite dimensiuni. Găurile în care se poziționează picioarele au fost transferate prin suprapunerea treverselor vechi peste cele noi, marcarea și găurire cu freza de 20 mm diametru. Găurile holțșuruburilor au fost obturate cu cepuri din lemn pentru a păstra aspectul estetic tradițional al piesei.

Pentru înclieirea dintre punctul hexagonal (cu cele 3 baghete) și a picioarelor, acestea din urmă au introduse provizoriu în găurile din traversele blatului pentru a prelua poziția inițială.

După uscarea, picioarele și elementul de consolidare, au fost înclieiate în găurile din traverse și fixate cu holțșuruburi. Au fost obturate cu cepuri de lemn, găurile apărute în urma extragerii cuielor metalice din cele două picioare asupra cărora s-a intervenit. Decorurile de pe blat au fost continuate, prin incizie și excizie cu dălți potrivite, pe materialul lemnos nou adăugat.

Aspecte din timpul montajului și continuării decorurilor.

Piesa a fost integrată cromatic prin pensulare, tamponare și ștergere cu material textil, la o nuanță foarte deschisă, cu baiț nuc 1 parte și alcool 9 părți. Elementele de lemn nou au fost integrate cromatic diferențiat, iar după uscare întreaga suprafață a fost ștersă cu baiț pentru uniformizarea nuanței. Peliculizarea s-a realizat cu shellack 15%, în 8 straturi succesive și finisare cu sagomat.⁶

În prezent piesa face parte din expoziția permanentă prezentată publicului în Muzeul Satului Bucovinean fiind localizată în cancelaria profesorilor.

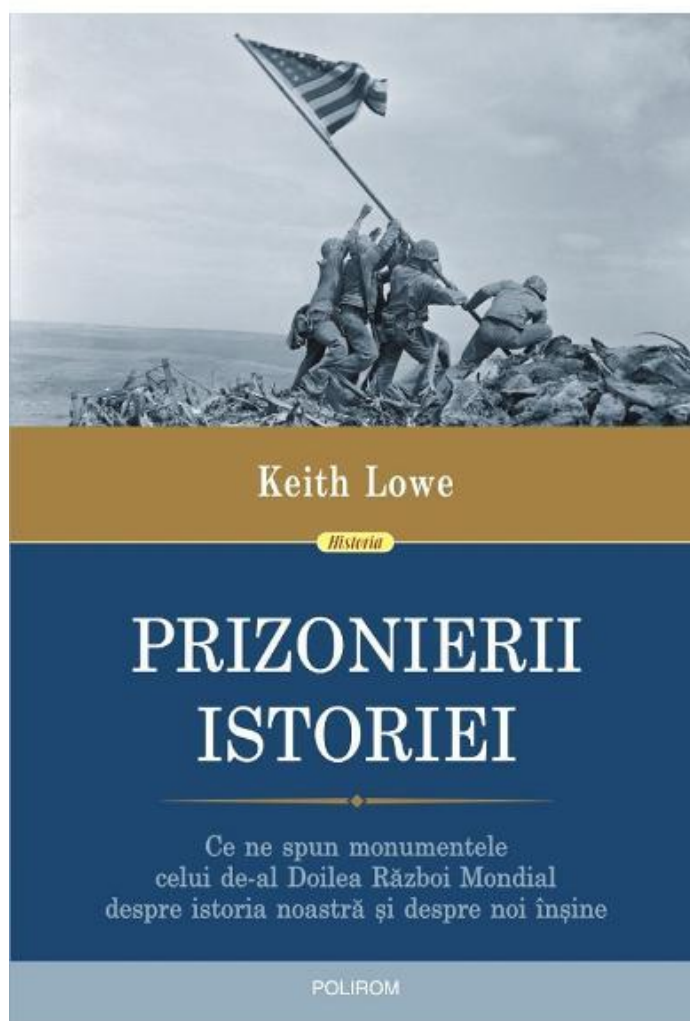
Aspectul măsuței înainte și după procesul de restaurare.

⁶ Datele prezentate pot fi regăsite în dosarul de restaurare cu numărul 2.642 aflat în arhiva Laboratorului Zonal de Restaurare, aparținând Muzeului Național al Bucovinei, Suceava.

NOTE DE LECTURĂ

Keith Lowe, *Prizonierii istoriei. Ce ne spun monumentele celui de-al Doilea Război Mondial despre istoria noastră și despre noi înșine*, traducere de Cristina Michaela Tache și Gabriel Drăghici, Iași, Editura Polirom, 2021, 272 p. (Radu Florian BRUJA)

Acum doi ani întreaga planetă asista nedumerită la manifestările antirasiste din Statele Unite ale Americii. Dacă acest fapt nu era singular, campania de demolare a unor statui de for public de pe cuprinsul Americii a consternat. Un ziarist sucevean m-a întrebat la un moment dat ce se întâmpla. Ceea ce nu știa era că încă din 2017 a început o campanie de înlăturare a unor statui ale unor personalități din secolele anterioare care reprezentau valori pe care americanii din mileniul III nu le mai considerau adecvate. În fapt, întreaga lume a cunoscut de-a lungul timpului astfel de campanii, denumite de Keith Lowe valori de „iconoclast”. În 2021, editura ieșeană Polirom revenea cu o nouă carte a autorului britanic amintit. Tradusă la doar doi ani de la apariția ediției originale, lucrarea *Prizonierii istoriei* abordează problema identității noastre la începutul secolului XXI printr-o încercare de descifrare a ceea ce mai reprezintă monumentele celui de al doilea război mondial pentru generațiile de astăzi.

Autorul explorează o varietate de memoriale, de la statui tradiționale la sculpturi abstracte, în încercarea de găsi puncte comune și diferite de abordare și anchetă a celui de al doilea război

mondial. Cele 25 de monumente și memoriale, de pe trei continente, sunt împărțite în cinci categorii. Fiecărei categorii, devenite părți ale structurii cărții, îi sunt dedicate între patru și șase monumente. Fiecare beneficiază de o explicație și de o anchetă asupra abordărilor sau controverselor pe care le-au ridicat de-a lungul timpului. Unele sunt vechi, din anii imediat de după încheierea confruntărilor militare, altele sunt de dată foarte recentă.

Partea întâi *Eroii*, debutează cu unul din cele mai gigantice monumente dedicate celui de al doilea război mondial – *Rusia: „Patria-mamă te cheamă”*. Trăind într-o lume în care termenii precum eroism sau patriotism au ajuns desueți, Lowe ne invită să descifrăm ce mai pot să ne amintească monumentele dedicate eroismului în cel de al doilea război mondial. Plecând de la premisa verificată că statisticile nu impresionează pe nimeni, autorul conchide că monumentalitatea unor statui ar putea înlocui lipsa empatiei față de eveniment. Bătălia de la Stalingrad a fost marcată de construcția, la 1967, a unui complex de monumente-muzeu, care au culminat cu statuia de pe Mamaev Kurgan, devenit un osuar simbolic al celor două milioane de soldați care au luptat aici între septembrie 1942 și februarie 1943. La momentul dezvelirii ei, cu cei 85 de metri înălțime, statuia reprezenta cel mai mare monument de acest gen din lume. Autorul acreditează ideea că spiritul rus și națiunile unite sub acest spirit de puterea Uniunii Sovietice, nu aveau să obțină nici avantaje materiale, nici libertăți odată cu finalul conflagrației. Tocmai de aceea, alinarea pentru imensa suferință a fost dată de imensitatea statuiilor, în imensitatea spațiului: „dimensiunile ei colosale ar trebui să fie o alinare pentru soldații chinuți și pentru mamele îndurerate, în memento că, deși s-au sacrificat, cel puțin fac parte din ceva puternic și magnific” (p.27). Patria-mamă de la Volgograd a reprezentat doar un exemplu pentru numeroasele monumente de acest gen, care au împânzit teritoriul Uniunii Sovietice și, chiar după 1991, Federația Rusă. Ceea ce poate părea paradoxal este ce mai reprezintă ea după prăbușirea U.R.S.S. După dificila acceptare a prăbușirii Imperiului sovietic, în care Rusia – ne spune Lowe – era văzută ca „un Bangladesh cu rachete” (p.28) de către proprii cetățeni, monumentul a revenit în atenția autorităților de la Moscova. Nostalgia actualului regim de la Moscova pentru măreția trecutului justifică restaurarea deoarece aceasta face parte din identitatea și conștiința națională. Cu alte cuvinte, rușii „continuă să trăiască în umbra statuii enorme din vârful gorganului” (p.30) de pe malul Volgăi.

Capitolul este dedicat și altor monumente, a căror soartă a fost total diferită. În contrapartidă cu Patria-Mamă a fost Statuia „celor patru adormiți”, din Varșovia, cunoscută ca *czterech śpiących*. Construit în 1945, a reprezentat, prin cei patru soldați care încadrau soclul, solidaritatea luptei comune polono-sovietice împotriva ocupanților naziști. Dar timp de 40 de ani a fost o sfidare la adresa versiunii polonezii a realității războiului. După numeroase controverse, monumentul a fost ridicat de pe soclu în 2011 pentru a face loc unor lucrări și, în ciuda dezbaterilor, nu a mai fost amplasat la loc. Monumentul a devenit un simbol al rescrierii istoriei celui de al doilea război mondial în țările est-europene, eliberate și ocupate în același timp de Armata Roșie. Odată prăbușit comunismul, înlăturarea simbolurilor regimului defunct a devenit o veritabilă mișcare „iconoclastă”, care a cuprins întregul spațiu ex-comunist, iar îndepărtarea monumentelor care glorificau lupta împotriva Germaniei naziste a devenit modalitatea de a se elibera de trecutul comunist.

În schimb, lucrurile stau total diferit în ceea ce privește monumentele americane despre război. Ridicat în 1954, monumentul pușcașilor marini din Arlington (Washington) reprezentând scena ridicării drapelului american pe muntele Suribachi (Iwo Jima) este un simbol cu multiple semnificații pentru americani. Drapelul are o încărcătură deosebită pentru națiunea americană, deseori ironizată de europeni. Diferențele de percepție dintre europeni și americani privind contribuția fiecăruia și însemnătatea războiului sunt semnificative, astfel că pentru un european, monumentul ar putea fi varianta americană a Patriei-mamă de pe Volga. Drapelul american are o puternică simbolistică pentru națiune, dată de virtuți universale: speranța, libertatea, dreptatea și democrația, este de părere Lowe. Deci, războiul este privit diferit, eroismul fiind tratat cu maximă seriozitate de americani, dar privit mult mai nuanțat de europeni.

În schimb, monumentele soldaților americani construite în afara granițelor SUA au avut o istorie diferită. Exemplul propus de Keith Lowe este Memorialul debarcării lui Douglas MacArthur în Leyte (Filipine). Acesta poate fi privit în comparație cu monumentul „celor patru adormiți”. Monumentul, realizat la 1977, reprezenta lupta comună americano-filipineză la eliberarea Filipinelor de sub ocupația japoneză. Dincolo de numeroasele controverse din jurul generalului MacArthur, autorul evidențiază câteva aspecte controversate ale relațiilor dintre SUA și Republica Filipine, care au pus în umbră monumentul. Dacă oficialii filipinezi au acreditat, în vremea regimului autoritar al lui Ferdinand Marcos, buna relație cu americanii, după 1990 atmosfera s-a schimbat. Resentimentele față de americani și antiamericanismul, larg răspândit de noua generație, fără legătură cu războiul, au reșezat imaginea lui MacArthur în opinia publică. Din ce în ce mai mulți filipinezi au cerut îndepărtarea monumentului, generalul american fiind identificat cu perioada colonialismului și nu cu eliberarea țării de sub ocupația japoneză.

Poziția Marii Britanii între marile puteri la finalul celui de al doilea război mondial este la fel de controversată, cum este și cel mai recent monument dedicat războiului, construit la Londra în 2012. Dacă în toată perioada postbelică, englezii s-au întrebat dacă au fost eroii sau victimele conflagrației care a scos Marea Britanie din poziția de lider mondial, așa s-au întrebat și privind rolul Comandamentului de bombardiere condus de Arthur Harris. Templul dorian care comemorează piloții britanici care au luptat în această unitate a creat confuzie și chiar controverse politice între Partidul Laburist și Partidul Conservator. Acești piloți, ținta oprobiului public câteva decenii după bombardarea Dresdei (finalul unei campanii brutale de distrugere a orașelor germane și ucidere a civililor), au ajuns să fie comemorați de un monument susținut doar de grupările politice de dreapta. Astfel, britanicului Keith Lowe, concluzionează că cei șapte piloți din interiorul monumentului sunt „prizonieri într-o cușcă”, cărora le lipsește gloria, „un grup de eroi care par să nu aibă nimic eroic de făcut” (p.65). Ultimul monument din această parte a lucrării lui Lowe este dedicat unui alt tip de personaj al celui de al doilea război mondial. Italia, creatoarea fascismului și vinovată de declanșarea conflagrației, a înlocuit eroii fascismului cu victimele acestuia. Dar istoria Memorialului partizanilor căzuți, din centrul orașului Bologna, este destul de lungă. Când imaginile care constituie memorialul au apărut pe peretele Primăriei (locul execuțiilor adversarilor fascismului în timpul ocupației germane) ei reprezentau luptătorii pentru libertate (într-un oraș cu un puternic trecut stângist, nu este clar dacă aceste victime militau pentru democrație sau doreau, în realitate, înlocuirea unui totalitarism cu altul, în numele aceleiași ipotetice „democrații”). Patru decenii mai târziu, eroii luptei antifasciste au devenit victime ale represiunii fasciste, mai ales odată cu erodarea mitului comunismului. Astăzi, conchide autorul, pentru generațiile prezente, ei reprezintă și mai puțin. Așadar, în aceste prezentări, Keith Lowe ajunge la concluzia că aceste monumente nu reprezintă o realitate istorică, ci o imagine mitologizată a ceea ce doreau creatorii lor să prezinte: eroismul ca parte a identității. Dar tot el dovedește cât de perisabil este acest „produs” destinat să fie veșnic.

Partea a doua a lucrării, intitulată *Martirii*, este dedicată victimelor războiului. Aceste monumente sunt mai puțin vulnerabile în fața trecerii timpului și expresivitatea lor este mai mare. Însă autorul atrage atenția că națiunile care se victimizează riscă să cadă pradă aceluiași pericol de a deveni prizoniere ale istoriei. Ceea ce nu trebuie să ne scape din atenție este faptul că aceste monumente implică doi actori: martirii și călăii acestora. Primul monument adus în anchetă, Monumentul Național din Amsterdam, ridicat în două etape (1946 și 1956) avea menirea de a împăca națiunea olandeză cu trecutul și cu anii grei ai ocupației naziste. Dar atenția lui Lowe s-a îndreptat spre faptul că evreii, cetățenii olandezi care au suferit cel mai mult în anii ocupației, lipseau din reprezentarea monumentului din piața Dam. Au trecut câteva decenii până orașul Annei Frank să-și creeze monumente și pentru a reprezenta suferința evreilor. În schimb, dialogul dintre japonezi și chinezi reprezentat de Complexul memorial dedicat victimelor masacrului de la Nanjing este ilustrativ pentru a înțelege relația postbelică dintre victime și călăi. Răspunsurile la întrebarea

de ce i-a trebuit Chinei atât de mult pentru a realiza acest complex comemorativ – anul 1985 – sunt un prilej de meditație asupra asumării responsabilității și a modului cum aceste istorii ale atrocității pot fi făcute puțin mai suportabile. Controversată rămâne și povestea Statuiei Păcii din Seul. În fapt, ascunde istoria demonstrațiilor locuitorilor Coreei din fața Ambasadei Japoniei la Seul, declanșate de campania de popularizare a poveștilor despre „femeile de reconfortare”. Sub această sintagmă se ascunde trista istorie a femeilor coreene transformate în slave sexuale de armata de ocupație japoneză, atingând punctul culminant în anii conflagrației mondiale. Statuia, aparent inofensivă, reprezentând o adolescentă coreeană, a fost ridicată aici în 2011, cu ocazia celei de a 1000-a demonstrații din fața ambasadei japoneze. Manifestanții solicită asumarea unei responsabilități juridice pentru modul cum au tratat femeile coreene, unele supraviețuind până în momentul ridicării micii statui. Dar Lowe conchide că „femeile care au fost violate repetat între 1937 și 1945 nu vor putea scăpa niciodată de trecutul lor. Ele pot spera cel mult că, prin intermediul unor monumente ca Statuia Păcii, nici Japonia nu va reuși” (p.105).

Următoarele două monumente prezentate au creat altfel de controverse. Memorialul Katîn din Jersey City, construit de diaspora poloneză, a fost supus schimbării de generații dintre foștii și actuali locuitori ai orașului american. Memorialul victimelor ocupației germane din Budapesta, ridicat recent de guvernul Fidesz, au devenit scena luptei împotriva falsificării istoriei și victima unui conflict între taberele politice care își dispută puterea politică în Ungaria. Nici Auschwitz-ul nu a scăpat de controverse. Deși cel mai reprezentativ loc la Holocaustului ar părea intangibil, istoria sa din primi ani postbelici și până în zilele noastre a cunoscut numeroase controverse. Cea mai recentă este legată de dezvoltarea turismului. Scopul său inițial, de comemorare, a fost eclipsat de comportamentul, uneori total nepotrivit, al numeroșilor turiști care îl asaltează anual. Autorului i s-a părut nerezonabil să vadă „un grup de bărbați care se relaxau la soare lângă intrarea la Auschwitz, bând bere la doză” (p.126) într-un loc unde s-au petrecut experiențe cumplite.

Cel mai delicat capitol din perspectiva interpretățională este cel intitulat *Monștrii*. Keith Lowe a fost martor la dezvelirea Monumentului victimelor tuturor războaielor din Ljubljana, din 2017. Aparent inofensiv ca titlu și inexpressiv ca arhitectură, monumentul din capitala Sloveniei ascunde o controversă. El a fost ridicat inițial pentru a comemora morții celui de al doilea război mondial dar, la scurt timp, a lăsat loc unor dezbateri privind realitatea din spatele acestui monument. Cele două plăci de piatră marchează cele două nenorociri ale secolului, fascismul și comunismul. Așa a ajuns un monument dedicat victimelor să amintească de criminali. De departe cel mai detestat monument al acestei secții din volum este Sanctuarul Yasukuni. Deși merit să comemoreze spiritele japonezilor căzuți în războaie, acesta s-a identificat după al doilea război mondial și cu venerarea criminalilor de război japonezi, condamnați de istorie și de procesul de la Tokyo din 1946. Mai complicat este faptul că acest loc a ajuns să reprezinte o negare a responsabilităților și crimelor comise de armata Japoniei în război.

Următoarele două subcapitole nu sunt dedicate unor monumente, ci celor doi lideri fasciști: Mussolini și Hitler. Mormântul conducătorului Italiei fasciste din Predappio este locul unor procesiuni și comemorări ieșite din comun. Aici, ne spune Keith Lowe, se pot cumpăra suvenire care sunt interzise oriunde în lumea civilizată. În schimb, Hitler nu are un mormânt. Memorialul Topografia Terorii sau terenul de peste fostul bunker al dictatorului nazist fac ca prezența acestuia să fie resimțită de toți vizitatorii conștienți ai Berlinului. Din această listă nu putea lipsi Stalin. Autorul l-a identificat între statuile din Parcul Grūtas din Lituania, supranumit și „Lumea lui Stalin”. Doar că monumentele adunate aici au fost puse într-o postură ușor ridicolă, cu scopul trivializării persoanelor sau ideilor pe care le reprezintă. Este, în opinia noastră, dificil pentru un britanic să înțeleagă toate controversele care s-au născut în societățile postcomuniste despre ceea ce au reprezentat regimurile comuniste. Cu toate acestea, este cât se poate de evident că „monștrii”, dictatori ai secolului al XX-lea, fascinează și astăzi mult mai mult decât orice personalitate democratică.

„123 de case, patru școli, 22 de magazine, 26 de ateliere, 19 garaje, 40 de șoproane, 35 de magazii agricole, 58 de hambare și stația de tramvai. Acestea sunt ruinele care se mai află și astăzi

în satul părăsit Oradour-sur-Glane” (p.189). Pentru cei câțiva supraviețuitori ai masacrului din 10 iunie 1944, locul reprezintă imaginea distrugerii totale, *Apocalipsa*, după cum își intitulează Keith Lowe, partea a patra a cărții. Iar pentru locuitorii noului Oradour-sur-Glane, construit în apropiere, titlul cărții, *Prizonierii istoriei*, este mai potrivit decât pentru orice alt loc amintit. Ei par sortiți să trăiască în umbra ruinelor vechiului Oradour. Doar că situația se poate repeta mai obsesiv pentru orice locuitor din Oświęcim sau din orice loc de pe pământ unde s-au petrecut astfel de atrocități.

Următoarele două monumente se găsesc în Germania. Primul, Memorialul dedicat evreilor europeni uciși din Berlin este cel mai abstract dintre toate cele 25 de obiective din carte. A fost inaugurat în 2005 și a creat multe dezbateri și interpretări datorită caracterului său abstract. În fapt, a fost intenția creatorului să lase posibilitatea fiecăruia să-și creeze propria impresie. O plimbare prin cele peste cele 2.700 de blocuri de piatră este o experiență în sine și un îndemn la meditare asupra absurdității Holocaustului. Cel de al doilea, Monumentul dedicat victimelor furtunii de foc din Hamburg, este cel mai surprinzător. Prin dimensiunile sale este cel mai mic, reprezentând Luntrea lui Charon, pe care se găsesc câteva personaje arhetipale în drumul spre infern. Imaginea apocaliptică este dată de faptul că aceste arhetipuri reprezintă întreaga lume cu virtuțile ei.

Cum era de așteptat, ultimul subcapitol este închinat celor două orașe distruse de bombardamentele atomice. Domul Bombei Atomice din Hiroshima și Statuia Păcii din Nagasaki își găsesc firesc locul în această parte a cărții. Simpla pronunțare a numelor acestor orașe duce la o singură idee. Dar simbolistica lor, evidentă, este urmată și de o altă interpretare, care face legătura cu partea finală, *Renașterea*.

Capitolul final nu se referă la monumente, ci la patru imagini distincte: o pictură, un balcon, o catedrală și un traseu de drumeție. Pictura murală din sala de ședințe a Consiliului de Securitate a Organizației Națiunilor Unite, realizată de artistul norvegian Per Krohg, reprezintă speranța umanității într-o lume mai bună și aspirația tuturor națiunilor la libertate și pace. Din păcate, observă Lowe, la momentul realizării picturii, în 1952, deja se putea observa că ONU nu devenise instituția la care năzuisse întreaga lume la 1945. Iar astăzi „imaginea Utopiei din planul îndepărtat nu a părut niciodată mai de neatins. Și peste toate persistă o atmosferă de încremenire care ne ține, ca și pe personajele din pictură, prizonieri ai istoriei” (p.235).

Impresionante sunt și paginile dedicate balconului de la Muzeul Yad Vashem. Întregul muzeu este conceput ca un drum întortocheat, prin camere mari și mici, foarte întunecoase, pentru a se finaliza cu priveliștea luminoasă de pe balconul ce dă spre colinele Iudeei, scăldate de soare. Este drumul parcurs de evrei prin Holocaust spre statul Israel. Deși Lowe aruncă o ușoară umbră asupra istoriei formării statului Israel, balconul luminos, definit ca „ultimul exponat al muzeului”, semnifică excelent ideea de renaștere. Impresionante sunt și paginile dedicate catedralei din Coventry și a eforturilor făcute de prepozitul ei, după distrugerea acesteia, de reconciliere și renaștere. Deși orașul britanic este astăzi dominat de imaginea păsării Phoenix, iar lista orașelor și bisericilor care au format parteneriatul Comunității Crucii din Cuie este lungă, Lowe nu poate să nu remarce că orașul nu a renăscut din cenușă, așa cum se dorea, iar reconcilierea, mai ales cu localitățile germane distruse de aviația britanică nu poate ascunde faptul că tocmai locuitorii din Coventry au fost în fruntea celor care au votat Brexit-ul. Încă odată, autorul reușește în mod remarcabil să ne arată ceea înseamnă prizonieratul istoriei. Simbolică este și Ruta Europeană a Eliberării. Acest proiect al Consiliului Europei se dorește a fi un traseu de drumeție, care include numeroase monumente pe ruta Muzeul Churchill War Rooms din Londra, trece prin Normandia, Ardeni, Belgia, Germania, include și Italia sau sudul Franței, și era planificat să se încheie la Berlin. Ar fi lăsat în afara sa toate acele țări care nu au fost eliberate de trupele aliate occidentale, iar percepția est-europenilor față de eliberarea țărilor lor de către Armata Roșie este total diferită. Proiectul, de dată foarte recentă, nu se încheie la Berlin, deoarece nu ar cuprinde și estul Europei. El a rămas deschis și altor țări, pe teritoriul cărora se găsesc dovezi ale războiului. Regretăm că, deocamdată, nici România nu este inclusă pe această listă.

În succintele *Concluzii* ale cărții, Keith Lowe ne demonstrează cât de vulnerabile sunt monumentele în fața timpului și a scrierii și rescrierii istoriei. Deși monumente dedicate războiului din 1939-1945 continuă și astăzi să se ridice, Lowe își exprimă teama că și cele închinat mării conflagrații nu vor dăinui o veșnicie. Suntem, așadar, de acord cu editorul de la „Sunday Times”, preluat pe coperta a IV-a, că această carte „ar trebui citită deopotrivă de cei care construiesc statui și de cei care le dărâmă”. Cum și România este vulnerabilă în fața acestor valuri de „iconoclast”, ne exprimăm îndemnul ca această carte să nu fie „ratată”, nici de istorici, nici de publicul larg și nici de inițiatorii și creatorii de monumente.

VOITINEL, într-o monografie de Mircea Doru Ciobotaru

Ion FILIPCIUC

În sfârșit, satul Voitinel are o prezentare semnată de Ciobotaru Mircea Doru, cu titlul *Monografia comunei Voitinel*, apărută la Suceava, 2021, fără editură, ceea ce ar însemna că și fără un sprijin financiar sau metodologic din partea unei instituții, deși autorul mărturisește un îndemn serios primit de la domnul Buzincu Aurel, „eminent filolog stabilit la Suceava” (p. 12), care deschide cartea prin *Câteva cuvinte*, subliniind „prinosul de entuziasm și de îndatorare față de vatră din care curge în chipul cel mai evident sânguința autorului”, pe care îl încurajează cu observația lui Dimitrie Vatamaniuc: „*Voitinelul este unul dintre satele cele mai vechi din zonă, precis că vine din primul mileniu.*”

Întrucât cartea nu are și un cuprins, înfățișăm aici sumarul: Cap. I. *Cadrul natural și istoric* (p. 13-70), cap. II. *Viața socială și ocupațiile sătenilor* (p. 71-136), cap. III. *Instituții de interes comunitar*. A. Școala (p. 137-151), B. Biserica (p. 152-157); Cap. IV. *Oameni, fapte, întâmplări* (p. 158-164) și anexele de rigoare, documente, hărți, fotografii cu chipuri de săteni (p. 167-246), încheindu-se cu *Epilog* (p. 247-248) și *Bibliografie* (fără an, editură, loc sau număr de pagini, p. 249), din care lipsește, din păcate, Henri H. Stahl, *Monografia unui sat. Cum se alcătuiește pentru folosul Căminului Cultural*, Cu o prefață de Dimitrie Gusti, București, Editura Fundațiilor Culturale Regale, 1937, 244 p.+ 9 pl. (ed. a II-a, 1939, 250 p.)

În fapt, monografia satului Voitinel se prezintă în două versiuni, una cu 228 pagini și alta cu 250 pagini (după care facem și însemnările de față), și ne spune că așezarea, astăzi comună, se află în județul Suceava, desfășurată pe 7 km lungime și 3-4 km lățime, având suprafața de vreo 24 km pătrați, între satele Vicovu de Jos (la nord), Gălănești (la est), Horodnicu de Sus (la sud-est), Horodnicu de Sus (la sud-vest), Sucevița (la vest) și Putna (la nord-vest), la vreo 15 km depărtare de Rădăuți, 50 km de Suceava și doar 7 km de frontiera cu Ucraina, în punctul de trecere Vicovu de Sus-Crasna, cu altitudine medie în centrul satului 440 m, maximă, în poiana Hacıung, 949 m, și minimă în gura pârâului Voitinel, 415 m, situându-se în Drumul cel mare împărătesc, pornit din Cernăuți, prin Storojineț, Crasna, Vicove, Horodnice, Marginea, Clit, Solca, Pârtești, Păltinoasa, Gura Humorului, Vama, Câmpulung, Pojorîta, Mestecăniș, Iacobeni, Vatra Dornei, Candreni, Poiana Stampei și Măgura Calului, până la hotarul cu Țara Ardealului. Pârâul *Voitin*, care a dat numele satului, izvorăște din Obcina Mare, altitudine 949 m și se varsă în râul Suceava, în satul Hurjueni.

Cea dintâi mențiune istorică despre satul *Voitinu* o găsim în uricul emis din cancelaria voievodului Alexandru cel Bun, din Suceava, în anul 6935(1427), August 18, prin care domnul Moldovei glăsuiește: ... „*am miluit pre sluga noastră adevărată Hărman și pe fratele său Iațcu, cu deosebita noastră milă și le-am întărit ocina lor și le-am dat satul lor unde este casa lor, la Voitinu, unde acesta iese din pădure și din poiană și unde este mănăstirea lor și vechiul lor loc de cosit sub Brădet, ca să le fie uric cu tot venitul lor...*” Din care document înțelegem că satul prin care trecea pârâul Voitin era mai de multă vreme în posesia celor doi frați, voievodul oferindu-le acum doar un act de proprietate în care se înscrie și „mănăstirea lor”, poate chiar întâiul așezământ în jurul căruia se va fi alcătuit așezarea „cu toate vechile hotare pe unde din veac au umblat”, sintagma „din veac” însumând cel puțin o sută de ani în urmă.

Trece însă încă mai bine de jumătate de veac și în anul 6998 (1490), martie 16, Ștefan cel Mare cumpără de la Bogdan din Voitin și fratele său Ioan cel mai tânăr și surorile sale Ilca și Mușa, copiii lui Hărman și nepoții lui Iațco, „moștenirea părintească” cu „500 de zloți tătăraști plătiți gata în mâinile slugii noastre Bogdan de la Voitin, a fratelui său Ioan cel tânăr și sora lui Ilca și Musa, de către toți boierii noștri”, uric pe care voievodul îl va dărui mănăstirii cu „hramul Adormirii Maicii Domnului și Născătoare de Dumnezeu” ..., „în mâinile părintelui nostru Paisie arhimandrit la Putna”.

După care urmează adăoșagul: „De asemenea, am dat acestei sfinte mănăstiri 11 sălașe de țigani, din țiganii noștri proprii, pe care i-am dobândit în țara Basarabilor, anume țiganii: Talpă și fiii lui: Tudorică, Geamba, Molda, Piciman, Oprea și cu toți copiii lui, Mela cu copiii lui, Danciul copiii lui, Petru și Vasiu și toți copiii lui, Vărhan și fiul său, Danciul, și toți copiii lui, Micul cu copiii lui, Ion cu fiul său, Bratul și toți copiii săi, Neagul și fiul său, Hacu, și cu toți copiii lui, Slav cu copiii lui, Tâmpa cu copiii lui, Langa cu copiii lui, Hârbul cu sălașul lui. [...] să fie uric acestei sfinte mănăstiri [...] cu tot venitul, neclintit niciodată, în veci.” (p. 20-22)

Dar autorul monografiei nu dă și sursa din care a preluat documentul ce poate fi reperat, cu traducere din limba germană, în *Documenta romanicae historica*, A, Moldova, vol. III (1487-1504), întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și N. Ciocan, Ed. Academiei R. S. România, București, 1980, p. 149-153. Prefațatorul are însă o sugestie meteorologică: „Întrebarea la care răspunsul este tot nesigur este dacă sălașele existau deja acolo la data la care au fost dăruite Mănăstirii Putna ori țiganii au fost aduși de pe undeva și li s-a stabilit ca loc de sălășuire, plauzibil, cel mai apropiat de Putna coborâș cu înclinare spre sud și deci cu însorire deplină mergând, firește, spre miază-zi, spre șes și spre căldură, iar nu spre Crivăț.” (p. 6)

Numai că actul dă termenii în germană „11 Zigeuner Gesinde (celjed) von...” adică „11 sălașe”, cu accepția de „familii”, primite de domnitorul moldav din Țara Românească și nu „de pe undeva”. Un prim pas de unire a celor două țării românești. Vorba ceea: dar din dar se face Rai!

Totuși, nici prefațatorul și nici autorul nu încearcă să explice, dintr-un bun început, numele satului *Voitinel*. Probă că *Voitinel*, cu sufixul diminutival *-el*, precum singur-*singurel*, *bour-bourel*, apare destul de târziu în rostirea românilor din acest ținut e derivația conferită locuitorilor *voitin+eni*, ca în satele apropiate: *vicoveni* din Vicov, *crasneni* din Crasna, *putneni* din Putna, precum sună și o strigătură la strânsurile de pe Dealul Leahului, dintre Vicovu de Jos și Voitinel: „Unde joacă vicovenii, / Acolo pământul geme; / Unde joacă voitinenii, / Răsar broaște cu sprâncene.” (Vasile S. Cârdei, *Folclor literar*, manuscris, colecție inedită).

Ar fi fost sugestivă în asemenea context și imaginea cu cea dintâi stemă din pecetea satului Voitinel, un *bâtlan*, despre care aduce vorba prefațatorul, cu trimitere la cartea lui Nicolae Grămadă, *Vechile peceți sătești bucovinene*, 1783-1900, Cernăuți, 1939.

O descriere sentimentală dar exactă a satului Voitinel aflăm însă la Vasile Lazăr, fiu al locului, în cartea *Spicuri din viața mea*, Editura Septentrion, Rădăuți, 2011, p. 22-23: „Ca așezare geografică, Voitinelul este într-un găvan dintre două dealuri, care se întâlnesc în albia pârâului ce poartă același nume. Se sprijină, la apus, pe poalele Obcinilor Bucovinei, cu falnica pădure de fag și brad, unde izvăraște și apa ce străbate așezarea de la un capăt până la celălalt, pârâul Voitinel. La miazăzi are ca vecin bun, cu oameni cumsecade și de nădejde, Horodnic de Sus și o parte din Codrul Voievodesei, ce se întinde și se pierde spre obcini, spre Sucevița Movileștilor. Gălăneștii, cu oameni înstăriți și buni gospodari, este megieșul de la răsărit. Caliuha și Dealul Leahului îl desparte la miazănoapte de Vicovu de Jos, cu oameni frumoși, fuduli și demni, însă săraci, din cauza pământului neproductiv. Și voitinenii, de altfel, sunt așijderea săraci, cu pământ puțin și slab. Cândva, pe aceste locuri erau numai păduri. A mai rămas din ceea ce a fost doar o limbă de pădure care se numește Caliuha și ține de Vicovu de Jos.

Satul este tăiat în lung și-n lat de două drumuri: unul, de la sud la nord, respectiv dinspre Horodnic de Sus spre Vicovu de Jos, și altul, dinspre vest spre est, paralel cu pârâul ce duce de la Pietroasa, prin Voitinel, spre Gălănești, și se varsă în râul Suceava.

Primul drum l-am cunoscut când m-am trezit pe lume și se numea Drumul împărătesc și lega Bucovina de Ardeal și Galiția, în timpul stăpânirii austriece. Acest drum, asfaltat acum, se cheamă Șoseaua Națională și împarte satul în două. El urca Dealul Leahului, cobora în Vicovu de Jos și, de aici, tot spre nord, prin Storojineț și Cernăuți, șerpuia neobosit spre Polonia (în prezent Ucraina).

Al doilea drum era sătesc și lega, sub administrația austriacă la începuturile ei, după răpirea Bucovinei (1775), două așezări – Voitinel și Gălănești – într-una singură, sub denumirea de Voitinel, care este așa cum am arătat una din cele mai vechi așezări. Despărțirea lor s-a făcut după Unirea

cea Mare, pentru ca în timpul regimului comunist Gălăneștii să devină comună, iar Voitinul sat, aparținând administrativ de Gălănești.

De o parte și de alta a acestor două artere principale, gospodăriile erau înșirate ordonat, ca măregele pe un fir de ață, fiecare cu individualitatea ei, după starea materială, chiverniseala și vrednicia gospodarului.”

Dau acest tablou ...geografic spre a sugera că monografia unui sat se alcătuiește, înainte de toate, pentru viețuitorii lui de azi și de mâine pentru a ști cum trăiau strămoșii lor, iar nu pentru școala de drumuri și poduri, cum procedează d-l M. R. Ciobotaru când scrie despre legăturile „terestre rutiere”, ca și cum ar exista prin Voitinul și „aeriene” sau „navale”: «DN 26 (sud-nord: Solca-Voitinel-Vicov de Sus-Ucraina) „Drumul Împărătesc”» (p.14), ce se chema totuși *Drumul cel mare împărătesc*.

Din acest pasaj evocator ne alegem cu trei toponime de sorginte polonă – *Voitinul*, satul propriu-zis care trebuie să-și fi primit numele de la pârâul care-l străbate, Pădurea *Caliuha* și Dealul *Leahului*. Să mai observăm că la nord avem satul Vicovu de Jos, cu nume provenit dintr-un toponim polonez, notat în documentele polone *Żikov* (de rostit *Jicov*), iar la sudul Voitinului se întinde satul Horodnic, de fapt două sate, Horodnic de Sus și Horodnic de Jos, ceea ce ne duce la concluzia că ținutul a fost locuit de oameni provenind din Polonia, fie ca poloni statorniciți aici, fie ca români ce s-au întors din bejenia lor poloneză și au dat noilor așezări numele unor sate din țara din care au revenit la vatra strămoșească.

Și încă un amănunt: primul învățător în școala din Voitinul se chema Nicolae *Cosciușca*, între anii 1860-1865, instalat într-o casă de lemn, cu două camere, cea mare pentru școlari, iar cea mică, pentru învățător, vreme de doi ani, până primăria a ridicat alături o casuță pentru familia lui cu șapte suflete (p. 138). Se prea poate să fi fost un român cu știință de carte, pribegit din Polonia, în urma revoluției din 1830, întocmai cum se vor fi petrecut lucrurile și cu dascălul Vasile Iaminovici, ajuns în Călineștii lui Cuparencu, după retragerea trupelor generalului *Tadeus Koszuszko* în Moldova, în toamna anului 1794. Spre asemenea bănuială ne îndeamnă și numele primului preot Dimitrie *Vasilovici* (Vasilievici), ajuns la biserica din Voitinul – „construită și sfințită în 1818” –, pribegit dinspre Polonia sau Galiția, „fie de prin părțile Kievului, fie de prin Dalmația cu o staționare temporară în Banat” (p. 153).

În anul 1849, satul Voitinul avea în proprietate Biserica Profetului Ilie, sub patronajul Majestații cezaro-crăiești, biserică din lemn, păstorită de preotul Nicolae Vasilievici, cu 1.042 de credincioși, în Vicovu de Jos viețuind 1.710 credincioși, sub ascultarea preotului Dimitrie Siretean, iar la Vicovu de Sus, trăind 3.074 enoriași, îndrumați de preoții Vladimir Vasilovici și Theodor Olinschi, la biserica Sfintei Marii. (*Schematismus der griechisch-orientalischen Bukowinaer Diocese für das Jahr 1849*, Czernowitz, Johann Eckhardt und Sohn, 1848, p. 41)

În 1871, parohia „*Voitinell mit Galanestie*”, cuprinzând și biserica Sf. Arhanghel Mihail din Gălănești, îl are preot pe Michael Gramatowicz păstorind 1.369 de credincioși. (*Schematismus der griechisch-orientalischen Bukowinaer Diocese für das Jahr 1871*, Czernowitz, Johann Eckhardt und Sohn, 1871, p. 57)

La recensământul din 1910 satul Voitinul avea doar 1.108 români, fără a se justifica în vreun chip dispariția țiganilor așezați acolo de către Ștefan cel Mare și sloboziți din robia seculară de către administrația austriacă și nici absența germanilor sau a evreilor veniți în Bucovina sub aripa ...ocrotitoare a vulturului cu două capete.

O mare sărbătoare a fost apoi sfințirea noii biserici, în ziua de miercuri, 20 iulie 1927, când la slujba hramului de Sf. Ilie a oficiat chiar Mitropolitul Bucovinei, Nicolae Cotlarciuc, alături de alte fețe bisericești și preotul Iulian Cracalia, paroh al satului Voitinul.

Peste trei ani, în 1930, în Voitinul se înregistrează 1.800 de locuitori din care 99,05% români și 0,94% germani, fără vreo mențiune despre țigani, cum ne-am aștepta la o comparație cu Vicovu de Jos, unde erau la cea dată 4.180 de locuitori, din care 94,18% români, 3,34% germani, 1,55% evrei și 0,78% țigani, sau cu Horodnic de Sus...

La recensământul din 2010, în Voitinul erau 4.300 viețuitori, dintre care 84,45 % români, iar 11,78% țigani, probă concretă că urmașii celor aduși aici de Ștefan cel Mare au aflat, fără impedimente ...xenofobe, condiții pentru a se spori prin câteva meserii demne de toată admirația –

lingurari, cioplitori în lemn, împletitori de coșarci din nuiele, fierari, muzicanți căutați de satele din jur pentru petreceri – și poate chiar câțiva cerșind prin alte ...cătune din România sau Europa.

Și numele satului *Voitin*, *Voitinel* din Bucovina se bănuiește a fi de sorginte germană, însă radicalul polon *wojt-* cu înțelesul de primar, intră și în formula unor nume de familie la germani, precum *Woit* sau *Woyth* (1593), *Woitha*, *Woite*, *Woitzek* (1399), *Woycech* Ringbabe (1295), *Woycik*, *Woyczik*, *Woyciechow*, *Woitech*, *Woitech* și *Woyteych* (1291), considerate de origine polonă (cf. Horst Naumann, *Das grosse Buch der Familiennamen*, Alter, Herkunfts, Bedeutung, Mit Unterstützung der Gesellschaft für deutsche Sprache, Weltbild (s. a.), p. 288), pentru a preciza că patronimul *Woityla*, al familiei fostului Papă Ioan Paul al II-lea, era considerat ca format cu sufixul *-ila*, de origine traco-dacică. Concret, *-ila* în limba polonă sau *-il*, *-ilă* în numele unor creștini din Europa și alte continente nu este decât radicalul termenului ebraic *Ielohim*, aflat în compunerea numelor de botez *Emanuel*, *Gabriel*, *Michaiel* din onomastica creștină.

O probă că substantivul polon *wojt* – primar, e productiv în limba română îmi oferă d-l prof. univ. dr. Mihai Iacobescu de la Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, care precizează că l-a avut coleg pe Grigore *Foit*, născut în ziua de miercuri, 14 noiembrie 1917, în Plăvălari, Suceava, din părinții Ion și Ecaterina *Foit*, licențiat în Litere și Filosofie la Universitatea din Cernăuți, profesor de limbi clasice la Liceul „Mihai Viteazul” din București și la „Ștefan cel Mare” din Suceava, unde a predat și istoria artei (1948), director la Muzeul Regional Suceava (1950-1962, 1967-1975), lector apoi la Institutul Pedagogic de 3 ani (1967-1972) din același oraș, cu studii asupra tezaurilor arheologice de la Cetatea de Scaun din Suceava și monetare din tezaure descoperite în ținutul Sucevei, organizând și colecția numismatică de la Muzeul Județean Suceava, cu lucrări științifice tipărite în reviste de specialitate („Suceava”, „Arheologia Moldovei”, „Studii și cercetări de numismatică”, „Studii și cercetări arheologice” și cu o bibliografie demnă de interes – *Cetatea de Scaun Suceava*, Ghid, București, 1958, 48 p.; ediție revăzută, la Suceava, 1972; *Muzeul Sucevei*, ghid (în colaborare...), Suceava, 1959; *Noi tezaure monetare medievale descoperite în regiunea Suceava*, Suceava, 1967, 64 p.; *Suceava*, Mic îndreptar turistic (în colaborare cu Ion Paranici), București, 1970, 52 p. – și referințe în *Enciclopedia istoriografiei românești*, București, 1978, p. 145; Ion Pînzar, Petru Froicu, *Știința în Bucovina*, I, Suceava, p. 55-57, și Emil Satco, Alis Niculică, *Enciclopedia Bucovinei*, vol. I, Suceava, 2018, p. 772-773, de unde aflăm că a murit în ziua de duminică, 10 mai 1987, la Suceava. A fost înmormântat în Cimitirul armenilor din cartierul Zamca, întrucât purtătorul numelui *Foit* se știa cu strămoși armeni și cu înțelesul de primar în sonoritatea patronimului.

Mai avem apoi un satul *Voiteg* (se mai numea și *Voiteni*), în județul Timiș, latitudine nordică 45°28'08", longitudine estică 21°14'2", la 36 km, sud de Timișoara, și 7,5 km nord de orașul Deta, menționat în 1328, cu parohia *Veytech*, în 1332, după numele proprietarului *Veytech*, maghiarul Teodor *Veytey* (Vejte), considerat a proveni germanul *Wojteg*, în anul 2002 comuna având 1.886 locuitori și un alt *Voiteg*, sat pe lângă Arad, maghiar *Voitek*, german *Wojtek* (cf. Coriolan Suciuc, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I, 1967, vol. II, 1968, Ed. Acad. R. S. R., București).

Dintre români, trebuie invocat *Voitec* Ștefan, născut în 19 iunie 1900, Corabia, România, decedat în ziua de marți, 4 decembrie 1984, în București, politician din vechiul Partid Social Democrat, membru din 1918, secretar între 1939 și 1948, ministru al Educației Naționale între 4 noiembrie 1944 și 27 decembrie 1947, care a trecut cu arme și bagaje ideologice la Partidul Comunist Român, prin 1946, și s-a bucurat de sporuri și onoruri socialiste (vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, în 1948-1949, și 1956-1961) și în „anii de lumină” (deputat în Marea Adunare Națională, între 1948-1984, membru al Academiei R. S. R., în 1974 i-a înmănat lui Nicolae Ceaușescu „sceptrul prezidențial”), spre deosebire de colegul său de ideal, George Grigorovici din Bucovina, care a stat închis și torturat spre a se dezice de crezul pentru care a luptat cu cinste și îndârjire toată viața și a murit în ziua de marți, 18 iulie 1950, în București.

Capitolul II oferă date despre familii și ocupațiile locuitorilor, cântece și urături la nuntă, vorbe de duh rostite de oameni bătrâni, precum definiția: „*femeia este un animal care trăiește pe lângă casa omului și se hrănește cu zilele lui fripte*” (p. 73) sau un moșneag care, provocat de tineri să-i cânte mai

din vreme prohodul, le răspunde hâtrul că: „mai multe piei de miel a văzut la uscat primăvara pe garduri, decât de berbece bătrân” (p. 163),

O imagine cât se poate de limpede a sărăciei din trecutul apropiat: „Voitinelul nu avea în 1947 (când au trecut urmările războiului și ale foametei) nici moară, nici fabrică de cherestea, nici oloiniță (instalație de ulei vegetal care prelucra semințele de dovleac-bostan, producând un ulei- „oloi” de foarte bună calitate), atelier de dărăcit lână. Singura instalație pe care o avusese... a fost moara de pe pârâul care străbătea satul, dar care a fost închisă prin 1940, datorită plecării din țară a morarului neamț...”(p. 118)

Un fragment dintr-un cântec popular dezleagă o enigmă din *Luceafărul* lui M. Eminescu și anume :

„Frunză verde lozișoară,
Se mărită și se-nsoară
Și-și strâng mintea grămăjoară.
Unu' cu altu' graiesc
Și așa se-nemuresc.
De n-ar fi nuntă și hram
N-ar mai fi oamenii neam;
Nunțali și hramurli
Înemuresc oaminii.” (p. 87)

Care este o „prubă de piatră” bucovineană că versul „*Reia-mi al nemurii nimb / Și focul din privire...*” din *Luceafărul* nu trebuie corijat precum a făcut Titu Maiorescu – „*Reia-mi al nemuririi nimb*”..., în ediția *Poesii*, din 1883 și cele următoare –, întrucât Hyperion este doar geniul dragostei, Nimbul său fiind al Dragostei și nicidecum al poeziei sau al nemuririi.

O numărătoare a celor mai prolifici familii din Voitinel – *Creциun* (Crăciun) -82, *Coroamă* -63, *Cârdei* -54, *Hrișcă* -33, *Chifan* -21, *Rusu* (Rus) -13, *Hura* -12, *Ciubotar* (Ciobotaru) -10, *Buzincu* -8, *Prelipcean* -6 – demonstrează coeziunea și statornicia neamurilor (p. 116) din această străveche așezare.

Destule neglijențe ortografice și mai cu seamă de culegere computerizată, spații între cuvinte sau cuvinte fără spațiu între ele, repetiții, ca să nu scriem „repeticiuni”..., „în acest sens” (p. 248), pleonasme precum „munca laborioasă”, fără corecturile de rigoare, chiar în versiunea cu adăugiri (p. 32 - „Totuși... acestora”, p. 34; p. 39 - „Înainte de a... Șorodoc Vasile”, p. 42; p. 47 - „În această vară... al istoriei satului”, p. 52; p. 54 - „Dar nu chiar ...petrecută în 1944”, p. 57; p. 65 - „În primăvara... dar Voitinelul, în special”, p. 67; p. 154 - „Nicolai Vasilovici... și în prezent”, p. 156; și p. 162 - „Și, în sfârșit... nevinovată”, p. 163), vor fi amărît cu mare obidă râvna autorului – al cărui nume ba e *Ciobotaru Mircea Doru*, pe coperta I, ba *Mircea Doru Ciubotar*, pe coperta IV, iar mai toți cei pomeniți în lucrare au înscris numele de familie și botez precum în catalogul de școală sau într-un tabel cazon – de a-și exprima cât mai frumos dragostea pentru satul natal. De admirat însă bogăția și acuratețea imaginilor fotografice (p.165-246), pentru care un spațiu mai generos le-ar fi oferit explicațiile într-o legendă largă la sfârșitul anexei.

Dintre cele „creiere luminate” în Voitinel, autorul îi pomenește pe Buzincu Aurel, „bine situat la nivelul Conducerii Culturii județului”, pe Cătălin Hrișcă, doctor în istorie, reprezentând România la sediul Uniunii Europene din Bruxelles, Ciobotaru Florența, fiica monografistului, diplomată cu două masterate, așijderea la Bruxelles, și Vasilovici Angela, doctor în istoria economică a Europei, profesor universitar la Milano (p. 163-164).

Ceea ce nu-i chiar puțin pentru un sat mic la stat dar mare la sfat!

Într-un cuvânt, *Monografia comunei Voitinel*, cu toate că are un caracter mai degrabă sentimental-evocator decât științific – ceea ce implica și inserția caietului scris de prof. Liviu Chira, *Istoria pe scurt a satului Voitinel*, 1993 –, merită toată atenția cititorilor interesați de istoria Bucovinei, iar autorul trebuie îndemnat și îndrumat să-și reîmprospăteze osânda cărturărească, pentru a-și perfectă documentarea și a-și spori problematica, într-o ediție mai curată și mai bogată.

O SURPRIZĂ DIN CELE MAI PLĂCUTE

Ioan ȚICALO

Bucovina, așa răstignită sau poate tocmai de aceea, demonstrează încă o dată, cum a făcut-o mereu, că nu înțelege să trăiască „sub vremi”. În 2021, și-a făcut apariția în acest spațiu, unde Dumnezeu încă mai umblă pe la casele oamenilor, o uimitoare tipăritură intitulată *Caiete de la Volovăț*, cu subtitlul *Revista de teologie și cultură a Parohiei Volovăț*, la care trudesc doi preoți, tată și fiu, Dumitru și dr. Ioan Paul Valenciu. Parcurgând cuprinsul primului număr, rămâi în sinceră admirațiune și te întrebi cum de au reușit să adune în cele 220 de pagini atâtea personalități reprezentative din domeniile enunțate. Revista se deschide, cum era și de așteptat, cu un articol semnat de pr. Dumitru Valenciu, un elogiu dedicat ierarhului plecat în sălașurile cerești: *Un an, fără vlădica Pimen...*, păstorul nelipsit de la hramurile Volovățului, ca și de la cele din Slătioara, parohia părintelui Vasile Bostan. Am rămas încântat, aflând, din acest text omagial, că la Volovăț unul din hramuri e al elevilor, sărbătorit în ziua de 12 mai, când e pomenit Sfântul Ioan Valahul. Probabil că e singura parohie cu un hram al elevilor și, de bună seamă, al cadrelor didactice. Mă grăbesc, așadar, să redau un fragment dintr-un cuvânt de învățătură rostit de vlădica Pimen la unul din hramurile de aici, o adevărată *mângâiere* pentru enoriașii din comună, așa cum se exprimă autorul: *Viața creștină este o viață de mucenicie, pentru că un creștin adevărat dorește din toată inima să trăiască în dragoste față de toți, trecând peste toate greutățile cu gândul la Dumnezeu. De multe ori, cu cât ne rugăm și cu cât facem mai mult bine, parcă cu atât avem mai multe necazuri. Toate acestea nu sunt decât încercări de la Dumnezeu pentru întărirea credinței noastre, sau, în unele cazuri, ispitire de la cel rău. Viața creștină trebuie trăită în duh de jertfă, de răbdare, de credință și de dragoste față de toți, în special față de cei lipsiți!* Cum relația dintre ierarh și părintele Dumitru era una specială, acesta, ca acel care l-a cunoscut atât de bine, a putut să atragă atenția cititorului că o singură dorință i s-a împlinit aici, pe pământ: *Să fiu înmormântat în Bucovina, pentru că aici mi-am trăit cei mai frumoși ani din viața mea.*

Conf. univ. dr. Vasile Timiș, ce cunoaște foarte bine realitatea învățământului românesc, face o analiză la obiect privitoare la *Profesorul de religie între mentor și ucenic*. Nu știu câți profesori se vor opri asupra acestui text deosebit de interesant, de aceea n-ar fi rău dacă cele câteva pagini ar fi copiate și expediate, spre lectură, în toate școlile. Cu adevărat că profesorul de religie se află în postură de *mentor* și de *ucenic*. Dincolo de atâtea mijloace de informare, atenționează autorul, *profesorul rămâne mentorul care ne iluminează și ne ghidează mințile spre adevăratele valori morale, spre dreptate și adevăr*. Ca atare, între religie și educație se stabilește o relație de interdependență, iar, în legătură cu celălalt aspect, e necesar ca fiecare educator să ia în considerare următorul îndemn: *Bine este să privim statutul nostru ca fiind al ucenicului care mereu are ceva de învățat*. Materialul care urmează îi aparține pr. lect. univ. dr. Liviu Vidican-Manci și se înscrie aproximativ în aceeași sferă de interes, din moment ce vorbește despre *Preot în vreme de pandemie*. Concluzia, chiar dacă are aspectul persoanei întâi, e valabilă pentru fiecare din noi: (...) *pentru a rămâne sănătos la minte și la trup, e vital să păstrez o strictă igienă informațională, să îmi spăl mintea cu spuma bogată a cărților de forță, să-mi îmbăiez zilnic sufletul în rugăciune și sunt salvat. Altfel, doar cu spălatul pe mâini și masca pusă, am șansa să rămân – dar nici asta n e sigur – sănătos la trup, dar foarte bolnav în spirit. Și atunci n-am făcut nimic*. Și, ca să nu ajungem bolnavi în spirit, putem apela imediat la cercetarea lect. univ. dr. Stelian Pașca-Tușa privitoare la *Yahwe hanenni (Doamne miluiește) – de la inima rugăciunii psalmice la rugăciunea inimii*, un studiu doct, bazat pe o vastă bibliografie, din care citez un scurt fragment: *Imperativul hanenni (miluiește-mă) constituie liantul prin care se realizează comuniunea dintre om și Dumnezeu. Milostivirea, efectul principal al revărsării iubirii dumnezeiești, oferă omului posibilitatea de reîntoarcere în starea de har*. În continuare, cititorul e întâmpinat de un alt studiu care îl introduce

în problematica relației dintre *Biserică și stat la Sfântul Ioan Gură de Aur*, aparținând pr. lect. univ. dr. Adrian Podaru. Suntem plimbați cu acuratețe (și aici avem de a face cu o bogată bibliografie) în vârtejul perioadei creștinismului zbuciumat, când arianismul se insinuase în pridvorul Bisericii și în cetatea împărătească. Conflictetele, atât în sânul ecclesiei cât și *cu cei din anturajul curții imperiale, vor grăbi deznodământul tragic al episcopului Ioan*, cel ce avea un singur scop: *mântuirea sufletelor păstoriților săi*. O altă cercetare pe un subiect asemănător a făcut-o dr. Arcadie M. Bodale, de data aceasta, cu referire la *autoritățile habsburgice* și pretențiile acestora în ceea ce privește *organizarea clerului bucovinean*, beneficiind de aportul episcopului Dosoftei Herescu de Rădăuți care *și-a vândut sufletul*, fiind de acord cu desființarea mănăstirilor bucovinene (în afară de Putna, Sucevița și Dragomirna), secularizarea averilor acestora și *prigonirea călugărilor*. Și iată un prea vinovat precedent instaurat la anul 1785: bisericile mănăstirilor au devenit parohiale, iar unele au fost transformate *în grajduri ale armatei imperiale*, în vreme ce alte clădiri din incintă *au fost folosite ca locuințe pentru preoți, școli și pentru adăpostirea funcționarilor austrieci*. Și culmea impertinenței, banii din Fondul Religionar pentru învățatură au fost alocați doar fiilor coloniștilor (*germani, evrei, maghiari, polonezi, ruteni*). **Problema juridică a Bisericii greco-orientale (I)** a intrat în vizorul dr. Johann cavaler DE SPAUN, luând în discuție studiul cu acest titlu al lui Aurel Onciul. Aflăm astfel că guvernul imperial, pe lângă atâtea ingerințe în organizarea Bisericii, a vândut ilegal nouă moșii ale mănăstirilor din Bucovina în favoarea trezoreriei de stat.

Câteva pagini sunt dedicate de dr. Mircea-Gheorghe Abrudan *Sfinților Martiri Constantin Brâncoveanu și Antim Ivireanul*, două nume *cu o largă rezonanță în istoria românilor, în istoria culturii, artei și arhitecturii românești, precum și în istoria Bisericii Ortodoxe Române*, primul cu ai săi coconi și sfetnicul Ianache Văcărescu martirizat în urma complotului Cantacuzinilor, Racoșeștilor și al turcilor, iar cel de-al doilea (mitropolit) fiind acuzat *de trădare și uneltiri antiotomane* de domnul fanariot Nicolae Mavrocordat, la care s-a adăugat o altă acuzație, pe cât de gravă, pe atât de nefirească, aceea de *vrăjitorie și înșelăciune*. Mai departe, suntem invitați de dr. Costică Asăvoaie să medităm asupra unui aspect controversat privind **Prima reședință domnească a Țării Moldovei**, autorul aducând argumente pertinente precum că satul Volovăț are întâietate în această privință. Și, bineînțeles, concluzia, în urma comparației între cele două localități vizate: (...) *cel puțin în cadrul orașului Baia, elementele păstrate care să semnaleze aici existența primei reședințe a domniei Țării Moldovei sunt extrem de sărace în raport cu cele de la Volovăț. Rămâne, la final, totuși o oarece îndoială, având în vedere că viitoarele cercetări arheologice de la Volovăț ar putea să confirme sau să infirme concluziile lucrării de față*. Un alt autor, cu o documentare ce pare exhaustivă, pr. dr. Ioan Paul Valenciuc și un alt martir, mitropolitul Vladimir de Repta, cu adevărat *o pagină neagră din istoria Bisericii bucovinene*. De altfel, inițiatorii și realizatorii revistei au publicat în 2018, la Editura Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților un masiv volum intitulat **Mitropolitul Vladimir de Repta și lumea prin care a trecut**. Studiul din revistă aduce în prim-plan și alte două personalități contrastante ale Bucovinei – Iancu Flondor, cu o impresionantă rectitudine moral-civică, și istoricul Ion Nistor, cel ce a intrat în jocurile deloc imaculate ale politicii liberale și căruia, avertizează autorul, i se potrivește de minune cuvintele dramaturgului G. B. Shaw: „expert în arta de a se juca cu entuziasmele populare și de a înșela ignoranța populară”. Numai că Ion Nistor „s-a jucat” într-o manieră odioasă cu soarta unuia din cei mai verticali ierarhi ai Bucovinei, mitropolitul făcând parte *din primul parlament al României Mari*, fără să accepte racolarea sa la *dulcegăriile liberale*. Și, cum politica e mereu în divorț cu morala creștină, Ion Nistor trece la o abjectă coordonare de compromitere a mitropolitului Vladimir prin cele mai josnice mijloace, obligându-l, în final, să se pensioneze. Părintele Ioan Paul Valenciuc se dovedește de o rară scrupulozitate în cercetarea arhivelor și cu dreptă cumpănă în cele prezentate: *Rămâne o pată peste amintirea primului patriarh al României, Miron Cristea, felul în care a lucrat pentru înfăptuirea planului liberal*. O rază de lumină aduce arhim. Veniamin în contribuția sa **Un fost pastor baptist, stareț al mănăstirii Putna**, cu trimitere la convertirea lui Saul pe drumul Damascului. Este vorba despre Alexandru dintr-o familie din Ungaria, 17 ani predicator baptist, care a revenit în Biserica

Ortodoxă, cu numele de Antonie. *S-a biruit pe sine însuși*, conchide autorul, *având, asemenea lui Samuel, minte luminată, inimă curată și smerit, lăsându-se călăuzit, necondiționat, de Cel pe care l-a cunoscut ca fiind „Lumina lumii” (In 8, 12): „Vorbește, Doamne, că robul Tău ascultă!” (I Regi 3, 11).*

G. Vîlsan face portretul istoricului literar, traducătorului, filologului, folcloristului și ctitorului Societății Etnografice din Cluj, unul din apreciații colaboratori ai lui Sextil Pușcariu, răpus de graba unui chirurg vienez în 1927. Eminescologul Ion Filipciuc, stârnit de un oarecare Dorel Gaftoneanu, descinde în cimitirul din Călineștii lui Cuparencu, recitește crucea dascălului lui Vasile Iaminovici, bunicul poetului Mihail Eminescu, rezultând un material cât se poate de interesant. Mi s-a părut chiar tulburător faptul că respectiva cruce (de piatră) prezintă două inscripții, una cu numele *Maria Volcinschi* (fața dinspre răsărit, având caractere latine) și cealaltă (dinspre apus, pe care sunt șapte litere chirilice) – *Vasilie Ieminovici*, autorul fiind de părere că mormântul respectiv ar putea conține osemintele celor doi, dascălul Vasile fiind mort în anul holerei din 1844, așadar cu 60 de ani înainte de înmormântarea răposatei *Maria Volcinschi*. De la Iași, dr. Liviu Papuc a trimis spre publicare un text despre Oreste și Toma Renei de Hârșeni, unde prezintă activitatea de înverșunat patriot al prefectului Renei militând *pentru autonomia Bucovinei (care suferise amarnic sub „jugul” galițian), pentru drepturile profesionale și civile ale românilor în provincia care, în pofida unei majorități confortabile, nu prea avea „oficiali” în structurile imperiale.*

Ultimele pagini ale revistei sunt ocupate de o ***Cronică bucovineană***, de prezentarea câtorva cărți (noutăți editoriale), sub semnătura părintelui Dumitru Valenciuc, și date biografice ale autorilor.

Îmi plec fruntea dinaintea celor două fețe bisericești din Volovăț pentru un asemenea curaj, având în vedere munca lor jertfelnică (revista se distribuie gratuit) și, nu în ultimul rând, pentru conținutul academic al revistei.

OBITUARIA

IN MEMORIAM, ACAD. ȘI PROF. UNIV. DR. IOAN CAPROȘU

(n. 26 august 1934, Mitoc - Dorohoi – m. 9 aprilie 2021, Iași)

La 9 aprilie 2021, după o boală necruțătoare, s-a stins prof. univ. dr. și membru de onoare al Academiei Române Ioan Caproșu, unul dintre cei mai mari dascăli pe care i-a dat Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași.

S-a născut la 26 august 1934, în satul Mitoc, județul Dorohoi, fiind cel mai mare dintre cei trei copii ai lui Vasile și Mariei Caproșu. Școala primară a absolvit-o în satul natal, după care și-a continuat formarea la gimnaziul din orașul Săveni. Spirit liber, pe la 15 ani, a renunțat la Liceul Militar din București, care era în plin proces de sovietizare de către noua orânduire a vremii, pentru a urma Școala Normală de la Șendriceni – Dorohoi (1950-1954), unde i-a avut ca dascăli pe unii dintre profesorii universitari de la Cernăuți care apucaseră să se refugieze în țară. Atunci a trăit amara experiență a incendiarii, în curtea școlii pedagogice amintite, a celei mai mari părți a bibliotecii universității cernăuțene, care ajunsese în țară odată cu dascălii săi¹.

¹ Adeseori profesorul Ioan Caproșu povestea cu obidă cum cărțile Bibliotecii Universității din Cernăuți au fost arse din ordinul unui tânăr comisar sovietic, care a supravegheat cu atenție ca nimeni să nu poată salva vreo carte, căci acest „împământenit” se ocupa atunci cu instaurarea noii orânduirii socialiste, iar, după 1990, a devenit un apostol al instaurării democrației și capitalismului în România.

Apoi, Ioan Caproșu a urmat cursurile Facultății de Istorie-Filologie la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași (1954-1958), timp în care s-a format ca istoric și filolog, ceea ce i-a marcat întreaga evoluție profesională și științifică.

După absolvirea facultății, și-a început activitatea științifică la Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” al Filialei Iași a Academiei Române, fiind încadrat ca cercetător stagiar în cadrul Sectorului de Istorie Medievală, unde i-a avut ca îndrumători pe Constantin Cihodaru, Nicolae Grigoraș și Dimitrie Ciurea. Ulterior, a fost promovată, prin concurs, în funcțiile de cercetător științific, cercetător științific principal și conducător al Sectorului de istorie medie din cadrul aceluiași institut. Totodată, între 1966 și 1983, a fost secretar științific de redacție și redactor-șef al „Anuarului Institutului de Istorie și Arheologie «A.D.Xenopol» din Iași, pe care l-a transformat în cea mai importantă revistă de specialitate din România acelor timpuri. Deși era salariatul Facultății de Istorie din 1979, a rămas în comitetul de redacție al „Anuarului”, ca redactor-șef, până în 1983, când a devenit membru în colegiul de redacție. Demn de remarcat este faptul că, spre deosebire de alte numeroase reviste științifice de dinainte de 1989, devenite instrumente de propagandă ale ideologiei partidului comunist, profesorul Ioan Caproșu și ceilalți membri ai comitetului de redacție au reușit să-și păstreze intactă integritatea profesională, ceea ce a adus „Anuarului” amintit un prestigiu deosebit la nivel internațional.

După susținerea tezei de doctorat, *Camăta în Moldova, până la mijlocul secolului al XVIII-lea* (1979), a ocupat, prin concurs, postul de lector la catedra de istorie universală de la Facultatea de Istorie a Universității „Al. I. Cuza”, devenind titularul disciplinelor de *Istorie medie universală și Limbă și paleografie slavonă*. În 1981, a fost promovată în funcția de conferențiar universitar, iar în 1990, a obținut, mai întâi, postul de profesor universitar, pentru ca, la puțină vreme după aceasta, să devină șeful Catedrei de Istorie universală de la facultatea amintită. După aceasta, în același an (1990), a fost ales decan al Facultății de Istorie, funcție în care a fost reales în anul 1992 și pe care a deținut-o până în 1996.

De asemenea, între 1981 și 1986, Ioan Caproșu a fost *visiting professor* la Universitatea de Stat din Portland Oregon (SUA) și la Universitățile din Londra și Cambridge (Marea Britanie), unde a predat cursuri de istorie și civilizație românească și de istorie medievală, iar în anul 2000 i s-a acordat titlul onorific de *doctor honoris causa* la Universitatea Pedagogică „Ion Creangă” din Chișinău, unde a ținut un curs special de istorie. În 2008, Ioan Caproșu a devenit *Professor emeritus*, iar, în 2012, a fost ales membru de onoare al Academiei Române.

Totodată, a fost inclus în consiliile științifice ale unor instituții academice și universitare și a devenit membrul mai multor asociații culturale din țară și străinătate. Totodată, a făcut parte din colegiile de redacție ale unor prestigioase publicații din România și Republica Moldova, precum: „Destin românesc” (București-Chișinău), „Revista de istorie a Moldovei” (Chișinău), „Revista de științe socio-umane” (Chișinău), „Ioan Neculce” (Iași) etc.

De asemenea, pentru întreaga sa activitate academică, i s-au acordat câteva zeci de premii și distincții între care se enumără: Ordinul „Meritul Cultural” în grad de Ofițer; două premii ale Academiei Române („Nicolae Bălcescu” și „Bogdan Petriceicu Hașdeu”); premiul „Opera Omnia” al Consiliului Național al Cercetării Științifice din Învățământul Superior al Ministerului Educației și Cercetării; Premiul de Excelență al Universității „Al.I. Cuza” din Iași și calitatea de Cetățean de Onoare al orașului Iași. De asemenea, pentru întreaga sa activitate științifică și didactică și, mai ales, pentru sprijinul impresionant pe care l-a acordat colegilor de breaslă din Republica Moldova, a fost recompensat cu Medalia „Dimitrie Cantemir” a Academiei de Științe din Republica Moldova și cu Medalia „Alexei Mateevici” a Ministerului Educației din Republica Moldova.

În sfârșit, profesorul Ioan Caproșu s-a îngrijit ca fondurile documentare și de carte de specialitate ale unor iluștri predecesori și colaboratori să fie depuse spre veșnică păstrare la Arhivele Naționale din Iași, precum cele ale lui Mihai Costăchescu, C.A. Stoide sau Ilie Seftiuc. Totodată, regretatul dascăl a înzestrat și biblioteca Facultății de Istorie de la Universitatea Pedagogică „Ion Creangă” cu numeroase cărți de specialitate, multe dintre ele fiind rarități bibliografice.

În 1996, ca urmare a activității sale științifice prodigioase, i s-a propus funcția de director general al Arhivelor Naționale ale României, pe care a refuzat-o doar pentru a se putea dedica proiectelor sale științifice, pe care le amânase în perioada cât a deținut funcția de decan al Facultății de Istorie. Iar, în această privință, a fost extrem de rodnic, căci munca sa nu numai că este echivalentă cu cea a unui institut de cercetare, dar nu se va perima, așa încât toți cercetătorii preocupați de istoria medievală, de cea premodernă sau de istoria culturii, ori de lingvistică și de filologie nu-i vor putea ocoli lucrările. Cu toții ne vom înfrupta din osteneala profesorului Ioan Caproșu!

Astfel, conștient că opera istoricului se primează odată cu trecerea timpului, căci mereu apar noi informații legate de un anumit subiect, Ioan Caproșu a ales ca cea mai mare parte a activității sale în domeniul științific să fie consacrată editării izvoarelor medievale românești, în special a celor din Țara Moldovei. Astfel, pe lângă participarea și coordonarea corpusului de documente interne *Documenta Romaniae Historica, Seria A. Moldova*, regretatul dascăl a editat în cadrul acestei colecții de izvoare naționale, singur sau în colaborare, 12 volume. Remarcabil este faptul că, înainte de 1989, Ioan Caproșu a întreținut strânse relații cu istoricii Demir Dragnev, Pavel Dimitriu, Alexandru Moșanu din Chișinău, care l-au ajutat să obțină copii ale documentelor românești din arhivele sovietice pentru a fi incluse colecția națională de izvoare diplomatice medievale, amintită mai sus. De altfel, după 1979, pentru a se putea ocupa de editarea documentelor care alcătuiesc astăzi *Documenta Romaniae Historica* seria A *Moldova*, profesorul și-a abandonat un vechi proiect, anume acela de a alcătui o sinteză de istorie medievală universală, pentru care și-a cumpărat o adevărată bibliotecă de specialitate în peregrinările sale prin Apusul Europei și prin SUA, dar și în fostul URSS.

Totodată, regretatul dascăl a mai publicat, singur sau în colaborare, zece volume de *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, de la începuturi până la 1800; două volume de *Documente statistice* referitoare la aceeași urbe, din prima jumătate a secolului al XIX-lea; patru volume de *Însemnări de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei*; trei volume de *Sămi ale Visteriei Moldovei* de la mijlocul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea; primele cinci volume din *Monumeta Linguae Dacoromanorum*; catalogul de documente din Arhiva Mănăstirii Xiropotam de la Muntele Athos; catalogul cu documente privitoare la istoria orașului Suceava [*Suceava. File de istorie. Documente privitoare la istoria orașului (1388-1918)*]; *Biblia de la București din 1688* și *Palia de la Orăștie (1582)*. Totodată, Ioan Caproșu a făcut parte din colectivul de specialiști ai Universității „A.I. Cuza” din Iași și ai Universității „Albert Ludvig” din Freiburg care au început editarea colecției *Monumeta Linguae Dacoromanorum. Biblia 1688*, dar a editat și manuscrisele rămase de la mai mulți istorici, precum Alexandru Gonța, C.A. Stoide, Teodor Balan și Petru Caraman.

Mulți membri ai societății superficiale de astăzi, inclusiv unii absolvenți ai facultăților de istorie, au impresia că este ușor să editezi și chiar că este o muncă inferioară celei de istoric. În realitate, un editor nu numai că este posesorul unei culturi istorice inegalabile, dar ușurează munca cercetătorilor tocmai prin faptul că aceștia sunt scutiți de a aduna din *n* locuri documentele, de a le descifra, de a le analiza din punct de vedere diplomatic și de a le data. Așa încât, grație efortului uriaș al profesorului Ioan Caproșu, acum este la îndemâna oricui interpretarea documentelor, prin răsfoirea unor volume ce se regăsesc în oricare bibliotecă. Aceasta este adevărata viziune istoriografică a dascălului Ioan Caproșu, care și-a dorit crearea unei colecții complete a izvoarelor noastre medievale și premoderne.

Alături de aceste nepieritoare lucrări pe care le-a lăsat posterității, regretatul istoric a întocmit, pe baza documentelor scrise, mai multe lucrări și monografiile științifice remarcabile, precum: *O istorie a Moldovei prin relațiile de credit, până la mijlocul secolului al XVIII-lea*; *Biserica Arbure*; *Biserica Sf. Gheorghe din Suceava* și *Vechea catedrală mitropolitană din Suceava-Biserica Sfântul Ioan cel Nou*. De asemenea, colaborarea domniei sale cu alți istorici a dus la realizarea și a altor lucrări de istorie a românilor, precum: *Biserici și mănăstiri vechi din Moldova până la mijlocul secolului al XV-lea* (împreună cu Nicolae Grigoraș), *Iașii vechilor zidiri până la 1821* (împreună cu Dan Bădărău) sau *Relațiile economice ale Moldovei cu Brașovul* (împreună cu C.A. Stoide). Pe lângă toate aceste realizări istoriografice excepționale, Ioan Caproșu a mai publicat câteva sute de studii, articole și recenzii, a participat la alcătuirea mai multor sinteze de istorie a românilor și a întocmit mai multe hărți ale municipiului Iași. Totodată, a alcătuit părți consistente din mai multe lucrări cu caracter enciclopedic (*Mic dicționar enciclopedic*, *Dicționar diplomatic*), enciclopedii (*Enciclopedia României*²), dicționare de specialitate (*Rumänisch-Deutsch Wörterbuch*), unele rămase sub formă de manuscris la Academia Română sau la Editura Enciclopedică. Totodată, nici măcar cei mai apropiați prieteni și colaboratori ai profesorului Ioan Caproșu nu știu că o mare parte a operei sale a rămas în manuscris, fiind preluată de subsemnatul la Arhivele Naționale din Iași. Astfel, regretatul academician a lăsat, în diferite stadii de realizare, un corpus cu toate inscripțiile din Țara Moldovei și încă unul cu toate pomelnicele mănăstirilor și ale bisericilor de la răsărit de Carpați. La acestea se mai adaugă o ediție cu toate stemele Țării Moldovei, care mi-a fost încredințată (înainte de a pleca la Roma, în 2016), spre a o tehnoredacta și a o completa cu alte însemne heraldice din Colecția de sigilii și din documentele păstrate la Arhivele Naționale din Iași, pe care n-a mai apucat să o vadă finalizată. De asemenea, regretatul profesor aduna *Documentele privitoare la istoria orașului Iași în prima jumătate a*

² Aceasta n-a mai văzut lumina tiparului.

secolului al XIX-lea; Documentele târgurilor din Țara Moldovei și toate sigiliile orașelor, ținuturilor și boierilor Țării Moldovei, pentru a le edita în cadrul unei colecții de heraldică teritorială. Alte manuscrise cuprind consistente studii despre bisericile Sfânta Treime și Sfântul Ioan din Siret. Totodată, profesorul era preocupat să întocmească o sinteză de istorie a Țării Moldovei, o monumentală monografie a orașului Iași și un studiu despre istoria Curții Domnești din Iași.

Între realizările sale științifice excepționale, se enumeră și cercetările pe care le-a făcut la Secția din Leningrad a Institutului de Istorie al Academiei de Științe a URSS și la Arhiva Centrală de Stat a Actelor Vechi (CGADA) din Moscova, în arhivele din Kiev și Chișinău, unde a depistat numeroase documente valoroase pentru istoria românilor, care au fost, ulterior, microfilmate și aduse în țară în cadrul Colecției de „Microfilme URSS” de la Arhivele Naționale ale României. De asemenea, a făcut cercetări în bibliotecile din Londra, Paris, Freiburg, München, Moscova, Sankt Petersburg, Kiev și Chișinău, precum și în toate arhivele și bibliotecile importante din România. De altfel, în fiecare an, era primul cercetător care deschidea sala de studiu a Arhivelor din Iași, motiv pentru care i se elibera permisul cu nr. 1.

În domeniul științific și în cel didactic, era dușmanul implacabil al principiului românesc „merge și așa”, pentru că acesta trădează superficialitate, iar de aici până la impostură pasul este extrem de mic. De altfel, intransigența și severitatea sa științifică și profesională – determinate de formarea sa intelectuală și didactică potrivit rigorilor academice ale perioadei interbelice și șlefuită în cei 20 de ani de experiență ca redactor-șef al „Anuarului de Istorie și Arheologie «A.D. Xenopol»” –, combinate cu stilul direct, polemic, șugubăț și tăios, izgonea indivizii superficiali și îl făcea extrem de incomod pentru creatorii de maculatură istoriografică și pentru colegii care nu-și țineau orele cum se cuvine. Ca atare, sunt mulți cei care n-au putut să înțeleagă aceste lucruri, așa încât au preferat tihna submediocrității, în loc să pună mâna pe carte și să-și îndeplinească în mod corespunzător sarcinile de serviciu pentru care erau plătiți!

Era foarte exigent și cu el însuși, astfel încât, chiar și după pensionare, a urmat un program aspru de lucru. Astfel, muncea continuu, din prima până în ultima zi a anului, de luni până duminică, indiferent de vreme, de sărbători sau vacanțe, de dimineață până seara, cu o mică pauză de prânz (între orele 13 și 15). Dacă nu era plecat din oraș, în fiecare zi, până la ore târzii de seară, la geamul biroului său dinspre bulevardul Copou, se putea zări lumina veiozei de la masa unde lucra, căci pleca printre ultimii de la Universitate. De aceea, puțini vor putea egala dimensiunile operei sale impresionante. Totdeauna însă, după ora 18.00, urmau câteva minute de relaxare, în timpul cărora asculta cu atenție știrile emise de postul de radio BBC. După aceasta, „deschidea barul” pentru colaboratorii și prietenii săi apropiați, care aveau șansa, ca la un pahar de vin, să asculte neuitate prelegeri de istorie, lingvistică și filologie, condimentate cu amintiri din vastele sale călătorii de studii ca *visiting professor* la Universitățile din Portland, Londra și Cambridge sau în cele din arhivele și bibliotecile din Moscova, Sankt Petersburg, Kiev, Chișinău, Freiburg și München, sau din călătoriile personale prin SUA, la Paris sau prin alte locuri din țară și străinătate. Apoi, ne vorbea de instaurarea comunismului, despre arderea bibliotecilor școlare de către comisarii sovietici sau de cum se trăia în România în vremea copilăriei și a tinereții sale. De altfel, prelegerile sale de istoria limbii române sau de lingvistică puteau face pe oricine să devină pasionat de domeniu, iar patriotismul său curat odrăslea după fiecare lecție de istorie ținută de dascălul Ioan Caproșu. În astfel de ocazii, a prezentat, în mod magistral, încercările de slavizare forțată a istoriei și culturii românești din anii '50; latinitatea limbii române sau maniera de construcție a bisericilor lui Ștefan cel Mare.

În timpul pauzei de prânz, citea toată presa din dreapta și din stânga Prutului, cumpărată sau primită în acea zi, pentru că „un istoric trebuie să fie mereu informat!”. De altfel, în fiecare dimineață, când intra în Universitate, avea tot timpul un teanc de gazete și reviste culturale sub braț. Nu rata niciun cotidian sau săptămânal național, regional sau local, căci vânzătoarele de la chioșcurile cu presă de la Universitate rețineau domnului profesor câte un exemplar din fiecare jurnal și revistă ce ajungeau mai târziu. O mare parte a acestor publicații, în care profesorul a găsit articole cu subiecte de istorie, au fost păstrate în biroul propriu, de unde, au ajuns la Arhivele Naționale din Iași. Celelalte ziare, erau trimise mamei și surorii sale din Mitoc.

Își iubea studenții, chiar dacă la o analiză superficială părea un profesor foarte dur. Prima provocare, peste care trebuia să treci, era gluma cu care își întâmpina studenții care-i treceau pragul: „scopul și durata vizitei?”. Apoi, nu era curs la care să nu îi „certe” pe cei care nu aveau suficientă cerneală în stilou, zicându-le, tot în glumă: „Când țăranul va merge la câmp fără săpă, atunci și domnul student să vină la curs fără plaivaz!”, după care îi oferea propriul pix. Cele mai frumoase momente ale cursurilor sale erau pauzele în care făcea glume, precum „cei născuți în Mitoc sunt mitoceni și nu mitocani”, dar, mai ales, așteptatele divagații de istorie medie românească în cadrul cursurilor speciale de slavă veche.

Din pricina standardelor înalte de ținută științifică și de efort academic pe care le impunea discipolilor, doar cei mai buni studenți se încumetau să-i solicite coordonarea lucrărilor lor de licență și de disertație. Era mereu extrem de dezamăgit de învățăceii care nu munceau intens și/sau de cei care nu respectau exigențele unei cercetări veritabile. În schimb, devenea extrem de apropiat și de protector cu ucenicii cu putere de muncă și care-i urmau rigoarea științifică. Își cunoștea învățăceii ca nimeni altul, căci le alegea cărțile de primărie în funcție de specialitatea pe care aceștia doreau să o urmeze. Nu sunt deloc puțini nici studenții Facultății pe care i-a îndrumat și după absolvire, căci mereu a fost preocupat ca studiile universitare să aibă și o finalitate profesională, nu doar una academică. De fapt, majoritatea discipolilor săi îi datorează profesorului Caproșu carierele lor universitare sau de cercetători, arhiviști, muzeografi, bibliotecari, profesori din învățământul preuniversitar, inspectori școlari, directori de instituții sau de politicieni. De fapt, nu este nici un absolvent de istorie format ca medievalist la Universitatea din Iași, pe parcursul carierei sale didactice, care să nu-i datoreze ceva domnului profesor! Pe toți ne-a învățat carte: cum să transcriem un document, să-i verificăm autenticitatea, să-l edităm, să-l fișăm, să-l interpretăm, cum să întocmim aparatul critic, bibliografia și indicii la o lucrare științifică (de altfel, adeseori spunea că „o carte științifică fără *Indici* este moartă!!), dar mai ales, să folosim mereu în studiile științifice doar termenii potriviți. Din păcate, sunt și ucenici care și-au arătat ingratitudea față de mentorul lor, în momentul în care au parvenit!

Ori de câte ori îi împărtășeam vreo ipoteză de lucru în cercetare, mereu mă întreba: „pe ce te bazezi?”. Dacă argumentele erau convingătoare, urma confirmarea: „s-ar putea să ai dreptate!”, iar dacă nu, urma o prelegere în care-ți explica, cu multe argumente, de ce acea ipoteză era eronată. Experiența extraordinară pe care a dobândit-o ca secretar de redacție la „Anuarul Institutului de Istorie «A. D. Xenopol»” îi permitea să corecteze studiile ucenicilor și colegilor săi cu o acribie uluitoare, folosindu-se de pixuri de diferite culori, după care le explica, cu multă răbdare, dacă greșiseră ceva și de ce acel lucru era greșit. Doar pentru această activitate se oprea, temporar, din munca în care era cufundat tot timpul. Apoi, oricine avea nevoie de o carte sau de o pistă de cercetare era ajutat, cu generozitate, de regretatul dascăl, căci biroul său erau o colecție uriașă de documente, manuscrise, cărți și fișe, întocmai ca o bibliotecă medievală dintr-o mare mănăstire. De multe ori, cuvântul său era suficient pentru a deschide discipolilor săi cele mai zăvorâte uși ale *Secției Manuscrise* din cadrul Bibliotecii Academiei Române sau ale arhivelor mănăstirești! Spirit enciclopedic și erudit desăvârșit, era capabil să poarte discuții de specialitate nu numai din domeniul istoriei, ci și pe oricare altă temă din domeniul celorlalte științe umaniste, dar și despre artă, drept sau geografie. Orice întâlnire cu dumnealui era o bucurie intelectuală, căci nu aluneca niciodată în banalități. În același timp, fire timidă și modestă, a rămas puțin cunoscut de publicul larg, căci reprezentanții presei, adeseori superficiali și preocupați doar de senzational, nu i-au acordat atenția care se cuvenea unuia dintre cei mai mari cărturari români de după 1945.

Așadar, sub un chip sever, se ascundea un om timid, sensibil, altruist și lipsit complet de orice urmă de invidie față de colegi. În timpul decanatului său, toți studenții de la Istorie au avut cazare în cămine, s-au făcut toate excursiile de studii prevăzute în planul de învățământ, s-a zbatut pentru un număr suficient de burse sociale și de tabere pentru studenții merituosi. A fost singurul decan care, rugându-și colegii să-și doneze o parte din lucrările publicate, a premiat studenții excepționali cu pachete uriașe de cărți, în timpul neuitatelor cursuri de deschidere a anilor universitari. În 1995, a premiat, pentru prima și singura dată, o lucrare de admitere de la Facultatea de Istorie (a d-rei Suzana-Iuliana Lazăr), deoarece – potrivit propriilor sale cuvinte, rostite în fața tuturor studenților și profesorilor de la Facultatea de Istorie, cu ocazia cursului de deschidere a anului universitar – acele teze de admitere au fost cele mai bune lucrări de acest fel din istoria Facultății și puteau constitui un model pentru cei care întocmeau manuale școlare și universitare.

Pentru formarea adecvată a studenților săi, a invitat să conferențieze la Facultatea de Istorie din Iași, pe cei mai renumiți specialiști în istoria epocii migrațiilor (Victor Spinei și Dan Gh. Teodor), în științele auxiliare (Ștefan Sorin Gorovei, Virgiliu-Mihăilescu Bârliba), etnologie (Ion H. Ciubotaru), lingvistică (Stelian Dumitrăcel), istorie biblică (Vladimir Petercă), tradiție și înnoire în societatea românească (Alexandru Zub), pedagogie (George Văideanu) ș.a. În același timp, a avut o colaborare excepțională cu partenerul său de curs la istorie medie universală, domnul prof. univ. dr. Alexandru Florin Platon, dar și cu doamnele secretare Lucia Rusu și Valeria Mihăilă. De asemenea, în timpul decanatului său, s-a înnoit corpul profesoral al Facultății, prin reținerea la catedre a unor valoroși asistenți, precum Petronel Zahariuc, Lucian Leuștean și Mihai Răzvan Ungureanu.

Profesorul mai spunea, adeseori, că, în profesia noastră, nimeni nu poate atinge maxima împlinire profesională decât în momentul în care ajunge la senectute, dat fiind faptul că istoria presupune acumularea continuă și constantă de informații din documente și (re)interpretarea faptelor și fenomenelor istorice. În

schimb, în alte domenii – precum literatura, traductologia, științele exacte și în cele naturale sau în inginerie – sclipirea de geniu se poate manifesta încă din tinerețe. Adeseori, mai zicea și că studierea istoriei medievale este muncă de „ocnă curată”. Sunt celebre expresiile domniei sale „cultul e liber, dragul meu” sau „te-ai băgat singur cu capul sub Evanghelie”, însă odată ce „intri în horă, trebuie să joci!”, prin care îți spunea, printre rânduri, că nu te silește să urmezi o anumită specializare sau vreo temă de cercetare, însă, dacă o alegeai, trebuia să muncești asemeni cu domnia sa, după toate exigențele științifice în rigoare. Știa profesorul Ioan Caproșu că doar aceasta era calea prin care un ucenic ajungea să se înfrupte din frumusețea medievisticii și adora să-și vadă discipolii reușind! Simpatia față de ucenici era mereu trădată de apelativele „dragul meu” și, respectiv, „duducă”, însă dacă vreunul dintre dâșii îl supăra cu vreo eroare, interlocutorul devenea brusc „măi băiete” și „stimată doamnă”, spuse cu o inflexiune de oțel.

Cu un simț excepțional al limbii române – pe care i l-au consolidat dascălii săi de la Școala Normală din Șendriceni și cu dubla sa formare universitară – ținea discipolilor neuitate prelegeri de lingvistică atunci când aceștia nu stăpâneau proprietatea vreunui termen. Prin aceste lecții, își îndemna discipolii să folosească mereu în studiile lor științifice doar cuvintele „exacte” pentru a exprima o anumită realitate („trebuie să fii exact în exprimare, mai ales când scrii!”), să evite neologismele și cuvintele slave dacă există sinonime de origine latină, pentru ca aceștia să nu denatureze sau să provoace confuzii prin textele lor, dar și pentru a păstra specificul timpului și pe cel al limbii române.

În calitate de conducător al lucrărilor de licență, disertație și al tezelor de doctorat, a promovat noi teme de cercetare în istoriografia românească, precum: istoria ținuturilor din Moldova și cea a județelor din Țara Românească, istoria domeniului ecleziastic în Țara Moldovei, istoria cărții și tiparului în Moldova și în Țara Românească, istoria Bisericii și a mănăstirilor din Țara Moldovei, monografiile domnilor țării, istoria elitelor din Țara Moldovei sau istoria orașelor din Moldova și Țara Românească.

În același timp, meritul dascăl s-a remarcat și printr-un patriotism sincer și curat, căci visa la reîntregirea neamului românesc și la renașterea performanțelor culturale, profesionale, economice și politice ale României din perioada interbelică. Adeseori spunea ucenicilor că „știm că «ubi bene, ibi patria», numai că noi trebuie să trăim acasă”! Ca atare, profesorul Ioan Caproșu a avut o contribuție majoră pentru reînvierea valorilor naționale în Basarabia, activitate pe care a început-o, în pofida odiosului regim comunist, și pe care a dezvoltat-o după prăbușirea Uniunii Sovietice. Astfel, în anii '90, după căderea *Cortinei de fier* și după dobândirea independenței de către Republica Moldova, profesorul Ioan Caproșu a lucrat intens pentru reîntregirea spațiului științific național, atât prin consolidarea mai vechilor relații de prietenie și de colaborare cu istoricii de la Chișinău, dar și prin formarea unei noi elite intelectuale și profesionale basarabene la Facultatea de Istorie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași, care ar trebui să înfăptuiască reîntregirea Țării. În acest sens, prin discuțiile pe care le-a avut în acea vreme cu șefii Universității de Stat din Moldova, s-a stabilit: studenții buni de la facultățile de profil din Basarabia să-și poată continua studiile în România, în special la Universitatea din Iași. Totodată, a acordat o atenție deosebită tuturor conaționalilor dintre Prut și Nistru, care au ajuns atunci la studii în Țară, motiv pentru care aceștia îl iubeau necondiționat, întocmai ca pe un părinte.

Profesorul Ioan Caproșu este un exemplu pentru noi și în ceea ce privește iubirea față de familie. Rămas prea repede orfan de tată, a devenit un sprijin pentru mama sa, Maria, dar și pentru frații Natalia și Valerian și, ulterior, pentru nepoții săi. Îmi aduc aminte cum plămădea, cu meticulozitate, în fiecare lună, pachete pentru cei dragi, care conțineau medicamente, presa la zi, cafea, ciocolată, portocale, bani etc. Cât de duios era să vezi cum dascălul tău, la 80 de ani, trimitea pachete mamei sale, Maria, ajunsă la o vârstă venerabilă!

Și-a iubit enorm soția, pe doamna prof. univ. dr. Maria Caproșu (născută Sofian), de o căldură sufletească și o generozitate devenite proverbiale printre studenții ei de la Facultatea de Chimie. Obârșia doamnei Caproșu în satul Arbore, județul Suceava, l-a apropiat de Bucovina, așa încât profesorul Ioan Caproșu a acordat o atenție deosebită bisericii lui Luca Arbore, celor două catedrale mitropolitane din Suceava (Biserica Mirăuților și Biserica Sf. Ioan cel Nou) și vechilor biserici din orașul Siret. După ce a suferit enorm la moartea profesorului Gheorghe Pungă, dispariția soției, la 24 martie 2017, l-a afectat și l-a slăbit enorm, făcându-l să lăcrimeze adeseori. Cu greu i-au alinat această durere fratele Valerian și cumnatele Cornelia Bocioacă și Lina Caproșu.

În același plan familial, marele său regret a fost că nu a avut copii, ceea ce a făcut să afirme adeseori că și-ar da întreaga operă dacă ar putea avea un vlăstar. Această sensibilitate îl făcea să aibă mereu ciocolată în birou și se bucura enorm când era vizitat de familii cu copii, pe care adora să-și vadă murdărindu-se pe față și pe mânuțe cu ciocolată. Din acest motiv, se atașa de toți studenții care iubeau cartea.

Fiind timid, nu-i plăcea să fie fotografiat și de aceea majoritatea fotografiilor care-l surprind în prim-plan sunt puține și nu întotdeauna reușite. Îi plăceau muzica barocă (în mod special Haendel - *Muzica apelor*), vinul alb sec, ciocolata cu lapte și cozonacul.

Suntem foarte mulți cei care l-am iubit, l-am stimat și, de multe ori, i-am cerut îndrumări; era ușor să o facem pentru că îl găseam permanent la catedra de istorie universală a Universității „Al.I. Cuza”. Cine o să ne mai răspundă la salut când vom mai deschide acea ușă? Pe cine vom mai găsi după vrafurile de documente și cărți? Cu cine ne vom mai sfătui în privința vreunei dificultăți în descifrarea, datarea, autenticitatea sau interpretarea vreunui document? Pentru că de aceste lucruri s-a ocupat magistral doar d-l profesor, care a creat în juru-i o adevărată școală! Avea ușa mereu deschisă pentru toată lumea, indiferent dacă cineva își anunța sau nu vizita. Ca atare, multă vreme biroul său de la Facultatea de Istorie a fost loc de „pelerinaj”, căci colegii din Universitate, studenții și foștii studenți, profesorii și preoții din toată țara, arhiviștii, cercetătorii, muzeograful, bibliotecarii și toți colegii basarabeni erau primiți cu bucurie. Nu trecea o zi fără să fie sunat de colegi, ucenici și prieteni din toată țara și din străinătate, începând din SUA până în Australia, iar, de Paște și în perioada sărbătorilor de iarnă, pune la poștă câteva zeci de felicitări pentru prietenii domniei sale din țară și străinătate, care-i scriau epistole.

Odată ajuns cadru didactic universitar, el ar fi putut să piardă vremea așa cum reușesc să facă 90% dintre universitarii țării. Numai că el și-a dedicat, în mod discret, tot timpul de care a avut parte doar îmbogățirii istoriografiei și culturii române, precum și împlinirii idealului național, de reunificare a României cu Basarabia.

Astfel, printr-o operă științifică impresionantă, regretatul dascăl a devenit un titan al istoriografiei românești de pe ambele maluri ale Prutului și un nume de referință al culturii naționale contemporane. Apoi, prin activitatea sa didactică prodigioasă, a zidit oameni și cariere profesionale. Toate aceste merite incontestabile i-au fost recunoscute profesorului Ioan Caproșu încă din timpul vieții.

Ca un epilog la durerea pe care a lăsat-o în inimile celor care l-au iubit și respectat, cunoscând dragostea profesorului pentru limba și literatura română, voi încheia cu câteva versuri din Mihai Eminescu, care, după părerea mea, reflectă personalitatea regretatului magistru:

*„La același șir de patimi deopotrivă fiind robi,
Fie slabi, fie puternici, fie genii ori neghiobi!
Unul caută-n oglindă de-și buclează al său păr,
Altul caută în lume și în vreme adevăr,
De pe galbenele file el adună mii de coji,
A lor nume trecătoare le însamnă pe răboj; [...]
Iar colo bătrânul dascăl, cu-a lui haină roasă-n coate,
Într-un calcul fără capăt tot socoate și socoate [...];
Uscățiv, așa cum este, gârbovit și de nimic,
Universul fără margini e în degetul lui mic,
Căci sub fruntea-i viitorul și trecutul se încheagă,
Noaptea-adânc-a vecinicii el în șiruri o dezleagă”*

(Mihai Eminescu, *Scrisoarea I*)

Dumnezeu să-l odihnească în pace!

Arcadie M. BODALE

ÎN AMINTIREA CĂRTURARULUI BUCOVINEAN ION POPESCU-SIRETEANU

(n. 13 septembrie 1934, Mănăstioara – Siret – m. 29 iulie 2021, Pitești)

L-am cunoscut târziu pe filologul Ion Popescu-Sireteanu și într-un chip destul de interesat pentru că încercam să mă documentez în legătură cu păstoritul, mai exact despre lexicul păstoresc, trebuitor în descifrarea cuvintelor din variantele *Mioriței*, și am ajuns la catedra unde profesorul ieșan avea sub ascultare studenții străini care învățau limba română, să urmeze apoi cursurile de la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași. Era într-o primăvară, prin anii 80 și ne-am înțeles de la primele vorbe, pentru că, laudându-mă eu că-s din apropierea Siretului, mi-a spus că mama lui era din cutul Hlineț, al satului Costișa. Aproape că ne-am nimerit și neamuri!

Din păcate, copilul Ion Popescu – născut în ziua de 10 septembrie 1934, din părinții Gheorghe și Veronica –, a rămas orfan de mamă încă din anii de școală primară, în Mănăstioara, cartier al orașului Siret, de unde, în 1949, a plecat la Timișoara, elev al unei școli profesionale pentru alimentație, iar profesorii de aici îl îndrumă către studii medii, după absolvirea cărora – cu un popas ca referent la secția de artă și cultură la Sfatul Popular al Raionului Rădăuți (1953-1954) – urmează Facultatea de Filologie de la Universitatea din Iași (1954-1958), între colegi avându-l și pe Stelian Dumistrăcel, după un examen de admitere cu patru candidați pe un loc.

Altă bucurie care l-a însoțit în viață mi-a mărturisit-o într-un interviu: „În copilărie și în adolescență am fost fascinat de viața cuvintelor, de forța și de personalitatea lor. În ogorul cuvintelor lucrez cu dragoste și cu dăruire. Am învățat de la părinții și sătenii mei că pământul cere, dar și impune respect. Schimbând uneltele, respectul pentru ogor a rămas același, mai cu seamă că roadele ogorului meu sunt exclusiv pentru semeni, deci nu pentru „consum propriu”, cum s-ar zice astăzi. Și acum, ca și în tinerețe, lucrez multe ore pe zi. Mereu m-am considerat și încă mă consider dator pentru bursa pe care am primit-o din ultima clasă a școlii elementare și până la sfârșitul facultății.”

În 1976 a susținut teza de doctorat *Termeni păstorești în limba română (pe baza Atlasului lingvistic român)*, la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, publicată în 1980 cu titlul *Contribuții la cercetarea terminologiei păstorești în limba română*, cu o precizare a parcursului profesional: „În ce mă privește, m-am format ca dialectolog, iar de aici mi-a fost ușor să trec la cercetarea lexicului vechi românesc, a numelor de locuri (toponimie) și a celor de persoane (antroponimie).”

Ne-am întâlnit adesea în sesiuni de comunicări și simpozioane prin Iași, Suceava, Fundu Moldovei, Siret, Rădăuți și București, iar în legătură cu câteva subiecte mai încălcite l-am consultat cu mare bucurie și m-am ales cu observații pertinente despre numele *Moldova* (cf. *Memoria limbii române*, vol. I; apoi numele *Iaminovici* despre care era convins ca fiind „o variantă a numelui *Iminovici*, *Eminovici*, despre care a publicat studiul *Numele lui Eminescu*, în „Convorbiri literare”, nr.11 (59), noiembrie 2000, p. 21. Cu câteva date în plus, a apărut în „Zorile Bucovinei”, Cernăuți, nr. 81 (129145), miercuri 11 oct. 2000, p. 3. Republicat, după „Convorbiri literare”, în „Limba română”, Chișinău, 2001, nr. 1-3, p. 219-222. Este reprodus în volumul *Vechi nume românești (Memoria limbii române, IV)*, Iași, Ed. Vasiliana, 2003.p. 196-202; ediția a II-a Iași, Casa Editorială Demiurg, 2009, p.154-159.

Mi-a făcut onoarea să colaboreze la revista „Miorița” și voi cita un fragment edificator din articolul *Miorița – varianta Alecu Russo* semnat de Ion Popescu-Sireteanu: „Dacă stăm să cumpănim bine lucrurile, meritul lui Vasile Alecsandri constă în faptul că a publicat textul care i s-a adus. Acest motiv ne îndreptățește să spunem că *Miorița* din culegerea semnată de Alecsandri trebuie să fie numită *varianta Alecu Russo*, fără a scădea cu nimic prestigiul celui ce a publicat volumul de *Poezii populare ale românilor*. Doar precizarea *adunate și întocmite* de Vasile Alecsandri trebuie adusă mai aproape de adevăr, așa cum o vedem noi astăzi. Credem că *Miorița*, în forma ei artistică cea mai realizată, comparabilă cu adevărat numai cu *Luceafărul* lui Eminescu, este o prelucrare a lui Alecu Russo pe baza mai multor variante pe care le-a cunoscut la Soveja, termenul prelucrare nu înseamnă, pentru noi, o recreare a baladei, ci o perfecționare a versului și o punere în ordine a momentelor care se succed în desfășurarea faptelor.” („Miorița”, an II, nr. 1(3), 21 martie 1992, p. 34)

Când ajungeam prin „ducele târg al Ieșilor”, îl căutam la catedră sau mă invita să-i fac o vizită în apartamentul său din partea de jos a vechii capitale moldave, unde doamna Silvia ne oferea câte o copioasă tratație culinară pentru a sporovăi fără de grija zilei de ...măine; l-am avut și oaspete la Câmpulung, când a fost invitat la festivalul „Cântecile Obcinii”, la sesiunea de comunicări, organizate de prof. Dumitru Rusan, Elena și Filon Lucău Dănilă, în Botuș, Fundu Moldovei, județul Suceava prin anii '80, unde i-am făcut cunoștință și cu un veteran bucovinean, povestitorul George Ungureanu, cu care s-a înțeles de minune și l-a apreciat pentru episoadele concentraționari prin care a trecut și pentru farmecul povestirilor cu lexic dialectal bogat în termeni folosiți încă în zilele noastre de către vorbitorii ținutului.

În articolul *Dispariția unui strălucit cărturar*, publicat în ziarul „Crai nou” din Suceava, an XXXII, nr. 8568, vineri, 6 august 2021, p. 11, prof. Silvestru Pânzariu din Siret elogiază strălucita carieră universitară la Facultatea de Filologie de la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași – asistent în 1962, lector în 1972, doctor în filologie în 1976, conferențiar în 1990 și profesor în 1994 – a cărturarului Ion Popescu-Sireteanu și evidențiază cărțile alcătuite de acesta despre orașul natal: „În Siret, subliniază undeva Ion Popescu-Sireteanu, *fiecare stradă, fiecare deal, fiecare părau și fiecare grădină sau piatră depun mărturie pentru un ținut glorios. Peste tot sunt osemintele unor înaintași*

ÎN AMINTIREA CĂRTURARULUI BUCOVINEAN ION POPESCU-SIRETEANU

care au trudit la înfăptuirea sau la scrierea istoriei naționale. Domnitorii și doamnele lor, prinții și domnițele, preoții, târgoveții și sătenii, toți laolaltă și fiecare luat singur au dat partea lor de trudă și de iubire închinată acestui pământ românesc, râvnit pe ascuns sau pe față de vecini mai apropiați sau mai îndepărtați...”

Într-un asemenea sacru pomelnic își are locul și cărturarul Ion Popescu-Sireteanu, care va relata într-un interviu, pe care mi l-a acordat și l-am tipărit în revista „Ofranda literară”, București, an II, nr. 3-4 (8-9), 2021, p. 7-11, că și el este „un bucovinean care a dat bir cu fugiții”, deoarece „a fugit de-acasă spre un noroc, oricare va fi acela” și nu a fost unul rău. Drept pentru care a și scris cartea *La porțile norocului* (Iași, 2010), completată în mai multe ediții ulterioare, evocând anii copilăriei, ai războiului, ai foametei și ai adolescenței. Prin clasa a VII-a, fascinat de lecturile vârstei, și-a conturat idealul să fie scriitor când va fi mare și mărturisea cu mândrie: „Ani de zile am subordonat acestui vis întreaga mea activitate, ca elev, student și tânăr profesor.”

Filologul Ion Popescu-Sireteanu a fost Membru de onoare al Academiei Oamenilor de Știință din România (București), al Societății de Toponimie, al Societății Române de Lingvistică (București), al Uniunii Scriitorilor din România (filiala Moldova), al Societății Scriitorilor Bucovinei (Suceava) și apreciat: Cu Diploma de Cetățean de onoare al orașului Siret (1990); Premiul „Timotei Cipariu” pentru colaborare la *Tezaurul toponimic al României. Moldova*, vol. I, 1991-1992; Meritul cultural de la Salonul Național al Țării, Chișinău, 1994.

Ultima noastră întâlnire s-a petrecut la Pitești, prin vara anului 2018, când eu am ajuns din nou la Arhivele Militare, unde programul de studiu se termina pe la ora 14, încât după amiază aveam vreme de preumblare și taifas. Ne-am revăzut, după un telefon de rigoare, într-un părculeț din centrul orașului și ne-am așezat pe terasa unui restaurant în plin soare, încât am avut timp să ne spovedim pe îndelete. Ca o gazdă ospitalieră, cărturarul nu și-a trădat obiceiurile de baștină și m-a onorat cu un meniu ornamentat de un păstrăv proslăvit la grătar, obligat bietul să înoate voinicește prin câteva stacane de bere gulerată. Iar pentru că ne-am delectat așa de copios, amfitrionul a recidivat cu o porție la pachet pentru soția care îl aștepta acasă nu chiar prea îngrijorată știind că vrednicul ei bărbat s-a revăzut cu un bucovinean rățicit prin urbea argeșană.

Pe la începutul lunii august 2021, am sunat la telefonul fix al locuinței profesorului moldovean să-l anunț că, în revista „Ofranda literară” de la București, i-a apărut interviul pe care mi l-a acordat în urmă cu câțiva ani și mi-a fost refuzat de către două publicații din Suceava. Dar telefonul suna a pustiu! Am insistat și a doua zi, și a treia și nu mai știu în care zi sau seară mi-a răspuns doamna Silvia, îndurerată, cu vestea că soțul ei a trecut la cele veșnice.

I-am spus de apariția interviului și i-am promis că îi voi trimite curând revista. Peste alte câteva zile am format din nou numărul din Pitești dar telefonul suna iarăși a pustiu. Închideam spășit telefonul și mă gândeam cum s-a făcut de am ales eu titlul „*Starea de pacoste nu mi-i cunoscută*”, frază reținută din răspunsul la întrebarea „*Care ar fi distanța care o parcurge un filolog între curiozitate și pacoste?*”

Și tot așa zile la rând. Până într-o zi, peste vreo lună, când cineva a ridicat receptorul și un glas bărbătesc mi-a lămurit că și doamna Silvia a decedat la scurtă vreme după trecerea soțului ei spre cele veșnice.

Când am primit vestea că prof. Ion Popescu-Sireteanu s-a stins din viață – vineri, 30 iulie 2021, în Pitești, Argeș –, peste durerea firească unui asemenea trist moment, am adăugat și regretul că nu l-am poftit oaspete în satul Costișa, spre a căuta casa în care s-a născut mama sa și să-mi povestească în ce împrejurări a trecut ea în lumea „fără de întristare”. Trec din când în când prin cutul Hlineț, dinspre Frătăuții Noi, și mă tot întreb unde va fi fost ori dacă încă mai este casa în care s-a născut mama lui Ion Popescu-Sireteanu, întrucât casa în care a văzut lumina zilei acest cărturar a dispărut din Mănăstioara.

Și, firește că de la aceste întâmplări nefericite îmi stăruie întrebarea, dacă între multe și grave necazuri prin care trece un om în viața lui, moartea mai este o pacoste... Ba, s-ar prea putea ca filologul Ion Popescu-Sireteanu, în clipa când ne vom întâlni în „lumea cea plină de verdeață și fără întristare”, să-mi deslușească amănuntul că vorba asta ne-au adus-o slavii – și nu-i singura pacoste!

– care suna în slavonă *pakosti* și avea înțelesul *supărare, pagubă*, cuvântul din urmă, *paguba* însemnând *pierdere* în vechea slavă sau, mai degrabă, *risipă*, dar nici un român nu spune *am păgubit un copil*, ci doar *am păgubit un miel*, o vacă, un cal, vietăți din gospodăria omului.

Între cei care au scris despre studiile și cărțile sale, vom aminti doar câțiva: Mircea Homorodean, în articolul *Ion Popescu-Sireteanu: „Limbă și cultură. Din istoria lexicului românesc”*, din „Anuarul de folclor”, an V-VII, Cluj, 1987, p. 488-489; Jordan Datcu, în *Dicționarul etnologilor români*, Autori: Publicații periodice. Instituții. Mari colecții. Bibliografii. Cronologie. Ediția a III-a, revăzută și mult adăugită, Ed. Saeculum I. O., București, 2006, p. 734-735, aprecia că Ion Popescu-Sireteanu, în volumul *Limbă și cultură. Din istoria lexicului românesc*, „încearcă să descifreze etimologiile unor termeni ai culturii populare, să stabilească locul unde s-au format unele cuvinte, să revizuiască unele etimologii, totul bazat pe o bună studiere a culturii păstorești din România”; Silvia Popescu, *Lingvistul și scriitorul Ion Popescu-Sireteanu. Articole, cronici și recenzii publicate pe seama cărților sale*, volum îngrijit de..., Pitești, Ed. Tiparg, 2010, 332 p.; Nicolae Ciurea-Genuneni, *Ion Popescu-Sireteanu și arta sa de a zidi timpul*, Iași, Ed. Printis, 2015, 106 p.; Emil Satco, Alis Niculică, *Enciclopedia Bucovinei*, Personalități, localități, societăți, presă, instituții, vol. III, Muzeul Bucovinei, Suceava, Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera”, Suceava, Editura Karl A. Romstorfer, Suceava, 2018; Silvestru Pânzariu, *Dispariția unui strălucit cărturar*, „Crai nou”, Suceava, an XXXII, nr. 8568, vineri, 6 august 2021, p. 11.

Din priceperea și râvna regretatului cărturar bucovinean, însemn un număr impresionant de cărți pe care le-a tipărit și ni-l vor păstra într-o prețioasă și perpetuă amintire. Să-i fie țărâna ușoară!

Ion FILIPCIUC

ANTOLOGII:

- Poezia ieșeană contemporană*. Antologie, cuvânt explicativ, fișe biobibliografice, Iași, 1968, 622 p.;
- Amintiri despre Eminescu*. Ediție și antologie, cu o prefață de Ion Popescu, Iași, Ed. Junimea, 1971, 218 p.;
- Amintiri despre Sadoveanu*. Antologie de ..., Iași, Ed. Junimea, 1973, 271 p.;
- Amintiri despre Titu Maiorescu*. Antologie și prefață de Ion Popescu-Sireteanu, Iași, Ed. Junimea, 1973, 217 p.;
- Amintiri despre Ibrăileanu*, vol. I. Cu o prefață de Demostene Botez, Iași, Ed. Junimea, 1974, 340 p.
- Amintiri despre Ibrăileanu*, vol. II. Antologie și bibliografie de..., cu *Cuvântul editorului*, Iași, Ed. Junimea, 1976, 264 p.
- Amintiri despre Iorga*, vol. I. Antologie și prefață de ..., Iași, Ed. Junimea, 1980, 194 p. Vol. II inedit.
- Amintiri despre Ion Creangă*. Antologie de ..., Iași, Ed. Junimea, 1981, 212 p.; ediția a 2-a. Antologie, prefață, note și anexe de..., Iași, Ed. Vasiliana, 2001, 296 p.
- Amintiri despre Liviu Rebreanu*. Prefață și antologie de..., Iași, Ed. Junimea, 1985, 204 p.
- Titu Maiorescu în amintirile contemporanilor*. Ediția a II-a augmentată. Antologie și prefață de Ion Popescu-Sireteanu, Iași, Ed. Princeps Edit, 2006, 307 p.

EDIȚII:

- TUTOVEANU, George, *Versuri*, ediție de Ion Popescu cu o prefață de G. G. Ursu, București, Editura pentru Literatură, 1968, 244 p.;
- HELIAD RĂDULESCU, Ion, *Scrieri lingvistice*. Ediție, studiu introductiv, note și bibliografie de Ion Popescu-Sireteanu, București, Ed. Științifică, 1973, 347 p.
- SĂVESCU, Iuliu Cezar, *Scrieri*. Ediție îngrijită și bibliografie de..., prefață de Ion Popescu-Sireteanu și Lucian Chișu, București, Ed. Minerva, 1984, 32+245 p.

**ÎN AMINTIREA CĂRTURARULUI BUCOVINEAN
ION POPESCU-SIRETEANU**

- GRĂMADĂ, Nicolai, *Toponimia minoră a Bucovinei*, vol. I-II, îngrijirea ediției, studiul introductiv, bibliografie, notele și indicele de Ion Popescu-Sireteanu, introducere de D. Vatamaniuc. Cu o hartă a Bucovinei, București, Ed. Anima, 1996, 736+32p.
- IACOB, Eugenia Aglaia, *Oameni și datini din Roșcanii Sucevei*. Ediție îngrijită de Silvia și Ion Popescu-Sireteanu. Studiu introductiv de Ion Popescu-Sireteanu, Iași, Ed. Princeps Edit, 2006, 302 p.

CĂRȚI ORIGINALE

LINGVISTICĂ ȘI ETNOLOGIE:

- Contribuții la cercetarea terminologiei păstorești în limba română*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1980, 202 p.;
- Limbă și cultură populară*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1983, 320 p.;
- Chestionar păstoresc*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1983, 83 p.;
- Tezaurul toponimic al României. Moldova* (coautor), vol. I, partea 1, partea a 2-a, București, Ed. Academiei, 1991-1992.;
- Cuvinte românești fundamentale*, Iași, Ed. Bucovina, 1995, 240 p.; ediția a II-a, Iași, Ed. Alfa, 2007, 246.;
- Cuvinte românești de bază*, Iași, Ed. Alfa, 2014, 482 p.;
- Mic dicționar juridic cu expresii și locuțiuni românești privitoare la drept și Anexe*, Iași, Ed. Bucovina, 1996, 144p.;
- Memoria limbii române*, vol. I, Iași, Ed. Bucovina, 1997, 208 p.;
- Memoria limbii române*, vol. II, Iași, Ed. Bucovina, 1998, 465 p.;
- Limbă și istorie românească (Memoria limbii române*, vol. III), Timișoara, Ed. Augusta, 2003, 401 p.;
- Vechi nume românești (Memoria limbii române*, vol. IV), Iași, Ed. Vasiliana, 2003, 275 p.; ediția a II-a, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2009, 246 p.;
- Înțelepciunea limbii române*, Iași, Ed. Vasiliana, 2004, 293 p.;
- Termeni păstorești în limba română*, vol. I, Iași, Princeps Edit, 2005, 430 p.;
- Apelative și nume românești vechi (Memoria limbii române*, vol. V). *Studii de etimologie*, Iași, Princeps Edit, 2006, 324 p.;
- Dicționar de verbe românești. Cu traducere în limbile engleză, franceză, spaniolă, greacă modernă*, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2007, 486 p. (în colaborare);
- Limbă și cultură populară. Din istoria lexicului românesc*, ediția a doua completată, Iași, Ed. Princeps Edit, 2008, 316 p.;
- Popasuri filologice*, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2009, 326 p.
- Chestionar păstoresc*, Pitești, Ed. Tiparg, 2013, 106 p.;
- Glosar dialectal din Bucovina și Moldova*, Iași, Printis, 2013, 138 p.;
- Termeni pentru adăposturile păstorești din limba română*, Ed. Printis, Iași, 2014, 264 p.;
- Termeni păstorești pentru vase, unelte și instrumente, boli și leacuri*, Iași, Ed. Printis, 2015, 296 p.;
- Cercetări de antroponimie istorică și etimologie (Memoria limbii române*, VI), Iași, Ed. Printis, 2016, 224 p.

ISTORIE ȘI ISTORIE CULTURALĂ:

- Siretul – vatră de istorie și cultură românească*, Iași, Ed. Omnia, 1994, 464 p.+7 hărți (autor principal și coordonator);
- Orașul Siret și împrejurimile*, Iași, Ed. Bucovina, 1999, 120 p.;
- The Town of Siret and its environs*, traducere în limba engleză de Laura Cuțitaru, Iași, Ed. Bucovina, 1999, 120 p.;
- Moldovenii în istorie. Cartea unui impostor și falsificator agramat*, Iași, Ed. Vasiliana, 2004, 61 p.;
- Bucovina. Oameni și cărți*, Timișoara, Ed. Artpress și Ed. Augusta, 2005, 383 p.

BELETRISTICĂ:

- Păcala și ai săi. Povestire originală*, Iași, Ed. Bucovina, 1994, 80 p. Ilustrații de Liviu Smântânică;
Păcală și ai săi, ediția a doua, revăzută și completată, Iași, Ed. Bucovina, 1999, 144 p. Ilustrații de Vasile Tudor;
Păcală și ai săi, ediția a treia, revăzută și completată, Iași, Ed. Universitas XXI, 2002, 183 p. Ilustrații de Vasile Tudor;
Păcală și ai săi, ediția a patra, revăzută și completată, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2008, 224 p. Ilustrații de Vasile Tudor;
Păcală și ai săi, ediția a V-a revăzută și completată, Iași, Ed. Taida, 2011, 206 p.;;
Dupe et les seins. Traduction du roumain en francais par Dorina Mihai, Iași, Printis, 2012. (Titlul original in limba română: *Păcală și ai săi*) ISBN 978-606-93330-0-6.
Șoricelul Chiț, Iași, Ed. Bucovina, 1995, 24 p. Ilustrații de Liviu Smântânică;
Fabule pentru copii, Iași, Ed. Bucovina, 1995, 44 p.; ediția a doua, Iași, Ed. Bucovina, 1998, 80 p.; Ilustrații de Liviu Smântânică;
Povești și povestiri, Iași, Ed. Bucovina, 1996, 79 p.;;
Între două veșnicii. Poeme în proză, Iași, Ed. Bucovina, 1996, 79 p.; ediția a doua, Iași, Ed. Vasiliana, 2004, 133 p.; *Ediție definitivă*, Iași, Ed. Printis, 2012, 244 p. (cuprinde volumele *Între două veșnicii* (Iași, 2004) și *Cale și drum* (Timișoara, 2001)).
Iepurașul năzdrăvan, Iași, Ed. Bucovina, 1997, 28 p. Ilustrații de Liviu Smântânică;
De dragoste. Versuri, Timișoara, Ed. Augusta, 1999, 126 p.
Cale și drum. Poeme în proză, Timișoara, Ed. Augusta, 2001, 152 p. Pe copertă Iurie Matei, *Vânzătorul de pioni*;
La porțile norocului. Proză, Iași, Ed. Bucovina, 2002, 171 p.; ediția a doua, revăzută și completată, Iași, Ed. Universitas XXI, 2003, 208 p.; ediția a treia, revăzută și completată, Iași, Ed. Panfilius, 2010, 196 p.; ediția a patra, Dacia XXI, Cluj-Napoca, 2012, 194 p.
Oameni și întâmplări din satul meu. Poeme, Iași, Ed. Universitas XXI, 2002, 102 p.; ediția doua, Editura Dosoftei, 2010, 148 p.
Vânturi și valuri. Poeme și pamflete, Iași, Ed. Princeps Edit, 2005, 136 p.; *Ediție definitivă*, Iași, Ed. Printis, 2013, 224 p. (cuprinde volumele *Vânturi și valuri* (Iași, 2005) și *În moara mea* (Pitești, 2010)).
Boul bucătar. Fabule pentru copii, Iași, Ed. Princeps Edit, 2007, 100 p.;;
Căteaua și alte povestiri, Iași, Ed. Dosoftei, 2010, 136 p.
Ziditor de cuvinte. Versuri, Pitești, Ed. Tiparg, 2010, 120 p.
În moara mea. Poeme și pamflete, Pitești, Ed. Tiparg, 2010, 92 p.;;
Povești, Iași, Ed. Panfilius, 2011, 64 p.; reed., Iași, Ed. Printis, 2015, 64 p.
Mama. Poeme, Iași, Ed. Taida, 2011, 60 p.; republicată, Iași, Ed. Printis, 2014, 60 p.
Fabule, Iași, Ed. Printis, 2012, 124 p.
Oameni de pe scara mea, Iași, Ed. Printis, 2015.

În atenția colaboratorilor la volumul

SUCEAVA. ANUARUL MUZEULUI NAȚIONAL AL BUCOVINEI

Termen de predare a articolelor: **30 aprilie**, prin email, în fișier **.doc** și **.pdf**, la adresa: **memoriale@muzeulbucovinei.ro** (sau **auracasamarian@yahoo.ro**);

Articolele, redactate cu diacritice, Microsoft **Word**, **A4**, **Times New Roman 12**, **maximum 16 p.** la 1 rând, **note cu 11 la subsol**;

Titlu, rezumat (cel mult 10 rânduri) și cuvinte-cheie: în română și în engleză;

Ilustrații (fotografii, desene, tabele): rezoluție 300 dpi, **incluse de autor** în text;

Autorii sunt rugați să respecte *Normele minimale privind prezentarea manuscriselor* elaborate de Editura Academiei Române și să se asigure că **materialele trimise nu încalcă drepturi de autor**;

Redacția **nu își asumă răspunderea pentru afirmațiile autorilor** din articolele primite spre publicare și **are dreptul de a selecta** materialele sau de a solicita modificări ori completări considerate necesare.

